

Ерих Мария
РЕМАРК

**ИСКРИЦА
ЖИВОТ**

ЕРИХ МАРИЯ РЕМАРК ИСКРИЦА ЖИВОТ

Превод: Тодор Куюмджиев

chitanka.info

Романът „Искрица живот“ разширява тематичния кръг на антивоенното и антифашистко творчество на Ремарк. От многобройните съдебни протоколи и свидетелски показания за преживените ужаси в концентрационните лагери писателят пресъздава един потресаващ свят на безправие, насилие и издевателства.

Творбата излиза извън рамките на конкретния жизнен материал със суровата присъда над мракобесието, насилието, над всички тъмни сили и се превръща в сурово предупреждение за съвременността.

I

Скелет 509 повдигна бавно черепа си и отвори очи. Не знаеше дали е бил в безсъзнание или само е спал. Между едното и другото едва ли имаше още някаква разлика: гладът и изтощението отдавна се бяха погрижили за това. И двете бяха все едно и също потъване в бездънно тресавище, от което като че вече не можеше да се изплува.

509 се притаи за миг и се послуша. Това беше старо лагерно правило; човек никога не знае от коя страна идва опасността, а докато е неподвижен, винаги има изгледи да остане незабелязан или да го помислят за мъртъв — прост природен закон, познат и на всеки бръмбар.

Не чу нищо подозрително. Постовете на картечните кули дремеха, а и зад него също всичко беше в покой. Той обърна внимателно глава и погледна назад.

Концентрационният лагер Мелерн дремеше мирно на слънце. Големият плац, наречен шеговито от есесовците танцова площадка, беше почти пуст. Само върху дебелите дървени колове вдясно от входната врата висяха четирима души с вързани на гърба ръце. Те бяха изтеглени с въжета толкова нависоко, че краката им не докосваха земята. Ръцете им бяха изкълчени. Двама огняри от крематориума се забавляваха, като хвърляха по тях от прозореца малки бучки въглища; но никой от четиримата не помръдваше. Висяха върху кръстовете вече половин час и сега бяха в несвяст.

Бараките в трудовия лагер изглеждаха пусти; работните групи не се бяха върнали още. Няколко души, дневални, притичаха през уличките. Вляво от голямата входна врата пред карцера седеше есесовският шарфюрер Бройер. Беше наредил да му поставят на слънце кръгла маса и плетен стол и пиеше кафе. Хубавото истинско кафе беше рядкост през пролетта на 1945 година, но преди малко Бройер бе удушил двама евреи, които гниеха в карцера вече от шест седмици, а според него това беше човеколюбива постъпка, която заслужава награда. С кафето старши готвачът му беше изпратил и

сладкиш. Бройер ядеше бавно, с наслада. Особено много обичаше стафидите, с които тестото беше осеяно. По-старият евреин не му беше доставил почти никакво удоволствие, но по-младият излезе жилив: беше ритал и хъркал доста време. Бройер се хилеше сънливо и се вслушваше в долитащите звуци на лагерния оркестър, който репетираше зад разсадника. Свиреха „Рози от юг“ — любимия валс на коменданта, оберщурмбанфюрер Нойбауер.

509 лежеше в другата част на лагера близо до няколко дървени бараки, отделени с бодлив тел от големия трудов лагер. Наричаха ги Малкия лагер. В тях стояха затворниците, които бяха вече много слаби и не можеха да работят. Те бяха там, за да умрат. Почти всички умираха бързо, но нови прииждаха непрекъснато, преди другите да са измрели напълно. По този начин бараките оставаха винаги претъпкани. Често умиращите лежаха един върху друг даже в коридорите или мряха просто вън, на открито. В Мелерн нямаше газови камери. Комендантът се гордеше особено много с това. Обичаше да казва, че в Мелерн умирали от естествена смърт. Официално Малкия лагер се наричаше почивно отделение, но твърде рядко лагерници намираха в себе си достатъчно съпротивителна сила да понесат почивката повече от една-две седмици.

Една такава малка упорита група обитаваше барака 22. Наричаха се „ветераните“ — с последния остатък горчив хумор. 509 беше от тях. В Малкия лагер го доведоха преди четири месеца и за самия него беше истинско чудо, че все още е жив.

Черният пушек на крематориума се носеше насам. Вятърът го притискаше и той на кълба минаваше ниско над лагерните бараки. Миришеше мазно, сладникаво и предизвикваше повръщане. 509 не можа да свикне, макар че беше от десет години в лагера. Днес там горяха и останките на двама ветерани: часовникаря Ян Сибелски и университетския професор Йоел Буксбаум. Двамата бяха умрели в барака 22 и към обед бяха доставени в крематориума — впрочем, Буксбаум не напълно: липсваха три пръста, седемнадесет зъба, ноктите на краката му и част от половия му орган. Беше ги загубил при превъзпитаването в полезен член на обществото. Историята с половия орган предизвикваше голям смях на културните вечери в казармата на SS. Идеята бе на шарфюрера Гюнтер Щайнбреноер, който бе дошъл в лагера отскоро. Просто като всички велики хрумвания — една

инжекция с концентрирана солна киселина, нищо повече. С това Щайнбрeнер спечели веднага уважението на другарите си.

Мартенският следобед беше топъл, слънцето се чувствуваше вече; въпреки това 509 зъзнеше, макар че освен собственото си облекло носеше дрехите на още трима — куртката на Йозеф Бухер, палтото на вехтошаря Лебентал и скъсания пуловер на Йоел Буксбаум, който бараката бе спасила, преди да предаде трупа. Но когато човек е висок 1,78 м, а тежи по-малко от 35 кг, вероятно и кожено палто не би могло да го стопля достатъчно.

509 имаше право да лежи на слънце половин час. След това трябваше да се върне в бараката и да предаде заетите дрехи заедно със своята куртка, за да излезе следващият. Така бяха решили ветераните, след като отминаха студовете. Някои не желяеха. Те бяха много изтощени и след зимните мъки искаха само едно — да умрат на спокойствие в бараките; но старшият по стая Бергер настояваше сега да излизат за късо време на чист въздух всички, които още можеха да се държат на крака. Следващият беше Вестхоф; след него идваше Бухер. Лебентал се отказа; той беше зает с нещо по-полезно.

509 се обърна назад. Лагерът беше построен на височина и градът можеше да се види през бодливия тел. Той бе разположен в долината и далече долу, над гъмжилото от покриви, се издигаха черковни кули. Беше стар град с много черкви и крепостни насипи, с липови алеи и криви улички. На север се простираше новата част — с по-широки улици, гара, големи жилищни сгради, фабрики, медодобивни и стоманодобивни заводи, в които работеха лагерни групи. През града течеше река и в нейната широка дъга се отразяваха сънливо мостовете и облаците.

509 отпусна глава. Можеше да я държи изправена само за късо време. Черепът е нещо тежко, когато мускулите на врата са изтънели като конци, а видът на пушешките комини в долината те кара да чувствуваш глада повече от обикновено. Глад в мозъка — не само в стомаха. Стомахът беше привикнал от години с това и не беше способен на никакво друго усещане извън спазмения тъп ламтеж. Гладът в мозъка беше нещо по-лошо. Той пораждаше халюцинации и никога не изчезваше. Глождеше дори по време на сън. През зимата 509 бе употребил три месеца, за да прогони представата запържени

картофи. Беше усещал миризмата им навсякъде, даже сред вонята на нужника. Сега го преследваше сланината. Сланина с яйца на очи.

Той погледна никеловия часовник, поставен на земята до него. Лебентал му го бе дал назаем. Беше скъпоценна собственост на бараката: полякът Юлиус Зилбер, който отдавна бе мъртъв, го промъкнал преди години в лагера. 509 видя, че му остават още десет минути, но въпреки това реши да се върне в бараката. Не искаше да заспива отново. Човек никога не знае дали ще се събуди пак. Внимателно се вгледа още един път по протежението на лагерната уличка. И сега не видя нищо, което би могло да представлява опасност. В същност той не я и очакваше. Предпазливостта беше у старите затворници по-скоро привичка, отколкото истински страх. Поради дизентерията Малкия лагер беше под лека карантина и есесовците идваха рядко в него. Освен това през последните години надзорът в целия лагер беше значително по-слаб отпреди. Войната се чувствуваше все по-силно и част от хората на SS, които дотогава геройски бяха мъчили и убивали само беззащитни затворници, най-сетне бяха изпратени на фронта. Сега, през пролетта на 1945 година, лагерът разполагаше само с една трета от предишните есесовски отряди. Вътрешната управа отдавна беше възложена на затворници. Всяка барака си имаше блоков старши и няколко старши по стая; начело на работните групи стояха капоси^[1] и началници, а на целия лагер — старши, по лагер. Всички бяха затворници. Контролът се извършваше от лагерфюрери, блокфюрери и групенфюрери; всички те бяха есесовци. Отначало лагера имаше само политически затворници; после в течение годините при тях бяха докарали значителен брой обикновени престъпници от препълнените затвори в града в областта. Групите се различаваха по цвета на платнените триъгълници, които заедно с номерата бяха пришити върху дрехите на затворниците. На политическите бяха червени, на криминалните — зелени... Евреите носеха освен това и по един жълт триъгълник, така че двата триъгълника един върху друг образуваха звездата на Давид.

509 взе палтото на Лебентал и куртката на Йозеф Бухер, наметна ги на раменете си и запълзя към бараката. Чувствуваше се по-уморен от обикновено, пълзенето го затрудняваше. След малко земята започна да се върти под него. Той спря, затвори очи и почна да диша дълбоко, за да се съвземе. В този миг сирените в града завиха.

Отначало бяха само две. Няколко секунди по-късно станаха няколко, а веднага след това сякаш почна да вие целият град. Виеше от покривите и улиците, от кулите, от фабриките, лежеше неподвижен, открит на слънцето. Само виеше като парализирано животно, което вижда смъртта, а не може да избяга; виеше със сирени срещу небето, в което цареше пълен покой.

509 се сви веднага. Беше забранено да си вѐн от бараката при въздушна тревога. Той би могъл да се изправи и да изтича, но беше много слаб, за да може да стигне бързо, а бараката беше далеч; през това време някой нервен новак от караула би могъл да стреля по него. Затова изпълзя колкото се може по-бързо няколко метра назад до една трапчинка, намести се в нея и се покри със заетите дрехи. Приличаше на умрял. Такова нещо се случваше често и не пораждаше съмнение. И без това тревогата нямаше да трае дълго. През последните месеци в града имаше тревога всеки няколко дена, но досега нищо не беше се случило. Самолетите прелитаха винаги по посока на Хановер и Берлин.

Сирените на лагера също започнаха да вият. След известно време дойде втората тревога. Виенето се усилваше и утихваше, като че на някакъв огромен грамофон се въртеше изхабена плоча. Самолетите приближаваха града. 509 знаеше и това. То не го тревожеше. Негов враг беше най-близкият картечар, който би забелязал, че не е мъртъв. Това, което ставаше зад бодливия тел, не му влизаше в работата.

Дишаше трудно. Застоялият въздух под палтото беше като черна вата, която се напластяваше все по-плътно върху него. Лежеше в трапчинката като в гроб и постепенно започна да му се струва, че това наистина е неговият гроб, че никога няма да стане, че вече това е краят и ще остане да лежи тук, ще умре, надвит най-сетне от последната слабост, срещу която тъй дълго се беше борил. Опита се да и се противопостави, но това помогна малко; само усети още по-силно, че някакво странно безволно очакване прониква в него и над него, като че изведнъж всичко започва да чака — чакаше градът, чакаше въздухът, чакаше светлината. Беше като в началото на слънчево затъмнение, когато цветовете добиват оловен оттенък и се поражда далечно предчувствие за безслънчев мъртъв свят — празно пространство, очакване без дъх дали смъртта ще ни отмине още веднъж или не.

Ударът не беше силен, но беше неочакван. И дойде от страна, която изглеждаше по-защитена от останалите. 509 го усети като болезнен тласък, дълбоко от земята към стомаха. Същевременно във воя отвън се вряза някакво пискливо стоманено бучене, което усилваше бясно, подобно на воя на сирените, но все пак съвсем различно. 509 не разбра какво бе почувствувал по-напред — удара от земята или бученето и последвалия трясък. Но осъзна, че тези две неща са липсвали при всички предишни тревоги, а когато сега се повториха още по-близо и по-силно, над и под него, той разбра най-после какво става: за пръв път самолетите не бяха отминали. Те бомбардираха града. Земята продължаваше да се тресе. 509 имаше чувството, че го удрят огромни подземни гумени палки. Изведнъж се събуди напълно. Смъртната умора бе отлетяла като дим във вихрушка. Всеки тласък от земята отговаряше на тласък в мозъка му. Известно време продължи да лежи спокойно — после, почти без да съзнава какво прави, промъкна внимателно ръка напред и повдигна палтото от лицето си, колкото да вижда града.

В този миг гарата под него се разглоби, бавно и игриво се издигна във въздуха. Изглеждаше почти забавно как златният купол прелита над дърветата в градския парк и изчезва зад тях. Като че тежките експлозии нямаха нищо общо с това — всичко ставаше много бавно — звукът от противосамолетната артилерия се губеше като джафкане на териер в басовия лай на голям дог. При следващия мощен удар една от кулите на черквата „Св. Катерина“ започна да се накланя. И тя падна съвсем бавно и при падането се разчупи полека на няколко парчета — като че всичко това ставаше при забавено въртене на филмова лента, а не в действителност.

Гейзери от дим никнеха като гъби между сградите. И сега 509 нямаше чувство за разрушение; невидими великани играеха долу, това беше всичко. От комините и незасегнатите части на града все още мирно се издигаше дим; реката отразяваше както преди облаците, а белите гугли на противосамолетната артилерия обрамчваха небето, като че то беше безобидна възглавница, чиито шевове се пукаха един подир друг и сипеха на всички страни сивобели валма памук.

Една бомба падна далеч извън града, в ливадите, които се простираха към лагера. 509 все още не изпитваше страх; всичко това

беше много далеч от тесния свят, който единствен му беше сега познат. Човек можеше да се бои от запалена цигара, допряна до очите или до тестисите, от седмиците в гладния бункер, от каменния ковчег, в който не може нито да се стои, нито да се лежи, от гимнастическата коза, върху която премазваха бъбреците от бой; от камерите за измъчване, в лявото крило до входа — от Щайнбрeнер, от Бройер, от лагерфюрера Вебер, — но всичко това беше донякъде избледняло, откакто го бяха пратили в Малкия лагер. Трябваше да си налагаш да забравяш бързо, за да имаш сили да издържиш. Освен това, след десет години изтезания концентрационният лагер Мелерн се беше поуморил; даже на един новоизлюпен, пълен с идеали есесовец постепенно дотягаше да мъчи скелети. Те не издържаха и не реагираха достатъчно. Само когато идваха здрави, годни да страдат попълнения старото патриотично усърдие пламваше отново. Тогава нощем се чуваше обичайният вой и есесовците изглеждаха малко по-възбудени — като след хубаво свинско печено с картофи и червено зеле. А иначе лагерите в Германия през годините на войната бяха станали почти хуманни. Убиваха с газ, пребиваха, разстрелваха и само изкараха хората да работят до пълно изтощение, след което ги оставяха да умрат от глад. Това, че от време на време изгаряха в крематориума някого, се дължеше по-скоро на преумора и на обстоятелството, че някои скелети не можеха да се движат, а не на злост. То се случваше наистина само когато трябваше бързо да се направи място за нови транспорти чрез масови ликвидации. Даже лишаването от храна на неработоспособните в Мелерн не се извършваше безчовечно; в Малкия лагер все пак даваха по нещо за ядене и ветераните като 509 бяха успели да счупят рекорда и да останат живи.

Изведнъж бомбардировката секна. Само противосамолетната артилерия беснееше още. 509 повдигна палтото малко по-високо, така че можа да види най-близката картечна кула. Площадката беше пуста. После погледна надясно и след това наляво. И на тези кули нямаше постове. Навсякъде есесовците бяха слезнали долу и се бяха прислонили на сигурно място; те имаха добри противовъздушни скривалища близо до казармите. 509 отметна палтото назад и допълзя

по-близо до бодливия тел. Подпря се на лакти и се втренчи надолу към долината.

Градът гореше сега от всички страни. Това, което по-рано бе приличало на игра, сега бе станало действителност: огън и разрушение. Димът се беше разположил по улиците като огромно хищно мекотело — жълт и черен, и поглъщаше къщите. През него проблясваха пламъци. От гарата изригна голям сноп искри. Пречупената кула на черквата „Св. Катерина“ започна да гори, огнени езици като бледи светкавици се стрелкаха по нея. Безучастно, като че нищо не беше станало, слънцето не помръдваше в златния си ореол над всичко това и изглеждаше почти недействително, че небето — в синьо и бяло, си оставаше все така приветливо и че горите и височините наоколо лежаха все така спокойно, и безучастно в меката светлина — като че само градът бе под проклятието на някаква неведома мрачна присъда.

509 гледаше към низината. Бе забравил всякаква предпазливост и гледаше втренчено надолу. Познаваше града само през бодливия тел, никога не беше ходил в него; но през десетте години, които бе прекарал в лагера, той беше станал за него повече от обикновен град.

В началото градът беше почти непоносим образ на изгубената свобода. Ден след ден го бе гледал той; беше гледал неговия безгрижен живот, когато след специалната обработка на лагерфюрера Вебер едва можеше още да пълзи; беше гледал неговите черква и къщи, когато бе висял с изкълчени ръце на кръста; беше гледал през пролетта белите лодки по реката и автомобилите, които се носеха, докато той пикаеше кръв от смазаните си бъбреци; очите му бяха горели, когато го беше гледал, и да го гледа бе също мъчение, мъчение, което се прибавяше към всичките други в лагера.

Тогава започна да го мрази. Беше минало време, а нищо не се бе променило в него, все едно какво бе ставало тук горе. Всеки ден димът на кухненските му печки се издигаше нагоре, безучастен към пушека на крематориума; неговите игрища и паркове бяха огласяни от весела врява, докато стотици преследвани същества по същото време издъхваха върху лагерния дансинг; групи празнично настроени хора тръгваха всяко лято от него на излети в горите, а арестантските колони

извличаха своите мъртви и убити от каменоломните; беше го намразил, защото мислеше, че той и другите затворници са завинаги забравени от него.

Накрая и омразата угасна. Борбата за кора хляб беше станала по-важна от всичко друго, а също така съзнанието, че омразата и спомените могат да разрушат един застрашен живот също толкова, колкото и болката. 509 беше научил да се свива в пашкул, да забравя и да не се грижи за нищо друго, освен за голото съществуване час след час. Градът му беше станал безразличен и неизменният му изглед беше смътен символ за това, че и неговата съдба няма вече да се промени.

Сега градът гореше. Той чувствуваше как ръцете му треперят, опита се да се овладее, но не можа; треперенето се засили, главата го болеше. Като че беше празна и някой барабанеше отвътре.

Затвори очи. Не го искаше. Не искаше да допусне пак каквото и да било да пусне корен в него. Беше потъпкал и погребал всякаква надежда. Отпусна ръце на земята и сложи лицето си върху тях. Градът не го интересуваше. Не искаше да го интересува. Искеше и занапред слънцето да пече равнодушно мръсния пергамент, който беше опънат вместо кожа на черепа му, искаше да диша, да пощи въшки, да не мисли за нищо — така, както беше правил от дълго време насам.

Но не можеше. Трепетът в него не спираше. Претърколи се по гръб и се излегна. Над него се простираше небето с облачета от противосамолетните снаряди. Те се разсейваха бързо и вятърът ги отнасяше. Лежа известно време така, но и това му се стори нетърпимо. Небето се превърна в бледосиня пропаст, в която сякаш бе литнал. Обърна се и седна. Към града вече не погледна. Загледа се в лагера. За първи път го гледаше така, като че очакваше помощ оттам.

Бараките дремеха на слънце както преди. Четиримата върху танцовата площадка все още висяха на кръстовете. Шарфюрер Бройер беше изчезнал, но димът от крематориума все още струеше, макар и по-рехав. Или изгаряха деца, или е било заповядано да се спре работата.

509 си наложи да наблюдава съвсем внимателно. Това беше неговият свят. Никаква бомба не го беше улучила. Неумолим както винаги, той беше там. Принадлежеше единствено на него; онова там, вън, от другата страна на бодливия тел, не го засягаше.

В този момент противосамолетната артилерия замлъкна. Като че обръчът на шума, който го стягаше здраво, се беше скъсал. За секунда повярва, че всичко е само сън и току-що се събужда. Рязко се обърна.

Не беше сънувал. Градът беше там и гореше. Дим и разрушения, и все пак това го засягаше някак. Вече не можеше да разпознае какво е било улучено, виждаше само дим и огън, всичко друго се мержелееше, пък и беше все едно: градът гореше, градът, който изглеждаше неизменен и неразрушим като лагера. Той се стресна. Изведнъж му се стори, че от кулите всички картечници на лагера са насочени към него. Бързо се огледа. Нищо не беше станало. Кулите бяха пусти както преди. И по уличките не се мяркаше жива душа. Но това не променяше нищо — див страх го беше сграбчил за врата и го разтърсваше. Не искаше да умре! Сега не! Сега вече не! Събра набързо дрехите си и запълзя назад. При това се спъна в палтото на Лебентал, запъшка и запроклина, измъкна го изпод коленете си и продължи да пълзи към бараката, дълбоко развълнуван и объркан — като че го гонеше нещо друго, а не само смъртта.

[1] Капоси — отговорници. ↑

II

Барака 22 имаше две крила, които се командуваха от двама старши по стая. Във втория отдел на второто крило живееха ветераните. Това беше най-тясното и най-влажното място, но тях никак не ги беше грижа. Важно бе само, че са заедно. На всеки това даваше повече сила за съпротива. Умирането беше точно толкова заразително, колкото и тифусът, и при всеобщия мор отделният човек можеше да загине лесно, независимо от това, дали иска или не. Заедно с другите човек можеше да се брани по-добре. Щом някой понечеше да се откаже от борбата, другарите му помагаха да издържи. Ветераните в Малкия лагер живееха по-дълго не затова, че имаха повече храна; те живееха, защото бяха затаили отчаян остатък съпротива.

Сега в ъгъла на ветераните лежаха сто тридесет и четири скелета. Място имаше само за четиридесет. Леглата бяха от дъски, по четири едно над друго. Бяха голи или покрити със стара, изгнила слама. Имаше само няколко мръсни одеяла, за които винаги, когато собствениците им умираха, се водеше ожесточена битка. На всяко легло лежаха най-малко по трима-четирима души. Беше много тясно даже и за скелети, защото костите на раменете и на таза не се смаляваха. Ставаше малко по-свободно, ако легнеха настрани, натъпкани като сардели; но въпреки това често пъти нощем се чуваше тъп удар, щом някой паднеше насън. Мнозина спяха клекнали, а за късметлия се смяташе онзи, чиито другари по легло умираха вечер. Изнасяха ги навън и той можеше да се разположи по-добре за цяла една нощ, преди на тяхното място да дойдат нови.

Ветераните си бяха запазили ъгъла вляво от вратата. Бяха дванадесет души. Преди два месеца бяха четиридесет и четири. Зимата ги беше съсипала. Всички знаеха, че са в последния стадий; дажбите ставаха все по-малки, понякога по един-два дни изобщо нямаше нищо за ядене; тогава мъртвите навън лежах на купища.

Един от дванадесетте беше луд и смяташе, че е куче вълча порода. Той нямаше уши. Откъснали ги, когато го използвали при

тренировки на есесовските кучета. Най-младият се казваше Карел и беше от Чехословакия. Родителите му бяха мъртви. Сега те наторяваха картофената нива на един набожен селянин в селото Вестлаге. Пепелта на изгорените в крематориума се насипваше в торби и се продаваше като изкуствен тор. Беше богата на фосфор и калций. Карел носеше червения знак на политическите затворници. Беше на единадесет години.

Най-старият ветеран беше на седемдесет и две години. Беше евреин и водеше борба за брадата си. Смяташе я за неделима част от своята религия. Есесовците му бяха забранили, но той непрекъснато се опитваше отново да си я пусне. Заради това в трудовия лагер винаги го поставяха върху козата и го биеха. В Малкия лагер имаше повече късмет. Тук есесовците се грижеха за правилника по-малко, проверяваха по-рядко; премного се страхуваха от въшки, дизентерия, тифус и туберкулоза. Полякът Юлиус Зилбер беше нарекъл стареца Ахасфер, защото бе оцелял след десетина холандски, полски, австрийски и германски концентрационни лагери. Междувременно Зилбер беше умрял от тиф и цъфтеше в леха иглика сред градината на коменданта Нойбауер, който бе получил пепелта на мъртвия безплатно; името Ахасфер обаче беше останало, В Малкия лагер лицето на старика се беше смалило, но брадата му беше пораснала и сега беше развъдник и джунгла за цели поколения яки въшки.

Старши по стая в това отделение беше някогашният лекар д-р Ефраим Бергер. Той играеше важна роля в борбата със смъртта, която обкръжаваше бараката. През зимата, когато скелетите падаха на леда и си чупеха костите, той успяваше да сложи шини на някои от тях и да ги спаси. Болницата не приемаше хора от Малкия лагер; тя беше само за работоспособните и за знаменитости. В Големия лагер ледът през зимата беше и по-малко опасен; понякога в поледица улицата биваше посипвана с пепел от крематориума. Не заради затворниците — а да се пести полезна работна ръка. На това се държеше още повече, след като концентрационните лагери бяха включени в общата трудова повинност. В замяна пък затворниците умираха по-бързо от преумора. Загубите не значеха нищо; всеки ден арестуваха достатъчно хора.

Бергер беше един от малкото затворници, които имаха разрешение да напускат Малкия лагер. От няколко седмици насам той работеше в моргата на крематориума. Старшите по стая, общо взето,

не бяха длъжни да работят. Но лекари липсваха, затова го бяха командировали. Това беше изгодно за бараката. От капоса на лазарета, който му беше познат отпреди, Бергер понякога успяваше да получи за скелетите по малко лизол, памук, аспирин и други такива неща. Той имаше и шише йод, което беше скрил под своята слама.

Най-важен от всички ветерани обаче беше Лео Лебентал. Той имаше тайни връзки с контрабандната търговия в трудовия лагер и, както казваха, даже с външния свят. Как го правеше — никой не знаеше точно. Известно беше само, че са замесени две проститутки от заведението „Прилепът“, което се намирало в покрайнините на града. Участвувал също и един есесовец. За това обаче не се знаеше нищо положително. А Лебентал не казваше нито дума.

Той търгуваше с всичко. От него можеше да се получат фасове, морков, понякога картофи, отпадъци от кухнята, по някой канал и от време на време — филийка хляб. Не мамеше никого; грижеше се само за оборота. Не му идваше никога наум да се погрижи тайно само за себе си. Търговията поддържаше живота му, а не това, с което търгуваше.

509 пропълзя през вратата. Косото слънце зад него прозираше през ушите му. За миг те просветнаха восьчножълти от двете страни на тъмната глава.

— Бомбардираха града — каза той, като дишаше тежко.

Никой не отговори. 509 все още не виждаше нищо; след светлината вън в бараката беше мрачно. Затвори очи и ги отвори отново.

— Бомбардираха града — повтори той. — Не чухте ли?

Пак не проговори, никой. Сега 509 забеляза Ахасфер до вратата. Той седеше на земята и милваше овчарското куче. Овчарското куче ръмжеше; то се боеше. Сплъстена коса висеше над обезобразеното му от белези лице, а под нея блестяха изплашените му очи.

— Буря — мърмореше Ахасфер. — Само буря! Мирувай, Вълчо, мирувай!

509 запълзя навътре в бараката. Не разбираше как другите могат да бъдат така безучастни.

— Къде е Бергер? — попита той.

— В крематориума.

Той остави палтото и шубата на земята.

— Никой ли не иска да излезе?

Погледна Вестхоф и Бухер. Те не отговориха нищо.

— Нали знаеш, че е забранено — каза Ахасфер. — Докато има тревога.

— Тревогата мина.

— Още не.

— Мина. Самолетите отлетяха. Те бомбардираха града.

— Стига си го повтарял — изръмжа някой от тъмнината.

Ахасфер вдигна поглед.

— Може би ще разстрелят няколко дузини от нас за наказание.

— Да разстрелят? — захили се Вестхоф. Откога разстрелват тука?

Овчарското куче залая. Ахасфер го държеше здраво.

— В Холандия разстрелваха след въздушно нападение обикновено по десет-двадесет политически затворници. За да не им идват лоши мисли, казваха те.

— Тук не е Холандия.

— Знам. Аз казах само, че в Холандия разстрелваха.

— Разстрел! — изръмжа презрително Вестхоф. — Ти да не си войник, та имаш такива претенции? Тук бесят и пребиват.

— Може да го направят за разнообразие. Затваряйте проклетите си уста! — извика предишният човек от тъмнината.

509 клекна пред Бухер и затвори очи. Той продължаваше да вижда дима над горящия град и чуваше екота на експлозиите.

— Мислите ли, че тази вечер ще ни дадат храна? — запита Ахасфер.

— Проклятие! — отвърна гласът от тъмнината. — Какво искаш още? Отначало искаше да бъдеш разстрелян, а сега питаш за храна!

— Евреинът трябва да има надежда.

— Надежда! — засмя се Вестхоф пак.

— Какво друго? — попита Ахасфер спокойно.

Вестхоф се задави и внезапно започна да ридае. От няколко дни насам той беше изпаднал в барачна лудост.

509 отвори очи.

— Може би тази вечер няма да ни дадат да ядем — каза той. — Като наказание за бомбардировката.

— Ей, ти, с твоята проклетата бомбардировка! — изрева човекът в мрака. — Затвори си най-последно устата!

— Има ли някой нещо за ядене? — запита Ахасфер.

— О, боже! — тази нова идиотщина накара викация от тъмнината да се задъха, Ахасфер не му обръщаше внимание.

— А в лагера Терезиенщат веднъж един намери съвсем неочаквано парче шоколад. Бил го скрил, когато го приемали, и го забравил. Млечен шоколад от един автомат. С портрета на Хинденбург върху опаковката.

— И какво друго? — изграчи някой от дъното. — Паспорт?

— Не. Но с шоколада ние преживяхме два дена.

— Кой реве там? — запита 509 Бухер.

— Един от вчерашните. Новак. Ще се умири.

Ахасфер се послуша.

— Мина...

— Какво?

— Вън. Това беше отбой. Последният сигнал.

Изведнъж стана много тихо. После чуха стъпки.

— Скрийте овчарското куче — прошепна Бухер.

Ахасфер натика лудия между леглата.

— Куш! Тихо! — Беше го възпитал да изпълнява заповедите. Ако есесовците го намереха, като луд веднага щяха да го очистят.

Бухер се върна от вратата.

— Бергер е.

Доктор Ефраим Бергер беше дребен човек с увиснали рамене и яйцевидна, съвсем гола глава. Очите му бяха възпалени и сълзяха.

— Градът гори — каза той, като влезе.

509 се изправи.

— Какво казват оттатък?

— Не знам.

— Защо? Трябва да си чул нещо.

— Не съм — отвърна Бергер уморено. — Престанаха да изгарят, когато обявиха тревога.

— Защо?

— Отде да знам? Беше заповядано и туй то!

— А есесовците? Видя ли някого от тях?

— Не.

Бергер мина покрай наровеите, към дъното; 509 го следеше с поглед. Беше чакал Бергер, за да говори с него, а ето че и той беше така безучастен, както и всички останали. Не можеше да ги разбере.

— Искаш ли да излезеш? — запита той Бухер.

— Не.

Бухер беше двадесет и пет годишен и вече от седем години в лагера. Баща му беше работил като редактор в социалдемократически вестник, а това стигаше, за да затворят сина. „Ако излезе, ще може да живее още четиридесет години! — мислеше 509. — Четиридесет или петдесет. А аз съм на петдесет години. Имам може би още десет, най-много двадесет години.“ — Той извади парче дърво от джоба си и започна да го дъвче. „Защо ми хрумна изведнъж това нещо?“ — помисли си той.

Бергер се върна.

— Ломан иска да говори с теб, 509.

Ломан лежеше в задната част на бараката на едно от долните легла, без слама. Така беше поискал. Страдаше от тежка дизентерия и не можеше да става. Мислеше, че така е по-хигиенично. Не беше по-хигиенично. Но вече бяха свикнали. Почти всеки имаше повече или по-малко диария. За Ломан това беше цяло мъчение. Умираще и се извиняваше при всяко присвиване. Лицето му беше толкова сиво, че би могло да бъде на някой малокръвен негър. Той махна с ръка. 509 се наведе над него. Очните ябълки на Ломан лъщяха жълтеникаво.

— Виждаш ли това? — пошепна той и разтвори широко уста.

— Какво? — 509 погледна сините венци.

— Отзад, отдясно, там имам златна коронка.

Ломан изви глава към тесния прозорец. Слънцето светеше така, че от тази страна в бараката имаше слаба, розова светлина.

— Да — каза 509. — Виждам я.

— Той не я видя.

— Извадете я.

— Какво?

— Извадете я! — шепнеше Ломан нетърпеливо.

509 погледна Бергер. Бергер поклати глава.

— Но тя се държи здраво — каза 509.

— Тогава извадете зъба. Той не се държи здраво. Бергер може. Той прави такива неща и в крематориума. Двамата ще успеете много лесно.

— Защо искаш, да я извадиш?

Клепачите на Ломан се вдигаха и спускаха бавно. Те бяха като клепачи на костенурка. Нямаха мигли.

— Нали знаете. Злато. Купете ядене с него. Лебентал може да направи размяна.

509 не отговори. Да се размени златна коронка беше опасно. При постъпване в лагера златните коронки по правило се регистрираха, а по-късно в крематориума ги изваждаха и събираха. Установеше ли се, че някоя вписана в списъка коронка липсва, отговаряше цялата барака. Тя не получаваше ядене, докато коронката не се върнеше. Човекът, у когото я намереха, биваше обесван.

— Извадете я! — пъшкаше Ломан. — Лесно е! Едни клещи! Пък и с тел може.

— Нямаме клещи...

— С тел! Свийте тел.

— И тел нямаме.

Ломан затвори очи. Беше изтощен. Устните му се движеха, но той не можеше вече да говори. Тялото му беше неподвижно и изпънато. Само гърченето на тъмните, сухи устни се забелязваше още — един малък проблясък на живот, в който се чувствуваше вече оловно тежката тишина.

509 се изправи и погледна Бергер. Ломан не можеше да види лицата им; между тях бяха дъските на по-горните нарове.

— Как е?

— Много е късно за каквото и да било.

509 кимна. Това се беше случвало вече толкова често, че той не почувствува почти нищо. Залязващото слънце огряваше пет души, които клечаха като изсъхнали маймуни на най-горното легло.

— Скоро ли ще пукне? — попита единият, като се чешеше под мишницата и се прозяваше.

— Защо?

— Ние ще заемем леглото му. Кайзер и аз.

— Ще го получиш.

За миг 509 погледна трепкащата светлина, която никак не подхождаше на смрадливото помещение. Човекът, който беше попитал, имаше като че леопардова кожа; беше изпъстрен с черни петна. Той започна да яде гнила слама. През няколко легла двама души се караха с високи, пискливи гласове. Чуваха се немощни удари.

509 почувствува, че някой го дърпа леко за краката. Ломан го теглеше за панталона. Той се наведе пак.

— Извадете я! — пошепна Ломан.

509 седна на края на леглото.

— Не можем да вземем нищо в замяна. Много е опасно. Никой няма да рискува.

Устата на Ломан потрепваше.

— Не трябва да остава за тях — изрече с мъка той. — За тях не. Четиридесет марки съм платил за нея през 1929. За тях не! Извадете я!

Изведнъж той почна да се гърчи и да стене. Кожата на лицето му се сбърчи по челото и на устните — вече нямаше мускули, които да изразяват болката.

След малко той се изпъгна. Един жалък стон се изтръгна от гърдите му, с издишания въздух.

— Не се безпокой — каза му Бергер. — Имаме още малко вода. Нищо няма. Ще изчистим.

За малко Ломан лежа спокойно.

— Обещайте ми, че ще я извадите, преди да ме приберат — шепнеше той. — Когато свърша. Нали тогава ще можете.

— Добре — каза 509. — Не са ли я записали, когато постъпи?

— Не. Обещай! Непременно!

— Непременно!

Очите на Ломан потъмняха и се успокоиха.

— Какво беше това... преди... вълн?

— Бомби — каза Бергер. — Бомбардираха града. За пръв път. Американски летци.

— О!

— Да — каза Бергер тихо и твърдо. — Наближава! Ще отмъстят за теб, Ломан.

509 погледна бързо нагоре. Бергер стоеше прав и не можеше да види лицето му. Виждаше само ръцете му. Те се отваряха и затваряха, като че душаха някакво невидимо гърло, отпускаха го и пак го душаха.

Ломан лежеше тихо. Отново беше затворил очи и едва дишаше. 509 не знаеше дали бе разбрал думите на Бергер. Той стана.

— Умря ли? — попита човекът от горното легло. Той все още се дръгнеше. Другите четирима седяха до него като автомати. Очите им бяха празни.

— Не.

509 се обърна към Бергер.

— Защо му каза?

— Защо? — лицето на Бергер потръпваше. — Затова! Не разбираш ли?

Светлината обгръщаше яйцевидната му глава като розов облак. В смрадния гъст въздух изглеждаше като че изпуска пара. Очите му светеха. Бяха просълзени, но те си бяха почти винаги такива поради хроническо възпаление. 509 знаеше защо Бергер го бе казал. Но каква утеха беше то за един умиращ? Можеше да му стане още по-тежко. Той видя как една муха кацна върху тъмносивото око на един от автоматите. Човекът не мигна. „Може би все пак това е утеха — мислеше 509. — Може би е даже единствената утеха за един загиващ човек.“

Бергер се обърна и се промъкна по тясната пътека назад. Трябваше да прескача хората, които лежах на земята. Приличаше на щъркел, който гази през мочурище, 509 го последва.

— Бергер — прошепна той, когато вече бяха излезли от пътеката.

Бергер спря. 509 не можеше да си поеме дъх. — Вярваш ли наистина?

— Какво?

509 не можеше да се реши да го повтори. Струваше му се, че би отлетяло.

— Това, което каза на Ломан.

Бергер го погледна.

— Не — каза той.

— Не?

— Не! Не вярвам.

— Но... — 509 се облегна на най-близкия нар — защо го каза тогава?

— Казах го на Ломан. Но не вярвам. За никого не ще бъде отмъстено. За никого... за никого... за никого...

— А градът? Та нали градът гори?

— Градът гори. Много градове горяха вече. Това не значи нищо, нищо...

— Все пак! Трябва...

— Нищо! Нищо! — шепнеше бързо Бергер с отчаянието на човек, който е създал една фантастична надежда и веднага след това я е погребал. Бледият му череп се клатеше и вода течеше от червените ями на очите му.

— Един малък град гори. Какво общо има това с нас? Нищо! Нищо не ще се промени. Нищо!

— Ще разстрелят някои — каза Ахасфер от земята.

— Млък! — изрева предишният глас из тъмнината. — Дръжте най-сетне проклетите си езици!

509 се беше свил на мястото си до стената. Над главата му беше един от малкото прозорци на бараката. Той беше тесен, поставен високо и по това време пропускаше малко слънце. Тогава светлината стигаше до дъските на третата редица нарове, по-нататък помещението тънеше в постоянен мрак.

Бараката беше построена едва преди една година. 509 беше помагал при сглобяването ѝ; тогава той принадлежеше към трудовия лагер. Тя беше стара, дъсчена, от ликвидиран концентрационен лагер в Полша. Четири такива разглобени бараки, пристигнали един ден на градската гара, бяха прекарани с камиони в лагера и там сглобени. Воняха на дървеници, страх, мръсотия и смърт... От тях бе образуван Малкия лагер. Следващият транспорт негодни за работа и умиращи затворници от Изток бяха наблъскани там и оставени сами на себе си. Минаха само няколко дни и отнесох труповете им. След това там вкараха болни, изтощени сакати и негодни за работа, и този ред остана за постоянно.

Слънцето хвърли един разкривен четириъгълник светлина върху стената вдясно от прозореца. Избледнелите надписи и имена станаха видими. Те бяха оставени от някогашните обитатели на бараката в Полша и Източна Германия. Бяха надраскани по дървото с молив или пък издълбани с парченце тел или гвоздей.

509 помнеше някои от тях. Той знаеше, че тъкмо сега върхът на четириъгълника измъква от мрака едно име, заградено с дълбоки резки: „Хаим Волф, 1941“. Навярно Хаим Волф го е написал, когато е узнал, че трябва да умре и е направил тези черти наоколо, за да не би някой от неговата фамилия да го последва. Искал е да постави някакъв край — той е сам и сам, да си остане. „Хаим Волф 1941“ — чертите са така близо, че друго име вече не може да бъде написано; последна на молба към съдбата на баща, който се е надявал, че синовете му ще бъдат спасени. По-надолу обаче, под тези черти, съвсем близо, като че искат да се вкопчат в тях, стоят две други имена: „Рубен Волф и Моише Волф“. Първото право, недодялано, е ученически почерк, второто полегато и гладко, покорно и безсилно. Друга ръка беше написала отстрани: „Всички задушени с газ.“

Косо под тях над един чеп на стената беше издълбано с гвоздей: „Йоз... Майер“ — и към това: „Л. З. Ж. 1 и 2“ Това значеше „Йозеф Майер, лейтенант от запаса; кавалер на Железния кръст първа и втора степен“. Изглежда Майер не е могъл да забрави това. Трябва да е трвило последните му дни. През Първата световна война бил на фронта; бил произведен офицер, получил награди затова като евреин е трябвало да даде двойно повече от всеки друг. По късно, пак защото бил евреин, бил затворен и унищожен като вредно насекомо. Той е бил убеден, че поради заслугите му във войната неправдата спрямо него е по-голяма отколкото спрямо другите. Лъгал се е. Само смъртта му е била по-тежка. Неправдата не беше в буквите, които той бе написал към името си. Те бяха само една жалка ирония.

Слънчевият четириъгълник се плъзгаше бавно по-нататък. Хаим, Рубен и Моише Волф, които той засегна с единия си край, изчезнаха отново в мрака, но вместо тях се появиха два нови надписа. Единият беше само от две букви; „Ф. М“. Този, който ги беше надраскал с нокът, не беше държал толкова много на себе си като лейтенант Майер. Даже името му е било почти безразлично; и все пак не е искал да загине, без да остави знак. Отдолу обаче се появи едно цяло име, написано с молив: „Тевие Лайбеш и близките му“ И до него, бегло, началото на еврейската молитва: „Ийс Гадал...“

509 знаеше, че след няколко минути светлината ще докосне един друг полузаличен надпис: „Пишете на Леа Занд..., Нью Йорк“ — улицата не можеше да се прочете вече, след това идваше „баща...“ — и

след едно изгнило място на дървото: „мъртъв“. „Гърсете Лео“. Лео, изглежда, се бе спасил; но надписът е бил направен напразно. Никой от многобройните обитатели на бараката не е могъл да уведоми някога Леа Зандерс в Ню Йорк. Никой не беше излязъл жив от нея.

509 се беше загледал унесен в стената. Полякът Зилбер я беше нарекъл „стена на плача“ през времето, когато лежеше с кървящи черва в бараката. Той знаеше повечето имена наизуст и отначало даже се обзалагаше кое по-напред ще бъде засегнато от слънчевото петно. Скоро след това Зилбер беше умрял; но през светли дни имената бяха продължавали да се връщат за няколко минути към истински живот и след това да потъват в мрака. Лете, когато слънцето стоеше по-високо, се показваха други надписи, надраскани по-ниско, а през зимата четириъгълникът се придвижваше по-нагоре. Имаше още много други — руски, полски, еврейски имена, които оставаха завинаги невидими, защото светлината никога не стигаше до тях. Бараката беше изградена така набързо, че SS не се погрижи да бъдат рендосани дъските. Обитателите се грижеха още по-малко за това, особено за надписите върху тъмните части на стените. Никой не се опитваше и да ги разчете. И кой би бил луд да жертвува скъпоценна клечка кибрит, за да загуби още повече надежда.

509 се извърна настрана; сега той искаше да вижда всичко това. Изведнъж се почувствува кой знае защо сам, като че другите по неизвестни причини се бяха отчуждили и той вече не ги разбираше. За миг се поколеба, а после му стана непоносимо. Пипнешком стигна до вратата и пак изпълзя навън.

Сега беше облечен само в своите собствени дрипи и веднага започна да зъзне. Вън се изправи, облегна се до стената на бараката и погледна към града. Не знаеше точно защо — но вече не искаше да пълзи както преди; искаше да стои прав. Часовите от караулните кули на Малкия лагер още не бяха се завърнали. Надзорът от тази страна изобщо не беше строг; който едва можеше да върви, не беше годен да бяга.

509 стоеше до десния ъгъл на бараката. Лагерът беше разположен дъгообразно по билото на височината и оттук можеше да вижда не само града, но и казармите на есесовските отряди. Те бяха

извън телената мрежа зад един ред още голи дървета. Неколцина, есесовци тичаха насам-натам пред тях. Други стояха на групи, оживено ръкомахаха и гледаха надолу към града. Един голям сив автомобил се изкачваше бързо по нагорнището. Спря пред жилището на коменданта, малко настрани от казармите. Нойбауер вече чакаше отвън; той се качи веднага и колата се понесе назад. 509 знаеше още от времето, прекарано в трудовия лагер, че в града комендантът има къща, в която живее семейството му. Той проследи внимателно колата с поглед. И не можа да чуе, че по пътя между бараките идва човек. Беше Хандке, блоковият старши на барака 22, набит мъж, който винаги се прокрадваше с гумени подметки. Носеше зеления триъгълник на криминалните. Обикновено беше кротък, но като го прихванеше, често осакатяваше хората от бой.

Приближаваше се бавно. Когато го забеляза, 509 все още можеше да се измъкне. Проявите на страх обикновено задоволяваха примитивните чувства на превъзходство у Хандке — но той не направи това. Не се помръдна.

— Какво правиш тук?

— Нищо.

— Тъй, нищо. — Хандке плю пред краката на 509. — Мръсна гадина! Мечтаеш си за нещо, а? — Неговите белезникави вежди се вдигнаха. — Само не си въобразявай нищо! Вие няма да се измъкнете оттук! Всички политически псета ще бъдат прекарани преди това през комина.

Отново се изплю и тръгна обратно. 509 беше притаил дъх. Някаква тъмна завеса се беше спуснала за миг зад челото му. Хандке не можеше да го търпи и обикновено 509 се стараяше да не се мярка на пътя му. Сега беше останал: Проследи го, докато изчезна зад нужника. Заканата не го уплаши; заплахите бяха нещо обикновено в лагера. Мислеше само какво се криеше зад неговите думи. Значи, Хандке също е усетил нещо. Иначе не би казал това. Може би даже го е чул там, отгатък, при есесовците. 509 дишаше дълбоко. Значи, все пак той не е глупак. Отново погледна към града. Сега димът лежеше плътно над покривите. Тук, горе, звънт на пожарната команда се чуваше глухо. Някъде към гарата се долавяше безразборна пукотевица, сякаш експлодираха муниции. В подножието на хълма колата на лагерния комендант взе така бързо завоя, че занесе. 509 видя това и направи

гримаса. Лицето му се изкриви в усмивка. Той се смееше, смееше се беззвучно, конвулсивно, без да знае кога за последен път се е смял, и не можеше да спре. В смеха му нямаше радост, той се смееше — и като се огледа внимателно, вдигна безсилен юмрук, и го сви и продължи да се смее, докато тежка кашлица не го повали.

III

Мерцедесът се стрелна надолу към долината. Оберщурмбанфюрер Нойбауер седеше до шофьора. Той беше едър мъж с подпухнало от пиене на бира лице. Белите ръкавици на големите му ръце блестяха на слънцето. Той забеляза това и ги сне. „Зелма — мислеше той, — Фрая! Къщата!“ Никой не беше вдигнал телефона.

— Бързо! — Каза той. — Бързо, Алфред! Карай!

В предградието се носеше миризма на изгоряло. Ставаше все по-люта и по-плътна, колкото по-напред отиваха. На новия пазар видяха първата бомбена яма. Спестовната каса се беше срутила и гореше. Противопожарната команда беше дошла и се опитваше да спаси съседните къщи, но водните струи бяха много слаби, за да помогнат нещо. Ямата на площада вонеше на сяра и киселини. Стомахът на Нойбауер се сви.

— Карай през „Хакенщрасе“, Алфред — каза той. — Тук не можем да минем.

Шофьорът обърна. Колата направи голям завой през южната част на града. Тук се припичаха мирно на слънцето къщи с малки градинки. Духаше северен вятър и въздухът беше чист. После, когато пресякоха реката, миризмата на изгоряло се появи пак и стана още по-силна, докато запълни улицата като гъста есенна мъгла.

Нойбауер подръпваше ниско подстриганите си като на фюрера мустаци. По-рано те бяха високо вирнати като на Вилхелм II. Това присвиване на стомаха! Зелма! Фрая! Хубавата къща! Целият му корем, гърдите, всичко беше стомах.

Наложи се да заобиколят още два пъти. Единият път беше улучен някакъв мебелен магазин. Предната страна на къщата беше отнесена; част от мебелите стояха по етажите или бяха разпръснати върху развалините по улицата и горяха. Втория път беше бръснарница, пред която разхвърлените восъчни бюстове се топяха в гърчове.

Най-после колата зави в „Либигщрасе“ Нойбауер подаде глава навън. Ето я неговата къща! Градината отпред! Ето го керамичното

джудже и червеното порцеланово кученце на моравата. Непокътнати! Всички прозорци здрави! Присвиването в стомаха изчезна. Той се изкачи по стъпалата и отвори вратата. „Имахме щастие — мислеше той. — Имахме чудно щастие!“ Пък и така трябваше да бъде! Защо тъкмо на него трябваше да се случи нещо?

Окачи фуражката си на закачалката от еленови рога и влезе във всекидневната.

— Зелма! Фрая! Къде сте?

Никой не отговори. Нойбауер закрачи тежко към прозореца и го отвори. В градината зад къщата работеха двама руски пленници. Те го погледнаха за миг и продължиха усърдно да копаят.

— Ей, вие! Болшевики!

Един от русите спря да работи.

— Къде е семейството ми? — извика Нойбауер.

Човекът отговори нещо на руски.

— Остави свинския си език, идиот! Ти разбираш немски! Или да изляза да те науча?

Русинът стоеше с широко отворени очи.

— Вашата жена е в зимника — каза някой зад Нойбауер.

Той се обърна. Беше слугинята.

— В зимника? Да, разбира се. А къде бяхте вие?

— Вън, само за един миг! — Момичето стоеше на вратата със зачервено лице и светнали очи, като че идваше от сватба.

— Казват, че имало вече сто убити — разбъбри се то — при гарата, а също и в медодобивния завод, и в черквата.

— Млък! — прекъсна го Нойбауер. — Кой казва това?

— Вън, хората...

— Кой? — Нойбауер пристъпи една крачка. — Вражески приказки. Кой го разправя?

Момичето се отдръпна.

— Вън... не аз някой... всички...

— Предатели! Мръсници! — Нойбауер се разяри. Най-сетне можеше да изразходва набраното напрежение. — Банда! Свини! Дърдорковци! А вие? Какво търсите навън?

— Аз... нищо...

— Отклонили сте се от служебния си дълг, нали. За да разпространявате лъжи и вражески клевети! Ще видим това. Трябва

здро̀во да се пипа! Марш, в кухнята!

Момичето избяга навън. Нойбауер дишаше тежко! Затвори прозореца. „Нищо не е станало — мислеше той. — В зимника, разбира се“. И трябваше да се досети.

Извади пура и я запали. После приглади куртката си, изпъчи гърди, погледна се в огледалото и слезе долу.

Жена му и дъщеря му седяха плътно притиснати на един диван, който се намираще до стената. Над тях, в широка златна рамка висеше цветен портрет на фюрера.

Зимникът беше пригоден през 1940 година за противовъздушно скривалище. Тогава Нойбауер накара да го построят само от желание да се покаже; патриотизмът изискваше да се дава пример е тези неща. Никой не беше мислил сериозно, че Германия може да бъде бомбардирана. Изявлението на Гьоринг, че ако вражески самолети успеят да направят това при наличието на немските военновъздушни сили, занапред ще могат да го наричат Майер, беше достатъчно за всеки честен човек. За съжаление стана другояче. Един типичен пример за подлостта на плутократите и евреите: да се престорят на слаби, отколкото са били.

— Бруно! — Зелма Нойбауер се изправи и се разхълца.

Тя беше руса, пълна, носеше пеньоар от бежова френска коприна с дантели. При една своя отпус̀ка през 1941 г. Нойбауер и го беше донесъл от Париж. Бузите и трепереха и малката и уста предъ̀вкваше думите.

— Мина, Зелма. Успокой се.

— Мина... — продължаваше да предъ̀вква тя, като че думите бяха твърде големи кьонигсберски кнедли. — За колко... колко дълго?

— Завинаги. Няма ги. Нападението е отбито. Никога не ще дойдат вече.

Зелма Нойбауер придържаше пеньоара върху гърдите си.

— Кой каза, Бруно? Откъде знаеш?

— Ние свалихме най-малко половината. Ще се замислят, преди да дойдат пак.

— Откъде знаеш?

— Знам. Този път ни изненадаха. Следващия път ще ги посрещнем съвсем иначе.

Жената престана да дъвче.

— И това ли е всичко? — попита тя. — Това ли е всичко, което имаш да ни кажеш?

Нойбауер знаеше, че казаното не значеше нищо.

— Не е ли достатъчно? — запитва грубо той.

Жена му го гледаше втренчено. Очите ѝ бяха воднисто светлосини.

— Не! — изпищя тя. — Не е достатъчно! Каква глупост! Празни приказки! Че какво не сме чували вече? Отначало разправяхте, че сме били толкова силни, та вражески самолет никога няма да влезе в Германия, а те все пак влязоха. После разправяте, че няма да дойдат втори път, щели сме да ги свалим на границата, а те вместо това идват десет пъти повече и непрекъснато има тревога. Най-после ни спипаха тук, а ти идваш и казваш нахално, че няма да дойдат вече, че сме щели да им вземем мярката. И може ли някой разумен човек да повярва на това?

— Зелма! — Нойбауер хвърли неволен поглед към портрета на фюрера, после скочи към вратата и я затвори. — Проклетие! Ела на себе си! — изсъска той. — Искаш да навлечеш нещастие на всички ни? Полудяла ли си, та викаш така?

Той стоеше до нея. Над дебелиите и рамене фюрерът продължаваше да гледа бойко пейзажа на Берхтесгаден. За миг Нойбауер беше почти повярвал, че фюрерът е чул всичко.

Зелма не виждаше фюрера.

— Полудяла? — пищеше тя. — Кой е полудял? Аз не съм. Живеехме чудесно преди войната, а сега? Сега? Искам да зная кой е полудял?

Нойбауер хвана с две ръце раменете ѝ и ги разтърси така силно, че главата и се заклати напред-назад и тя не можеше повече да вика. Косата и се разплете, няколко гребена паднаха, тя се задави и се закашля. Той я пусна. Зелма падна върху дивана като торба.

— Какво става с нея? — попита той дъщеря си.

— Нищо особено. Майка е много развълнувана.

— Защо? Нали не се случи нищо?

— Не се случи нищо? — започна жената отново. На тебе, разбира се, не, там, горе! Но ние тук сме сами.

— Тихо! По дяволите! Не викай! Затова ли съм с мъчил петнадесет години, та да унищожиш изведнъж всичко със своите викове? Мислиш ли, че няма достатъчно желаещи да лапнат мястото ми?

— Това беше първата бомбардировка, татко — каза Фрая Нойбауер спокойно. — Нали досега имаме само тревоги. Майка ще свикне.

— Първата? Разбира се, първата! Нека се радваме, че досега нищо не се е случило, вместо да крещим глупости.

— Майка е нервна. Ще свикне полека-лека.

— Нервна? — Нойбауер беше смутен от спокойствие то на дъщеря си. — Кой не е нервен? Мислиш ли, аз не съм нервен? Човек трябва да умее да се владее. Иначе какво ще стане?

— Същото! — изсмя се жена му. Тя лежеше върху дивана с разкрачени дебели крака. Беше обута с розови, копринени пантофи. Розовият цвят и коприната бяха според нея много елегантни.

— Нервна! Да свикна! На теб ти е лесно да говориш!

— На мен? Защо?

— На теб нищо няма да ти се случи.

— Какво?

— Няма да ти се случи нищо; А ние седим тук в капана.

— Това е голяма глупост! Каква е разликата? Защо да не може да ми се случи нищо?

— Ти си сигурен там, горе, в твой лагер.

— Какво? — Нойбауер хвърли пурата си на земята и я стъпка. — Ние нямаме скривалища като вас — излъга той.

— Защото нямате нужда. Вие сте вън от града.

— Като че това има значение! Където бомбата падне, пада.

— Лагера няма да бомбардират.

— Така ли? Това е нещо ново. Откъде знаеш? Да не би американците да са хвърлили съобщение? Или специално са те уведомили?

Нойбауер погледна дъщеря си. Очакваше одобрение на шегата. Но Фрая дърпаше ресните на една плюшена покривка, която беше простряна върху масата до дивана. Отговори обаче жена му:

— Те няма да бомбардират своите хора.

— Глупости! Ние нямаме там американци. А също и англичани. Само руси, поляци, балканска сбирщина и германски родоотстъпници, евреи, предатели и престъпници.

— Те няма да бомбардират руси, поляци и евреи — обясни Зелма с тъпо упорство.

Нойбауер се обърна рязко.

— Та ти си знаела много — каза той тихо, силно ядосан. — А сега аз ще ти кажа нещо. Те изобщо не знаят какъв е лагерът горе, разбра ли? Виждат само бараки. Могат да ги вземат за военни бараки. Те виждат казарми. Това са нашите есесовски казарми. Виждат сгради, в които работят хора. За тях това са фабрики и обекти. Горе е стократно по-опасно от тука. Затова не исках да живеете там. Тук няма нито казарми, нито фабрики наблизо. Разбираш ли най-сетне?

— Не.

Нойбауер гледаше жена си. Никога Зелма не е била такава. Не можеше да разбере какъв бяс е влязъл в нея. Не беше само страх. Изведнъж се почувствува изоставен от семейството си. Тъкмо сега, когато трябваше да бъдат сплотени. Пак погледна ядосано дъщеря си.

— А ти? — каза той. — Ти какво мислиш? Защо не отваряш уста?

Фрая Нойбауер се изправи. Тя беше на двадесет години, слаба, с восьъчно лице, изпъкнало чело и не приличаше нито на Зелма, нито на баща си.

— Вярвам, че мама се е успокоила вече — каза тя.

— Какво? Защо?

— Вярвам, че се е успокоила.

Нойбауер помълча малко. Очакваше, че жена му ще каже нещо.

— Е, добре — промълви най-последно той.

— Може ли да се качим горе? — попита Фрая.

Нойбауер хвърли подозрителен поглед към Зелма. Още не й вярваше. Трябваше да й обясни, че в никой случай не бива да говори с никого. И със слугинята. Преди всичко със слугинята! Дъщеря му го изпревари.

— Горе ще бъде по-добре, татко. Повече въздух.

Той все още стоеше нерешително. „Лежи там като торба брашно — мислеше той. — Защо най-последно не каже нещо разумно?“

— Трябва да отскоча до кметството. В шест. Диц телефонира, че положението трябва да се обсъди.

— Нищо няма да се случи, татко. Всичко е наред. А ние трябва да приготвим вечерята.

— Добре тогава. — Нойбауер се реши. Дъщеря му поне бе запазила самообладание. Можеше да се осланя на нея. Негова плът и кръв. Приблужи се до жена си.

— Е, добре. Да забравим това, Зелма, нали? Случва се понякога. Няма значение.

Погледна я усмихнат, сведе хладен поглед към нея.

— Нали? — повтори той.

Тя не отговори.

Той прегърна тлъстите и рамене и я потупа.

— Тогава вървете и пригответе вечерята. И сгответе нещо хубаво след уплахата.

Тя кимна равнодушно. Нойбауер видя, че наистина ѝ е минало. Дъщеря му имаше право. Зелма няма да говори глупости.

— Сгответе нещо много хубаво, деца. Нали, Зелмичка, заради вас го правя, за да живеете тук, в хубава къща, със сигурно подземие, вместо близо до мръсните негодници там, горе. Пък и аз прекарвам по няколко нощи всяка седмица тук, долу. Все едно. Трябва да сме единни. Значи, направете нещо вкусно за вечеря. Разчитам на вас. И донесете една бутилка от френското шампанско? Имаме още доста от него, нали?

— Да — отвърна жена му. — От него имаме още доста.

— А сега още нещо — обяви наперено генерал Диц. — Дочух, че някои господа изказали намерение да изпратят семействата си на село. Има ли нещо вярно в това?

Никой не отговори.

— Не мога да допусна такава нещца. Ние, офицерите от SS, трябва да служим за пример. Ако изпратим семействата си въвн от града, преди да е дадена обща заповед за евакуация, това може да бъде изтълкувано погрешно. Недоволните и черногледците ще се заловят веднага за това. Ето защо очаквам, че подобно нещца няма да бъде направено без мое знание.

Той стоеше пред групата, строен и висок в своята изискано ушита униформа, и ги гледаше. Всички до един го гледаха твърдо и невинно. Почти всички бяха мислили да отпратят семействата си, но никой не се издаде с поглед. Сега мислеха едно и също: на Диц му е лесно. Той няма семейство в града. Дойде от Саксония и притежава само честолубието си да изглежда като пруски гвардейски офицер. Това е лесно. Когато нещо не ни засяга, можем да го провеждаме винаги с най-голяма смелост.

— Това е всичко, господа — каза Диц. — Припомнете си още веднъж: нашите най-нови тайни оръжия се произвеждат вече масово. Бомбите Фау — 1 са нищо пред тях, колкото и да са ефикасни. Лондон е в пепел. Англия е под постоянен обстрел. Ние държим главните френски пристанища. Нахлулата армия има големи мъчнотии със снабдяването. Контраатаката ще помете неприятелите в морето. Тя е в непосредствена подготовка. Натрупали сме огромни резерви. А нашите нови оръжия — нямам право да кажа нищо за тях, но зная от най-високо място: до три месеца победата е наша. Дотогава трябва да издържим. — Той вдигна ръка. — На работа! Хайл Хитлер!

— Хайл Хитлер! — отвърна групата гръмогласно.

Нойбауер излезе от кметството. „Не каза нищо за Русия — помисли той. — За Рейн също нищо. За разбития Западен вал съвсем нищо. Да издържим, лесно му е на него. Той няма нищо. Фанатик. Няма доходна сграда близо до гарата като мене. Не е съпритежател на Мелернския вестник. Няма никакъв недвижим имот. А аз имам. Ако хвъркне във въздуха — кой ще ми плати?“

Изведнъж на улицата се появиха хора. Площадът пред кметството беше претъпкан. На стълбището монтираха микрофон. Диц щеше да говори. От фасадата гледаха вторачено с неизменна усмивка каменните образи на Карл Велики и Хайнрих Льва. Нойбауер се качи в мерцедеса си.

— Към „Херман Гьорингщрасе“, Алфред.

Доходната сграда на Нойбауер се намираще на ъгъла на „Херман Гьорингщрасе“ с „Фридрихсале“. Това беше голяма постройка с моден магазин на долния етаж. Двата горни етажа бяха заети от бюро.

Нойбауер спря колата и обиколи сградата. Бяха пукнати две витрини, иначе нямаше никакви щети. Погледна нагоре към бюрата. Те

бяха обвити като с мъгла от дима на гарата, но нищо не гореше. Може би и там бяха счупени няколко стъкла; и това беше всичко.

Постоя малко. „Двеста хиляди марки“ — си мислеше той. Най-малко толкова струваше тази сграда, ако не и повече. Беше платил пет хиляди. През 1933 г. тя принадлежеше на евреина Йозеф Бланк. Той беше поискал сто хиляди и беше казал, че и без това губи от сделката, та не желае да отстъпва нищо. След четиринадесет дни в концентрационния лагер я продаде за пет хиляди. „Постъпих почтено — мислеше Нойбауер. — Можех да я имам без пари. Бланк беше готов да ми я подари, след като есесовците се бяха позабавлявали с него. Дадох му пет хиляди марки. Хубава пара. Разбира се, не изведнъж; тогава още нямах толкова. Но щом получих първите наеми — платих. Бланк се беше съгласил и на толкова. Законна продажба. Доброволно. Нотариално заверена.“ Че в лагера Йозеф Бланк беше паднал злополучно, че беше загубил едното си око, счупил ръката си и получил още някои и други рани, за това можеше само да съжaliaва. Хората, които имат плоски ходила, падат лесно. Нойбауер не беше заповядвал такова нещо. Не беше и присъствувал. Беше накарал само да арестуват предпазно Бланк, за да не му направят нещо престаравашите се есесовци. Останалото мина за сметка на лагерфюрера Вебер.

Той се обърна. Защо мислеше сега за тези стари неща? Какво ставаше с него? Та това беше отдавна забравено. Трябваше да се живее. Ако не беше купил къщата, някой друг от партията щеше да го направи. За по-малко пари. За нищо. А той бе действувал легално. Според закона. Сам фюрерът беше казал, че верните нему хора трябва да бъдат възнаградени. И колко нищожно беше това, което той, Бруно Нойбауер, беше докопал в сравнение с големците? Гьоринг например, или гаулайтерът Шпрингер, който от хотелски портиер стигна до милионер? Нойбауер не беше заграбвал нищо. Само беше купувал евтино. Беше с чисти сметки. Имаше квитанции. Всичко беше официално заверено.

На гарата се извиси пламък. Последваха експлозии. Навярно вагон с муниции. Върху къщата затрептяха червени отражения, като че се обливаше в кървава пот. „Глупости — помисли Нойбауер. — Ама че съм изнервен. Еврейските адвокати, които тогава бяха смъкнати отгоре, са забравени отдавна!“ — Той се качи в колата. „Много близо

до гората, чудесно място, но много опасно при бомбардировки; как да не се изнервиш“. — Към „Гросенщрасе“, Алфред!

Сградата на Мелернския вестник не беше засегната изобщо. Нойбауер беше осведомен за това по телефона. Току-що пускаха извънредно издание. Хората изтръгваха вестниците от ръцете на вестникопродавачите. Нойбауер видя как белите пакети изчезват. По един пфениг от всеки брой беше негов. Нови вестникари дойдоха с нови пакети. Те се понесоха на своите колела. Извънредно издание — извънредна печалба. Всеки продавач носеше най-малко по двеста броя. Нойбауер преброи седемнайсет вестникаря. Това бяха тридесет и четири марки извънредна печалба. Всяко зло за добро. Можеше да плати част от пукнатите витрини. Глупости, нали са застраховани. Дали застрахователното дружество ще плати? Може ли да плати при всички тези щети? Ще плати! Поне на него. Тези трийсет и четири марки бяха чиста печалба.

Той купи едно от извънредните издания. Там беше вече напечатано късо възвание от Диц. Бърза работа. И съобщението, че два самолета били свалени над града, а половината от останалите над Минден, Оснабрюк и Хановер. Една статия от Гьобелс, че бомбардирането на германски градове е безчовечно варварство. Няколко съдържателни думи на фюрера. Известие, че Хитлеровата младеж се била заела да издири скочилите с парашути летци. Нойбауер хвърли вестника и влезе в магазина за тютюн на ъгъла.

— Три „Германска стража“ — каза той.

Продавачът му подаде кутията. Нойбауер избираше равнодушно. Пурите бяха лоши. Чиста букова шума. Той имаше в къщи по-добри, вносни, от Париж и Холандия. Поиска „Германска стража“ само защото магазинът беше негов. Преди вземането на властта той принадлежеше на „Лесер и Захт“ — една еврейска експлоататорска фирма. После го беше лапнал щурмфюрерът Фрайберг. Държа го до 1936 г. Златна мина. Нойбауер отхапа края на една „Германска стража“. Какво беше виновен той, че в пияно състояние Фрайберг направи предателски изказвания против фюрера? Като праволинеен партиец той беше длъжен да донесе това, дето трябва. Малко след това Фрайберг изчезна и Нойбауер купи предприятието от вдовицата му. Като приятелска услуга. Беше я посъветвал настойчиво да го продаде. Бил имал сведения, че имуществото на Фрайберг ще бъде

конфискувано. По-лесно било да се скрият пари отколкото магазин. Тя му беше благодарна. Продаде му го. Разбира се, за четвърт от стойността. Нойбауер ѝ беше заявил, че има само толкова налични пари и че трябва да се действа бързо. Тя разбра. Конфискация не последва. Нойбауер ѝ обясни това. Бил упражнил своето влияние в нейна полза. Така тя може да задържи парите. Беше действувал честно. Дългът си е дълг, а магазинът можеше действително да бъде конфискуван. Освен това вдовицата би била може би неспособна да го управлява. Биха ѝ го взели почти без пари.

Нойбауер извади пурата от устата си. Тя не теглеше. Мръсотия. Но хората плащаха за нея. Бяха луди по всичко, което дими. Жалко, че бяха под разпределение. Иначе можеше да продадат десеторно повече. Той пак огледа магазина. Имал е още щастие. Нищо не се е случило. Той плю. Беше усетил някакъв лош вкус в устата си. Навярно от пурата. От какво друго? Нали не беше станало нищо. Нерви? Защо му идваха наум тези стари истории. Отдавна покрити с давност неща? Когато се качи в колата, той хвърли пурата и даде останалите две на шофьора.

— Вземи, Алфред. Нещо хубаво за тази вечер. А сега карай към градината.

Нойбауер се гордееше с градината си. Тя заемаше голяма площ в края на града. Беше засадена главно със зеленчук и овощни дръвчета; имаше също цветна градина и обор. Една група руски пленници от лагера поддържаше всичко в ред. Не му струваха нищо и в същност те би трябвало да плащат на Нойбауер. Вместо да се потят дванайсет или петнайсет часа в медодобивния завод, бяха при него на чист въздух и лека работа.

Над градината падаше здрач. Небето от тази страна беше ясно и месецът бе увиснал в клоните на ябълковите дървета. Разкопаната земя миришеше силно. В браздите никнеха първите зеленчуци, а овощните дръвчета бяха покрити с набъбнали лепкави пъпки. Една малка японска вишна, прекарала зимата в оранжерията, беше вече обсипана с цял облак разпукнали се в бяло и розово срамежливи цветчета.

Русите работеха в другия край на градината. Нойбауер видя техните тъмни, наведени гърбове и силуета на надзирателя, чиято

пушка с натъкнат щик сочеше небето. Стражата беше там само за форма; русите не бягаха. И къде ли можеха да избягат — в своите униформи и без да знаят езика? При тях имаше голяма книжна торба с пепел от крематориума, с която поръсваха браздите. Сега работеха на лехите с аспержи и ягоди, които Нойбауер обичаше особено много. Не можеше да им се насити. Книжната торба съдържаше пепелта на шестдесет души, включително дванайсет деца.

В ранния синкав мрак проблясваха едва видимо първите иглики и нарциси. Те бяха засадени покрай южната стена и покрити със стъкло. Нойбауер вдигна едно от наклонените стъкла и се наведе. Нарцисите не миришеха. Затова пък ухаеше на теменужки, невидими теменужки в здрача.

Пое дълбоко дъх. Това беше неговата градина. За нея беше платил сам и истински. Старомодно и честно. Цялата цена. Не беше я отнел от никого. Това беше неговото място. Мястото, където ставаше човек след суровата служба на отечеството и грижите за семейството. Огледа се със задоволство. Видя беседката, обрасла с дива лоза и виещи се рози, видя чемширения жив плет, видя изкуствената пещера от варовик, видя храстите люляк, помириша тръпчивия въздух, в който се долавяше вече пролетта, погали нежно с ръка обвитите със слама стъбла и наредените край стената праскови и круши, и тогава отвори вратата към обора.

Той не отиде при кокошките, които клечаха по прътите като стари жени, не спря и пред двете прасета, които спяха в сламата, отиде при питомните зайци.

Това бяха бели и сиви ангорски зайци с дълга копринена козина. Те спяха, когато той светна, а после се раздвижиха. Пъхна пръст през телената мрежа и ги погали. Бяха по-меки от всичко, което познаваше. Донесе зелени листа и резенчета цвекло от един кош и ги пъхна в кафезите. Зайците се приближиха и започнаха нежно и полека да ядат с розовите си муцунки.

— Муки — примамваше ги той, — ела тук, Муки...

Топлината в обора го приспиваше. Беше като далечен сън. Миризмата на животните навяваше някаква забравена невинност. Това беше един малък свят сам за себе си, с почти вегетативно съществуване, далеч от бомби, интриги и борба за живот — зелени листа и цвекло, и оплождане, и стригане, и раждане. Нойбауер

продаваше вълната, но никога не беше позволил да заколят някое от животните.

— Муки — помами ги той пак.

Един голям бял заек пое с нежните си уста лист от ръката му. Червените му очи блестяха като светли рубини. Нойбауер го погали по врата. Когато се навеждаше, ботушите му скърцаха. Какво беше казала Зелма? Сигурни? Вие сте сигурни в лагера? Кой е сигурен вече? Бил ли е някога истински сигурен?

Пъхна още зелени листа през телената мрежа. „Дванадесет години — мислеше си той. — Преди поемането на властта бях пощенски секретар с едва двеста марки на месец. С тях не можех нито да живея, нито да умра. Сега имам нещо. Не искам да го загубя пак.“

Взря се в червените очи на заека. Днес всичко беше минало добре. И в бъдеще ще бъде добре. Бомбардировката може да е била от недоглеждане. Такива неща стават при новосформирани ята. Градът беше незначителен; иначе отдавна вече щяха да се опитат да го разрушат. Нойбауер чувствуваше, че се успокоява.

— Муки — казваше той и мислеше: „Сигурен? Разбира се, сигурен! Кой би искал да загине в последния момент?“

IV

— Проклетата мръсна банда! Пребройте се още веднъж.

Работните групи на Големия лагер бяха строени в редици до десет, наредени по бараки на плаца, изпънати в стойка мирно. Беше вече тъмно и при оскъдната светлина те и в своите затворнически дрехи приличаха на огромно стадо уморени до смърт зебри.

Проверката траеше вече повече от час, но все още нещо не беше в ред. Виновна беше бомбардировката.

Групите, които работеха в медодобивния завод, бяха претърпели загуби. Една бомба беше паднала в техния цех и няколко души бяха убити или ранени. Освен това след първата уплаха охраняващите есесовци бяха започнали да стрелят по тези, които тичаха да се прикрият; страхуваха се да не избягат. Поради това загинали още половин дузина.

След бомбардировката затворниците бяха извадили изпод развалините своите мъртви — или онова, което беше останало от тях. Това беше важно за проверката. Колкото и малка стойност да имаше животът на затворника, колкото и безчувствени да бяха есесовците: мъртви или живи, при проверката бройката трябваше да излезе. Бюрокрацията не се стъписва и пред трупове.

Групите бяха взели грижливо със себе си всичко, което бяха могли да намерят; едни носеха ръка, други — крак или откъсната глава. Няколко носилки, които бяха успели да сковат, се използваша за ранените с откъснати крайници или разпрани кореми. Останалите бяха подкрепяни или влачени от другарите си, доколкото беше възможно. Едва ли бяха могли да превържат някого; за такова нещо нямаха почти никакви средства. С тел и канап бяха престегнати тези, които губеха кръв. Ранените в корема трябваше със собствените си ръце да придържат червата си на носилките.

Колоната се беше изкачила мъчително по хълма. По пътя умряха още двама. Повлякоха ги по-нататък мъртви. Това предизвика една случка, при която шарфюрер Щайнбренаер се изложи доста. При

входната врата на лагера стоеше както винаги музиката и свиреше марша „Фридрих“. Беше дадена команда за строева стъпка и с глави надясно и вдигнат крак групите минаваха пред лагерфюрера Вебер и неговия щаб. Даже тежко ранените на носилките бяха обърнали глави надясно и се бяха опитали, умирайки, да заемат някаква стойка. Само мъртвите не поздравяваха. Щайнбрeнер видя, че един мъж, влачен от двама други, беше отпуснал глава. Не забеляза, че краката на човека се влачат, спусна се веднага между редиците и го удари с револвера си между очите. Щайнбрeнер беше млад и старателен и в бързината бе помислил, че човекът е само в безсъзнание. От удара главата на мъртвеца се изметна назад, а челюстта му се отпусна надолу; като че кървавата уста се опитваше да захапe револвера в последно гротескно движение на черепа. Останалите есесовци се смяха много, а Щайнбрeнер се разяри; той почувствува, че част от реномето, което беше спечелил при лекуването на Йoел Буксбаум със солна киселина, е загубено. Следващия път трябваше да си го възвърне отново.

Пътят от медодобивния завод до горе беше траял дълго, затова проверката бе започнала по-късно от обикновено. Мъртвите и ранените бяха грижливо и по военному наредени, ред по ред, до групите, към които бяха принадлежали. Даже и тежко ранените не бяха занесени в болницата, нито пък предварително превързани; проверката беше по-важна.

— Карай! Още веднъж! Ако и този път не излезе, ще ви помогна!

Вебер, SS-лагерфюрерът, беше яхнал един дървен стол, който бяха изнесли на плаца. Той беше трийсет и пет годишен, среден на ръст и много силен. Лицето му беше широко и загоряло, а един дълбок белег минаваше от десния ъгъл на устата надолу през брадата. Това беше спомен от кръчмарско сбиване с железничари през 1929 година. Вебер беше подпрял ръце върху облегалката на стола и гледаше с досада затворниците, между които есесовци, блокови старши и капоси тичаха разтревожени насам-натам и викаха.

Блоковите старши бяха вир-вода и наредиха да се брои отново. Гласовете прозвучаха монотонно: първи, втори, трети...

Забъркването произлизаше от онези, които бяха напълно разкъсани в медодобивния завод. Затворниците бяха събрали глави, ръце и тела, доколкото бяха могли, но не беше намерено всичко. Каквото и да правеха, изглеждаше, че двама липсват.

В здрача между две групи се беше стигнало и до кавга за отделни части; особено, разбира се, за главите. Всеки блок искаше да излезе по възможност в пълен състав, за да избегне тежките наказания, предвидени за непълна проверка. За кървавите парчета се бяха дърпали и блъскали до прозвучаването на командата „мирно“. В бързината блоковите старши не бяха успели да организират нищо; и така липсваха две тела. Навярно бомбата ги беше разкъсала на ситни парчета, които бяха прехвъркнали отвъд стените, или лежаха на парцали по покривите на медодобивния завод.

Дежурният по проверка дойде при Вебер.

— Сега липсват един и половина. Русите имат три крака за един, а поляците една излишна ръка.

Вебер се прозя.

— Наредете чрез повикване по имена да се установи кой липсва.

През редиците на затворниците мина едва забележимо олюляване. Извикването по имена значеше, че ще трябва да стоят още един или два часа, ако не по-дълго... — с русите и поляците, които почти не разбираха немски, се случваха постоянно грешки в имената.

Извикването започна. Прозвучаха гласове, после се чува ругатни и удари. Есесовците бяха раздразнени и биеха, защото си губеха свободното време. Капоси и блокови старши биеха от страх. Тук-там някои падаха, а черните кървави локви под ранените непрестанно растяха. Техните посивели лица се изостряха и изглеждаха мъртвешки в дълбокия мрак. Те гледаха примирени другарите си, които стояха мирно с ръце по шевовете и не смееха да помогнат на умиращите от загуба на кръв. Последното, което някои виждаха в този свят, беше гора от мръсни крака на зебри.

Луната изпълзя зад крематориума. Въздухът беше влажен и около нея имаше широк кръг. Известно време стоя точно зад комина и светлината и го озаряваше така, като че в пещите изгаряха духове и оттам бълваше студен огън. После започна полека-лека да се показва и коминът заприлича на минохвъргачка, която изстрелва някакво червено гюлле отвесно към небето.

В първата десетка на блок 13 стоеше затворникът Голдщайн. Той беше последен от лявата страна, а до него лежаха ранените и мъртвите

на блока. Между ранените беше и Голдщайновият приятел Шелер. Той лежеше почти до него. С бялото на очите си Голдщайн виждаше, че черното петно под раздробения крак на Шелер изведнъж започна все по-бързо и по-бързо да се уголемява. Оскъдната превръзка се беше разхлабила и кръвта на Шелер изтичаше. Голдщайн побутна застаналия до него Мюнцер, после се отпусна и падна встрани, като че в безсъзнание. Направи го по такъв начин, че падна наполовина върху Шелер.

Това, което правеше, беше опасно. Разяреният SS-блокфюрер обикаляше редиците като свирепо овчарско куче. Един ритник на тежкия ботуш в слепите очи можеше да го убие. Затворниците наоколо стояха неподвижно, но всички наблюдаваха какво ще стане.

Тъкмо сега блокфюрерът и блоковият старши бяха на другия край на редицата. Старшият рапортуваше нещо. Той беше забелязал маневрите на Голдщайн и се опитваше да задържи шарфюрера за няколко минути.

Голдщайн напипа под себе си връвта, с която беше стегнат кракът на Шелер. Точно пред очите си той видя кръвта и долови мирис на сурово месо.

— Остави — пошепна Шелер.

Голдщайн намери разхлабения възел и го развърза. Кръвта бликна по-силно.

— Все едно, ще ме убият — промълви Шелер, с този крак...

Кракът висеше само на няколко жили и парче кожа. При падането на Голдщайн той се беше изместил встрани и сега лежеше накриво, с чудновата обърнато стъпало, като че имаше трета става. Ръцете на Голдщайн бяха в кръв. Той стегна възела, но връвта се изплъзна отново. Шелер трепна.

— Остави.

Голдщайн трябваше да развърже възела отново. Пръстите му напипаха раздробената кост. Повръщаше му се. Преглътна, потърси в хлъзгавото месо, намери връвта, премести я по-високо и се вдърви. Мюнцер го беше ритнал по крака. Това беше предупреждение: SS-блокфюрерът се приближаваше.

— Пак същата свинщина. Какво му е пък на този?

— Припадна, господин шарфюрер. — Старшият по барака беше до него. — Ставай, гнила мършо! — изруга той Голдщайн и го ритна в

ребрата. Ритникът изглеждаше по-суров, отколкото беше. Старшият го задържа в последния момент. Той ритна още веднъж. С това го предпази от шарфюрера. Голдщайн не помръдна. Срещу лицето му пръскаше кръвта на Шелер.

— По-бързо, по-бързо! Остави го да лежи! — Блокфюрерът отмина. — Проклятие, кога ще свършим?

Старшият по барака го последва. Голдщайн почака една секунда; после обви връвта около крака на Шелер, стегна я, завърза я на възел и я пристегна отново с клечката, която преди това се беше изплъзнала. Кръвта престана да блика. Само капеше. Внимателно Голдщайн отдръпна ръце. Превръзката се държеше здраво.

Проверката завърши. Съгласиха се, че липсват три четвърти от един русин и горната половина на затворника Сиболски от барака 5. Това не беше съвсем вярно. Ръцете на Сиболски бяха налице. Но те бяха в барака 17, която ги обяви за останки на Йозеф Бимсвангер, от когото не беше намерено нищо. Затова пък двама души от барака 5 бяха откраднали долната половина на русина и я представиха за Сиболски, понеже краката се разпознават трудно. За щастие имаше и други излишни части от тела, които можеха да минат за труп и четвърт. Ясно беше, че в суматохата при бомбардировката никой от затворниците не е избягал. Все пак можеше да престоят на плаца до сутринта, за да отидат след това да търсят отново в медодобивния завод липсващите останки — веднъж, преди няколко седмици, лагерът престоя два дни, докато бе намерен един, който се беше самоубил в свинарника.

Вебер продължаваше да стои спокойно на стола, подпрял брада с ръце. През цялото време почти не помръдна. След рапорта се изправи бавно и се протегна.

— Хората стояха доста дълго. Имат нужда от движение. Да се упражнят в землемерство!

На плаца отекнаха заповеди: „Скръстете ръце зад главата! Свийте коленете.“ Междувременно луната се беше издигнала по-високо и беше станало по-светло. Тя огряваше сега и част от плаца. Другата лежеше в сянката на сградите. На земята се бяха очертали силуетите на крематориума, вратата и даже на бесилката.

— Подскок назад!

Редиците започнаха да подскачат от светлината назад към сянката. Някои припаднаха. Есесовците, капосите и старшите ги повдигаха с бой. Сред тропота на безбройните стъпки виковете се чуваха едва.

— Напред! Назад! Напред! Назад! Стой!

Сега започна истинското землемерство. Това означаваше, че затворниците трябваше да се хвърлят на земята, да пълзят, да скачат пак, да падат и пак да пълзят. По този начин те опознаваха до болка терена на танцовата площадка. Малко по-късно плацът представляваше хаос от гъмжащи огромни раирани червеи, които едва ли още имаха нещо човешко. Те пазеха ранените колкото можеха, но в бързината и страха това не винаги беше възможно.

След четвърт час Вебер изкомандува „стой“. Все пак този четвърт час беше извършил своето опустошение всред изтощените затворници. Навсякъде лежаха хора, загубили последните си сили.

— Наредете се по бараки, строй се!

Хората се помъкнаха назад. Те прибираха припадналите и държаха здраво помежду си тези, които още можеха да стоят. Останалите положиха при ранените.

Лагерът беше застанал мирно. Вебер излезе напред.

— Това, което правихте преди малко, беше във ваш интерес. То беше обучение за укриване при въздушно нападение.

Неколцина есесовци се изкискаха. Вебер хвърли поглед към тях и продължи:

— Днес вие изпитавте на собствената си кожа с какъв безчовечен враг имаме работа ние. Германия, която винаги е желала само мира, беше нападната брутално. Врагът, бит по всички фронтове, прибегва в своето отчаяние към последното средство: той бомбардира подло, в разрез с всяко международно право, открити мирни германски градове. Разрушава черкви и болници, убива беззащитни жени и деца. От получовеци и зверове друго не може и да се очаква. Но ние не ще им останем длъжни. Управата на лагера нарежда от утре работното време да се увеличи. Групите тръгват един час по-рано, за да разчистват развалините. До второ нареждане неделната почивка се отменя. Евреите ще бъдат лишени два дни от хляб. За това благодарете на вражеските убийци и подпалвачи.

Вебер млъкна. Лагерът не помръдваше. Чуваше се шум от мощна кола, която се изкачваше по хълма и бързо се приближаваше. Беше мерцедесът на Нойбауер.

— Пейте! — изкомандува Вебер. — „Дойчланд, Дойчланд юбер алес!“

Редиците не започнаха веднага. Те бяха изненадани. През последните месеци почти не им бяха заповядвали да пеят — при това бяха пели винаги народни песни. В повечето случаи ги караха да пеят при изпълнение на наказания с бой. Докато измъчваните викаха, другите затворници пригласяха с лирични строфи. От дълги години не им беше заповядвано да пеят стария национален химн отпреди нацистко време.

— Хайде, свини!

Мюнцер от блок 13 започна да пее. Другите го последваха. Който беше забравил текста маркираше. Най-важното беше всички да движат устата си.

— Защо? — шепнеше Мюнцер, без да обръща глава към съседа си Вернер, докато наглед продължаваше да пее.

— Какво?

Мелодията завърши с немощно хриптене. Тя не беше започната достатъчно ниско и сега гласовете не можеха да вземат високите, тържествени тонове на последните строфи и секнаха. Освен това на затворниците не им достигаше дъх.

— Какво е това безобразно лаене? — изрева вторият лагерфюрер. — Още веднъж отначало! Ако не смогнете и сега, ще останете цяла нощ тука!

Затворниците започнаха по-ниско. Сега песента тръгна по-добре.

— Какво? — повтори Вернер.

— Защо пък тъкмо „Дойчланд, Дойчланд юбер алес“?

Вернер присви очи.

— Може би вече нямат смелост за собствените си нацистки песни след днешния ден — пееше той.

Затворниците гледаха напред. Вернер изпитваше прилив на странно вълнение. Изведнъж почувствува, че то обзема не само него, обзема и Мюнцер, обзема и лежащия на земята Голдщайн, обзема и много други, и даже есесовците. Внезапно песента зазвуча вече не така, както затворниците пееха досега. Тя беше станала по-гръмка и

почти предизвикателно иронична, а текстът нямаше нищо общо с това. „Дано Вебер не забележи — мислеше той, като гледаше лагерфюрера, — иначе ще има повече мъртви от тези, които лежат вече наоколо.“

Лицето на лежащия на земята Голдщайн беше съвсем близо до лицето на Шелер. Устните на Шелер се движеха. Голдщайн не можеше да разбере какво казва, но той видя полуотворените очи и се досети.

— Глупости! — каза му той. — Болничният капо е наш. Той ще уреди нещо. Ще прескочиш трапа.

Шелер отговори нещо.

— Млък! — извика Голдщайн през шума. — Ще отгървеш кожата! — Той гледаше сивата пореста кожа пред себе си. — Няма да те убият! — виеше той като текст в последните тактове. — Болничният капо е наш! Той ще подкупи лекаря!

— Мирно!

Пеенето престана. Комендантът на лагера се появи на площадката. Вебер рапортува.

— Произнесох на братята кратка проповед и им тръснах един час допълнителна работа.

Нойбауер не прояви интерес. Той подуши въздуха и погледна към нощното небе.

— Мислите ли, че бандата няма да се върне през нощта?

Вебер се ухили.

— Според последното съобщение по радиото ние сме свалили 90 на сто.

Нойбауер не намери нищо смешно в това. „И той няма какво да губи — мина му през ума, — малък Диц, наемник, нищо повече.“

Накарайте хората да си вървят, щом свършите! — нареди той намръщен.

— Да се разотидат!

Редиците тръгнаха с маршова стъпка към бараките. Ранените и мъртвите взеха със себе си. Мъртвите трябваше да бъдат обявени и вписани в списъците, преди да бъдат предадени в крематориума. Когато Вернер, Мюнцер и Голдщайн вдигнаха Шелер, лицето му се беше смалило като на джудже. Имаше вид, сякаш няма да преживее нощта. През време на землемерството Голдщайн беше ударен в носа. Започна да кърви, докато маршируваше. При слабата светлина кръвта се мерзелееше като тъмно петно на брадата му.

Завиха по уличката, която водеше към тяхната барака. Вятърът откъм града се беше засилил и ги посрещна с все сила, когато се появиха зад ъгъла. Той носеше дим от горящия град.

Лицата на затворниците се промениха.

— И вие ли подушвате? — попита Вебер.

— Да — вдигна глава Мюнцер.

Голдщайн усещаше сладникавия вкус на кръвта по устните си. Той плю и се опита да вкуси дима с отворена уста.

— Мирише, като че и тук вече гори.

— Да...

Сега можеха даже да видят дима. Той се носеше от долината, нагоре по пътищата като лека бяла мъгла и висеше вече навсякъде между бараките. На Вернер за миг му се стори странно и почти непонятно, че телената мрежа не го спира — като че лагерът изведнъж вече не бе така изолиран и непристъпен както преди.

Продължиха надолу през дима. Стъпките им ставаха по-твърди и раменете им се изправяха. Носеха Шелер много внимателно. Голдщайн се наведе над него.

— Помириши! Помириши! — каза той тихо, отчаяно и умоляващо на малкото лице.

Но Шелер отдавна беше в безсъзнание.

V

В бараката беше тъмно. Вонеше. Вече от дълго време нямаше осветление вечер.

— 509 — пошепна Бергер, — Ломан иска да говори с теб.

— Дойде ли време?

— Още не.

509 се промъкна пипнешком през тесния коридор до нара, край който се открояваше слабо четириъгълникът на прозореца.

— Ломан?

Нещо изшумоля.

— И Бергер ли е тук? — попита Ломан.

— Не.

— Доведи и него.

— Защо?

— Доведи го!

509 се помъкна назад. Последваха го ругатни. Стъпваше по налягалите в прохода тела. Някой го ухапа за глезена. Той започна да удря по някаква непозната глава, докато зъбите се разтвориха.

Няколко минути по-късно се върна заедно с Бергер.

— Ето ни. Какво искаш?

— На! — Ломан протегна ръка.

— Какво? — попита 509.

— Сложи ръката си под моята. Отворена. Внимателно.

509 усети слабият юмрук на Ломан. Беше сух като кожа на гущер. Полека се отвори. Нещо падна в ръката на 509, малко и тежко.

— Взе ли го?

— Да. Какво е това? Да не е...

— Да — пошепна Ломан. — Зъбът ми.

— Какво? — Бергер се примъкна по-близо. — Кой го направи?

Ломан започна да се смее. Почти беззвучен, недействителен смях.

— Аз.

— Ти? Как?

Почувствуваха задоволството на умирация. Той изглеждаше детински горд и дълбоко успокоен.

— Гвоздей. Два часа. Малък железен гвоздей. Намерих го и с него изчовърках зъба.

— Къде е гвоздеят?

Ломан протегна ръка и го даде на Бергер. Бергер го вдигна срещу светлината на прозореца и го опипа.

— Мръсен и ръждясал. Тече ли кръв?

Ломан се засмя пак.

— Бергер — каза той, — аз не се страхувам вече от отравяне на кръвта.

— Чакай — Бергер потърси нещо в джоба си. — Има ли някой кибрит?

Кибритът беше скъпоценност.

— Аз нямам — отговори 509.

— Ето — каза някой от средното легло.

Бергер драсна. Кибритът пламна. Двамата затвориха очи, за да не ги заслепи. После вече можаха да виждат за няколко секунди.

— Отвори си устата, — каза Бергер.

Ломан го гледаше втренчено.

— Не ставай смешен — прошепна той. — Продайте златото.

— Отвори си устата!

По лицето на Ломан мина нещо като усмивка.

— Остави ме на мира. Добре че ви видях двамата още веднъж на светлина.

— Ще те намажа с йод. Ще взема шишето.

Бергер подаде кибрита на 509 и се промъкна до леглото си насреща.

— Изгасете светлината! — кресна някой.

— Не говори глупости! — отговори мъжът, който беше дал кибрита.

— Изгасете светлината! — изкряска другият глас отново. — Искате часовите да ни изпозастрелят ли?

509 стоеше тъй, че наведеното му тяло се намираше между стената и кибрита. Човекът от средното легло държеше одеялото си срещу прозореца, а 509 закри малкия пламък с куртката си отстрани.

Очите на Ломан бяха много ясни. Прекалено ясни. 509 погледна кибритената клечка, която не беше догоряла още, а после Ломан — като мислеше, че познава Ломан от седем години и че сега за последен път го вижда жив. Той бе виждал твърде много такива лица и не можеше да не знае това.

Почувствува горещината на пламъка върху пръстите си, но задържа кибрита, колкото можа да издържи. Чу, че Бергер връща. Тогава стана пак тъмно, като че бе ослепял.

— Имаш ли още една клечка? — попита той човека от средното легло.

— Ето — подаде му човекът, — последната.

„Последната — мислеше 509, — петнадесет, секунди светлина. Петнадесет секунди за четиридесет и петте години, които се наричаха още Ломан. Последните.“ Малък, трептящ кръг.

— Изгаси светлината! По дяволите! Избийте му кибрита от ръката!

— Идиот! Никой не ни вижда!

509 сведе клечката. Бергер стоеше до него с шише в ръка.

— Отвори си устата...

Спря се. Сега и той видя ясно Ломан. Нямахме смисъл да се носи йод. А пък и той беше направил това само за да има какво да върши. Бавно пхна шишето в джоба си. Ломан го гледаше спокойно, без да мигне. 509 сведе очи. Отвори ръката си и видя блещукането на малкото късче злато. После погледна отново Ломан. Пламъкът опари пръстите му. Една сянка отстрани го удари по ръката. Светлината угасна.

— Лека нощ, Ломан — каза 509.

— Аз ще мина после още веднъж — каза Бергер.

— Оставете — промълви Ломан. — Сега вече... е лесно...

— Може би ще намерим още няколко клечки кибрит.

Ломан не отговори вече.

509 усещаше колко твърда и тежка е в ръката му златната коронка.

— Ела навън пошепна той на Бергер. — По-добре да поговорим вън. Там ще сме сами.

Промъкнаха се през вратата и отидоха на завет зад бараката. Градът беше затъмнен и в по-голямата част от него осветлението угасено. Само кулата на черквата „Света Катерина“ гореше още като

огромен факел. Беше много стара, от сухи греди: маркучите на пожарникарите не бяха се справили и бяха оставили да изгори.

Те седнаха.

— Какво да правим? — запита 509.

Бергер потърка възпалените си очи.

— Ако коронката е регистрирана в канцеларията, загубени сме. Те ще я потърсят и ще обесят неколцина от нас. Мене пръв.

— Той каза, че не е регистрирана. Когато дойде, още не беше въведено. От седем години е в лагера. И тогава избиваха златните зъби, но не ги регистрираха. Това започна по-късно.

— Сигурен ли си?

509 вдигна рамене.

Помълчаха малко.

— Разбира се, ние можем да кажем истината и да предадем коронката. Или да я пъкнем в устата му, когато умре — заяви 509 най-после. Ръката му стисна малкото парченце.

— Така ли искаш?

Бергер поклати глава. Златото значеше живот за няколко дена. И двамата знаеха, че щом вече е у тях, те няма да го предадат.

— А не може ли той да е извадил зъба си още преди години и да го е продал сам? — запита 509.

Бергер го погледна.

— Смяташ ли, че есесовците ще повярват?

— Не. Особено ако открият прясната рана в устата му.

— Това е най-лесното. Ако поживее още малко, раната ще заздравее. Освен това при заден кътник проверката става по-трудно, щом трупът се вдърви. Ако умре довечера, ще бъде вече вдървен още утре преди обед. Ако умре утре сутринта, ще трябва да го задържим, докато се вцепени. Може би ще измамим Хандке при утринната проверка.

509 погледна Бергер.

— Трябва да рискуваме. Имаме нужда от пари. Особено сега.

— Да. И без това не можем да направим нищо друго. Кой ще продаде зъба?

— Лебентал. Само той може да го направи.

Вратата на бараката оттатък се отвори. Неколцина извлякоха някакво тяло за ръцете и краката и го помъкнаха към един куп до пътя.

Там лежаха мъртвите, които бяха починали след вечерната проверка.

— Това да не е Ломан?

— Не. Не са от нашите. Мюсюлмани са.

Хората, които бяха захвърлили мъртвия, се заклатушкаха обратно към бараката.

— Дали някой е забелязал, че сме взели зъба? — попита Бергер.

— Не вярвам. Около нас бяха само мюсюлмани. Може би човекът, който ни даде кибрита.

— Каза ли нещо?

— Не. До този момент не. Но той все още може да дойде, за да поиска своя дял.

— Това е най-малкото. Въпросът е да не предпочете да ни издаде.

509 помисли малко. Знаеше, че има хора, които за парче хляб можеха да направят всичко.

— Не изглеждаше такъв — каза най-после той. — Иначе защо ще ни дава кибрит?

— Едното няма нищо общо с другото. Трябва да внимаваме. Иначе сме загубени и двамата. Също и Лебентал.

509 знаеше добре това. Беше виждал да бесят хора за много по-малко.

— Трябва да го наблюдаваме — реши той. — Поне докато Ломан бъде изгорен или Лебентал продаде зъба. След това няма да може да направи нищо.

Бергер кимна.

— Ще вляза още веднъж. Може би ще узная нещо.

— Добре. Аз оставам тук и ще почакам Лео. Той трябва да е още в трудовия лагер.

Бергер стана и отиде в бараката. Двамата с 509 биха рискували живота си без колебание, ако Ломан можеше някак да бъде спасен. Но той не можеше да бъде спасен. Поради това те говореха за него като за неодушевен предмет. Годиците в лагера ги бяха научили да мислят трезво.

509 беше приклепнал в сянката на нужника. Това беше добро място; тук никой не му обръщаше внимание. В Малкия лагер имаше за

всички бараки един-единствен нужник, който беше построен на границата между двата лагера и към който от бараките се точеше напред и назад безкрайна върволица от постоянно стенещи скелети. Почти всички имаха диария или нещо по-лошо. А мнозина лежаха без сили наоколо и чакаха да се съвземат, за да се запрепъват по-нататък. От двете страни на нужника минаваше телената мрежа, която разделяше Малкия лагер от трудовия.

509 седеше така, че можеше да наблюдава вратата в телената мрежа. Тя беше направена за SS-блокфюрера, за старшите по барака, за бакарите, за носачите на трупове и за колата на мъртвите. От барака 22 можеше да я използва само Бергер, когато отиваше в крематориума. За всички други тя беше строго забранена. Полякът Зилбер я беше нарекъл вратата на смъртта, защото затворниците, които биваха довеждани в Малкия лагер, се завръщаха оттам само като трупове. Всеки часови имаше право да стреля, ако някой скелет се опитваше да се добере до трудовия лагер. Но никой не правеше подобен опит. И от трудовия лагер насам идваха единствено тези, които имаха работа. Малкия лагер не беше само под лека карантина; той беше отписан изобщо и от другите затворници. Смятаха го за нещо като гробища, в които мъртвите за късо време се клатушкат още насам-натам.

През телената мрежа 509 можеше да вижда част от уличките на трудовия лагер. Те гъмжаха от затворници, които използваха остатъка от свободното си време. Виждаше ги как разговарят помежду си, стоят на групи или минават по уличките — и макар че това беше само една част от концентрационния лагер, струваше му се, че от тях го дели непреодолима пропаст, че отатък е нещо като загубено отечество, в което все пак има още живот и задръжност. Зад себе си чуваше лекото тътрене на затворниците, които се люшкаха към нужника, и сякаш виждаше техните мъртви очи, без да се обръща. Те почти не говореха — най-вече стенеха или се препираха с уморени гласове; вече не мислеха. Със скръбен присмех в лагера ги наричаха мюсюлмани, защото бяха напълно отдадени на съдбата си. Движеха се като автомати и нямаха вече собствена воля; всичко в тях беше заличено, освен няколко телесни функции. Това бяха живи мъртъвци, които мряха като мухи при застудяване. Малкия лагер беше пълен с такива.

Те бяха пречупени и загубени, и нищо не можеше да ги спаси — даже и свободата.

509 усети нощния студ до мозъка на костите си. Мърморенето и стоновете се надигаха зад него като сив порой, в който човек можеше да се удави. Това беше изкушението да се примириш, срещу което ветераните отчаяно се бореха. 509 се раздвижи неволно и поклати глава, за да почувствува, че е жив още и че още има своя собствена воля. Тогава в трудовия лагер прозвуча тръба. Тамошните бараки, които имаха отделни нужници, се заключваха през нощта. Групите по уличките се разпръснаха. Хората изчезнаха. За по-малко от една минута отгатак всичко опустя и само безнадеждното шествие на сенките в Малкия лагер продължи — забравени от другарите си отвъд телената мрежа, отписани, изолирани, остатък от трептящ живот в територията на сигурната смърт.

Лебентал не дойде през вратата. 509 го видя внезапно, че минава косо през плаца пред него. Изглежда, беше влязъл някъде зад нужника; никой не знаеше откъде се промъква; 509 не би се учудил, ако го видеше да си служи и с отличителната лента на длъжностно лице.

— Лео!

Лебентал се спря.

— Какво има? Внимание! Отгатак има още есесовци. Ела оттук.

Отидоха към бараките.

— Докопа ли нещо? — попита 509.

— Какво?

— Храна. Какво друго?

Лебентал вдигна рамене.

— Храна, какво друго — повтори той смутено. — Как си го представяш това? Да не би да съм капо на кухнята?

— Не.

— Е, добре! Какво искаш тогава от мене?

— Нищо. Аз само запитах дали си докопал нещо за ядене.

Лебентал отново се спря.

— За ядене — рече горчиво той. — А знаеш ли, че евреите в целия лагер са лишени за два дни от хляб? Заповед на Вебер.

509 го гледаше втренчено.

— Наистина ли?

— Не. Аз го измислих. Измислям винаги по нещо. Весело е!

— Боже мой! Има да мрат!

— Да. Купища. А ти искаш да знаеш дали съм докопал нещо за ядене.

— Успокой се, Лео. Седни. Проклета история. Тъкмо сега! Сега, когато имаме нужда от всичката храна, до която можем да се доберем!

— Така? Може би аз съм виновен, а? — Лебентал започна да трепери. Трепереше винаги, когато се вълнуваше, а се вълнуваше лесно; беше много чувствителен. За него това не означаваше нищо повече от тропането с пръсти по масата за другиго. Дължеше се на продължителния глад. Той засилваше или обезсилваше всички емоции. Истерията и апатията бяха родни сестри в лагера.

— Направих всичко възможно — мърмореше Лебентал тихичко с тънък, писклив глас. — Аз мъкнах, рискувах, доставях, а ти идваш и ми заявяваш, че имаме нужда...

Гласът му изведнъж потъна като неразбираемо клокочене в някакво тресавище. Като че бе издърпан щепселът на някой от високоговорителите на лагерната радиоуредба. Лебентал заопипва с ръце земята около себе си. Лицето му сега не приличаше вече на обидена мъртвешка глава; имаше само чело, нос, жабешки очи, а под тях — купчинка повяхнала кожа с дупка в средата. Най-после той намери изкуствената си челюст на земята, избърса я в сакото си и я бутна обратно в устата. Високоговорителят беше включен отново. Гласът се появи пак, висок и креслив.

509 го остави да хленчи, без да го слуша. Лебентал забеляза това и престана.

— Често са спирали хлебните ни дажби — каза най-после той унило. — И за повече от два дена. Какво става с теб, та правиш такива сцени днес?

509 го гледа известно време. После показва града и горящата черква!

— Какво става ли? Това там, Лео...

— Какво?

— Това там, долу. Какво беше казано в Стария завет?

— Какво общо имаш ти със Стария завет?

— Нямах ли нещо такова при Мойсей? Огнен стълб, който извел народа от робството?

Лебентал започна да мига.

— „Димен облак денем, огнен стълб нощем“ — рече той, вече без да пъшка — Това ли искаш да кажеш?

— Да. И не беше ли бог в тях?

— Йехова.

— Добре, Йехова. А това там, долу — знаеш ли какво е? — 509 изчака един миг. — То е нещо такова — каза след малко. — То е надеждата, Лео, надежда за нас! По дяволите, никой ли от вас не иска да го види?

Лебентал не отговори. Седеше свит и гледаше към града. 509 се отпусна. Беше го изговорил, сега, най-после, за пръв път. „Едва може да се изрече — мислеше той, — почти смазва човека, такава ужасна дума. Когато ми идваше наум през всичките тези години, аз я избягвах, но днес се яви пак, днес, не смея дори да си довърша мисълта, тя е отново тук и — или ще ме сломи, или ще се сбъдне.“

— Лео — рече той. — Това там, долу, означава, че и това тук ще бъде разрушено.

Лебентал се раздвижи.

— Ако загубят войната — промълви той. — Само тогава! Но кой знае? — и без да иска, се огледа страхливо.

През първите години лагерът беше доста добре осведомен за хода на войната. По-късно обаче, когато вече нямаше победи, Нойбауер беше забранил да се внасят вестници и да се съобщават новини за отстъплението по лагерната радиуредба. Оттогава из бараките се носеха най-невероятни слухове и в края на краищата вече никой не знаеше на какво да вярва. Войната вървеше зле, това се знаеше, но революцията, която мнозина чакаха от години, не беше още избухнала.

— Лео — каза 509, — те ще я загубят. Това е краят. Ако това долу беше станало през първите години на войната, нямаше да има никакво значение. Но сега, след пет години, то означава, че другите печелят.

Лебентал се озърна пак.

— Защо говориш за това?

509 познаваше суеверието на бараките. Изреченото губи своята сигурност и сила — а една измамена надежда беше винаги тежка

загуба на енергия. Това беше и основанието за предпазливостта на другите.

— Говоря за това, защото сега трябва да говорим за него — каза той. — Време е. Сега то ще ни помогне да издържим. — Този път не е лъжлив слух. Няма да трае дълго. Трябва... — той се запъна.

— Какво? — попита Лебентал.

509 сам не знаеше точно. „Да издържим — мислеше той. — Да издържим и нещо повече...“

— Надбягване — каза най-после той. — Надбягване, Лео... със... „Със смъртта“ — мислеше той, но не го изрече. Посочи към казармите на SS. — С онези там. Сега не трябва да загубим. Краят се вижда, Лео! — Той хвана Лебентал за ръката. — Сега трябва да направим всичко.

— Че какво можем да направим?

509 чувствуваше, че главата му се върти, като че беше пил. Беше отвикнал да мисли и да говори много. И отдавна не беше мислил тъй много, както днес.

— Тук има нещо — каза той и извади златния зъб от джоба си. — От Ломан. Вероятно нерегистриран. Можем ли да го продадем?

Лебентал претегли късчета на ръка. Не се изненада.

— Опасно е. Може да се направи само с някого, който излиза от лагера или има връзки навън.

— Не е важно как. Какво можем да получим за него? Трябва да стане бързо!

— Не става така бързо. Такова нещо се нуждае от обработка. Трябва да се пипа умно, иначе сме на бесилката, или ще го изгубим, без да сме взели пукнат грош.

— Не можеш ли да го уредиш още тази вечер?

Лебентал отпусна ръката със зъба.

— 509 — каза той, — вчера ти беше все още разумен.

— Вчера беше така отдавна.

Откъм града се чу трясък, а след това ясен, отекващ камбанен звън. Огънят беше проял гредите на черковния купол и камбаната беше паднала.

Лебентал се сви изплашен. — Какво стана? — попита той.

— Предзнаменование — изкриви устни 509.

— Предзнаменование, Лео, че вчера е било отдавна.

— Камбаната беше. Но как черквата е могла да има камбана? Нали ги стопиха всичките, за да правят оръдия.

— Не знам. Може да са я забравили. Значи, какво може да се направи със зъба тази вечер? Имаме нужда от храна за безхлебните дни.

Лебентал поклати глава.

— Днес не може. Не може именно затова. Днес е четвъртък. Другарска вечер в казармата на SS.

— Аха, днес ще дойдат проститутките?

Лебентал го погледна.

— Я, ти си знаел? Откъде?

— Все едно. Аз го знам, Бергер знае, Бухер знае и Ахасфер знае.

— Друг?

— Никой.

— Така, вие го знаете! Не съм забелязал, че сте ме наблюдавали. Трябва да внимавам повече. Добре, това е, значи, тази вечер.

— Лео — каза 509. — Опитай се да се отървеш от зъба още тази вечер. То е по-важно. А това тук ще мога да свърша аз вместо тебе. Дай ми парите, знам как. Просто е.

— Ти знаеш как се прави?

— Да, от трапа...

Лебентал се замисли.

— Има един началник на камионите — промълви после — Той отива в града утре. Мога да видя дали ще се съгласи. Добре. А може и да се върна навреме, за да свърша сам това тука.

Той подаде зъба на 509.

— Какво да правя с него? — попита 509 учуден. — Нали трябва да го вземеш?

Лебентал поклати презрително глава.

— Вижда се колко разбираш от търговия! Мислиш ли, че ще получа нещо, ако някой от братята го докопа? Това не се прави така. Ако всичко върви добре, ще се върна и ще го взема. Скрый го дотогава. А сега си отваряй очите.

509 лежеше в един трап близо до телената мрежа, но по-наблизо, отколкото беше разрешено. На това място оградата правеше чупка и от

картечните кули мястото можеше да се види трудно — особено нощем и при мъгла. Ветераните бяха открили това още отдавна, но само Лебентал беше успял преди няколко седмици да направи капитал от него.

Цялата местност на няколкостотин метра извън лагера беше забранена зона и там можеше да се минава само със специално разрешение на SS. Широката ивица беше почистена от всякакви храсти и поставена в обсега на картечните.

Лебентал, който имаше шесто чувство за всичко свързано с яденето, беше забелязал, че от няколко месеца насам всеки четвъртък вечер две момичета използват част от широкия път, който минаваше край Малкия лагер. Те идваха за културните вечери на есесовците от „Прилепа“, една кръчма с приятно обслужване. Есесовците им бяха позволили кавалерски да минават през забранената зона; така те спестяваха едно заобикаляне от близо два часа. За всеки случай през краткото време, от което се нуждаеха, за да минат, токът от тази страна на Малкия лагер биваше прекъсван. Управата на лагера не знаеше нищо по този въпрос; в общата бъркотия на последните месеци есесовците го правеха на своя глава. Те не рискуваха нищо; никой от Малкия лагер нямаше сили да избяга.

Една вечер, в изблик на добродушие, едно от момичетата хвърли парче хляб през телената мрежа тъкмо когато Лебентал беше наблизо. Няколко прошепнати в тъмнината думи и уверението, че ще плати, бяха достатъчни — оттогава момичетата донасяха понякога по нещичко, особено в дъждовно и мъгливо време. Те го хвърляха през тела, като се преструваха, че си оправят чорапите или изтърсват пясък от обувката си. Лагерът беше напълно затъмнен, а постовете от тази страна биваха често пъти заспали; но даже и в случай на подозрение никой не би стрелял по момичетата, а докато дойдат да проверят — всички следи щяха да бъдат заличени.

509 чу как кулата в града се сгромоляса. Огнен стълб се извиси нагоре и се разпръсна. После се разнесоха далечните сигнали на противопожарната защита.

Не знаеше колко дълго е чакал; в лагера времето беше понятие без стойност. Но изведнъж през неспокойната тъмнина долови гласове

и после стъпки. Той се измъкна изпод палтото на Лебентал, приближи се до тела и се ослуша. Отляво идваха леки стъпки. Обърна се назад; лагерът беше съвсем тъмен и не можеше да види даже мюсюлманите, които се препъваха към нужника. Затова пък чу, че един от постовете подвижна нещо на момичетата:

— Ще ме сменят в дванайсет. Ще ви видя, нали?

— Ясно, Артур.

Стъпките приближиха. Още малко и 509 можа да разпознае фигурите на момичетата, смътно очертани на фона на небето. Погледна към картечните кули. Беше тъй мъгливо и тъмно, че не можа да различи постовете — значи, те също не го виждаха. Започна предпазливо да съска.

Момичетата спряха.

— Къде си? — прошепна едната.

509 вдигна ръка и замаха.

— А, ето. Имаш ли пари?

— Да. Какво носите вие?

— Дай най-напред парите. Три марки.

Една завързана с връв торбичка с парите беше промъкната върху дълъг прът през бодливия тел до пътя. Едното от момичетата се наведе, взе ги и ги преброи бързо. После каза:

— Ето, внимавай!

Двете извадиха от джобовете на палтата си картофи и ги хвърлиха през тела. 509 се опита да ги улови с палтото на Лебентал.

— Сега хляба — каза по-пълното момиче.

509 проследи парчетата, които прехвъркнаха през тела. Той ги събра набързо.

— Така, това е всичко! — Момичетата поискаха да продължат.

509 изсъска.

— Какво? — попита по-пълното от тях.

— Можете ли да донесете още?

— Другата седмица.

— Не. Като се връщате от казармата. Те ще ви дадат там, каквото поискате.

— Същият ли си както досега? — попита по-пълното момиче и се наведе напред.

— Те всички изглеждат еднакви, Фрици — каза другото.

— Аз мога да чакам тук — шепнесе 509. — Имам още пари.

— Колко?

— Три.

— Трябва да вървим, Фрици — каза другото момиче.

През цялото време те тъпчеха на едно място, та да не се разбере, че са спрели.

— Аз мога да чакам цяла нощ. Пет марки.

— Ти си нов, нали? — попита Фрици. — Къде е другият? Умря ли?

— Болен е. Той ме изпрати. Пет марки. Може би и повече.

— Карай, Фрици. Не можем да стоим толкова дълго тук.

— Добре. Ще видим. Чакай, щом искаш.

Момичетата си тръгнаха. 509 чу шумоленето на полите им. Той пропъзля назад, като влачеше палтото след себе си, и легна изтощен. Струваше му се, че се е изпотил, но беше съвсем сух.

Като се обърна, видя Лебентал.

— Уреди ли се? — попита Лео.

— Да. Ето картофите и хляба. Лебентал се наведе.

— Зверове — рече тогава той. — Кръвопийци! Та това са цени като в лагера. Марка и петдесет беше достатъчно. За три марки трябваше да има и суджук. Така е, когато човек не си върши работата сам.

509 не слушаше.

— Да ги разделим, Лео — каза той.

Те пропъзляха зад бараката и изсипаха картофите и хляба.

— Картофите ще взема аз — каза Лебентал. — За да ги продам утре!

— Не Сега всичко е необходимо на самите нас.

Лебентал вдигна поглед.

— Така ли? А откъде да взема пари за другия път?

— Нали имаш още малко?

— Ти пък много знаеш!

Изведнъж те клекнаха на четири крака като животни един срещу друг и се загледаха в хлътналите си очи.

— На връщане тази вечер те ще донесат още — каза 509. — Нещо оттам, което ще можеш да продадеш по-лесно. Казах им, че имаме още пет марки.

— Слушай — започна Лебентал. После вдигна рамене. — Ако имаш пари, твоя работа.

509 го гледаше втренчено. Накрая Лебентал сведе очи и се отпусна на лакти.

— Ти ме убиваш — застана той тихо. — Какво искаш в същност? Защо отведнъж започна да се месиш във всичко?

509 устоя на голямото си желание да натъпче един картоф в устата си, и още един, и още един, бързо, всички, преди някой да го е изпреварил.

— Как си го представяш? — продължаваше да шепне Лебентал. — Да изплюскаме всичко, да изхарчим парите като идиоти, а после, как ще си набавим нови неща?

Картофи. 509 усещаше техния мирис. Хляб. Изведнъж ръцете му отказаха да се покоряват на разума. Стомахът му беше едно нечовешко желание. Да яде! Да яде! Да гълта! Бързо! Бързо!

— Ние имаме зъба — каза той с мъка и обърна глава. Какво стана със зъба? Нали ще получим нещо за него. Какво стана?

— Днес не успях да направя нищо. Трябва време. Пък и не е сигурно. Имаш нещо, когато то е в ръцете ти.

„Не е ли гладен? — мислеше 509. — Какво разправя той? Не се ли къса и неговият стомах?“

— Лео — каза той с подпухнал език, — спомни си Ломан. Ако станем като него, ще бъде много късно. Сега всеки ден има значение. Няма защо да мислим вече с месеци напред.

Откъм женския лагер долетя тънък, висок вик — като от подплашена птица. Някакъв мюсюлманин стоеше на един крак и простираше ръце към небето. Друг се опитваше да го задържи. Двамата като че танцуваха на хоризонта някакъв гротескен *pas de deux*^[1]. Миг по-късно двамата се строполиха като сухи клони на земята, а викът замря.

509 се обърна пак.

— Станем ли като тези двамата, вече нищо няма да ни помогне — каза той. — Тогава ще сме изгубени завинаги. Трябва да се браним, Лео!

— Да се браним ли, как?

— Да се браним — каза 509 по-спокойно. Припадъкът бе минал. Отново можеше да вижда. Миризмата на хляба не го заслепяваше вече.

Приблѳжи главата си до ухото на Лебентал. — За после — каза той почти беззвучно. — За да отмъстим!

Лебентал се отдръпна.

— Не искам да имам нищо общо с това.

509 се усмихна слабо.

— Няма нужда. Ти се грижи само за яденето.

Лебентал помълча малко, после бръкна в джоба си. Изброи парите близо до очите си и ги даде на 509.

— Ето три марки. Последните. Доволен ли си?

509 взе парите, без да отговори.

Лебентал раздели хляба и картофите.

— Дванадесет части. Ужасно малко — и започна да брои.

— Единадесет. Ломан не иска нищо. Пък и няма нужда вече!

— Добре. Единадесет.

— Занеси това на Бергер, Лео. Те чакат.

— Да. Тук е твоето. Искаш ли да останеш, докато се върнат двете?

— Да.

— Имаш още време. Няма да дойдат преди един или два.

— Нищо. Оставам.

Лебентал сви рамене.

— Ако не донесат повече отпреди, няма нужда изобщо да чакаш.

За толкова пари мога да получа нещо и в Големия лагер. Ужасни цени, зверове!

— Да, Лео. Ще гледам да получа повече.

509 се мушна пак в одеялото. Зъзнеше. Картофите и парчето хляб държеше в ръка. Хляба пхна в джоба си. „Тази нощ няма да го ям — мислеше той. — Ще чакам до утре. Ако успея, тогава...“ Той не знаеше какво ще стане тогава. Нещо. Нещо много важно. Опита се да си го представи. Не можа. Продължаваше да държи картофите в ръка. Един голям и един съвсем малък. Бяха много твърди. Започна да яде. Глътна малкия на една хапка, големия задъвка продължително. Не беше очаквал, че след това гладът ще стане по-страшен. Трябваше да го знае; винаги ставаше така. И всеки път човек не вярваше. Облиза пръстите си, после захапа ръката си, за да я задържи далеч от хляба,

който беше в джоба му. „Не искам да го изям веднага, както преди — мислеше си той. — Ще го изям чак утре. Тази вечер спечелих. Победих Лебентал наполовина. Не искаше, но ми даде три марки. Още не съм унищожен. Още имам воля. Ако издържа с хляба до утре — струваше му се, че черен дъжд капе в главата му, — тогава — той сви юмруци и се вгледа в горящата черква — най-после му дойде наум, — тогава не съм животно. Не съм мюсюлманин. Не съм само машина за плюскане. Тогава ще имам, ще бъде... — слабостта и желанието го обзеха отново — това е, казах преди малко на Лебентал, но тогава нямах хляб в джоба си — да се каже е лесно — това е... съпротива... то е все едно да станеш отново човек, то е начало.“

[1] Танц на двама души. ↑

VI

Нойбауер седеше в канцеларията си. Срещу него се беше настанил щабният лекар Визе, малък маймуноподобен човек, с лунички и проскубани червеникави мустаци.

Нойбауер беше в лошо настроение. Днешният ден за него беше един от онези, в които всичко като че върви наопаки. Новините във вестниците бяха повече от предпазливи; Зелма беше мърморила в къщи; Фрая се мъкнеше из стаите със зачервени очи; двама адвокати от неговата доходна сграда бяха предупредили, че напускат бюрата си; а сега на всичкото отгоре беше дошъл със своите искания този капризен майстор на хапчета.

— Колко души искате? — запита начумерено той.

— Шест са достатъчни засега. Телесно много отпаднали.

Визе не беше от лагера. Той имаше малка клиника извън града и честолюбието да бъде човек на науката. И той, както някои други лекари, правеше експерименти върху живи хора и няколко пъти лагерът му беше предоставял затворници. Беше приятел с по-раншния гаулайтер на областта и поради това никой не разпитваше как използва хората. По-късно труповете биваха предавани винаги в изправност на крематориума; това стигаше.

— Та вие имате нужда от хората за клинически експерименти? — попита Нойбауер.

— Да. Опити за армията. Поверителни засега, естествено — Визе се усмихваше. Зъбите под мустаците му бяха изненадващо големи.

— Така, поверителни.

Нойбауер сумтеше. Той не можеше да търпи самомнителността на академиците. Бъркаха се навсякъде и със своето важничене избутваха старите борци.

— Може да вземете, колкото желаете — каза той. — Ще се радваме, ако хората все още могат да послужат за нещо. Необходима е само заповед за преpraщането им.

Визе погледна изненадано.

— Заповед за препращане!

— Разбира се. Заповед от моето пряко началство.

— Но защо, не разбирам.

Нойбауер потисна задоволството си. Той очакваше изненадата на Визе.

— Наистина не разбирам — каза щабният лекар още веднъж. — Досега не съм имал нужда от подобно нещо.

Нойбауер знаеше и това. Визе не беше имал нужда, защото познаваше гаулайтера. Междувременно обаче гаулайтерът беше изпратен на фронта заради някаква тъмна история; това беше добре дошло за Нойбауер, за да създаде на щабния лекар мъчнотии.

— Всичко е чиста формалност — заяви той добродушно. — Ако по ваше искане армията даде нареждане за преместването, ще получите хората веднага.

Това не интересуваше Визе; той беше използвал армията само като предлог и Нойбауер го знаеше. Визе подръпваше нервно мустак.

— Не разбирам. Досега съм получавал хората винаги без формалности.

— За експерименти? От мене?

— Тук от лагера.

— Сигурно има грешка. — Нойбауер посегна към телефона. — Ще се осведомя.

Нямаше нужда да се осведомява. И без това знаеше много добре. След няколко въпроса той постави слушалката на мястото ѝ.

— Както и предполагам, господин докторе. Досега вие сте искали и сте получавали хора за лека работа. Нашето трудово бюро прави тези неща без формалности. Всеки ден ние снабдяваме десетки предприятия с работнически групи. При това хората си остават подчинени на лагера. Сега вашият случай е друг. Този път вие искате хора за клинически експерименти. Това изисква заповед за препращането им. Хората ще напуснат официално лагера. За това е потребна заповед.

Визе клатеше глава.

— Между едното и другото няма разлика — заяви той ядосан. — По-рано използвах хората също за експерименти.

— Аз не зная нищо за това. — Нойбауер се облегна назад. — Зная само какво пише в досието. И мисля, че е по-добре да го оставим, както си е. Без съмнение, вие нямате никакъв интерес да привлечете вниманието на властите върху една такава грешка.

Визе замълча за момент. Той забеляза, че се е заплел сам.

— Бих ли получил хора, ако ги поискам за лека работа? — попита той тогава.

— Сигурно. Трудовото бюро е за това.

— Добре. Тогава моля за шест души за лека работа.

— Но господин щабен лекар! — наслаждаваше се на положението Нойбауер с изпълнен с упрек триумф. — Да си кажа правото, липсват основанията за една така внезапна промяна на вашите желаниа. Първо, искате хора, които са телесно съвсем отпаднали, а после ги искате за лека работа. Тук има противоречие! Който е физически съвсем отпаднал, той не е годен даже и за кърпене на чорапи, можете да ми вярвате. Ние тук сме възпитателен и трудов лагер с пруски традиции.

Визе преглътна, стана внезапно и посегна за фуражката си. Нойбауер също се изправи. Той беше доволен, че е ядосал Визе. Но не му се искаше да го направи свой явен враг. Никой не можеше да каже дали един ден старият гаулайтер нямаше да се върне отново.

— Аз имам друго предложение, господин докторе — каза той.

Визе се обърна. Беше бледен. Луничките се очертаваха ясно върху бялото му като сирене лице.

— Моля?

— Щом имате такава нужда от хора, можете да потърсите доброволци. Това ще ни спести формалностите. Когато един затворник пожелае да направи услуга на науката, ние не се противопоставяме. Това не е съвсем редно, но аз поемам отговорността, особено за безполезните гърла в Малкия лагер. Хората ще подпишат една подходяща декларация и готово.

Визе не отговори веднага.

— В такъв случай няма да е необходимо заплащане за труда им — каза Нойбауер сърдечно. — Хората остават официално в лагера. Вие виждате — правя каквото мога.

Визе слушаше недоверчиво.

— Не разбирам защо изведнъж създавате такива мъчнотии. Аз служа на отечеството.

— Това правим всички. Не създавам мъчнотии. Държа само на реда. Бюрокрация. На един гений на науката като вас изглежда излишна, но за нас тя е почти всичко на света.

— Значи, мога да получа шестима доброволци?

— Шестима и повече, ако искате. Даже ще ви представя сега нашия главен лагерфюрер; той ще ви заведе до Малкия лагер. Щурмфюрер Вебер. Много способен човек.

— Добре. Благодаря.

— Няма защо. Беше ми приятно.

Визе си отиде. Нойбауер взе телефона и инструктира Вебер:

— Накарайте го добре да се помъчи! Никакви заповеди! Само доброволци! Нека ги уговаря, докато охтикяса. Ако няма желаещи, ние не ще можем да му помогнем.

Той се усмихна и постави слушалката. Лошото му настроение беше изчезнало. Беше му подействувало благотворно това, дето бе накарал един културтрегер да си подвие опашката. Хрумването за доброволците беше чудесно. Визе щеше да се поизмъчи, преди да докопа някого. Почти всички затворници знаеха каква е работата. Даже и лагерният лекар, който също се считаше за учен, трябваше да лови жертвите си по улиците, когато имаше нужда от здрави хора за своите опити. Нойбауер се ухили и реши да разбере какво е излязло от тази работа.

— Раничката вижда ли се? — запита Лебентал.

— Едва ли — рече Бергер. — Есесовците сигурно няма да я видят. Беше предпоследният кътник. Челюстта е вкочанена вече.

Бяха положили трупа на Ломан пред бараката. Утринната проверка беше минала. Чакаха колата за мъртвите.

Ахасфер стоеше до 509. Устните му се движеха.

— За този няма нужда да се молиш, старче — каза 509. — Той беше протестант.

Ахасфер вдигна поглед.

— Няма да му навреди — каза той спокойно и продължи да мърмори.

Появи се Бухер. След него дойде Карел, момчето от Чехословакия. Краката му бяха тънки като клечки, а лицето му в сравнение с големия череп — дребно като юмрук. Олюляваше се.

— Върни се, Карел — каза 509. — Тук е много студено за тебе.

Момчето поклати глава и се приближи. 509 знаеше защо иска да остане. Понякога Ломан му беше давал от своя хляб. А сега се извършваше погребението на Ломан. Това беше процесията до гробищата, това бяха венците и цветята с горчив аромат, молитвите и оплакванията, това беше всичко, което можеха да направят още за него — да стоят и със сухи очи да гледат тялото, което лежеше на утринното слънце.

— Колата идва — каза Бергер.

По-рано лагерът имаше само носачи за мъртвите, после, когато броят на трупове нарасна, повикаха на помощ кола с кон. Конят умря и сега използваша един бракуван, смачкан камион с обшивка от летви като за превозване на заклан добитък. Той минаваше от барака на барака, за да събира умрелите.

— Имат ли и носач?

— Не.

— Тогава трябва да го качим сами. Повикайте Вестхоф и Майер.

— Обущата — пошушна Лебентал развълнувано. — Проклятие, забравихме ги. Още може да влязат в работа!

— Да. Но той трябва да има нещо на краката си. Имаме ли нещо?

— В бараката са скъсаните обуца на Буксбаум. Ще ги донеса.

— Застанете наоколо — каза 509. — Бързо! Внимателно, да не ме видят.

Той коленичи пред Ломан. Останалите застанаха така, че го заслониха от постове по съседните кули и от камиона, който беше спрял пред барака 17. Той можа да ги събуе лесно; те бяха твърде големи. Стъпалата на Ломан бяха само кости.

— Къде са другите? Бързо, Лео!

— Ето.

Лебентал излезе от бараката. Скъсаните обуца беше скрил под сакото си. Застана пред другите и се обърна така, че успя да ги изпусне точно пред 509. 509 пъкна другите в ръката му. Лебентал ги наблъска под сакото си, докато се скриха под мишниците, и се върна към бараката. 509 нахлузи върху Ломановите крака скъсаните обуца на

Буксбаум и стана, като се олюляваше. Сега камионът беше спрял пред барака 18.

— Кой го кара?

— Самият капо. Щрошнайдер.

Лебентал се върна.

— Как можахме да ги забравим! — каза той на 509. — Подметките са още здрави.

— Можем ли да ги продадем?

— Ще ги заменим.

— Добре.

Камионът се приближи. Ломан лежеше на слънце. Устата му беше изкривена и малко отворена, а едното око проблясваше като седефено копче. Никой не каза нищо. Всички го гледаха. Той беше безкрайно далеч.

Трупове от секциите В и С бяха натоварени.

— Карай! — извика Щрошнайдер. — Чакате проповед ли? Хвърлете мършите в колата.

— Елате — каза Бергер.

Тази сутрин секция D имаше само четири трупа. За първите три се намери място. Но колата беше вече пълна. Ветераните не знаеха къде да сложат Ломан. Трупове лежаха един върху друг чак догоре. Повечето бяха вкочанени.

— Най-отгоре — викна Щрошнайдер, — или да ви накарам да се раздвижите? Няколко души да се качат горе, мързеливи свини! Това е единствената работа, която ви остава. Да мрете и да товарите!

Те не можаха да качат Ломан на колата.

— Бухер, Вестхоф! — извика 509. — Елате!

Оставиха трупа отново на земята. Лебентал, 509, Ахасфер и Бергер помогнаха на Бухер и Вестхоф да се качат горе. Бухер се беше почти изкачил, но се подхлъзна и се олюля. Посегна да намери някаква опора, но трупът, за който се хвана, не беше още вкочанен. Той поддаде и се хлъзна заедно с него. Като се хлъзгаше без съпротива към земята, той изглеждаше ужасно жалък, като че беше без кости.

— Проклятие! — извика Щрошнайдер. — Що за свинщина е това?

— Бързо, Бухер! Още веднъж! — пошушна Бергер.

Те дишаха тежко и почнаха да бутат Бухер пак нагоре. Този път той успя да се задържи. — Първо другия — каза 509. — Той е още мек. По-лесно можем да го придвижим.

Това беше тялото на някаква жена. Беше по-тежка от обикновените трупове в лагера. Още имаше устни. Беше умряла, а не свършила от глад. Имаше гърди, а не торбички кожа. Не беше от женското отделение до Малкия лагер; иначе би била по-мършава. Навярно беше от лагер за замяна на евреи с южноамерикански входни визи. Там семействата още живееха общо.

Щрошнайдер беше слязъл от мястото си и видя жената.

— Искате ли ви се, пръчове такива?

И зарева от смях на собствената си шега. Като групов началник на носачите на трупове той не беше длъжен лично да кара колата; това правеше заради автомобила. В миналото бе работил като шофьор и сега караше при всяка възможност. Беше винаги в добро настроение, когато седеше зад кормилото.

Заедно, осемте души най-после качиха мекото тяло горе. Те трепереха от изтощение. Тогава вдигнаха Ломан, докато Щрошнайдер плюеше тютюнев сок върху тях. След жената Ломан изглеждаше много лек.

— Закрепете го — пошепна Бергер на Бухер и Вестхоф. — Закачете ръката му за някого.

Успяха да мушнат едната ръка на Ломан през страничната преграда. Ръката висеше навън, но напречната летва задържа тялото.

— Готово — каза Бухер и се смъкна долу.

— Готово, скакалци такива.

Щрошнайдер се смееше. Десетте разбързали се скелета му приличаха на огромни скакалци, които носят насам-натам един неподвижен единадесети.

— Скакалци — повтори той и погледна ветераните. Никой не се смееше с него. Те само дишаха тежко и гледаха края на камиона, от който се подаваха краката на мъртвите. Много крака. Между тях и детски крака с мръсни бели обуца.

— Сега — каза Щрошнайдер, като се качваше на мястото си, — кой от вас, тифусни братя, те бъде следващият?

Никой не отговори. Доброто настроение на Щрошнайдер се изпари.

— Дрисльовци — ръмжеше той. — Дори и за това не ви стига умът.

Внезапно даде газ. Моторът изтрещя като картечница. Скелетите отскочиха встрани, Щрошнайдер кимна зарадвано и обърна колата.

Те останаха в синия дим на камиона. Лебентал кашляше.

— Дебела, охранена свиня — ругаеше той.

509 продължаваше да стои в пушека.

— Може да е добре против въшки.

Колата се носеше надолу към крематориума. Ръката на Ломан стърчеше отстрани. Колата се клатеше по неравния път, а ръката се движеше, като че махаше за сбогом.

509 гледаше след нея. Той попипа златната коронка в джоба си — за миг му се стори, че и зъбът е трябвало да изчезне заедно с Ломан. Лебентал още кашляше. 509 се обърна. Сега в джоба си напипа и парчето хляб от предишната вечер. Още не беше го изял. Попипа го и то му се стори една безсмислена утеха.

— Как е положението с обуцата, Лео? — попита той. — Колко струват?

Когато видя Вебер и Визе, Бергер се беше упътил за крематориума. Той закуца веднага назад.

— Вебер идва! С Хандке и с един цивилен! Мисля, че е лекарят на морските свинчета. Внимание!

Бараката се разтревожи. Висши есесовски офицери не идваха никога в Малкия лагер. Всеки знаеше, че трябва да има някаква особена причина.

— Овчарското куче, Ахасфер! — извика 509. — Скрий го!

— Мислиш ли, че ще проверяват бараките?

— Може би не. С тях има един цивилен.

— Къде са те? — попита Ахасфер. — Има ли още време?

— Да. Бързо.

Овчарското куче легна послушно, докато Ахасфер го галеше, а 509 му връзваше ръцете и краката, за да не избяга навън. Той никога не правеше това, но посещениято беше необикновено и беше по-добре да не се рискува. Ахасфер натъпка в устата му и един парцал, така че

можеше да диша, но не и да лае. След което го бутна в най-тъмния ъгъл.

— Там — Ахасфер вдигна ръка. — Мирно! Куш! — Овчарското куче се беше опитало да стане. — Легни! Мирно! Там! — Лудият се отпусна назад.

— Излизай! — викаше Хандке отвън.

Скелетите се блъскаха да излязат да се строят. Който не можеше да върви, биваше подкрепян или пък носен и поставен на земята.

Окаян куп от полумъртви, умиращи и изгладнели хора. Вебер се обърна към Визе.

— От такива ли имате нужда?

Ноздрите на Визе душеха, като че помирисваха печено.

— Чудесни екземпляри — мърмореше той. После си сложи рогови очила и изгледа доброжелателно редиците.

— Желаете ли да си изберете? — запита Вебер.

Визе се закашля.

— Да, само че ставаше дума доброволно.

— Е, добре — отвърна Вебер. — Както желаете. Шест души да излязат за лека работа.

Никой не се помръдна. Вебер почервения. Старшите по барака повториха заповедта и започнаха бързо да избутват напред хората. Вебер вървеше отегчен край редиците и изведнъж попадна на Ахасфер в най-последната редица на барака 22.

— Този там! С брадата! — извика той. — Излез! Не знаеш ли, че е забранено да се ходи така. Старши! Какво си мислите вие? За какво сте тук? Да излезе напред онзи тип там!

Ахасфер излезе напред.

— Много стар — промърмори Визе и дръпна Вебер назад. — За момент. Мисля, че другояче трябва да ги подхванем.

— Хора — каза тогава той благо, — вие трябва да отидете в болница. Всички. В лазарета в лагера вече няма места. Но аз мога да настаня шестима от вас на друго място. Вие имате нужда от супи, месо и силна храна. Шест души, които имат най-голяма нужда, да излязат напред.

Никой не излезе. На такива приказки никой в лагера не вярваше. Освен това ветераните познаваха Визе. Те знаеха, че беше отвеждал хора вече няколко пъти. И никой не беше се върнал.

— Вие имате още много за плюскане, а? — изруга ги Вебер. — Ще променим това. Шест души да излязат напред, само че по-бързо!

Един скелет от секция В се олюля напред и успя да се задържи прав.

— Добре — рече Визе и го разгледа. — Вие сте разумен, добри човече. Ние ще ви охраним.

Втори го последва. После още един. Те бяха новодошли.

— Бързо! Още трима! — извика Вебер ядосан. Той смяташе историята с доброволното явяване за пиянска идея на Нойбауер. Заповед от канцеларията и шест човека се доставяха. Готово.

Тъглите на устата на Визе потръпваха.

— Аз лично ви гарантирам добра храна, хора. Месо, какао, хранителни супи!

— Господин щабен лекар — каза Вебер, — бандата не разбира, когато говорят с нея така.

— Месо? — запита скелетът Вася, който стоеше като хипнотизиран до 509.

— Естествено, мили човече — Визе се обърна към него. — Всеки ден. Всеки ден месо.

Вася предъвкваше. 509 го бутна предупредително с лакът. Движението беше много слабо, но при все това Вебер го забеляза.

— Куче — ритна той 509 в корема. Ритникът не беше много силен, по мнението на Вебер това беше предупреждение, а не наказание. Но 509 падна.

— Ставай, мошеник!

— Не така, не така — мърмореше Визе и дръпна Вебер назад. — Трябват ми неповредени.

Той се наведе над него и го опипа. След малко 509 отвори очи. Не погледна Визе. Гледаше Вебер.

Визе се изправи.

— Вие трябва да отидете в болница, мили човече. Ние ще се погрижим за вас.

— Аз не съм ранен — изпъшка 509 и стана с мъка.

Визе се усмихна.

— Като лекар аз знам по-добре. — Той се обърна към Вебер — Ето още двама. Сега последният. Един по-млад. — Той посочи Бухер, който стоеше от другата страна на 509. — Може би този.

— Марш въл!

Бухер излезе до 509 и другите. Сега, при отвора, който се беше образувал, Вебер забеляза чехчето Карел.

— Ето ви още половин порция. Искате ли да го получите като добавка?

— Благодаря. Имам нужда от напълно възмъжали хора. Тези ми стигат. Сърдечно благодаря.

— Добре. Вие шестимата ще се явите в канцеларията след петнайсет минути. Старши! Отбележи номерата. Измийте се, мръсни свини!

Те стояха като ударени от гръм. Никой не проговори. Знаеха какво означава това. Само Вася се хилеше. Беше побъркан от глад и повярва в думите на Визе. Тримата новаци се пулеха тъпо в празното пространство; те биха последвали безволно всяка заповед, включително и да се хвърлят върху тел с високо напрежение. Ахасфер лежеше на земята и стенеше. Хандке го беше набил с тояга, след като Вебер и Визе си бяха отишли.

— Йозеф — чу се слаб глас откъм женския лагер.

Бухер не помръдна. Бергер го побутна.

— Това е Рут Холанд.

Женският лагер се намираше вляво от Малкия лагер и беше разделен от него с двоен бодлив тел, по който не минаваше електрически ток. Състоеше се само от две малки бараки, построени през войната, когато бяха започнали новите масови арести. По-рано в лагера нямаше жени.

Преди две години Бухер беше работил там две седмици като дърводелец. Тогава той беше срещнал Рут Холанд. Понякога двамата бяха успявали за късо време тайно да се виждат и да говорят; после Бухер беше преведен в друга група. Отново се видяха, когато той бе изпратен в Малкия лагер. Понякога нощем или при мъгла можеха да си шепнат.

Рут Холанд стоеше зад бодливия тел, който разделяше двата лагера. Вятърът развяваше раирания халат около слабите и крака.

— Йозеф — извика тя отново.

Бухер вдигна глава.

— Махни се от тела! Ще те видят!

— Аз чух всичко. Не отивай!

— Махни се оттам, Рут. Караулът може да стреля.

Тя поклати глава. Косата ѝ беше къса и съвсем бяла.

— Не ти! Остани тук! Не отивай! Остани тук, Йозеф!

Бухер погледна безпомощно 509.

— Ние ще се върнем — каза 509 вместо него.

— Няма да се върне. Аз знам. И ти знаеш. — Тя хвана с ръце тела. — Никой никога не се връща.

— Върви си, Рут — Бухер погледна към кулите. — Опасно е да стоиш там.

— Няма да се върне! Всички знаете!

509 не отвърна нищо. Нямаше какво да отвърне. Беше като глух. Нямаше никакви усещания вече. Нито за другото, нито за себе си. Край. Той знаеше, но не го чувствуваше още. Само съзнаваше, че нищо не чувствува.

— Той няма да се върне — повтаряше Рут Холанд. — Той не трябва да отива.

Бухер беше впил поглед в земята. Беше много замаян, за да може да отговори.

— Той не трябва да отива — казваше Рут Холанд. Това звучеше като молитва, монотонно, без възбуда. Беше вече отвъд всякаква възбуда.

— Да отиде някой друг. Той е млад. Друг да отиде вместо него.

Никой не отговори. Всички знаеха, че Бухер трябва да отиде. Номерата бяха отбелязани от Хандке. И кой би отишъл вместо него?

Те стояха и се гледаха. Тези, които трябваше да вървят, и онези, които оставаха. Гледаха се. Ако беше паднал гръм и беше убил Бухер и 509, щеше да е по-поносимо. Но сега беше непоносимо, защото в този последен поглед лежеше лъжата, мълчаливото: „Защо аз? Тъкмо аз?“ — от една страна, и: „Слава богу, не съм аз! Не аз!“ — от другата страна. Ахасфер се надигна полека от земята. Той погледа един миг замаяно пред себе си; после си спомни. Промърмори нещо.

Бергер се обърна.

— Аз съм виновен — изхленчи старият изведнъж. — Аз, моята брада, затова стана така! Иначе Вебер не би се приближил към нас. О...

Започна да тегли брадата си с ръце. Сълзи се лееха по лицето му. Беше много слаб, за да може да скубе космите си. Седеше на земята и клатеше глава насам-натам.

— Върви в бараката — каза Бергер строго.

Ахасфер го погледна. После падна по очи и започна да вие.

— Трябва да вървим — каза 509.

— Къде е зъбът? — попита Лебентал.

509 бръкна в джоба си и го подаде на Лебентал. — Ето.

Лебентал го взе. Той трепереше.

— Твоят бог! — запелтечи той и направи неясно движение към града и изгорялата черква долу. — Твоите знамения! Твоят огнен стълб!

509 отново опипа джоба си. Беше усетил хляба, когато извади зъба. Каква полза от това, че не беше го изял? Подаде го на Лебентал.

— Изяж го ти! — каза Лебентал ядосан и безпомощен. — Твой е.

— За мен вече няма смисъл.

Един мюсюлманин беше видял парчето хляб. Той се хвърли с широко отворена уста към ръката на 509 и се опита да го захване. 509 го отблъсна и бутна парчето в ръката на Карел, който през цялото време беше стоял мълчаливо до него. Мюсюлманинът посегна към Карел. Момчето го ритна спокойно и точно в глезена. Мюсюлманинът се олюля и другите го изблъскаха настрана.

Карел погледна 509.

— С газ ли ще ви убият? — попита той делово.

— Тук няма газови камери, Карел. Би трябвало да знаеш това — каза Бергер троснато.

— Така ни казваха и в Биркенау. Ако ви дадат кърпи и ви кажат да се изкъпете, ще бъде с газ.

Бергер го бутна настрана.

— Върви и изяж хляба, иначе ще ти го вземе някой.

— Вече ще внимавам.

Карел натъпка хляба в устата си. Беше питал, както се пита за целта на някакво пътуване, без да мисли нещо лошо. Беше израснал в концентрационните лагери и не познаваше нищо друго.

— Елате — каза 509.

Рут Холанд започна да плаче. Ръцете ѝ висяха върху бодливия тел като нокти на птица. Показваше зъбите си и стенеше. Нямахше

сълзи.

— Елате — каза 509 още веднъж. Погледът му мина през останалите. Повечето от тях вече се бяха върнали равнодушно в бараките. Изведнъж му се стори, че има да казва нещо много важно, от което зависи всичко. Напрягна всичките си сили, но не можа да го изрази в мисли и думи. — Не забравяйте това — успя да каже най-после.

Никой не отвърна нищо. Видя, че ще забравят. Те бяха виждали нещо подобно вече много пъти досега. Бухер може би не би забравил, беше още млад, но той трябваше да върви с тях.

Те закрачиха по пътя. Не се миша. Това беше шега от страна на Вебер; лагерът никога не бе имал достатъчно вода. Вървяха направо. Не се оглеждаха. Минаха през вратата на телената мрежа, която отделяше Малкия лагер. Вратата на мъртвите. Вася мляскаше. Тримата новаци вървяха като автомати. Минаха край първите бараки на трудовия лагер. Групите бяха заминали вече отдавна. Бараките бяха празни и безутешни. Но за 509 сега те изглеждаха най-примамливото нещо в света. Изведнъж бяха станали подслон, живот и сигурност. Той би искал да пропълзи вътре и да се скрие, далеч от този безмилостен път към смъртта. „С два месеца по-рано — мислеше той тъпо. — Може би само с две седмици. Всичко напразно. Напразно.“

— Другари — каза изведнъж някой до него пред барака 13. Пред вратата стоеше мъж с черно брадясало лице.

509 го погледна.

— Не забравяйте това — измърмори той. Човекът беше непознат.

— Няма да забравим — отвърна мъжът. — Къде отивате?

Хората, останали в трудовия лагер, бяха видели Вебер и Визе. Те знаеха, че това означава нещо особено.

509 спря. Погледна човека. Изведнъж усети прилив на живот. Отново почувствува важното, което трябваше да каже, това, което не биваше да изчезне.

— Не забравяйте — шепнеше той настойчиво. — Никога! Никога!

— Никога! — повтори човекът с глух глас. — Накъде отивате?

— В една болница. Като опитни зайци. Не забравяйте това. Как се казваш?

— Левински, Станислав.

— Не забравяй, Левински — рече 509. Като че името придаваше повече сила. — Левински, не забравяй.

— Няма да забравя.

Левински докосна с ръка рамото на 509. Но 509 почувствува това само с рамото си. Той погледна Левински още веднъж. Левински кимаше. Лицето му не беше като лицата в Малкия лагер. 509 почувствува, че човекът го е разбрал и продължи нататък.

Бухер го изчака. Те настигнаха групата на другите четирима, които се влачеха по-нататък.

— Месо — мърмореше Вася. — Супа и месо.

Канцеларията миришеше на студена воня и боя за обуца. Началникът беше приготвил книжата. Заедно с едно равнодушно:

— Трябва да подпишете това тук.

509 се наведе над масата. Не беше разбрал какво трябва да подпише. Обикновено затворниците биваха командировани и край. Тогава почувствува, че някой го гледа. Гледаше го един от писарите, които стояха зад капосите. Имаше червена като огън коса. Като видя, че 509 го е забелязал, той поклати едва уловимо глава от дясно на ляво и веднага пак погледна към масата си.

Вебер влезе. Всички застанаха мирно.

— Продължавайте! — изкомандува той и взе книжата от масата. — Още ли не сте готови? Бързо подпишете това!

— Аз не мога да се подписвам — каза Вася, който стоеше най-близо.

— Тогава направи три кръста.

Вася направи три кръста.

— Следващите!

Трите имена бяха прибавени едно след друго. 509 полагаше мъчителни усилия да събере мислите си. Струваше му се, че би трябвало да има някакъв изход. Отново погледна към писаря насреща, но той не вдигна вече поглед.

— Сега ти! — изръмжа Вебер. — Бързо. Мечтаеш ли?

509 взе бележката. Очите му бяха мътни. Написаните на пишеща машина редове танцуваха.

— Пък и чете още — Вебер го блъсна. — Подписвай, куче въшливо!

Но 509 беше прочел достатъчно. Беше прочел думите: „Заявявам доброволно...“ Той остави листа върху масата. Това беше отчаяна последна възможност! Писарят беше имал пред вид това.

— Бързо, бе, треперящ козел! Да не ти се е прищяло да ти държа ръката!

— Аз доброволно не желая — каза 509.

Началникът се опули. Писарите вдигнаха глави и веднага пак ги сведоха над книгата. Изведнъж стана много тихо.

— Какво? — запита тогава Вебер, който не можеше да повярва.

509 пое дъх.

— Аз доброволно не желая.

— Отказваш да подпишеш?

— Да.

Вебер си облиза устните.

— Така, ти няма да подпишеш?

Той хвана лявата ръка на 509, изви я и я дръпна нагоре. 509 падна по очи на пода. Вебер продължаваше да държи извитата му ръка, повдигна я високо, залюля го и го ритна в гърба. 509 извика и утихна.

Сега Вебер го хвана с другата ръка за яката и го изправи отново. 509 падна.

— Слабак — изръмжа той. После отвори една врата. — Клайнерт! Михел! Вземете тоя окаяник оттатък и го събудете. Оставете го там. Аз ще дойда.

Те извлякоха 509 навън.

— Сега ти — рече Вебер на Бухер. — Подписвай!

Бухер трепереше. Искаше да не трепери, но не можеше да се овладее. Внезапно се озова сам. 509 го нямаше вече. Всичко в него се огъваше. Трябваше веднага да направи това, което беше направил 509, иначе щеше да стане много късно. И той щеше да извърши като автомат това, което се заповядваше.

— И аз няма да подпиша — запъна се той.

Вебер се ухили.

— Виж ти! Още един! Та това е като в доброто старо време при откриването на лагера!

Бухер едва ли усети удара. Трещяща тъмнина се сгромоляса отгоре му. Когато се събуди, Вебер се беше надвесил над него. „509 —

помисли той тъпо, — 509 е двадесет години по-стар от мене и с него той направи същото. Трябва да издържа.“

Той усещаше болка, огън, ножове в раменете, не чуваше, че крещи — тъмнината го беше обгърнала пак.

Когато се събуди за втори път, лежеше до 509, мокър, на циментовия под, в друго помещение. През някакво бучене се долавяше гласът на Вебер:

— Аз мога да подпиша вместо вас и всичко ще бъде свършено, но няма да го направя. Ще пречупя упоритостта ви... Вие ще подпишете сами. Ще ме молите на колене да ви разреши да подпишете, ако изобщо можете да го направите още.

509 виждаше главата на Вебер като тъмно петно пред прозореца. Върху фона на небето тя изглеждаше много голяма. Главата беше смърт, а небето зад нея изведнъж живот, живот, все едно къде и как, въшлясал, пребит, в кърви, живот въпреки всичко, един миг само — тогава го обзе някакво вцепенено безразличие, нервите му се отпуснаха отново като по милост и вече нямаше друго освен слабо бучене. „Защо се съпротивлявам — мислеше смътно нещо в него, когато той се събуди пак, — не е ли все едно да бъда пребит тук или да подпиша и да загина от една инжекция, по-бързо оттук, по-безболезнено.“ После чу глас, своя собствен глас, с който като че говореше някой друг:

— Не, няма да подпиша и да ме пребиете.

Вебер се засмя.

— Иска ти се на тебе, скелет такъв! За да свърши, а? Пребиването трае със седмици при нас. Ние едва започваме.

Той взе отново ремъка от колана си. Ударът улучи 509 през очите. Не ги нарани; те бяха хлътнали дълбоко. Вторият улучи устните. Те се напукаха като сух пергамент. Още няколко удара по черепа с токата на колана и той отново загуби съзнание.

Вебер го отмести встрани и започна да удря Бухер. Бухер се опита да се отдръпне, но беше много бавен. Ударът го улучи по носа. Той се сви, а Вебер го ритна между краката. Бухер изрева. Усети токата на колана още няколко пъти по врата си, после отново навлезе във вихъра на мрака.

Чуваше неясни гласове, но не помръдваше. Докато изглеждаше припаднал, нямаше да бъде бит. Гласовете минаваха над него в

безкрая. Опитваше се да не се вслушва, но те идваха по-близо и бодяха ушите и мозъка.

— Съжалявам, господин докторе, но ако хората не желаят доброволно... вие сам виждате, Вебер ги е уговарял основно.

Нойбауер беше в блестящо настроение, очакванията му бяха далеч надминати.

— Това по ваше желание ли е? — попита той Визе.

— Не, разбира се.

Бухер се опита внимателно да отвори малко очи, но не можеше да контролира клепките си. Те се отвориха като у механическа кукла. Видя Визе и Нойбауер. После видя 509. 509 също беше отворил очи. Вебер не беше там.

— Не, разбира се — заяви Визе още веднъж. — Като културен човек...

— Като културен човек — прекъсна го Нойбауер — вие имате нужда от тези хора за своите експерименти, нали?

— Това е въпрос на науката. Нашите опити спасяват живота на десетки други хора. Може би не разбирате това.

— Разбирам. Но вие може би не разбирате това тук. Прост въпрос на дисциплина. Също извънредно важен.

— Всеки по свой начин — заяви Визе високомерно.

— Естествено, естествено. Съжалявам, че не можах да ви услужа по-добре. Но ние не принуждаваме никого от питомците си за каквото и да било. А хората тук, изглежда, нямат желание да напускат лагера. — Той се обърна към 509 и Бухер. — Значи, вие искате да останете в лагера?

509 помръдна устни.

— Какво? — запита Нойбауер строго.

— Да — каза 509.

— А ти там?

— Аз също — промълви Бухер.

— Виждате ли, господин щабен лекар? — Нойбауер се усмихваше. — Хората предпочитат да са тук. Нищо не може да се направи.

Визе не се усмихна.

— Глупаци — каза той презрително към 509 и Бухер. — Този път наистина не искахме да правим друго, а само експерименти с

подхранване.

Нойбауер духна дима от пурата си.

— Още по-добре. Двойно наказание за неподчинение. Все пак ако желаете да опитате отново да намерите други в лагера, свободен сте, господин докторе.

— Благодаря — каза Визе студено.

Нойбауер затвори вратата след него и се върна в стаята. Обгръщаше го син ароматен облак тютюнев дим. 509 го подуши и изведнъж усети непреодолимо болезнено желание в дробовете си. То нямаше нищо общо с нервите; беше някакво чуждо самостоятелно желание, което се беше вкопчило с нокти в дробовете му. Без да съзнава, той дишаше дълбоко и усещаше дима, а в същото време наблюдаваше Нойбауер. Отначало не разбираше защо той и Бухер не бяха изпратени с Визе, но после разбра. Имаше само едно обяснение. Те не се бяха подчинили на офицер от SS и затова с нещо щяха да бъдат наказани в лагера. Наказанието можеше да се предвиди лесно — бяха обесвали хора само заради неподчинение на капо. Грешка направиха, че не подписаха и той го почувствува изведнъж. С Визе може би щяха да имат още един шанс. Сега бяха загубени.

Задушаващо разкаяние го овладя. То натискаше стомаха му, напираше към очите му, а в същото време той остро и необяснимо изпитваше бясно влечение към тютюневия дим.

Нойбауер наблюдаваше номера върху гърдите на 509. Беше малък номер.

— Откога си тук? — попита той.

— От десет години, господин оберщурмбанфюрер.

Десет години. Нойбауер даже не знаеше, че все още има затворници от първите. „В същност доказателство за моята добрина — помисли си той. — Сигурно не са много лагерите, в които може да се случи такова нещо.“ Той дръпна от пурата си. Това даже можеше да му бъде полезно някога. Никой не знаеше какво може да стане.

Вебер влезе. Нойбауер извади пурата от устата си и се оригна. На закуска беше ял салам и бъркани яйца — едно от любимите му яденета.

— Оберщурмфюрер Вебер — каза той — това тук не беше заповядано.

Вебер го погледна. Очакваше шега. Шегата не дойде.

— Ще ги обесим тази вечер при проверката — каза най-сетне той.

Нойбауер се оригна още веднъж.

— Не беше заповядано — повтори той. — Впрочем, защо вършите на своя глава такива неща?

Вебер не отговори веднага. Той не разбираше защо Нойбауер въобще пилее думите си за такива дреболии.

— За това има достатъчно хора — каза Нойбауер. В последно време Вебер беше станал доста самостоятелен. Нямах да е зле, ако и той веднъж усети кой заповядва тук.

— Какво става с вас, Вебер? Нервите ви ли не издържат?

— Не.

Нойбауер се обърна пак към 509 и Бухер. Да се обесят, беше казал Вебер. В същност правилно. Но защо? Денят беше минал по-добре, отколкото можеше да се предположи. А освен това би било твърде добре да се покаже на Вебер, че не всичко става така, както той мисли.

— Това не е пряк отказ от изпълнение на заповед — заяви той. — Аз наредих да намерят доброволци. А това, изглежда, не е станало така. Дайте на хората по два дена карцер и нищо повече. Нищо повече, Вебер, разбрахте ли? Аз искам заповедите ми да бъдат изпълнявани.

— Тъй вярно.

Нойбауер излезе с чувство на превъзходство и задоволство. Вебер го проследи презрително с поглед. „Нерви — мислеше той. — Кой е нервният? И кой омеква? Два дена карцер!“ — Той се обърна с досада. Ивица слънчева светлина падаше върху смазаното лице на 509. Вебер го разгледа внимателно.

— Че аз те познавам май. Откъде?

— Не знам, господин оберщурмфюрер.

509 знаеше много добре. Надяваше се, че Вебер няма да си спомни.

— Отнякъде те познавам. Ще открия това. Откъде имаш тези рани?

— Паднах, господин оберщурмфюрер.

509 си отдъхна. Това беше старата рутина. Една шега от първите дни на лагера. Никой не биваше да признава, че е бил бит.

Вебер го погледна още веднъж.

— Познавам тази муцуна отнякъде — измърмори той.

После отвори вратата.

— Отнесете двамата в карцера. Два дена — той се обърна пак към 509 и Бухер. — Само да не помислите, че сте се изплъзнали, мръсници! Все пак аз ще ви обеса.

Измъкнаха ги навън. 509 затвори очи от болка. После усети чистия въздух. Отново отвори очи. Видя небето. Синьо и безкрайно. Обърна глава към Бухер и го видя. Бяха се спасили. Поне засега. Мъчно можеше да се повярва.

VII

Когато след два дена шарфюрерът Бройер нареди да отворят вратите, те паднаха от килиите. През последните трийсет часа двамата се бяха люшкали от полусъзнание към безсъзнание. През първия ден все още успяваха понякога да се разбират чрез чукане; после вече не.

Изнесоха ги навън. Сложиха ги на танцовата площадка до стената, която ограждаше крематориума. Стотици хора ги гледаха; никой не се докосна до тях. Никой не ги махна оттам. Никой не показва, че ги вижда. Не беше заповядано какво да се прави с тях; затова те не съществуваха. Който се допреше до тях, сам щеше да отиде в карцера.

Два часа по-късно последните мъртви за деня бяха занесени в крематориума.

— Тези какви са? — попита лениво есесовецът, който придружаваше колата. — И тях ли да вземем?

— Тези са от карцера.

— Пукнали ли са?

— Изглежда.

Есесовецът видя как ръката на 509 се свива бавно в юмрук и пак се отпуска.

— Още не съвсем — рече той. Гърбът го болеше. Последната нощ с Фрици в „Прилепа“ го беше измъчила. Той затвори очи. Беше спечелил срещу Хофман. Хофман с Вилма. Едно шише „Хенеси“. Хубав коняк. Но беше като изцеден.

— Попитайте в карцера или в канцеларията къде да се изпратят — каза той на един от носачите на трупове.

Човекът се върна. С него дойде бързо червенокосият писар.

— Тези двамата са освободени от карцера — рапортува той. — Те са от Малкия лагер. Трябваше да бъдат пуснати още днес на обед. Заповед от комендантството.

— Тогава махнете ги оттук! — есесовецът прегледа мързеливо своя списък. — Отметнал съм тридесет и осем.

Той преброи труповете, които лежаха наредени пред входа.

— Тридесет и осем. Правилно. Махнете тези, иначе ще има пак бъркотия.

— Четирима души! Занесете двамата в Малкия лагер — извика началникът на носачите.

Четиримата дойдоха.

— Насам — прошепна червенокосият писар. — Бързо! Настрана от мъртвите. Насам!

— Те са вече почти умрели — каза един от носачите.

— Дръж си езика! Бързо!

Преместиха 509 и Бухер по-далеч от стената. Писарят се наведе над тях и се ослуша.

— Не са умрели. Донесете носилки! Бързо!

Той се огледа. Страхуваше се, че Вебер ще дойде, ще си спомни и ще накара да ги обесят. Остана там, докато хората с носилките дойдоха. Това бяха грубо сковани дъски, на които обикновено пренасяха трупове.

— Сложете ги! Бързо!

Мястото около входа и крематориума беше винаги опасно. Там се навъртаха есесовци, а шарфюрер Бройер също беше наблизо. Той мъчно оставяше някого да напусне жив карцера. С освобождението им заповедта на Нойбауер беше изпълнена и сега 509 и Бухер бяха пак свободен дивеч. Всеки можеше да прави с тях каквото му скимне; да не говорим за Вебер, честта на когото, така да се каже, изискваше да ги убие веднага, щом разбере, че са още живи.

— Що за безсмислица! — каза един от носачите недоволен. — Ще ги мъкнем чак до Малкия лагер, а утре сутринта сигурно ще ги връщаме обратно. Те няма да изтраят даже няколко часа.

— Какво те засяга това, идиот? — внезапно изръмжа от яд червенокосият писар. — Вдигай! Напред! Няма ли някой разумен човек между вас?

— Тук — каза един възрастен мъж, който повдигна носилката, на която лежеше 509. — Кой са те? Нещо особено?

— Двама от барака 22. — Писарят се огледа и се приближи до носача. — Това са двамата, които преди два дена отказаха да подпишат.

— Какво да подпишат?

— Декларацията за доктора на морските свинчета. Другите четирима той взе със себе си.

— Какво? И не ги обесиха?

— Не — писарят направи няколко крачки подир носилките. — Те трябва да се върнат в бараките. Такава беше заповедта. Затова побързайте, додето някой не е попречил.

— Аха. Разбирам!

Изведнъж носачът закрачи така бързо, че удари предния с носилката по краката.

— Какво има? — попита ядосано той. — Да не си полудял?

— Нищо. Чакай най-напред да отнесем тези. После ще ти кажа защо.

Писарят остана назад. Сега четиримата носачи престъпваха мълчаливо и бързо, докато отминаха сградите на администрацията. Слънцето залязваше. 509 и Бухер бяха прекарали в карцера половин ден повече, отколкото беше заповядано. Бройер не можа да се откаже от тази малка промяна.

Последният носач се обърна:

— Добре де, какво има? Да не са някои тузове?

— Не. Но са двама от шестимата, които в петък Вебер измъкна от Малкия лагер.

— Какво са направили? Изглеждат, като че са просто пребити.

— Така е. Защото отказали да отидат с щабния лекар, който беше с тях. Опитна станция извън града, казва червенокосият писар. Той често вземал хора оттук.

Предният носач подсвирна:

— Проклятие, и те са още живи?

— Сам виждаш.

Първият поклати глава.

— А сега ги връщат даже и от карцера? Не ги бесят? Какво се е случило? Отдавна вече не съм виждал такова нещо.

Стигнаха първите бараки. Беше неделя. През деня групите бяха работили и се бяха върнали малко преди това. Уличките бяха пълни със затворници. Новината се разнесе за миг.

В лагера знаеха за какво са били отведени шестимата. Знаеха също, че 509 и Бухер са били в карцера; бяха научили от канцеларията и го бяха забравили пак. Никой не бе очаквал да ги види живи. Сега обаче те се връщаха — и даже тези, които не знаеха, можеха да видят,

че се връщат, и то не защото са излезли негодници — иначе не биха били пребити така.

— Дай — каза на задния носач един от тълпата. — Аз ще ти помогна да носиш, по-добре ще е.

Той пое едната от дръжките на носилката. Друг пристъпи и пое едната предна дръжка. Скоро всяка носилка се носеше от четирима затворници. Това не беше необходимо. 509 и Бухер не бяха тежки. Но затворниците искаха да направят нещо за тях, а в този миг нямаха друг начин. Придържаша ги, сякаш носилките бяха от стъкло. Пред тях новината се разпространяваше като върху криле: двама, които отказали да изпълнят една заповед, се връщат живи. Двама от Малкия лагер. Двама от бараките на умиращите мюсюлмани. Беше нещо нечувано. Никой не знаеше, че те дължаха това само на един каприз на Нойбауер, но и то не беше важно. Важното беше, че бяха отказали и се връщаха живи.

Левински застана пред барака 13 много преди да се приближат носилките.

— Вярно ли е? — попита той още отдалече.

— Да. Това те ли са или не?

Левински се приближи и се наведе над носилките.

— Мисля, че да, това е този, с когото говорих. Другите четирима мъртви ли са?

— В карцера бяха само тези двамата. Писарят каза, че другите били отишли. Тези не. Отказали.

Левински се изправи полека. Зад себе си видя Голдщайн.

— Отказали. Можеш ли да си представиш?

— Не. Не за хора от Малкия лагер.

— Нямах пред вид това. А че пак са ги пуснали.

Голдщайн и Левински се спогледаха, Мюнцер се присъедини към тях.

— Изглежда, хилядолетните братя омекват — рече той.

— Какво? — Левински се обърна. Мюнцер беше изрекъл точно това, което той и Голдщайн бяха помислили. — Защо мислиш така?

— Нарездане на самия старик — каза Мюнцер. Вебер искал да ги обеси.

— Откъде знаеш?

— Червенокосият писар разправя. Сам го чул.

За миг Левински се смълча. После се обърна към един дребен, побелял човек.

— Иди при Вернер — пошепна той. — Кажи му. Кажи му, че е тук и този, който искаше да не го забравяме.

Човекът кимна и се отдръпна към бараката. През това време носачите бяха отишли напред с носилките. От вратите излизаха все повече затворници. Някои пристъпваха плахо и бързо към тях и поглеждаха двете тела. Едната ръка на 509 беше отпусната надолу и се влачеше по земята: двама души притичаха и я наместиха грижливо.

Левински и Голдщайн гледаха след носилките.

— Доста смелост за два живи трупа да откажат, а? — каза Голдщайн. — Никога не бих допуснал такова нещо за човек от мъртвешкото отделение.

— И аз не — Левински продължаваше да гледа втренчено надолу към уличката. — Те трябва да останат живи — каза той после. — Не трябва да умрат. Нали знаеш защо?

— Мога да си представя. Ти мислиш, че едва тогава всичко това ще стане истина.

— Да. Ако умрат, утре ще се забрави. Ако не...

„Ако не, тогава те ще бъдат за лагера доказателство, че нещо се е променило“ — мислеше Левински, но не го каза.

— Ще имаме нужда от тях — рече той. — Тъкмо сега.

Голдщайн кимна.

Носачите вървяха към Малкия лагер. Небето беше озарено от чудна заря. Дясната страна на бараките в трудовия лагер беше осветена от нея, лявата оставаше в синя сянка. Лицата пред прозорците и вратите откъм засенчената страна бяха бледи и неясни както винаги, но тези от другата страна бяха облени от силна светлина като от струя живот. Носачите вървяха сред светлината. Тя падаше върху изцапаните с кръв и кал тела на носилките — и изведнъж всичко се промени, сякаш не влачеха просто двама пребити затворници, а минаваше едва ли не някакво печално триумфално шествие. Те се бяха опълчили. Те дишаха още. Не бяха победени.

Бергер се грижеше за тях. Лебентал беше намерил супа от кръмно цвекло. Бяха пили вода и в полусъзнание бяха заспали пак.

После 509 усети след бавноотминаващото вцепенение нещо топло на ръката си. Едно мимолетно, плахо възпоминание. Много далеч. Топлина. Той отвори очи.

Овчарското куче лижеше ръката му.

— Вода — прошепна 509.

Бергер беше намазал пребитите им тела с йод. Той вдигна глава, донесе кутията със супа и я допря до устните на 509.

— Ето, пий.

509 пи.

— Как е Бухер? — едва попита той.

— Лежи до теб.

509 искаше да запита още нещо.

— Той е жив — каза Бергер. — Бъди спокоен.

При проверката трябваше да ги изнесат навън. Поставиха ги наред с болните, които не можеха да вървят, на земята пред бараката. Беше вече тъмно, но нощта беше ясна.

Проверката прие блокфюрерът Болте. Той погледна лицата на 509 и Бухер така, както се гледат смазани насекоми.

— Двамата са мъртви — рече той. — Защо ги слагате при болните?

— Не са мъртви, господин блокфюрер.

— Още не — заяви старшият Хандке.

— Тогава утре. Те ще минат през комина. Може да заложите главите си за това.

Болте мина набързо. Той имаше пари в джоба и искаше да ги заложил на карти.

— Вървете си! — извикаха старшите по бараки. — Разносвачите на храна — напред!

Ветераните внимателно внесоха 509 и Бухер обратно. Хандке ги видя и се захла.

— Като че са от порцелан, а?

Никой не му отвърна. Той се повъртя още малко, после също си отиде.

— Тази свиня! — изръмжа Вестхоф и плю. — Тази мръсна свиня!

Бергер го наблюдаваше внимателно. От известно време насам Вестхоф беше обхванат от лагерна психоза. Беше неспокоен, потънал

дълбоко в мислите си, говореше си сам и се заяждаше.

— Спокойствие — каза Бергер строго. — Не вдигай шум! Всички знаем що за човек е Хандке.

Вестхоф се вторачи в него.

— Затворник като нас. И такава свиня. Това е...

— Това знае всеки. Има дузина по-лоши. Оскотяване. Отдавна би трябвало да го знаете. Така, а сега помогни да ги вдигнем.

За 509 и Бухер бяха освободили отделни легла. Затова пък шест души спяха на земята. Един от тях беше Карел, момчето от Чехословакия. Той помагаше при внасянето им.

— Блокфюрерът нищо не разбира — каза той на Бергер.

— Така ли?

— Няма да минат през комина. Във всеки случай не утре. Бихме могли спокойно да се басираме.

Бергер го погледна. Малкото лице имаше напълно делови израз. Да минеш през комина беше лагерен израз за крематориума.

— Слушай, Карел — каза Бергер, — с есесовци можеш да се басираш само когато си сигурен, че ще загубиш. Но дори и тогава е по-добре да се откажеш.

— Утре те няма да минат през комина. Тези двамата, не. Ония там, да. — Карел посочи трима мюсюлмани, които лежах на пода.

Бергер го погледна пак.

— Имаш право — каза той.

Карел кимна равнодушно. Беше специалист в това отношение.

На другата вечер те можеха да говорят. Лицата им бяха толкова мършави, че нямаше какво да подпухва. Бяха на сини и черни петна, но очите им бяха незасегнати, а устните — само напукани.

— Не ги мърдайте, когато говорите — каза Бергер.

Това не беше трудно. Бяха го научили през годините в лагера. Всеки, който беше прекарал по-дълго време там, можеше да говори, без да мръдне нито един мускул.

След разнасянето на храната някой внезапно почука на вратата. Всички сърца се свиха в миг. Не идваха ли да вземат двамата?

Почука се пак, внимателно, едва чуто.

— 509! Бухер! — шепнеше Ахасфер. — Престорете се на мъртви.

— Отвори, Лео — промълви 509. — Това не е SS. Те идват другояче.

Чукането престана. След няколко секунди в слабата светлина на прозореца се появи някаква сянка и махна с ръка.

— Отвори, Лео — повтори 509. — Това е един от трудовия лагер. Лебентал отвори вратата и сянката се вмъкна вътре.

— Левински — представи се той в тъмнината. — Станислав. Кой е буден?

— Всички. Тук.

Левински се насочи опипом по гласа на Бергер.

— Къде? Да не настъпя някого.

— Остани на място.

Бергер се приближи до него.

— Тук. Седни тук.

— Живи ли са двамата?

— Да. Лежат вляво от тебе.

Левински мушна нещо в ръката на Бергер.

— Тук има нещо.

— Какво?

— Йод, аспирин и памук. Освен това една ролка марля. А това е кислородна вода.

— Та това е цяла аптека — каза Бергер учуден. — Откъде го имаш?

— Откраднато е. От болницата. Един от нашите почиства там.

— Добре, ще влезе в работа.

— Това е захар. На бучки. Разтвори им я във вода. Захарта е полезна.

— Захар? — каза Лебентал. — Откъде си я взел?

— Отнякъде. Ти да не си Лебентал? — попита Левински в тъмнината.

— Да. Защо?

— Защото питаш.

— Не попитах за това — каза Лебентал обиден.

— Не мога да ти кажа откъде е. Донесе я един от барака 9. За двамата. Тук има и малко сирене. А тези шест цигари са от барака 11.

— Цигари! Шест цигари! Та това е невъобразимо съкровище. — Те замълчаха за миг.

— Лео — каза Ахасфер след това. — Той е по-добър от тебе.

— Глупости — Левински говореше отсечено и бързо, като че се задъхваше. — Донесоха нещата преди затварянето на бараките. Знаеха, че ще дойда, когато лагерът утихне.

— Левински — пошепна 509. — Ти ли си?

— Да...

— Ти можеш да излизаш?

— Разбира се. Иначе как ще съм тук? Аз съм механик. Парченце тел, съвсем просто. Познавам добре ключалките. Освен това винаги може да се мине през прозореца. А при вас как е?

— Тук не се заключва. Нужниците са въвн — отговори Бергер.

— Ах, така, да. Бях забравил — Левински замълча за малко. — Другите подписаха ли? — обърна се той после към 509. — Ония, които бяха с вас?

— Да...

— А вие, не?

— Ние, не!

Левински се наведе напред.

— Ние не вярвахме, че ще успеете.

— Аз също — каза 509.

— Имам пред вид не само това, че сте издържали. А това, че не ви се е случило нещо повече.

— И аз мисля същото.

— Остави ги на спокойствие — каза Бергер. — Изтощени са. За какво ти е да знаеш толкова точно.

Левински се раздвижи в тъмнината.

— Това е по-важно, отколкото ти мислиш. — Той стана. — Трябва да си вървя. Скоро ще дойда и пак ще донеса нещо. Пък искам и да поговоря с вас още.

— Добре.

— Проверяват ли тук нощем?

— Защо? За да броят умрелите?

— Добре. Значи, не.

— Левински... — шепнеше 509.

— Да...

— Ти ще дойдеш непременно?

— Непременно.

— Слушай! — 509 търсеше развълнуван думи. — Ние не сме още... Ние още не сме свършили... Ние още можем да бъдем за нещо полезни...

— Именно за това ще дойда пак. Не от любов към ближния.

— Добре. Тогава е добре, ще дойдеш непременно...

— Непременно...

— Не ни забравяйте...

— Ти вече го каза веднъж. Не съм забравил. Затова съм дошъл. Ще дойда пак.

Левински се промъкна пипнешком назад към вратата. Лебентал затвори след него.

— Чакай — пошепна Левински отвън. — Забравил съм още нещо. Тук...

— Не може ли да научиш откъде е захарта? — попита Лебентал.

— Не знам. Ще видя. — Левински говореше все още отсечено и без дъх. — Ето, вземи това... прочетете го. Получихме го днес...

Той мушна между пръстите на Лебентал една сгъната хартийка и се изплъзна навън в сянката на бараката.

Лебентал затвори вратата.

— Захар — рече Ахасфер. — Дайте ми да пипна една бучка. Само да я пипна, нищо повече.

— Имаме ли още вода? — попита Бергер.

— Ето... — подаде Лебентал едно гърне.

Бергер взе две бучки захар и ги разтвори. После пропълзя до 509 и Бухер.

— Изпийте това. Полека. Всеки по една глътка.

— Кой яде там? — запитва някой от средното легло.

— Никой. Че кой ли пък ще яде?

— Чух да преглъщат.

— Сънуваш, Амерс — каза Бергер.

— Не сънувам! Искам си дела. Вие винаги го изяждате там долу! Искам си дела!

— Чакай до утре.

— До утре всичко ще изплюскате. Така е винаги. Винаги получаваме най-малко. Аз... — Амерс се разплака. Никой не му обърна внимание. От няколко дни той беше болен и непрекъснато мислеше, че другите го мамят.

Лебентал се промъкна до 509.

— Това със захарта преди малко — пошепна той смутено. — Не попитах, за да търгувам. Искам само да направя нещо повече за вас.

— Да...

— Зъбът е още в мене. Не съм го продал. Чаках. Сега ще сключи сделката.

— Добре, Лео. Какво ти даде Левински на вратата.

— Едно парче хартия. Не е пари — Лебентал го опипваше. — Трябва да е парче от вестник.

— Вестник?

— Така изглежда.

— Какво? — попита Бергер. — Ти имаш парче вестник?

— Провери — каза 509.

Лебентал пропъзля до вратата и я отвори.

— Наистина, парче вестник. Откъснато.

— Можеш ли да го прочетеш?

— Сега?

— Ами кога? — запитва Бергер. Лебентал повдигна парчето.

— Не е достатъчно светло.

— Отвори вратата повече. Излез навън, там има луна.

Лебентал отвори вратата и клекна отвън. Подложи откъснатото парче вестник на мъжделивата, смътна светлина. Изучава го дълго.

— Мисля, че е военно комюнике — каза той най-после.

— Чети — шепнеше 509. — Ама чети бе, човече.

— Никой ли няма кибрит? — запитва Бергер.

— Ремаген... — каза Лебентал. — На Рейн...

— Какво?

— Американците са при Ремаген, минали Рейн!

— Какво, Лео? Добре ли прочете? През Рейн? Не е ли нещо друго? Някоя френска река?

— Не, Рейн, при Ремаген... американци...

— Не говори глупости! Чети добре! За бога, прочети добре, Лео!

— Вярно е — каза Лебентал. — Така пише. Сега виждам съвсем ясно.

— През Рейн? Как е възможно? Че тогава те са в Германия! Чети по-нататък! Чети! Чети!

Те викаха един през друг. 509 не усети как устните му се напукаха.

— През Рейн, но как? Със самолети? С лодки? Как? С парашути? Чети, Лео!

— Мост — сричаше Лебентал. — Те са... минали... един мост... мостът е... под силен германски обстрел...

— Мост? — попита Бергер недоверчиво.

— Да, мост... при Ремаген...

— Мост — повтори 509. — Мост... през Рейн? Тогава сигурно войската... Чети по-нататък, Лео! Трябва да има нещо повече!

— Написаното с малки букви не мога да прочета.

— Нима никой няма кибрит? — попита Бергер отчаян.

— Ето... — отговори някой от тъмнината. — Тук имаме още две.

— Влез вътре, Лео.

До вратата се образува група.

— Захар — хленчеше Амерс. — Знаем, че имате захар. Чух. Искам си дела.

— Дай на проклетото куче една бучка, Бергер — пошепна 509 нетърпеливо.

— Не. — Бергер търсеше главичките. — Поставете пред прозорците одеяла и палта. Пъхни се в ъгъла под одеялото, Лео. Бързо!

Той запали клечка кибрит. Лебентал започна да чете с най-голямата бързина, на която беше способен. Това бяха обичайните извъртания. Мостът нямал значение, американците били под силен обстрел, били изолирани на достигнатия бряг, военен съд очаквал частта, която не разрушила моста.

Клечката загасна.

— Мостът не е разрушен... — каза 509. — Значи, те са... преминали по него. Знаете ли вие какво значи това?

— Сигурно са били изненадани...

— Това значи, че Западният вал е пробит — каза Бергер така предпазливо, сякаш мислеше, че сънува. — Западният вал е пробит! Те са го преминали!

— Трябва да е армията. Не са група парашутисти. Една група парашутисти би скочила от другата страна на Рейн.

— Боже мой, а ние да не знаем нищо! Мислехме, че германците още заемат част от Франция!

— Прочети още веднъж, Лео — каза 509. — Трябва да сме сигурни. Откога е? Има ли дата?

Бергер запали втората клечка.

— Изгасете светлината! — извика някой.

Лебентал вече четеше.

— Откога? — прекъсна го 509.

Лебентал търсеше.

— „11 март 1945 година“.

— Единадесети март 1945. А днес кой сме?

Никой не знаеше точно дали беше краят на март или началото на април. В Малкия лагер се бяха отучили да броят. Но знаеха, че единадесети март е останал вече доста назад.

— Оставете ме да видя, бързо — каза 509.

Без да обръща внимание на болките, той беше пропъзлял до ъгъла, където държача одеялото. Лебентал се отмести. 509 погледна хартията и зачете. Малкият кръг на гаснещия кибрит едва осветяваше заглавието.

— Запали една цигара, Бергер! Бързо!

Бергер направи това, застанал на колене.

— Защо се домъкна — попита той и му бутна цигарата в устата.

Кибритът изгасна.

— Дай ми листа — каза 509 на Лебентал.

Лебентал му го подаде. 509 го сгъна и го пхна в ризата си. Усецаше го върху кожата си. Тогава дръпна веднъж от цигарата. — Ето, предай я по-нататък...

— Кой пуши там? — попита човекът, който беше дал кибрита.

— И на вас ще дойде ред. Всеки по един път.

Не искам да пуша — Хленчеше Амерс. — Искам захар.

509 пропъзля обратно до леглото си. Бергер и Лебентал му помогнаха.

— Бергер — прошепна той след малко. — Вярваш ли?

— Да.

— Истина беше това с града и бомбардировката.

— Да.

— И ти ли, Лео?

— Да.

— Ние ще се измъкнем, трябва.

— За всичко ще поговорим утре — каза Бергер. — Спи сега!

509 се отпусна назад. Виеше му се свят. Мислеше, че е от цигарата. Закривана с ръце, малката червена точка странствуваше из бараката.

— Ето — каза Бергер. — Пийте подсладена вода.

509 пи.

— Запазете другите бучки — шепнеше той. — Не ги разтваряйте. Можем да ги разменим срещу храна. Истинското ядене е по-важно.

— Имате повече цигари — викаше някой. — Раздайте и другите!

— Няма вече — отвърна Бергер.

— Не е вярно! Имате още. Дайте ги!

— Това, което донесоха, е за двамата от карцера.

— Глупости! За всички е. Дайте ги!

— Внимавай, Бергер — шепнеше 509. — Вземи една тояга. Трябва да разменим цигарите срещу храна. И ти внимавай, Лео!

— Аз внимавам.

Чуваше се как ветераните се събират. Хора се движеха пипнешком в тъмнината, падаха, проклинаха, удряха и викаха. Другите в леглата също започнаха да пищят и да буйствуват.

Бергер почака един миг.

— SS идва — извика тогава той.

Прибягване и пълзене, удари и стонове — после всичко затихна.

— Не трябваше да започваме да пушим — каза Лебентал.

— Вярно. Скрихте ли другите цигари?

— Отдавна.

— Трябваше да спестим и първата. Но щом такова нещо стане...

509 се почувствува изведнъж напълно изтощен.

— Бухер — попита той още един път, — и ти ли чу?

— Да...

509 усещаше как лекото замайване се усилива. „През Рейн“ — мислеше той и усещаше дима на цигарата в дробовете си. Неотдавна той беше изпитал същото — спомняше си, но кога беше то? Дим, стръвно, мъчително и неудържимо нахлуващ. Нойбауер, да, димът от пурата, докато той лежеше на мокрия под. Изглежда е било много отдавна. И само за миг го прониза страх, после се разсея и се появи друг дим, димът от града, който беше минал през телената мрежа. Дим от града, дим от Рейн — и изведнъж му се стори, че лежи на някаква

мъглива поляна, която се накланя, накланя, и всичко става много приятно, и за пръв път тъмно, тъмно без страх.

VIII

Нужникът беше претъпкан със скелети. Имаше дълга опашка и оттам викаха на тези отвътре да побързат. Някои от чакащите лежаха на земята и се превивала от болки. Други се влачеха страхливо покрай стените и се облекчаваха, щом не можеха да се сдържат повече. Един мъж стоеше прав като щъркел със свит мършав крак, подпрял ръка върху стената на бараката, със зяпнала уста, вторачен в далечината. Остана така за малко, после рухна мъртъв. Понякога ставаше така: скелети, които едва можеха да пълзят, внезапно се изправяха мъчително, стояха няколко мига с отворени очи прави и падаха мъртви, като че последното им желание на земята е било още веднъж да се изправят като хора.

Лебентал прескочи внимателно мъртвия скелет и се отправи към входа. Веднага започна оживено кудкудякане. Чакащите помислиха, че иска да ги пререди. Задърпаха го назад и го заудряха с мършавите си юмруци. Но никой не смееше да си остави реда; другите нямаше да го допуснат пак на мястото му. Въпреки всичко скелетите успяха да съборят Лебентал и започнаха да го тъпчат с крака. Това не му причини особена пакост; те нямаха сили.

Той се изправи. Не беше искал да ги мами. Търсеше Бетке от транспортната група. Бяха му казали, че Бетке бил дошъл насам. Почака малко пред изхода и то достатъчно далеч от ругаещата редица. Бетке беше клиент за зъба на Ломан.

Той не дойде. Пък и Лебентал не разбираше какво може да търси в този въшлив нужник. Наистина и там се правеше търговия, но един туз като Бетке имаше съвсем други възможности.

В края на краищата Лебентал се отказа да чака и тръгна към бараката за миене. Тя беше едно по-малко помещение непосредствено до нужника, с дълги циментови корита, над които минаваха водопроводни тръби с малки дупчици. Около тях се тълпяха цели гроздове от затворници; повечето, за да пият вода или да пълнят тенекиените си кутии. Водата беше винаги недостатъчна, за да може

човек наистина да се измие, а ако някой се съблечеше, за да опита, трябваше постоянно да се опасява, че в това време ще му откраднат нещата.

Умивалнята беше вече място за по-изискана черна борса. В нужника се продават преди всичко корички хляб, отпадъци или по няколко фаса. Умивалнята пък беше място за малките капиталисти. Там идваха даже хора от трудовия лагер.

Лебентал се промъкваше бавно навътре.

— Какво имаш? — попита го някой.

Лео хвърли поглед към него. Беше някакъв дрипав едноок затворник.

— Нищо.

— Имам моркови.

— Не ми трябват. — В умивалнята Лебентал доби внезапно порешителен вид, отколкото когато и да било в барака 22.

— Глупак.

— Ти си глупак!

Лебентал познаваше някои от търговците. Щеше да се пазари за морковите, ако не търсеше Бетке. Предложиха му също кисело зеле, един кокал и няколко картофа на безбожни цени, но той отказа и отиде по-нататък. В най-далечния ъгъл на бараката забеляза едно момче с женствени черти, което като че не беше оттука. То лакомо ядеше нещо от една консервена кутия и Лебентал видя, че не поема само водниста супа, а дъвче. До него стоеше добре охранен затворник на около четиридесет години, който също не прилягаше за това място. Без съмнение беше от аристокрацията на лагера. Неговата гола, мазна глава лъщеше, а едната му ръка се плъзгаше бавно по гърба на момчето. Косата на младежа не беше остригана, а беше вчесана добре на път. То не беше и мръсно.

Лебентал се обърна. Беше разочарован и искаше да се върне при продавача на морковите, но изведнъж видя Бетке, който нахално се промъкваше към ъгъла, където стоеше момчето. Лебентал се изпречи на пътя му, но Бетке го отстрани и се изправи пред момчето.

— Така, тука си се скрил а, Лудвиг, курва такава! Пипнах ли те!

Момчето само се пулеше и гълташе бързо. Не му отвърна нищо.

— С този проклет плешив кашавар — допълни Бетке жлъчно.

Кашаварът не обърна никакво внимание на Бетке.

— Яж, мойто момче — каза той лениво на Лудвиг. — Ако си гладен, мога да ти дам още.

Бетке почервеня. Той удари с юмрук консервената кутия. Съдържанието се плисна в лицето на Лудвиг. Едно парче картоф падна на пода. Два скелета се хвърлиха върху него, грабнаха го и се сбиха. Бетке ги отритна.

— От мене не получаваш ли достатъчно? — попита той.

Лудвиг държеше кутията с две ръце, здраво притисната до гърдите си. На лицето му беше изписан страх и той поглеждаше ту Бетке, ту плешивия.

— Изглежда, че не — обърна се кухненският бик към Бетке. — Не се безпокой — каза той после на момчето. — Продължавай да ядеш, а ако не си се наял, има още. Аз няма да те бия.

Изглежда, Бетке понечи да се хвърли върху плешивия, но не посмя. Не знаеше какви покровители има той. В лагера тези неща бяха извънредно важни. Ако плешивият беше под пълната закрила на кухненския капо, едно сбиване би завършило зле за Бетке. Кухнята имаше блестящи връзки и се знаеше, че тя прави сделки с лагерния старши и разни есесовци. Бетке, напротив, не се ползуваше с доверието на собствения си капо. Знаеше, че той не би направил много за него; беше му дал твърде малко подкупи. Лагерът беше пълен с такива интриги. Ако не внимаваше, Бетке можеше направо да загуби службата си и да стане отново прост затворник. Тогавя край на доходните сделки извън лагера и пътуванията до гарата и склада.

— Какво значи това? — запита той плешивия по-спокойно.

— Тебе какво те засяга?

Бетке преглътна.

— Засяга ме! — и се обърна към момчето. — Не ти ли набавих и дрехи.

Докато Бетке говореше с плешивия, Лудвиг продължи бързо да яде. Сега той пусна кутията на земята, шмугна се неочаквано между двамата и се промъкна към изхода. Неколцина скелети се боричкаха вече за кутията, за да я оближат.

— Ела пак — извика кашаварът на момчето. — При мене винаги има достатъчно.

Той се разсмя. Бетке се беше опитал да задържи младежа, но се бе спънал в скелетите на пода. Изправи се ядосан, като ги настъпи по

протегнатите към кутията ръце. Един от скелетите изписка като мишка. Другият избяга с кутията.

Кашаварът започна да си свирука валса „Рози от юг“ и мина предизвикателно бавно покрай Бетке. Имаше корем и беше добре угоен. Дебелият му задник се люшкеше. Почти всички затворници в кухнята бяха добре охранени. Бетке плю след него. Плю обаче така внимателно, че улучи само Лебентал.

— Ето те и тебе — каза той грубо. — Какво искаш? Ела с мен. Отде знаеш, че съм тук?

Лебентал не отговори на нито един въпрос. Беше дошъл по работа; нямаше време за излишни обяснения. Разполагаше с двама сериозни клиенти за зъба на Ломан: Бетке и началникът на една от външните групи. И двамата имаха нужда от пари. Началникът беше влюбен в някоя си Матилда, която работеше във фабриката, дето работеше и той, и с която срещу заплащане можеше от време на време да се среща насаме. Тя тежеше близо сто килограма и му изглеждаше неземно хубава; в лагера на постоянния глад теглото беше мярка за красота. Той беше предложил на Лебентал няколко килограма картофи и половин килограм мазнини. Лебентал беше отказал и сега се поздравяваше за това. Беше направил светкавично равносметка за предишната сцена и сега очакваше от развратния Бетке повече. Ненормалната любов му се струваше по-готова за жертви от нормалната. След сцената, която беше наблюдавал, веднага увеличи цената.

— Зъбът в тебе ли е? — попита Бетке.

— Не.

Те стояха вън.

— Не купувам нищо, което не съм видял.

— Коронката си е коронка. Кътник. Тежко, солидно мирновременено злато.

— Боклук! Първо да видя! Иначе няма да стане.

Лебентал знаеше, че много по-силният Бетке просто ще му отнеме зъба, ако го види. Не би могъл да му попречи. Ако се оплачеше, щяха да го обесят.

— Добре тогава, недей — каза той спокойно. — Има други, които не са така придирчиви.

— Други! Дърдорко! Най-напред ги намери.

— Аз знам някои. Току-що единият беше тук.

— Така ли? Бих искал да го видя! — Бетке се озърна презрително. Той знаеше, че зъбът струва нещо само за този, който има връзки с външния свят.

— Ти сам видя моя клиент преди минута — излъга Лебентал.

Бетке се сепна.

— Кой? Кашаварът?

Лебентал вдигна рамене.

— Нали трябва да има причина за идването ми тъкмо тук. Може би някой иска да купи подарък за някого и има нужда от пари. Златото навън се търси много. А има и достатъчно храна за замяната.

— Ти, мошенико! — каза Бетке ядосан. — Ти подъл мошенико!

Лебентал вдигна тежките си клепачи и пак ги отпусна:

— Нещо, което не се намира в лагера — продължи той равнодушно. — Нещо копнинено например.

Бетке почти се задушаваше.

— Колко? — кресна той.

— Седемдесет и пет — обяви твърдо Лебентал. — Само за тебе. — Беше възнамерявал да иска трийсет.

Бетке го погледна.

— Знаеш ли, че само с една дума мога да те изпратя на бесилката?

— Сигурно. Ако можеш да го докажеш. И какво ще спечелиш от това? Нищо. Ти искаш да получиш зъба. Хайде тогава да говорим като добри търговци.

Бетке замълча за миг.

— Никакви пари — каза той тогава. — Храна.

Лебентал не отвърна нищо.

— Един заек — каза Бетке. — Един мъртъв заек. Прегазен. Как е?

— Какъв заек? Куче или котка?

— Заек, ти казвам. Аз само го прегазих.

— Куче или котка?

Те се гледаха един миг. Лебентал не мигна.

— Куче — каза Бетке.

— Овчарско куче?

— Овчарско куче! Защо не слон? Средна големина. Нещо като териер. Тлъсто.

Лебентал не възрази. Кучето беше месо. Каква огромна сполука.

— Не можем да го сварим — рече той, — не можем да го одерем. Нямаме с какво.

— Мога да ви го доставя одрано.

Бетке се оживи повече. Той знаеше, че в набавянето на храна кашаварът лесно би могъл да го бие пред Лудвиг. За да може да го конкурира, той трябваше да получи нещо извън лагера. „Едни долни гащи от изкуствена коприна — мислеше си той. — Това ще подействува, а и на него самия ще прави удоволствие.“

— Добре, даже ще ти го сваря — каза той.

— Въпреки това е трудно. Трябва да има нож.

— Нож? Защо ти е нож?

— Ние нямаме ножове при себе си. Нали ще трябва да го разрежем. Кашаварът беше ни...

— Добре, добре — прекъсна го Бетке нетърпеливо. — Значи и един нож. „Гащите трябва да бъдат сини. Или лилави. Лилави ще е по-добре. Има един магазин наблизо до склада. Там има такива неща. Началникът ще разреши да отида. Зъбът може да се продаде на съседния зъболекар.“ — И един нож, от мен да мине. Но с това край.

Лебентал видя, че сега не ще може да откопчи нищо повече.

— И един хляб — каза той. — Това върви с него. Кога?

— Утре вечер. Като се стъмни. Зад нужника. Донеси зъба. Иначе...

— Млад ли е териерът?

— Отгде да знам? Ти луд ли си? Среден. Защо?

— Иначе ще трябва по-дълго да ври.

Бетке имаше вид, като че иска да скочи върху Лебентал.

— Още нещо? — попита той тихо. — Сос от червени боровинки? Хайвер?

— Хляб.

— Кой е споменавал за хляб?

— Кашаварът...

— Дръж си езика. Ще видя... — Бетке изведнъж забърза. Искаше да каже на Лудвиг за гащите. Нямаше нищо против това кашаварът да го храни, но ако има в резерва гащите, ще добие предимство. Лудвиг

беше суетен. Нож можеше да открадне. И хлябът не беше много важен. Пък и териерът беше само един дакел.

— Утре вечер, значи — каза той. — Чакай зад нужника.

Лебентал се върна. Още не вярваше съвсем на щастieto си. „Заек“ — щеше да каже той в бараката. Не за да не казва куче, това нямаше да уплаши никого — имаше хора, които бяха опитвали да ядат месо от трупове, а защото преувеличаването в търговията прави удоволствие. Освен това той обичаше Ломан. Затова искаше да замени неговия зъб срещу нещо извънредно хубаво. Ножът можеше лесно да се продаде в лагера, това щеше да докара нови пари за търгуване.

Сделката беше направена. Вечерта беше мъглива и из лагера се влачеха бели ивици. Лебентал се промъкваше в тъмнината. Той носеше кучето и хляба под сакото си.

Почти до бараката забеляза една сянка, която се клатушкаше на средата на уличката. Веднага разбра, че не е от обикновените затворници; те се движеха другояче. Миг по-късно разпозна старшия на барака 22. Хандке вървеше, като че се намираше върху кораб. Лебентал се сети веднага какво значи това. Хандке беше във форма; сигурно се беше сдобил отнякъде с алкохол. Беше невъзможно да мине незабелязано край него и да се вмъкне в бараката, за да скрие кучето и да предупреди другите. Ето защо Лебентал се промъкна тихо зад бараката и се скри в сянката.

Първият, когото Хандке срещна, беше Вестхоф.

— Ей, ти — викна той.

Вестхоф се спря.

— Защо не си в бараката?

— Отивам в нужника.

— Ти си нужник. Ела тук!

Вестхоф се приближи. През мъглата лицето на Хандке се виждаше твърде неясно.

— Как се казваш?

— Вестхоф.

Хандке се олюляваше.

— Ти не се казваш Вестхоф, ти се казваш смрадлив евреин. Как се казваш?

— Не съм евреин.

— Какво? — Хандке го удари по лицето. — От кой блок си?

— Двайсет и втори.

— Само това липсваше! От моя собствен блок! Негодник! Коя стая?

— Стая „D“.

— Легни!

Вестхоф не се хвърли на земята. Остана прав. Хандке пристъпи крачка напред. Сега Вестхоф видя лицето му и поиска да избяга. Хандке го ритна по крака. Като блоков старши той беше добре охранен и много по-силен от всеки друг в малкия лагер. Вестхоф падна, а Хандке го ритна в гърдите.

— Лягай, еврейска свиня!

Вестхоф се просна на земята.

— Стая „D“ да излезе! — извика Хандке.

Скелетите излязоха. Те вече знаеха какво ще става. Един от тях щеше да бъде пребит. Пиянството на Хандке свършваше винаги така.

— Това ли са всички? — заекваше Хандке. — Дежурният!

— Тъй вярно! — рапортува Бергер.

Хандке се взираше през мъглата и мрака в редиците. Бухер и 509 стояха сред другите. Те с усилие можеха отново да вървят и да стоят. Липсваше Ахасфер. Беше останал в бараката с овчарското куче. Ако Хандке запиташе Бергер, той щеше да съобщи, че е мъртъв. Но Хандке беше пиян, пък и трезвен не беше много наясно с положението. Не обичаше да влиза в бараките, боеше се от дизентерия и тифус.

— Кой друг има желание да не се подчинява? — Гласът на Хандке стана по-плътен. — Въш-въшливи евреи.

Никой не отговори.

— Стойте мирно! Като култур-културни хора!

Те стояха мирно. Хандке се пули още малко, после се обърна и започна да рита Вестхоф, който още лежеше на земята. Вестхоф пазеше главата си с ръце. Хандке го рита дълго. Беше тихо и не се чуваше нищо друго освен глухите удари на ботушите му в ребрата на Вестхоф. 509 усети, че Бухер до него се раздвижва. Той хвана ръката му и го задържа. Ръката на Бухер трепереше. 509 не го пусна. Хандке продължаваше да рита безчувствено. Най-после се умори и скочи

няколко пъти върху гърба на Вестхоф. Той не мръдна. Хандке се обърна. Лицето му беше мокро от пот.

— Евреи — каза той. — Трябва да бъдете стъпкани като въшки. Какво сте вие?

Той сочеше с несигурен пръст скелетите.

— Евреи — отвърна 509.

Хандке кимна и се загледа за няколко секунди дълбокомислено в земята. После се обърна и тръгна към телената мрежа, която отделяше женските бараки. Застана там, но се чуваше как сумти. По-рано бил печатар, а в лагера бе дошъл за престъпление срещу нравствеността; от една година беше блоков старши. След няколко минути се върна и закрачи, без да обръща внимание на някого, назад по уличките на лагера.

Бергер и Карел обърнаха Вестхоф, който беше в безсъзнание.

— Счупил ли му е ребрата? — запита Бухер.

— Той го риташе по главата — отвърна Карел. — Аз видях.

— Да го внесем ли вътре?

— Не — каза Бергер. — Оставете го тук. Засега тук е по-добре. Вътре имаме много малко място. Имаме ли още вода?

Имаха една консервена кутия с вода. Бергер разкопча куртката на Вестхоф.

— Дали не е по-добре да го приберем вътре? — запита Бухер. Мършата може да се върне пак.

— Няма да се върне. Познавам го. Отлудува си.

От ъгъла на бараката се появи Лебентал.

— Умрял ли е?

— Не. Още не е.

— Той го риташе — каза Бергер. — Обикновено само удря. Изглежда, е получил повече ракия от друг път.

Лебентал притискаше ръка към куртката си.

— Имам храна.

— Тихо! Ще чуе цялата барака. Какво носиш?

— Месо — пошепна Лебентал. — За зъба.

— Месо?

— Да. Много. И хляб.

Не говореше вече за заек. Не беше уместно вече. Загледа се в тъмната фигура на земята, до която беше коленичил Бергер.

— Може би той ще хапне нещо от него — каза той. — Варено е.

Мъглата беше станала още по-гъста. Бухер стоеше до двойната ограда, която отделяше женските бараки.

— Рут — шепнеше той. — Рут.

Една сянка се приближи. Той се взря в нея, но не можеше да я познае.

— Рут — прошепна, — ти ли си?

— Да.

— Можеш ли да ме видиш?

— Да.

— Имам нещо за ядене. Виждаш ли ръката ми?

— Да, да.

— Месо е. Хвърлям го. Ето.

Той хвърли малкото парче месо през двата реда бодлив тел. То беше половинка от порцията, която беше получил. Чу как падна от другата страна. Сянката се наведе и почна да го търси по земята.

— Наляво! Наляво от тебе — шепнеше Бухер. — Сигурно около един метър наляво от тебе. Намери ли го?

— Не.

— Наляво. Един метър по-нататък. Варено месо! Търси го, Рут.

Сянката престана да се движи.

— Намери ли го?

— Да.

— Добре. Изяж го веднага. Хубаво ли е?

— Да. Имаш ли още?

Бухер се сепна.

— Не, аз вече изядох моята част.

— Ти имаш още! Хвърли го насам!

Бухер се приближи до тела така, че бодлите се впиха в кожата му. Вътрешните огради на лагера не бяха под електрическо напрежение.

— Ти не си Рут! Рут ли си?

— Да. Рут. Още. Хвърли.

Изведнъж той разбра, че не е Рут. Рут не би казала такова нещо. Мъглата, вълнението, сянката и шепненето го измамиха.

— Ти не си Рут! Кажу как се казвам!

— Шът! Тихо! Хвърли!

— Как се казвам! Как се казвам аз?

Сянката не отговори.

— Месото е за Рут. За Рут! — шепнесе Бухер. — Дай ѝ го!
Разбираш ли? Дай ѝ го!

— Да, да. Имаш ли още?

— Не! Дай го! То е нейно! Не е за теб! За нея е!

— Да, естествено.

— Дай ѝ го. Или аз, аз...

Той спря. Какво можеше да направи. Беше сигурен, че сянката отдавна е глътнала парчето месо. Хвърли се отчаян на земята, като че невидим юмрук го беше съборил.

— Ох, ти проклето животно, да пукнеш, да пукнеш.

Това беше прекалено. След толкова месеци парче месо и да го загуби така идиотски. Ридаеше без сълзи.

Сянката отсреща шепнесе.

— Дай още, аз ще ти покажа нещо, ето.

Изглеждаше сякаш си дига полата. Движенията бяха изкривени от мъглата, като че някаква гротескна, нечовешка фигура танцуваше там с кози скокове.

— Курва такава! — шепнесе Бухер. — Ах ти, курво, да се задавиш! Какъв идиот съм аз, какъв идиот!

Трябваше да разпита точно, преди да хвърли месото, или трябваше да чака, докато стане по-ясно, но тогава можеше сам да го е изял вече. Искеше да го даде на Рут бързо. А сега стенеше и блъскаше с юмруци по земята.

— Ама че съм идиот! Какво направих! — Късче месо беше късче живот. Доповръща му се от мъка.

Нощният хлад го събуди. Закрачи назад. Пред бараката се спъна в някого. После видя 509.

— Кой е този тук? Вестхоф? — запита той.

— Да.

— Мъртъв ли е?

— Да.

Бухер се наведе над лицето му. Беше влажно от мъглата и имаше синини от ритниците на Хандке. Гледаше лицето и мислеше за загубеното парче месо и изведнъж му се стори, че двете неща са свързани.

— Проклятие — каза той. — Защо не му помогнахме?

509 го погледна.

— Какви глупости говориш? Можехме ли изобщо?

— Да. Може би. Защо не? Могли сме друг път.

509 замълча. Бухер се отпусна до него на земята.

— Ние успяхме при Вебер — каза той.

509 гледаше в мъглата. „Ето пак — мислеше той. — Лъжливото геройство. Старата мизерия. За първи път от години насам това момче се осмели да извърши един отчаяно малък бунт, бунт, свършил добре — и няколко дни след това фантазията вече започва с романтично разкрасяване, което покрива риска със забрава.“

— Ти мислиш, че след като сме успели с лагерфюрера, би трябвало да успеем и с един блок старши, така ли?

— Да. Защо не?

— А какво трябваше да направим?

— Не знам. Нещо. Но не и да оставим просто да смажат до смърт Вестхоф.

— Трябваше шест или осем души да се хвърлят върху Хандке. Така ли мислиш?

— Не. Това не би помогнало. Той е по-силен от нас.

— Тогава какво би трябвало да направим? Да говорим с него? Да му кажем да бъде разумен?

Бухер не отговори. Знаеше, че и това не би помогнало. 509 го погледна за миг.

— Слушай — каза той тогава. — При Вебер нямаше какво да губим. Отказахме и при това имахме необяснимо щастие. Но ако тази вечер бяхме предприели каквото и да е срещу Хандке, той щеше да пребие още един-двама и щеше да направи рапорт, че бараката се е разбунтувала. Бергер и неколцина други щяха да бъдат обесени. Вестхоф, във всички случаи. Сигурно биха ни спрели и храната за няколко дена като следваща мярка. Това би докарало още десетина мъртви. Така ли е?

Бухер се поколеба.

— Може би — каза той тогава.

— Имаш ли пред вид нещо друго?

Бухер помисли.

— Не.

— И аз не. Вестхоф имаше лагерна психоза, също като Хандке. Ако беше казал това, което Хандке искаше, би се отървал само с няколко удара. Той беше добър човек. Щяхме да имаме нужда от него. Беше смешник — 509 се обърна към Бухер. Гласът му беше пълен с горчивина. — Мислиш ли, че си единственият, който стои тук и мисли за него?

— Не.

— Може би той щеше да мълчи и да бъде още жив, ако ние двамата не бяхме успели при Вебер. Може би тъкмо това го е направило днес непредпазлив. Ти мислил ли си върху това?

— Не — Бухер гледаше втренчено 509. — Ти така ли мислиш?

— Възможно е. Срещал съм и по-големи глупости. И при по-добри хора. И колкото по-добри са били хората, толкова по-голяма е била глупостта, щом са решавали, че трябва да проявят смелост. Проклетата книжна глупост! Познаваш ли Вагнер от барака 21?

— Да.

— Сега е развалина. А беше мъж и герой. Премного. Той отвърна с удар. Две дълги години беше слабостта на SS. Вебер почти го обичаше. После дойде завинаги краят. И за какво? Можеше да имаме голяма полза от него. Но не можеше да овладее смелостта си. Такива имаше много. Вече са съвсем малко. И още по-малко, които не са смазани. Затова те задържах тази вечер, когато Хандке риташе Вестхоф. И затова отговорих, когато той попита какво сме ние. Разбра ли най-сетне?

— Ти мислиш, че Вестхоф...

— Все едно. Той е мъртъв...

Бухер замълча. Сега виждаше 509 по-ясно. Мъглата се беше вдигнала малко и на едно място се процеждаше лунна светлина. 509 беше станал. Лицето му беше черно и синьо, и зелено от вътрешни кръвоизливи. Изведнъж Бухер си спомни старите истории, които беше чувал за него и Вебер. Сигурно самият той е бил някога един от онези, за които говореше.

— Слушай — каза 509. — Слушай добре. В романите има една евтина фраза, че духът не можел да бъде сломен. Аз познавам доста хора, които не бяха вече нищо друго освен виещи животни. Почти всяка съпротива може да бъде сломена. Стига да има достатъчно време и удобен случай. А ония горе имат това — той направи едно движение нататък, към казармите на SS — и го знаят много добре. И действуват винаги според случая. При съпротивата има значение какво постигаш с нея, а не как изглежда. Безсмислената храброст е сигурно самоубийство. От друга страна обаче, малкото наша съпротива е единственото, което още имаме. Ние трябва да я крием, за да не я намерят — и да я използваме само в краен случай, както направихме това с тебе при Вебер. Иначе...

Лунната светлина беше стигнала до тялото на Вестхоф. Тя пробяга по лицето и врата му.

— Неколцина от нас трябва да останат живи — шепнеше 509. — За по-късно. Не трябва всичко да е било напразно. Неколцина, които не са смазани.

Той се облегна назад изтощен. Мисленето изтощаваше също както бягането. Обикновено човек не можеше да мисли от глад и слабост. Но понякога настъпваше чудна лекота, всичко ставаше съвсем ясно и за кратко време можеше да се вижда надалеч, докато мъглата на умората покриеше отново всичко.

— Неколцина, които не са смазани и не искат да забравят — каза 509.

Той гледаше Бухер. Мислеше: „Той е двадесет години по-млад от мене. Може да направи още много. Осъществяване. А аз? Времето — помисли си той с внезапно отчаяние. — То разяжда ли, разяжда. Но ще се забележи едва когато това тук мине. Истински ще се види дали сме смазани чак когато поискаме да започнем навън отново. Тези десет години лагер струват всекиму двойно и тройно. Кой още има достатъчно сили? А ще са необходими много сили.“

— Когато излезем отук, пред нас няма да паднат на колене — рече той. — Ще искат да отрекат всичко и да забравят. Нас също. И мнозина от нас също ще поискат да забравят.

— Аз няма да забравя — отвърна Бухер мрачно. — Това не, и всичко не.

— Добре — вълната на изтощението се усилваше. 509 затвори очи, но веднага ги отвори пак. Имаше още нещо, което трябваше да изрече, преди да го е забравил отново. Бухер трябваше да го знае. Може би той беше единственият, който ще се спаси. Важното беше да го знае.

— Хандке не е нацист — каза той с мъка. — Затворник като нас. Вън навярно никога не би убил човек. Тук прави това, защото разполага с власт. Знае, че няма да има никаква полза, ако се оплачем. Ще го прикрият. Той няма отговорност. Това е то. Власт и липса на отговорност — голяма власт в неподходящи ръце, преголяма мощ изобщо в която и да е ръка, разби-разбираш ли...

— Да — каза Бухер.

509 кимна.

— Това и другото... леността на сърцето... страхът... клинченето на съвестта... това е нашата мъка... затова мислих цялата тази вечер...

Сега умората беше черен облак, който ги парализираше, приближавайки се. 509 извади парче хляб от джоба си.

— Вземи, аз нямам нужда; изядох месото, дай го на Рут.

Бухер го погледна и не се помръдна.

— Всичко чух, преди, там — каза 509 с натежал глас, вече потъващ в унес.

— Дай ѝ го, това е — главата му клюмна напред, но той я вдигна пак и пъстрият от кръвоизливи череп изведнъж се усмихна — също е важно... нещо да... дадем.

Бухер взе хляба и се приближи към оградата, която отделяше женския лагер. Мъглата се носеше сега нависоко, до човешки ръст. Под нея всичко се виждаше ясно и като че някакви призрачни мюсюлмани без глави се люшкаха към нужника. След някое време дойде Рут. И тя нямаше глава.

— Наведи се! — прошепна Бухер.

Клекнаха на земята. Бухер прехвърли хляба. Размисляше дали да ѝ каже, че е имал и месо за нея. Не го направи.

— Рут — рече той. — Мисля, че ние ще излезем оттук...

Тя не можа да отговори. Устата ѝ беше пълна с хляб. Очите ѝ бяха широко отворени и сезираха в него.

— Сега аз твърдо вярвам в това — каза Бухер.

Той не знаеше защо изведнъж бе започнал да вярва. Имаше нещо общо с 509 и с това, което той беше казал. Върна се. 509 спеше дълбоко. Главата му лежеше близо до главата на Вестхоф. Двете лица бяха покрити с кръвоизливи и Бухер едва можеше да различи кой от тях още диша. Не събуди 509. Знаеше, че от два дни чака тук навън Левински. Нощта не беше много студена, въпреки това Бухер съблече палтото на Вестхоф и на други двама мъртви и покри 509 с тях.

IX

Следващото въздушно нападение дойде два дни по-късно. Сирените започнаха да вият в 8 часа вечерта. Малко след това паднаха първите бомби. Те падаха бързо като силен дъжд, а експлозиите заглушаваха огъня на противосамолетната артилерия. Чак към края се чуха по-едрокалибрениите.

Мелернският вестник не издаде повече нов брой, той гореше. Машините се топяха. Ролките хартия избухваха в черното небе и зданието полека се сгромоляса.

„Сто хиляди марки — мислеше Нойбауер. — Там изгарят сто хиляди марки, които са мои. Сто хиляди марки. Не знаех, че толкова много пари могат да изгорят така лесно. Тези свини! Да знаех, щях да вложа парите си в мина. Но и мините горят. И тях ги бомбардират. И те не са сигурни вече. Рурската област била опустошена. Има ли вече нещо сигурно?“

Униформата му беше сива от хартиена пепел. Очите му бяха червени от дима. Тютюневият магазин отсреща, който също му принадлежеше, бе в развалини. Вчера все още златна мина, днес купчина пепел. Други тридесет хиляди марки. Даже може би четиридесет. През една-единствена нощ човек може да загуби много пари. Партията? Всеки мислеше за себе си. Осигуровката? Биха фалирали, ако трябваше да се изплати всичко, което беше опустошено тази вечер. Той бе застраховал всичко твърде евтино. Неуместна пестеливост. Беше невероятно освен това да се признаят загуби от бомбите. След войната щяло да има голямо обезщетяване, така се казваше винаги; след победата противникът щял да плати всичко. Голяма надежда! Вероятно ще има дълго да се чака. А сега беше вече много късно, за да започва отново. Пък и защо? Какво ли ще подпалят утре?

Той се взираше в червените напукани стени на магазина. „Германска стража“; 5000 пури „Германска стража“ бяха изгорели също. Добре. Все едно. Но защо беше доносничил тогава за

щурмфюрер Фрайберг? Дълг? Глупости, дълг! Там гореше неговият дълг. Изгаряше. Общо 130 хиляди марки. Още един такъв пожар, няколко бомби върху доходната сграда на Йозеф Бланк, няколко в градината и в неговия собствен дом — това можеше да стане още утре — и той би бил отново там, откъдето беше започнал. Даже и това не! Сега е по-стар! В по-лошо положение! Защото... Тихомълком върху него връхлетя нещо, нещо, което винаги го беше дебнало, по тългите, пропъждано, подплашвано, недопущано, докато неговият собствен имот беше непокътнат... съмнението и страхът, които досега бяха държани в шах посредством един по-силен противострах — изведнъж разбиха кафезите си и се втрениха в него, настаниха се в развалините на тютюневия магазин, яхнаха руините на издателството, хилеха му се, а техните нокти се протягаха заплашително към бъдещето. Дебелият, зачервен врат на Нойбауер плувна в пот, той отстъпи неуверено назад и за миг не виждаше вече нищо, знаеше, и въпреки това не искаше да си признае, че войната не може вече да бъде спечелена.

— Не — каза той високо. — Не, не... трябва... фюрерът... някакво чудо... въпреки всичко... естествено...

Огледа се. Нямаше никого. Нямаше даже кой да гаси.

Най-после Зелма Нойбауер млъкна. Лицето ѝ беше подпухнало, коприненият френски пенъоар беше със следи от сълзи, а дебелите ѝ ръце се тресяха.

— Тази нощ те няма да се върнат — казваше Нойбауер неуверено. — Нали целият град вече гори. Какво ще бомбардират още?

— Къщата ти, твоето доходно здание. Градината ти. Те са още непокътнати, нали?

Нойбауер овладя яда си и внезапния страх, че може да стане така.

— Глупости! Специално за тях няма да дойдат.

— Други къщи. Други магазини. Други фабрики. Има още достатъчно.

— Зелма...

Тя го прекъсна.

— Можеш да казваш каквото си искаш. Аз ще дойда горе! — лицето ѝ отново се зачерви. — Ще се кача горе при тебе в лагера, пък

ако трябва, ще спя и при затворниците! Не оставам тук в града! В тази мишеловка! Не искам да загина! Разбира се, на теб ти е все едно, щом си на сигурно място. Далеч от опасността! Както винаги! Ние да му берем грижата! Такъв си бил винаги!

Нойбауер я погледна обидено.

— Никога не съм бил такъв. Ти знаеш! Погледни дрехите си! Обущата! Твоите пенъори! Всичко е от Париж! Кой ти ги купи? Аз! Твоите шевици! Най-финото от Белгия! Аз ги купих. Твоето кожено палто! Кожената завивка! Накарах да ги донесат от Варшава за теб. Погледни припасите в зимника. Къщата си! Добре се грижех за тебе!

— Ти си забравил едно нещо. Ковчег. Можеш още сега набързо да го купиш. Утре сутринта ковчезите ще поскъпнат. И без това в Германия едва се намират вече. Но можеш да накараш и в твоя лагер горе да направят един. Нали имаш достатъчно хора за това.

— Така ли? Това е, значи, твоята признателност! Благодарността за всичко, което съм рискувал! Това е твоята благодарност!

Зелма не го слушаше.

— Не искам да изгоря! Не искам да бъда разкъсана на парчета! — Тя се обърна към дъщеря си. — Фрая! Чуваш ли баща си! Твоят роден баща! Всичко, което искаме, е да спим нощем в неговата къща горе. Нищо повече. Да спасим живота си. Той отказва. Партията. Какво ще каже Диц? Какво казва Диц за бомбите? Защо партията не прави нищо? Партията...

— Спокойно, Зелма!

— Спокойно, Зелма! Чуваш ли, Фрая? Спокойно! Застани мирно! Умри спокойно! Спокойно, Зелма! Това е всичко, което той знае.

— Петдесет хиляди души са в същото положение — каза Нойбауер уморено. — Всички.

— Петдесетте хиляди души не ме засягат. Петдесетте хиляди души няма да се разтревожат, ако аз пукна. Спести си твоята статистика за партийни речи.

— Боже мой!

— Боже! Къде е бог? Вие го пропъдихте! Не ми споменавай бога! „Защо не я плесна веднъж? — мислеше си Нойбауер. — Защо станах изведнъж така въздържан. Трябваше да я плесна. Да бъда строг и енергичен! Загубих 130 хиляди марки! А тази ревнала жена! Да бъда строг! Да! Да спася! Какво? Какво да спася? Накъде?“

Той седна в едно кресло. Не знаеше, че това е изящен гобленов фотьойл от XVIII в. от дома на графиня Ламбер — за него то беше само кресло с пищна външност. Затова го беше купил преди няколко години заедно с някои други неща от един майор, който бе дошъл от Париж.

— Донеси ми шише бира, Фрая.

— Донеси му едно шише шампанско, Фрая! Да го изпие, преди да хвъркне във въздуха. Пуф, пуф, пуф! Нека гръмнат тапите, трябва да полеем победите!

— Остави това, Зелма.

Дъщеря му отиде в кухнята. Жената се изправи.

— Значи: да или не! Ще се качим ли тази вечер горе или не!

Нойбауер погледна ботушите си. Те бяха покрити с пепел. За 130 хиляди марки пепел.

— Ще има клюки, ако го направим. Не че не е разрешено, но досега не сме постъпвали така. Ще кажат, че искам да използвам предимствата си пред другите, които са принудени да останат тук, долу. А горе засега е по-опасно оттук. Сега идва вече ред на лагера да бъде бомбардиран. Там ние имаме важни във военно отношение служби.

В това имаше нещо вярно, но истинската причина за отказа беше желанието на Нойбауер да остане сам. Горе той имаше свой частен живот, както сам казваше. Вестници, коняк, понякога една жена, която тежи тридесет килограма по-малко от Зелма — човек, който го слуша, когато говори, и го превъзнася като мислител, мъж и изтънчен кавалер. Едно невинно удоволствие, което беше необходим отдих в борбата за живот.

— Нека говорят, каквото си искат! — заяви Зелма. — Ти трябва да се погрижиш за семейството си!

— За това ще поговорим по-късно. Сега трябва да отида и в партийния дом. Да видя какво ще се реши там. Може би вече са взети мерки за настаняване на хората по селата. Сигурно тези, които са загубили къщите си. И може би ще можете и вие...

— Никакво може би! Ако остана в града, ще тичам и ще викам, ще викам.

Фрая донесе бирата. Не беше студена. Нойбауер вкуси от нея, овладя се и стана.

— Да или не? — запита Зелма.

— Аз ще се върна. Тогава ще си поговорим. Първо трябва да узная нарежданията.

— Да или не!

Нойбауер видя, че Фрая му кима зад гърба на майка си и му прави знак засега да се съгласи.

— Добре, да — каза той унило.

Зелма Нойбауер отвори уста. Напрежението се изпари от нея като газ от балон. Тя се отпусна по очи върху дивана, който беше също от гарнитурата от XVIII в. Сега тя беше само купчина мека плът, разтърсвана от хълцания.

— Не искам да пукна, не искам, при всичките ни хубави неща, сега не...

Над разрошените ѝ коси овчарите и овчарките от гобленовата тапицерия сезираха в празното пространство весело и равнодушно, с ироничната усмивка на осемнадесети век.

Нойбауер я наблюдаваше погнусен. На нея ѝ беше лесно; викаше и пишеше — но кой се интересуваше от това, което ставаше в него? Той трябваше да преглъща всичко. Да бъде оптимист; скала сред морето. Сто и тридесет хиляди марки. Тя даже не го попита за това.

— Наглеждай я добре! — каза той късо на Фрая и излезе.

В градината зад къщата бяха двамата руски пленници. Те работеха още, при все че беше тъмно. Така бе наредил Нойбауер преди няколко дни. Той искаше да се прекопае бързо едно парче земя. Искаше да насади там лалета. Лалета, босилек, малко магданоз и някои кухненски подправки. Той обичаше подправките в салата и в сосове. Но това беше преди няколко дни. Оттогава — цяла вечност. Сега можеше да насади там изгорени пури, разтопено олово от вестника.

Като видяха, че Нойбауер идва, пленниците се наведоха над лопатите си.

— Какво се пулите? — попита той. Сдържаният яд избухна изведнъж.

По-старият от тях отговори нещо на руски.

— Пулите се, казах аз! И сега се пулиш, болшевик такъв! Нахално даже! Радваше се, значи, че частната собственост на честните

граждани се разрушава, нали?

Русинът не отговори нищо.

— Хайде, работете, мързеливи кучета!

Русите не го разбраха. Те го гледаха и се опитваха да отгатнат какво иска да каже. Нойбауер замахна с крак и ритна единия в корема. Човекът падна и след това се надигна бавно. Изправи се на лопатата си, като я държеше здраво в ръце. Нойбауер видя очите му и ръцете, които бяха стиснали лопатата. Испита страх като удар на нож в корема и посегна към своя револвер.

— Негодяй! Ще се противиш, а?

Той го удари с дръжката на револвера между очите. Русинът падна и не стана вече. Нойбауер дишаше тежко.

— Можех да те застрелям — пъхтеше той, — ще се съпротивлява! Искане да вдига лопата, за да удрия! Разстрел! Много съм добър към тях, това е то. Друг би го разстрелял! — Той погледна войника от охраната, който стоеше мирно настрана. — Друг би го застрелял. Вие видяхте как искаше да вдигне лопатата!

— Тъй вярно, господин оберщурмбанфюрер.

— Е, добре. Хайде, излейте му една кана вода върху главата.

Нойбауер погледна другия русин. Мъжът копаеше ниско приведен над лопатата си. Лицето му беше безизразно. В съседния двор някакво куче лаеше като бясно. Вятърът развяваше бельо. Нойбауер усети, че устата му е пресъхнала. Излезе от градината. Ръцете му трепереха. „Какво става? — мислеше той. — Страх? Не ме е страх. Мене не. Не и от един загубен русин. Тогава от какво? Какво става с мене? Нищо няма! Аз съм само много коректен, нищо повече. Вебер би убил този тип от бой. Диц би го застрелял на място. Аз не. Аз съм сантиментален, това е моята грешка. Това е моята грешка във всичко. Със Зелма също.“

Колата чакаше вън. Нойбауер се изпъчи.

— Към новия партиен дом, Алфред. Улиците до там разчистени ли са?

— Само ако обиколим града.

— Добре. Карай по обиколния път.

Колата обърна. Нойбауер видя лицето на шофьора.

— Случило ли се е нещо, Алфред?

— Майка ми загина.

Нойбауер не можеше да си намери място. Чувствуваше се неловко. Сто и тридесет хиляди марки, виковете на Зелма, а сега трябваше и да утешава.

— Моите съболезнования, Алфред — каза той късо, по военно, за да сложи край на това. — Свини! Убийци на жени и деца!

— Ние също ги бомбардирахме — Алфред гледаше улицата пред себе си. — Първи! И аз бях там. Във Варшава, Ротердам и Ковънтри. Преди да бъда ранен и да ме уволнят.

Нойбауер го погледна смаяно. Какво става днес? Първо, Зелма, а сега шофьорът! Всичко ли се разпада?

— Това беше друго, Алфред — каза той. — Нещо съвсем друго. Онова беше стратегическа необходимост! Това тук е чисто убийство.

Алфред не отговори. Той мислеше за майка си, за Варшава, за Ротердам и Ковънтри и за дебелия германски военновъздушен маршал, и зави с колата зад ъгъла.

— Не трябва да мислим така, Алфред. Това е почти държавна измяна! Разбира се, в момента на вашата болка то е естествено, но е забранено. Все едно, че не съм чул нищо. Заповедта си е заповед. Това е достатъчно за нашата съвест. Разкаянието не е присъщо за германеца. Също и непозволените мисли. Фюрерът знае какво прави. Ние го следваме и толкоз. На тези масови убийци ще се заплати! Двойно и тройно! С нашите тайни оръжия! Ще ги смъкнем на колене. Сега вече обстрелваме Англия ден и нощ с нашите снаряди „Фау едно“. Ще изпепелим целия остров с всичките нови открития, които имаме. В последния момент! И Америка също! Ще трябва да ни заплатят! Двойно и тройно! Двойно и тройно! — повтаряше Нойбауер и пак стана самоуверен, и сам почти повярва в думите си.

Извади една пура от кожената си табакера и отхапа върха ѝ. Искеше да говори още. Внезапно бе почувствувал голяма нужда от това. Но като видя стиснатите устни на Алфред, млъкна. „Кого го е грижа за мен — помисли той. — Всеки се занимава само със себе си. Би трябвало да отида в градината извън града.“ Питомните зайци — меки, пухкави, с червени очи в тъмнината. Винаги, още като момче, беше искал да има зайци. Баща му не разрешаваше. Сега имаше. Миризма на сено, кожа и свежи листа. Чувството на сигурност от детските спомени. Забравени сънища. Понякога човек се чувства ужасно сам. Сто и тридесет хиляди марки. Като момче беше имал най-

много седемдесет и пет пфенига. Два дни по-късно му ги бяха откраднали.

Избухваше пожар след пожар. Старият град гореше като прахан. Той се състоеше почти само от дървени къщи. Реката отразяваше пламъците и като че също гореше.

Ветераните, които можеха да ходят, седяха на черна купчина пред бараката. Пред заруменелия мрак те можеха да видят, че картечните гнезда са още празни. Небето беше облачно; меките сиви облаци бяха озарени като пера на фламинго. Огънят искреше даже в очите на мъртвите, които лежаха зад тях, натрупани един върху друг.

Лек шум от стъпки пробуди вниманието на 509. Над земята изникна лицето на Левински. 509 си пое дълбоко дъх и стана. Той бе чакал този миг, откак можеше да пълзи отново. Можеше да остане седнал, но стана; искаше да покаже на Левински, че може да върви и че не е недъгав.

— Всичко в ред ли е? — запита Левински.

— Естествено. Не се предаваме така лесно.

Левински кимна.

— Можем ли да говорим някъде?

Те минаха зад купчината мъртвци. Левински се огледа бързо.

— При вас постове не са се върнали.

— Тук няма много нещо за пазене. Никой от нас няма да побегне.

— И аз мисля така. А нощем не ви ли проверяват?

— Почти никога.

— А как е денем? SS идва ли често в бараките?

— Почти никога. Боят се от въшки, дизентерия и тифус.

— А вашият блокфюрер?

— Идва само за проверките. Иначе не се грижи за нас.

— Как се казва?

— Болте. Шарфюрер е.

Левински кимна.

— Тук блоковите старши също не спят в бараките, нали? Само старшите по стая. Как е вашият?

— Ти говори неотдавна с него. Бергер. Не бихме могли да имаме по-добър.

— Да не е лекарят, които сега работи в крематориума?

— Да. Добре си осведомен.

— Ние събрахме сведения за него. Кой е вашият блоков старши?

— Хандке. Зелен. Преди няколко дни преби с ритници един наш.

— Строг?

— Не. Подъл. Но за нас знае малко. Също се страхува да не се зарази от нещо. Познава само неколцина от нас. Лицата се изменят много бързо. Блокфюрерът знае още по-малко. Проверките са възложени на старшите по стая. Тук може да се направи доста нещо. Това искаше да знаеш, нали?

— Да, това исках да узная. Ти ме разбра — Левински погледна изненадан червения триъгълник върху куртката на 509. Не беше очаквал толкова много. — Комунист? — попита той.

509 поклати глава.

— Социалдемократ?

— Не.

— Какво тогава? Все пак трябва да си някакъв.

509 го погледна. Кожата около очите му беше още оцветена от вътрешните кръвоизливи. Затова очите му изглеждаха по-светли; те блестяха почти прозрачни в светлината на огъня, като че не принадлежаха на тъмното, обезобразено от бой лице.

— Една човешка развалина, ако това ти стига.

— Какво?

— Е, добре. Нищо.

Левински се сепна за миг.

— А, така, идеалист — каза той тогава със следа от добродушно презрение. — Е, добре, както искаш. Само да можем да разчитаме на вас.

— Това можете. На нашата група. Ония, които седят отгатък. Те са тук най-отдавна. — 509 изкриви устни. — Ветерани.

— А другите?

— И те са сигурни. Мюсюлмани. Сигурни като мъртъвци. Карат се само за малко храна и за възможността да умрат легнали. Няма вече сили за предателство.

Левински погледна 509.

— Значи, бихме могли да скрием някого за малко при вас, нали? Няма да бие на очи? Поне за няколко дена?

— Не. Ако не е много тлъст.

Левински се направи, че не забелязва иронията. Той се приближи.

— При нас нещо витае из въздуха. В някои бараки червените блокови старши са заменени със зелени. Говори се за транспорти в неизвестността. Ти знаеш какво значи това.

— Да. Транспорти към лагерите за унищожаване.

— Правилно. Говори се също и за масови ликвидации. Новината бе донесена от хора, които идват от други лагери. Трябва да сме готови. Да организираме отбраната си. SS не бива да ни измъкне просто така. Досега не бяхме помислили за вас.

— Смятахте, че ние тук ще изпопукаме като полумъртви риби, нали?

— Да. Но сега вече не. Ще имаме нужда от вас, за да укрием за известно време някои по-важни хора, когато оттатък стане опасно.

— Болницата не е ли вече сигурна?

Левински го погледна пак.

— Значи, и това знаеш?

— Да, зная го все още.

— Беше ли оттатък при нас в движението?

— Все едно — каза 509. — Сега как е?

— Болницата — отвърна Левински с променен тон — не е както преди. Неколцина от нашите хора са още вътре, но от някое време насам там държат строго.

— Как е тифусното отделение.

— То е още наше. Но не е достатъчно. Имаме нужда и от други възможности за укриване на хора. В нашата барака можем да правим това само за няколко дена. Трябва да имаме винаги пред вид изненадващите нощни проверки на SS.

— Разбирам — каза 509. — Вие имате нужда от място като това, дето всичко се мени бързо и се проверява малко.

— Точно така. И дето контролът е в ръцете на хора, на които можем да се облегнем.

— Такова нещо ще намерите при нас.

„Рекламирам Малкия лагер като някаква хлебарница“ — си помисли 509 и каза:

— Какво беше това с Бергер, за което сте събирали сведения?

— Службата му в крематориума. Там нямаме човек. Би могъл да ни държи в течение.

— Той може. В крематориума вади зъби и подписва смъртни актове или нещо подобно. И е там от два месеца. Предишният лекар, затворник, бе отправен с един транспорт неизвестно къде при смяната на бригадата в крематориума. След това там беше за няколко дни един друг зъболекар, но той умря. После извикаха Бергер.

Левински кимна.

— Тогава той разполага с още два-три месеца. Това е достатъчно засега.

— Да, достатъчно е — вдигна зелено-синьото си лице 509. Той знаеше, че всеки четири-пет месеца хората, които работеха в крематориума, биваха сменявани и изпращани за задушаване с газ в някой лагер на смъртта. Това беше най-простият начин да се отървеш от свидетелите, които бяха видели твърде много. Затова Бергер вероятно нямаше да живее повече от четвърт година. Но четвърт година беше дълго време. Много неща можеха да се случат. Особено с помощта на трудовия лагер.

— А ние какво можем да очакваме от вас, Левински? — запита 509.

— Същото, каквото ние от вас.

— Това не е много за нас. Засега нямаме кого да крием. Ние имаме нужда от храна. Храна.

Левински помълча малко.

— Не можем да се грижим за цялата барака — каза той после. — Ти сам знаеш!

— Не става дума за това. Ние сме десетина души. Мюсюлманите и без това не могат да бъдат спасени.

— Ние също имаме много малко. Иначе не биха идвали ежедневно нови хора насам.

— Знам това. Не говоря за засищане. Искаме само да не умрем от глад.

— Налага ни се да отделяме каквото можем за тези, които сега вече крием при нас. Нали не получаваме за тях. Но ще направим възможното. Това достатъчно ли е?

509 си помисли, че е хем достатъчно, хем почти нищо. Едно обещание — но той не можеше да иска повече, преди бараката да е

заслужила.

— Достатъчно е — каза той.

— Добре. Сега да поговорим и с Бергер. Той може да ви бъде свързка, нали има право да идва в нашия лагер. Така е най-просто. С другите можеш да се заемеш ти. По-добре е по възможност по-малко хора да знаят за мен. Винаги само една-единствена свързка от група до група и една резервна. Старо правило, което знаеш, нали?

Левински погледна строго 509.

— Зная го — отвърна 509.

Левински изчезна пълзешком в румения мрак зад бараката към нужника и изхода. 509 се промъкна назад. Изведнъж се почувствува много уморен. Като че цели дни беше говорил и мислил напрегнато. След завръщането си от карцера бе разчитал твърде много на този разговор. Главата му се маеше. Долу градът пламтеше като огромна ковачница. Той пропълзя до Бергер.

— Ефраим — рече той. — Мисля, че сме спасени.

Ахасфер се приближи.

— Говори ли с него?

— Да, старче. Те искат да ни помогнат. И ние на тях.

— Ние на тях?

— Да — рече 509 и се изправи. Главата му не се маеше вече. — И ние на тях също. Едната ръка мие другата.

Нещо като безумна гордост звучеше в гласа му. Те не искаха нищо даром; услуга за услуга. Още бяха годни за нещо. Даже на Големия лагер можеха да помогнат. Един по-силен вятър би могъл да ги отвее при тяхната телесна слабост, толкова мършави бяха — но в този миг не усещаха това.

— Спасени сме — каза 509. — Отново имаме връзка. Не сме вече изолирани. Карантината е нарушена.

Като че беше казал: вече не ни е съдено да умрем; имаме един малък шанс. Това беше цялата огромна разлика между отчаянието и надеждата.

— Сега трябва да мислим само за това — рече той. — Трябва да се храним с това. Като с хляб. Като с месо. Краят е близък. И сигурен. И ние ще излезем. По-рано това би ни сломило. Беше много далеч.

Имаше твърде много разочарования. Но мина. Вече виждаме края. Това трябва да ни помогне сега. Трябва да се храним чрез нашите мозъци. Като с месо.

— Не донесе ли новини? — попита Лебентал. — Парче вестник или нещо подобно?

— Не. Всичко е забранено. Но те си правят тайно радио. От отпадъци и откраднати части. След няколко дни ще работи. Може би ще го скрият тук. Тогава ще знаем какво става.

509 извади две парчета хляб от джоба си; беше ги оставил Левински. Даде ги на Бергер.

— Ето, Ефраим. Раздели ги. Той ще донесе още.

Всеки взе своето парченце. Ядяха бавно. Дълбоко под тях пламтеше градът. Зад тях лежах мъртвите. Седяха на малка група мълчаливо един до друг и ядяха хляб, който имаше вкус, различен от вкуса на всички хляб преди това. Беше като някакво странно причастие, което ги отделяше от останалите в бараката. От мюсюлманите. Те бяха подхванали борбата. Бяха намерили другари. Имаха цел. Гледаха полята и планините, и града, и нощта — и никой в този миг не виждаше телената мрежа и картечните кули.

Х

Нойбауер взе отново писмото, което лежеше на бюрото му. „Лесно им е на братята — мислеше той. — Още едно разтегливо нареждане, с което може да се направи всичко възможно, наглед безобидно, а замислено съвсем другояче. «Да се направи списък на по-важните политически затворници» и добавено: «Ако още има такива в лагера.» В това беше същността. Ясно какво искат. Съвещанието при Диц тази сутрин не беше даже необходимо. За Диц беше лесно. «Унищожете всичко, което е опасно — беше заявил той. — В тези тежки времена не можем да имаме зад гърба си отявлени врагове на отечеството и даже да ги храним.» Лесно е да се каже, но нали някой трябва да го направи. А това е вече друго. Такива неща се дават съвсем точно, писмено. Диц не беше дал нищо черно на бяло, а това проклето запитване тук не е никаква истинска заповед; то оставя цялата отговорност нему.“

Нойбауер бутна писмото настрана и си взе една пура. Пурите също станаха рядкост. Той имаше още четири кутии; после щяха да останат само „Германска стража“, но и от тях нямаше много. Почти всичко беше изгоряло. Трябваше да се запаси по-добре още когато се живееше на широка нога — но кой можеше да помисли, че ще стане така?

Влезе Вебер. След кратко колебание Нойбауер бутна кутията към него.

— Вземете си — каза той с преторена сърдечност. — Рядкост. Истинска „Партагас“.

— Благодаря. Аз пуша само цигари.

— Наистина. Аз пък винаги забравям. Добре, пушете тогава своите пирони.

Вебер сподави едно ухилване. Старият трябва да е в затруднение, щом е станал гостоприеман. Извади от джоба си плоска златна табакера и преди да запуши, почука с цигарата няколко пъти по нея. През 1933 година табакерата принадлежеше на съдебния съветник

Арон Вайценблут. Това беше една щастлива находка. Монограмът съвпаднаше: Антон Вебер. Беше единствената плячка, взета от него през всичките тези години; той нямаше нужда от много неща и не ламтеше за имане.

— Дошло е едно нареждане — каза Нойбауер. — Ето, прочетете го.

Вебер взе листа. Зачете бавно и продължително. Нойбауер изгуби търпение.

— Останалото не е важно — каза той. — Касае се само до пасажа относно политическите затворници. Още колко приблизително имаме от тях?

Вебер постави писмото обратно върху бюрото. То се плъзна по полираната повърхност до една стъклена ваза с теменужки.

— Трябва да са около половината от затворниците. Може малко повече или по-малко. Всички с червените триъгълници. Без чужденците, естествено. Другата половина са криминални и известен брой хомосексуалисти, религиозни сектанти и т.н.

Нойбауер вдигна поглед. Не можеше да разбере дали Вебер нарочно се прави на глупав; лицето му не издаваше нищо.

— Не мисля, че е така. Не всички хора с червени триъгълници са политически. Поне според смисъла на това нареждане.

— Разбира се, че не са. Червеният триъгълник е само една повърхностна обща квалификация. Между тях има евреи, католици, демократи, социалдемократи, комунисти и кой знае какви още.

Нойбауер знаеше и това. Няма защо Вебер след десет години да го учи. Той имаше някакво неопределено чувство, че неговият лагерфюрер пак се подиграва с него.

— Как е с истинските политически? — попита той, без да се издаде.

— Повечето са комунисти.

— Това можем да установим точно, нали?

— Доста точно. От досиетата.

— А други важни политически личности имаме ли тук?

— Мога да наредя да се уточни. Може би известен брой журналисти, социалдемократи и демократи.

Нойбауер пое от своята „Партагас“. Странно, колко бързо една пура успокоява и прави човека оптимист!

— Добре — каза той сърдечно. — Установете най-напред това. Накарайте да прегледат списъците. След това няма да е късно да уточним колко хора ще пожелаем да поставим в съобщението си. Не намирате ли?

— Ясно.

— Не е много бързо. Имаме около четиринадесет дни.

— Разбира се.

— Това или онова може да се нареди със задна дата. Неща, които според мен и без това неизбежно ще станат. Няма защо да се включват също и имената на хора, които твърде скоро ще трябва да бъдат отписани като мъртви. Излишна работа. Току-виж доведе до безполезни запитвания.

— Разбира се.

— Аз мисля, че от тях няма да има толкова много, та да направи впечатление.

— Не е необходимо да ги имаме — каза Вебер спокойно.

Той знаеше какво мисли Нойбауер и Нойбауер знаеше, че Вебер го разбира.

— Незабелязано, разбира се — рече той. — Това ще трябва да се уреди по възможност незабелязано. Мога да разчитам на вас.

Той стана, като човъркаше внимателно края на пурата си с една карфичка. Преди това я беше отхапал много набързо и сега тя не теглеше. Добрите пури не бива никога да се отхапват; само внимателно да се отчупват или още по-добре да се отрязват с остро ножче.

— Как е с работата? Имаме ли достатъчно?

— Поради бомбардировката медодобивният завод почти е преустановил работа. Нашите хора разчистват там. Останалите групи работят както по-рано.

— Разчистват? Добра идея. — Пурата теглеше пак. — Диц говори днес с мене за това. Да се чистят улиците, да се разчистват бомбардирани къщи: градът има нужда от стотици хора. Положението е бедствено, а ние имаме най-евтината работна ръка. Диц беше за това. Аз също. Нямаме възражения, нали?

— Не.

Нойбауер стоеше до прозореца и гледаше навън.

— Получи се също и запитване за хранителните запаси. Трябва да пестим. Как може да се направи това?

— Като се раздават по-малко хранителни продукти — отвърна Вебер лаконично.

— Това е възможно само до известен предел. Ако отпаднат съвсем, хората не ще могат да работят.

— Можем да пестим от Малкия лагер. Той е пълен с безполезни уста. Умирацията няма нужда от храна.

Нойбауер кимна.

— Въпреки това вие знаете моя девиз: винаги човечно, доколкото е възможно. Естествено, ако нямате друга възможност — заповедта си е заповед.

Сега и двамата стояха до прозореца и пушеха. Говореха спокойно и делово като почтени търговци на добитък в някоя кланица. Вън по лехите около къщата на коменданта работеха затворници.

— Накарах да направят една рамка от ириси и нарциси — рече Нойбауер, — жълто и синьо, хубава комбинация от цветовете.

— Да — отвърна Вебер равнодушно.

Нойбауер се засмя.

— Изглежда, не ви интересува много, нали?

— Не особено. Аз съм играч на кегли.

— И това е хубаво. — Нойбауер гледа работниците още известно време. — Какво прави в същност лагерната музика? Хората са се отпуснали много.

— Свилят при заминаване и връщане на групите и два пъти седмично следобед.

— Следобед работническите групи нямат полза от това. Наредете, моля, вечер след проверка да се свири още един час. Добре е за хората. Отвлеча ги. Особено щом трябва да икономисваме от храната.

— Ще наредя.

— Ето, че поговорихме за всичко и се разбрахме.

Нойбауер се върна към бюрото си. Той отвори едно чекмедже и извади някаква малка кутийка.

— Тук имам една изненада за вас, Вебер. Пристигна днес. Мисля, че ще ви зарадвам.

Вебер отвори кутийката. В нея имаше кръст за военна заслуга. За своя изненада Нойбауер видя, че Вебер се изчервява. Можеше да очаква всичко друго.

— Тук е и удостоверението за него — заяви той. — Трябваше да сте го получили отдавна. До известна степен и ние тук сме на фронта. Нито дума повече за това. — Подаде ръка на Вебер. — Трудни времена. Трябва да издържим.

Вебер излезе. Нойбауер поклати глава. Малкият трик с ордена беше подействувал по-добре, отколкото бе допускал. Всеки си имаше слабото място. Той постоя известно време замислен пред голямата пъстра карта на Европа, закачена на стената срещу портрета на Хитлер. Байрачетата по нея не отговаряха вече на действителното положение. Бяха все още далеч навътре в Русия. Нойбауер ги беше оставил да стоят там поради нещо като суеверие, че може би отново ще се окажат валидни. Той въздъхна, върна се при бюрото си, вдигна стъклената ваза с теменужките и пое сладкия им дъх. Мина му неясна мисъл. „Това сме ние, най-добрите от нас — мислеше той поразен. — В душата ни има място за всичко. Желязна дисциплина при историческа необходимост и същевременно най-дълбоко чувство. Фюрерът с неговата любов към децата, Гьоринг — приятелят на животните.“ Той помириса цветята още веднъж. Сто и трийсет хиляди марки беше загубил и въпреки това вече беше изплувал. Несломим! Пак беше добил вкус към хубавото! Идеята за лагерната музика беше добра. Зелма и Фрая щяха да дойдат тази вечер. Ще им направи прекрасно впечатление. Седна до пишещата машина и затрака с двата си дебели пръста заповедта за музиката. Тя беше за неговото частно досие. Към нея дойде едно предписание да бъдат освободени от работа слабите затворници. Това означаваше вече съвсем друго. Но за него тя трябваше да се разбира дословно. Какво прави Вебер, това си е негова работа. Той сигурно ще направи нещо; кръстът за военна заслуга беше дошъл тъкмо навреме. Частното досие съдържаше цял брой доказателства за благия характер и грижовността на Нойбауер. Освен това, разбира се, обичайният обвинителен материал срещу началници и партийни другари. Който е под обстрел, трябва да се окопае добре.

Нойбауер затвори доволен синьото досие и посегна към телефона. Неговият адвокат му беше дал чудесен съвет; да купува бомбардирани места. Те бяха евтини. Небомбардираните също. По този начин човек можеше да покрие собствените си загуби. Земята запазваше цената си даже и сто пъти да е бомбардирана. Трябваше да се използва сегашната паника.

Групата по разчистването се връщаше от медодобивния завод. Беше работила усилено дванадесет часа. Част от голямата зала беше срутена и няколко цеха бяха тежко засегнати. Раздадените кирки и лопати бяха малко и повечето затворници трябваше да работят с голи ръце. Дланите им бяха напукани и окървавени. Всички бяха уморени до смърт и гладни. На обед бяха получили само рядка супа, в която плуваха непознати зеленчуци. Тя беше щедър дар от дирекцията на медодобивния завод. Единственото и добро качество бе, че е топла. Затова пък инженерите и надзирателите на завода измъчиха затворниците като роби. Те бяха цивилни, но някои от тях не бяха много по-добри от есесовците. Левински маршируваше в средата на колоната. До него вървеше Вили Вернер. При разделянето на групите двамата бяха успели да отидат заедно. Не бяха викани по номера; само една обща група от четиристотин души. Разчистването беше тежка работа. За нея имаше малко доброволци и поради това Левински и Вернер можаха лесно да се включат. Те знаеха защо. Бяха го правили вече няколко пъти.

Четиристотинте маршируваха бавно. Шестнадесет души от тях бяха припаднали по време на работа. Дванадесет още можеха да вървят, ако ги подкрепяше някой, а останалите четирима бяха носени: двама на една груба носилка, другите двама — за ръцете и краката.

Пътят до лагера беше дълъг; затворниците трябваше да обикалят града. SS избягваше да ги прекарва през улиците. Не искаше да ги виждат, сега пък не искаше и затворниците да видят многото разрушения.

Стигнаха до една малка брезова горичка. Стъблата блестяха като коприна в последната светлина. Есесовците и капосите от охраната се пръснаха от двете страни на колоната. SS държаха оръжията си готови за стрелба. Затворниците кретаха напред. Птици чуруликаха по дърветата. Клончетата вече лъхаха на зеленина и пролет. Кокичета и иглика растяха покрай крайпътните вади. Клокочеше вода. Никой не забелязваше това. Всички бяха премного уморени. После отново се занизаха поля и ниви и пазачите пак тръгнаха вкупом.

Левински вървеше плътно до Вернер. Беше развълнуван.

— Къде го сложи? — попита той, без да движи устните си.

Вернер направи леко движение и притисна ръка към ребрата си.

— Кой го намери?

— Мюнцер. На същото място.

— Същата марка?

Вернер кимна.

— Сега имаме ли всички части?

— Да. Мюнцер може да го сглоби в лагера.

— Аз намерих шепа патрони. Не можах да видя дали са подходящи. Трябваше да ги скрия бързо. Надявам се, че ще станат.

— Ще ни влязат в работа.

— Друг да е намерил нещо?

— Мюнцер има още части от револвер.

— На вчерашното ли място бяха?

— Да.

— Някой трябва да ги е поставил там.

— Естествено. Някой външен.

— Някой от работниците.

— Да. За трети път намираме нещо. Не е случайно.

— А не е ли някой наш, от тези, които разчистват в муниципалния завод?

— Не. Те не са минали оттам. Пък и ние щяхме да знаем. Някой друг, външен трябва да е.

Нелегалната организация в лагера се опитваше отдавна да се снабди с оръжие. Очакваха да се стигне до една последна битка с есесовците и искаха да не са съвсем без оръжие. Беше почти невъзможно да се свържат; след бомбардировките обаче групата на разчиствачите беше намерила неочаквано на определени места части от оръжие и муниции. Те бяха скрити в развалините и, изглежда, бяха поставени там от работниците, за да ги намерят при разчистването. Поради тези находки за групата на разчиствачите изведнъж се бяха явили повече доброволци отпреди. Всички бяха доверени хора.

Затворниците минаха край една ливада, оградена с бодлив тел. Две крави с червено-бял косъм дойдоха до тела и започнаха да душат. Едната мучеше. Нейните кротки очи блестяха. Почти никой от затворниците не ги погледна; това би ги накарало само да изпитат още по-голям глад.

— Мислиш ли, че днес преди разпускане ще ни претърсят?

— Защо? И вчера не го правиха. Нашата група не беше близо до оръжейното отделение. За разчистване извън муниципалния завод не са претърсвали.

— Никога не се знае. Ако трябва, да захвърлим нещата...

Вернер вдигна очи към небето. То блестеше в розово, златно и синьо.

— Когато пристигнем, ще бъде вече доста тъмно. Ще видим какво ще стане. Ти добре ли загъна твоите патрони?

— Да. В един парцал.

— Добре. Ако стане нещо, подай ги назад на Голдщайн. Той ще ги предаде по-нататък на Мюнцер, а той на Реме. Един от тях ще ги хвърли. Ако не ни провърви и есесовците са ни обградили, изпусни ги при нужда сред групата. Не ги хвърляй настрани. Тогава не могат да хванат определен човек. Надявам се, че групата, която изкоренява дървета, ще пристигне заедно с нас. Мюлер и Лудвиг са посветени. При пристигането тяхната група ще разбере неправилно една заповед и ако ни претърсят, ще се приближи и ще прибере нещата.

Пътят правеше завой и по дълга права линия се приближаваше отново до града. От двете му страни имаше малки градинки с дървени беседки. В тях работеха хора по жилетки. Малцина поглеждаха насам. Бяха вече привикнали към затворниците. Носеше се мирис на разкопана земя. Петел кукуригаше. Отстрани имаше автомобилни знаци: „Внимание, завой! Двадесет и седем километра до Холцфелде.“

— Какво ли ще е това там — запита изведнъж Вернер. — Дали не са дърварите?

Далеч пред тях на пътя се виждаше тъмна маса хора. Бяха толкова далече, че не можеха да се разпознаят точно.

— Навярно — каза Левински — те са пред нас и може би ще можем да ги настигнем.

Той се обърна. Зад тях се олюляваше Голдщайн. Беше поставил ръце върху раменете на двама други и се влачеше.

— Елате — каза Левински на двамата, които го подкрепяха. — Ние ще ви сменим. После пред лагера може да го вземете пак.

Той пое Голдщайн от едната страна, а Вернер го подкрепи от другата.

— Проклетото ми сърце — пухтеше Голдщайн. — На четиридесет години съм, а сърцето ми не струва нищо. Идиотщина.

— Защо дойде? — запита го Левински. — Можеха да те пратят в обущарското отделение.

— Искан да видя веднъж какво е вън от лагера, на чист въздух. Сбърках.

Голдщайн изкриви измъчено сивото си лице в усмивка.

— Ще се оправиш — каза Вернер. — Облегни се по-спокойно на раменете ни. Ние можем да те носим.

Небето загуби последния си блясък и посивя. Сини сенки се спущаха надолу по хълмовете.

— Слушайте — шепнеше Голдщайн. — Напъхайте, каквото имате у вас, в моите неща. Ако претърсват, ще претърсват вас и може би носилките. Нас, слабаците, няма да проверяват. Ние сме съвсем грохнали. Нас ще ни оставят така.

— Ако претърсват, ще претърсват всички — каза Вернер.

— Не, нас не, припадналите. Това се случи още с неколцина по пътя. Пъхнете нещата под ризата ми.

Вернер размени поглед с Левински.

— Не се безпокой, Голдщайн. Ще минем.

— Не, дайте ми ги.

Двамата не отговориха.

— Мене ми е почти все едно дали ще ме заловят. За вас не.

— Глупости.

— Това няма нищо общо с желанието да се жертвувам или да се показвам — каза Голдщайн с крива усмивка. — Само че е по-практично. И без това няма да издържа още дълго.

— Ще видим — отвърна Вернер. — Имаме още почти цял час път. Пред лагера ще се върнеш на своето по-раншно място. Ако се случи нещо, ще ти дадем нещата. Ти ще ги предадеш веднага понататък на Мюнцер. На Мюнцер, разбра ли?

— Да.

Край тях мина жена на велосипед. Тя беше пълна, носеше очила и държеше някаква картонена кутия пред себе си на кормилото. Гледаше настрана. Не искаше да вижда затворниците.

Левински вдига глава и се загледа втренчено напред.

— Слушайте — каза той. — Тези пред нас не са дърварите.

Тъмната маса пред тях беше вече по-близо. Те я пресрещаха, тя идваше срещу тях. Сега можеха да видят, че това е дълга редица хора,

които не маршируват в правилна колона.

— Новаци? — попита някой зад Левински. — Или е транспорт?

— Не. При тях няма есесовци. Пък и не отиват към лагера.

Цивилни са.

— Цивилни?

— Че нали виждаш. Имат шапки. Пък има и жени, и деца. Много деца.

Сега можеше да се види ясно. Двете колони се приближиха бързо.

— Вдясно! — викаха есесовците. — Плътно вдясно! В канавката крайната редица отдясно. Бързо!

Надзирателите се разтичаха покрай затворническата колона.

— Вдясно! Бързо вдясно! Остави лявата половина на пътя свободна. Който се отклони, ще бъде застрелян!

— Това са пострадали от бомбардировката — каза изведнъж Вернер бързо и тихо. — Хора от града. Бежанци.

— Бежанци?

— Бежанци — повтори Вернер.

— Мисля, че си прав! — присви очи Левински. — Това са действително бежанци. Но този път германски бежанци!

Тази дума премина шепнешком през колоната. Бежанци! Германски бежанци! „Des refugies allemands“! Нечувано, но бе истина: след като цели години бяха побеждавали в Европа и гонили хората пред себе си, сега те трябваше да бягат в собствената си страна.

Бяха жени, деца и възрастни мъже. Носеха пакети, пътни чанти и куфари. Някои имаха малки колички, на които бяха натоварили багажа си. Вървяха без ред, навъсени, един след друг.

Сега двете колони бяха съвсем близо. Изведнъж стана съвсем тихо. Чуваше се само тропотът на нозете по пътя. И без някой да е казал дума, колоната на затворниците започна да се променя. Не бяха се споразумявали даже и с поглед, но като че към всички тези уморени до смърт, измършавели, изгладнели мъже някой бе отправил беззвучна заповед, като че някаква искра беше запалила кръвта им, пробудила мозъка и изпънала нервите и мускулите им. Куцащата колона започна да марширува. Краката се вдигаха, главите се изправяха, лицата ставаха по-строги и в очите имаше живот.

— Пуснете ме! — каза Голдщайн.

— Глупости!

— Пуснете ме! Само докато ония минат!

Пуснаха го. Той се олюляваше, но стисна зъби и се овладя. Левински и Вернер притиснаха раменете си до неговите, но нямаше нужда да го придържат. Той вървеше здраво притиснат между тях, сам, отметнал глава назад, шумно задъхан, но вървеше сам.

Топуркането на затворниците беше преминало сега в нещо като вървеж в крак. Между тях имаше едно отделение белгийци и французи и една малка група поляци. И те маршируваха.

Колоните приближиха. Германците бяха тръгнали за близките села. Влакове нямаше, защото гарата беше разрушена, и трябваше да вървят пеша. Няколко цивилни със СА-ленти на ръкавите водеха колоната. Жените бяха уморени. Няколко деца плачеха. Мъжете гледаха втренчено пред себе си.

— Така бяхаме и ние от Варшава — шепнеше тихо един поляк зад Левински.

— И ние от Лиеж — отвърна един белгиец.

— Ние пък от Париж.

— При нас беше по-лошо. Много по-лошо. Те ни гонеха другояче.

Не изпитваха удовлетворение. Омраза — също не. Жените и децата бяха навсякъде същите и обикновено невинните биваха засегнати от нещастията повече отколкото виновните. В тази уморена маса имаше вероятно мнозина, които не бяха искали съзнателно и не бяха направили нищо, което би оправдало съдбата им. И това също не бе почувствувано от затворниците. А нещо съвсем друго. То нямаше нищо общо с единичния случай; нито с града; не се отнасяше и до страната, и до нацията; то беше по-скоро чувство за една огромна, безлична справедливост, което бе пламнало в мига, когато двете колони се разминаваха. Едно световно злодеяние беше извършено и беше почти успяло; повелите за човечност бяха захвърлени и почти стъпкани; законът на живота беше оплут, бичуван и прострелян; грабежът беше станал нещо законно, убийството — заслуга, терорът — повеля; а сега изведнъж четиристотин жертви на произвола тук бяха почувствували в този бездиханен миг, че е дошъл краят, че един глас е проговорил и че махалото се връща обратно.

Те чувствуваха, че са били спасени не толкова страни и народи, колкото законите ма живота. Същото онова, което имаше много имена, и едно най-старо от всички: — бог — а това значи: човек.

Колоната на бежанците отмина колоната на затворниците. Беше станало така, сякаш за няколко минути бежанците бяха затворници, а затворниците — свободни. Две коли, запрегнати с коне и препълнени с багаж, завършваха шествието. Есесовците тичаха нервно нагоре-надолу край колоната на затворниците, като следяха да няма никакви знаци или приказки. Нищо не се случи. Колоната маршируваше мълчаливо напред. И отново краката започнаха да се влачат, умората надви, а Голдщайн трябваше пак да положи ръце върху раменете на Левински и Вернер; и все пак, когато съзряха боядисаните в червено и черно бариери пред входа на лагера и железните порти със стария пруски лозунг: „Всекиму своето“ — всички изведнъж започнаха да гледат с други очи лозунга, който години наред беше за тях една ужасна подигравка.

Лагерната музика чакаше пред вратата. Тя свиреше марша „Фридрикус Рекс“. Зад нея стоеше група есесовци и вторият лагерфюрер. Затворниците започнаха да маршируват.

— Мирно! Глави надясно!

Групата на секачите не беше дошла още.

— Стой! Преброй се!

Те се преброиха. Левински и Вернер наблюдаваха втория лагерфюрер. Той приклепна леко и изрева:

— Претърсване! Първата група да излезе напред!

С предпазливи движения завитите в парцали оръжейни части се плъзнаха назад в ръцете на Голдщайн. Левински усети как изведнъж тялото му се обля в пот.

Шарфюрер Гюнтер Щайнбренаер, който стоеше на стража като овчарско куче, беше съзрял някъде някакво движение. Проби си път с юмручни удари до Голдщайн. Вернер стисна устни. Ако нещата не бяха вече при Мюнцер или Реме, всичко беше свършено.

Голдщайн падна, преди Щайнбренаер да стигне до него. Щайнбренаер го ритна в ребрата.

— Ставай! Мръсно куче!

Голдщайн направи опит. Стана на колене, изправи се, изстена, изведнъж се появи пяна на устата му и отново падна.

Щайнбренаер видя посивялото лице и обърнатите му очи. Той ритна Голдщайн още веднъж и се подвоуми дали да му постави запалена клечка кибрит под носа, за да го ободри. Но тогава си спомни, че неотдавна беше ударил плесница на мъртвец и беше станал за смях пред другарите си; втори път не биваше да се случва подобно нещо. Отдръпна се с ръмжене назад.

— Какво? — запита отегчено вторият лагерфюрер водача на групата. — Тези не са ли от муниционния завод?

— Не. Това е групата по разчистването.

— Ах, така ли. А къде са другите?

— Тъкмо се изкачват по височината каза SS-обершарфюрерът, който водеше групата.

— Е, добре. Тогава направете място. Тези тъпаци няма защо да бъдат претърсвани. Изчезвайте!

— Първа група, назад, марш, марш — изкомандува обершарфюрерът. — Група, стой! Наляво, марш!

Голдщайн се изправи. Той се олюляваше, но успя да остане в групата.

— Хвърли ли ги? — запита Вернер почти беззвучно, когато главата на Голдщайн се приближи до неговата.

— Не.

Лицето на Вернер се отпусна.

— Уверен ли си, че не?

— Не.

Те влязоха. Есесовците не ги беше грижа вече за тях. Чакаше ги колоната от муниционния завод. Тя бе старателно претърсена.

— У кого са? — попита Вернер. — У Реме?

— У мене.

Продължиха до плаца и там се строиха.

— Какво щеше да се случи, ако не беше станал вече? — попита Левински. — Как щяхме да ги получим тогава, без някой да забележи?

— Аз щях да стана.

— Как така?

Голдщайн се усмихна.

— Някога исках да ставам артист.

— Значи се преструваше?

— Не във всичко. В последното.

— И пяната на устата ли?

— Това са елементарни трикове.

— Въпреки това ти беше длъжен да ги предадеш по-нататък.

Защо не го направи? Защо ги задържа?

— Вече ви обясних.

— Внимание — пошепна Вернер. — Идва.

Те застанаха мирно.

XI

Новият транспорт пристигна следобед. Около хиляда и петстотин мъже се довлякоха догоре по стръмнината. Между тях имаше по-малко инвалиди, отколкото можеше да се очаква. Щом някой паднеше по дългия път, веднага го застрелваха.

Приемането на хората продължи дълго. Придружаващите ги есесовци се опитаха при предаването да пробутат неколцина мъртви, които бяха забравили да отпишат. Но лагерната бюрокрация внимаваше; тя изискваше да ѝ показват всяко тяло поотделно, мъртво или живо, и приемаше само тези, които бяха прекрачили входната врата живи.

При това стана нещо, което достави голямо удоволствие на SS. Докато транспортът чакаше пред вратата, бяха рухнали още няколко души. Другарите им се опитваха да ги вмъкнат със себе си, но есесовците изкомандуваха бегом и те бяха принудени да предоставят част от инвалидите на тяхната съдба. Около две дузини останаха да лежат пръснати в последните двеста метра на пътя. Те хъркаха, пъшкаха и пищяха като ранени птици, или лежаха просто с разтворени, уплашени очи, твърде слаби, за да викат. Знаеха какво ги очакваше, ако изостанат. През време на пътуванията бяха чували как стотици техни другари умираха от изстрел в тила.

Есесовците тутакси забелязаха смешното в цялата работа.

— Вижте как се молят да дойдат в концентрационния лагер — извика Щайнбренер.

— Бързо! Бързо! — викаха есесовците, които предаваха транспорта.

Затворниците се опитваха да пълзят.

— Надбягване на костенурки — тържествуваше Щайнбренер. — Аз се обзалагам за плешивия в средата.

Плешивият пълзеше с широко разтворени ръце и крака като изнурена жаба напред по хлъзгавия асфалт. Отмина един друг затворник, който едва повдигаше своите непрестанно подгъващи се

ръце, но почти не напредваше. Всички лазещи държаха главите си изправени по чудноват начин — устремени към спасителната порта, и в същото време напрегнато вслушани назад дали не ще чуят изстрел.

— Давай напред, плешивият!

Есесовците образуваха шпалир. Изведнъж отзад се чува два изстрела. Беше стрелял един SS-шарфюрер от придружаващата охрана. Той прибра револвера си ухилен. Беше стрелял във въздуха.

Като чува изстрелите обаче, затворниците бяха обзети от смъртен страх. Те помислиха, че последните двама от тях са били застреляни. Във вълнението си сега напредваха по-зле отпреди. Един остана да лежи; той вдигна ръце и молитвено ги скръсти. Устните му трепереха, а по челото му избиха едри капки пот. Друг един легна безшумно и безучастно, като закри лицето си с ръце. Той се беше приготвил да умре и бе престанал да се движи вече.

— Още шестдесет секунди! — извика Щайнбренер. — Една минута! След една минута портите на рая се затварят. Който не е влязъл вътре, ще остане вън.

Той гледаше ръчния си часовник и движеше вратата, като че вече искаше да я затвори. Отговори му един общ стон на човешките насекоми. SS-шарфюрерът от придружаващата охрана стреля пак. Пълзенето стана още по-отчаяно. Само човекът, който беше покрил лицето си с ръце, не се помръдваше. За себе си той беше свършил.

— Ура! — извика Щайнбренер. — Моят плешивец успя!

Той ритна човека одобрително в задника. В това време през портата минаха и някои други, но повече от половината бяха все още вън.

— Още тридесет секунди — извика Щайнбренер като високоговорител.

Шумоленето, драскането и стенанията се засилиха. Двама лежах безпомощно на пътя и гребяха с ръце и крака, като че искаха да плуват. Те вече нямаха сили да се повдигнат. Единият плачеше с висок фалцет.

— Писука като мишка — заяви Щайнбренер, който продължаваше да гледа ръчния си часовник. — Още петнадесет секунди!

Последва нов изстрел. Този път не беше във въздуха. Човекът, който беше закрил лицето си с ръце, трепна и като че се протегна и потъна по-дълбоко в пътя. Кръвта образува черна локва около главата

му като тъмно сияние на светец. Молещият се затворник до него се опита да подскочи, но успя само да коленичи и се плъзна настрани така, че сега лежеше по гръб. Стискаше затворените си очи и движеше ръце и крака, като че все още искаше да върви, без да знае, че рита във въздуха като бебе в люлка. Залп от смях съпроводи неговите усилия.

— Роберт, с него какво ще правиш? — попита един от есесовците шарфюрера, който беше застрелял първия. — Отзад през гърдите или през носа?

Роберт обиколи бавно ритация. За миг остана замислен зад него; после го застреля косо отстрани в главата. Ритацият се изправи, удари няколко пъти с обуцата си върху пътя и падна назад. Полека сви бавно единия си крак, изпъна го, сви го отново и го изпъна.

— Не го улучи добре, Роберт.

— Улучих го — отвърна Роберт равнодушно, без да погледне този, който го критикуваше. — Това са само нервни рефлексии.

— Край! — обяви Щайнбренер. — Вашето време изтече! Вратата се затваря!

Действително стражата започна да затваря бавно портата. Чу се вик, пълен със страх.

— Само не се натискайте така, господа! — извика Щайнбренер с блеснали очи. — Един след друг, моля! И сега нека пак кажат, че не ни обичали!

Три души не можеха да продължат. Те лежаха на няколко метра един от друг на пътя. Роберт ликвидира спокойно двамата с изстрели в тила; третият обаче въртеше глава след него. Той беше полуседнал и когато Роберт минаваше зад него, се обръщаше и го гледаше, като че с това можеше да спре изстрела. Роберт опита на два пъти; всеки път другият успяваше с последни усилия да се обърне дотолкова, че да може да го гледа. Накрая Роберт сви рамене.

— Както искаш — и го застреля в лицето.

Той прибра оръжието.

— Сега са точно четиридесет.

— Ликвидирал си четиридесет? — попита Щайнбренер, който беше излязъл отвън.

Роберт кимна.

— От този транспорт.

— Дявол да го вземе, ама ти си бил герой — Щайнбрeнер го гледаше с удивление и завист, като че беше поставил някакъв спортен рекорд. Роберт беше само няколко години по-стар от него. — Това се казва постижение!

Един по-възрастен обершарфюрер се приближи.

— С тази ваша пукотевица! — изруга той. — Сега пак ще си имаме разправии с книжата на ликвидираниите. Правят такива истории, като че сме им довели само принцове, толкова много придирят.

Три часа след строяване на транспорта за записване на имената тридесет и шест души бяха припаднали. Четирима бяха мъртви. От сутринта не бяха давали на хората вода. Двама затворници от шести блок се бяха опитали да донесат тайно пълна кофа с вода, когато есесовците бяха заети другаде. Заловиха ги и сега висяха с извити ръце на кръстовете до крематориума.

Записването на имената продължи. След още два часа мъртвите станаха седем, а около петдесет лежаха наоколо. След шест часа тръгна по-бързо: дванадесет бяха мъртви и над осемдесет лежаха по плаца. В седем часа станаха сто и двадесет, а броят на мъртвите не можеше вече да се установи. Припадналите даваха толкова признаци на живот, колкото и мъртвите.

В осем часа имената на тези, които още можеха да стоят, бяха записани. Беше се стъмнило вече и небето бе осеяно със сребристи облачета. Работните групи почнаха да пристигат. Те бяха работили повече, за да може транспортът да бъде приет преди тях. Групата на разчиствачите пак беше намерила оръжие. За пети път, винаги на едно и също място. Сега беше прикрепена и бележка: „Ние мислим за вас.“ Те знаеха вече, че работниците от муниционния завод укриват нощем оръжието за тях.

— Виж каква бъркотия — шепнеше Вернер. — Сигурно ще минем.

Левински притискаше до гърдите си едно плоско пакетче.

— Жалко, че нямаше повече. Още два дена и едва ли ще имаме вече такава възможност. Свършваме с разчистването.

— Прибирай се! — изкомандува Вебер. — Проверка ще направим после.

— Проклятие, защо нямаме цяло оръдие у себе си? — мърмореше Голдщайн. — Такъв късмет!

Те маршируваха към бараките.

— Новите за дезинфекция! — извика Вебер. — Не искаме да ни домъкнат тук тиф и краста. Къде е капото на камерите за дезинфекция?

Капото рапортува.

— Нещата на тези хора трябва да бъдат дезинфекцирани и обезвъшлени. Имаме ли достатъчно дрехи за подмяна?

— Тъй вярно, господин щурмфюрер. Преди четири седмици пристигнаха още две хиляди комплекта.

— Правилно — спомни си Вебер. Дрехите бяха изпратени от Освиенцим. В лагерите за унищожение имаше винаги достатъчно неща за снабдяване и на другите лагери.

— Бързо, наблъскайте хората в бурето!

Разнесе се заповед:

— Съблечете се! За баня. Обущата и дрехите назад. Личните вещи оставете отпред!

Тъмните редици се олюляха. Заповедта можеше да означава наистина баня: можеше също тъй да означава и задушаване с газ. В газовите камери на лагерите на смъртта хората биваха завеждани голи под предлог че ще се къпят. От душовете обаче струеше не вода, а смъртоносен газ.

— Какво да правим? — пошушна затворникът Зулцбахер на своя съсед Розен. — Да припаднем?

Те се съблякоха. Знаеха, че както много пъти досега, за няколко секунди трябваше да вземат решение на живот и смърт. Не познаваха лагера; ако това беше лагер за унищожение с газови камери, тогава би било по-добре да се престорят на припаднали. Така имаха един малък шанс да живеят по-дълго, защото обикновено не откарваха веднага припадналите. Ако имаха щастие, този шанс можеше да означава живот; даже и в лагерите на смъртта не всички биваха умъртвявани. Но ако това не беше лагер с газови камери, припадъкът щеше да бъде опасен; като безполезен, човек можеше да бъде незабавно унищожен.

Розен погледна към припадналите оттатък. Забеляза, че никой не прави опит да ги свестява. От това заключи, че по всяка вероятност няма да имат работа с газ, иначе биха изпратили по възможност повече хора.

— Не — прошепна той. — Още не.

Редиците, които преди това тъмнееха, сега мъждееха в мръсно бяло. Затворниците стояха голи; всеки от тях беше човек, но те вече почти го бяха забравили.

Транспортът беше прекаран през една голяма бъчва със силен дезинфекционен разтвор. В съблекалнята на всеки бе подхвърлена по някоя дреха. Сега редиците бяха строени пак на плаца.

Облякоха се набързо. Бяха, доколкото би могло да се каже така, щастливи; не бяха попаднали в лагер на смъртта. Получените дрехи не им бяха по мярка. За белъо на Зулцбахер бяха подхвърлили едни вълнени женски гащи с червени кантове; на Розен — олтарна свещеническа риза. Всичко това беше останало от мъртви хора. Олтарната риза беше продупчена от куршум, около дупката се виждаше жълтеникаво разръфано петно от кръв. Тя беше изпрана отгоре-отгоре. Някои от хората получиха дървени обуца с остри ръбове, донесени от ликвидиран холандски концентрационен лагер. За несвикналите, разкъравени от ходене нозе, те бяха нещо като уреди за мъчение.

Трябваше да започне разделянето по бараки. В този миг сирените в града започнаха да вият. Всички се обърнаха към лагерфюрера.

— Продължавайте! — извика Вебер през бученето. Есесовците и началствата затичаха нервно насам-натам. Затворническите редици стояха мирно; само лицата се виждаха отчасти и се мержелееха бледи на лунната светлина.

— Наведете глави! — извика Вебер.

Есесовците и капосите тичаха край редиците и повтаряха заповедта. Но и самите те поглеждаха от време на време нагоре. Гласовете им се губеха в шума. Започнаха да използват палките си.

С ръце в джобовете, Вебер ходеше напред-назад по края на плаца. Не даваше никакви други нареждания. Нойбауер дотича.

— Какво става, Вебер? Защо хората още не са в бараките?

— Още не сме ги разпределили — отвърна Вебер флегматично.

— Все едно! Тук не могат да останат. На открития плац може да ги вземат за войскови части.

Виенето на сирените стана по-друго.

— Много късно — каза Вебер. — В движение ще се виждат още по-добре.

Той се спря и погледна Нойбауер. Нойбауер го забеляза; знаеше, че Вебер очаква той да избяга в закритието. Ядоса се и също се спря.

— Каква глупост да ни изпратят тези типове — ругаше той. — Карат ни да пресяваме своите собствени, а сега изпращат цял транспорт! Никакъв разум! Защо не са отправили тази банда в лагер на смъртта?

— Навярно лагерите за унищожение са разположени много на изток.

Нойбауер го погледна.

— Какво искате да кажете?

— По-далеч на изток шосетата и железниците са ангажирани за други цели.

Нойбауер почувствува как отново под лъжичката го прерязва леден страх.

— Ясно — каза той, за да се успокои сам. — За новата офанзива на фронта. Ще им дадем да разберат.

Вебер не отвърна нищо. Нойбауер го погледна навъсено.

Накарайте хората да легнат — каза той. — Така ще приличат по-малко на войскова част.

— Тъй вярно! — Вебер направи няколко крачки напред. — Легни! — изкомандува той.

— Легни! — повториха есесовците.

Редиците изпопадаха. Вебер се върна. Нойбауер искаше да отиде в жилището си, но нещо в държанието на Вебер не му харесваше. Остана. „Виж го ти, каква неблагодарна твар бил — мислеше той. — Едва си му набавил кръст за военна заслуга и вече почва да става нахален. Голяма работа. Пък и какво има да губи той? Няколко тенекийки по глупавите си геройски гърди, нищо повече, наемник!“

Нападение не последва. След малко засвириха отбой. Нойбауер се обърна.

— Колкото е възможно по-малко светлина! Побързайте с разпределянето по бараки. И без това почти нищо не се вижда в тъмнината. Останалото може да се уреди утре от блоковите старши и канцеларията.

— Тъй вярно!

Нойбауер остана. Наблюдаваше отминаването на транспорта. Хората се изправяха с мъка. Някои бяха заспали от изтощение и

трябваше да бъдат събуджани от другарите си. Други останаха да лежат. Бяха премного изтощени, за да могат да вървят.

— Мъртвите в двора на крематориума! Припадналите да бъдат отнесени!

— Тъй вярно!

Колоната се оформи и пое надолу по пътя към бараките.

— Бруно! Бруно!

Нойбауер подскочи. Жена му се зададе през плаца откъм входната врата. Беше почти изпаднала в истерия.

— Бруно! Къде си? Случило ли се е нещо? Ти ли...

Тя го видя и спря. След нея вървеше дъщеря ѝ.

— Какво правите тук? — запита Нойбауер много ядосан, но тихо, защото в момента Вебер беше наблизо. — Как влязохте тук?

— Караулът. Нали ни познава! Ти не се върна и аз помислих, че ти се е случило нещо. Всички тези хора...

Зелма се огледа, като че се пробуждаше.

— Не съм ли ви казвал, че трябва да останете в служебното ми жилище? — запита Нойбауер все още тихо. — Не ви ли забраних да идвате насам?

— Татко — каза Фрая, — майка щеше да полудее от страх. Онази голяма сирена, така близо до...

Транспортът зави по главната улица. Минаваше близо до тримата.

— Какво е това? — шепнеше Зелма.

— Това? Нищо! Транспорт, който пристигна днес.

— Но...

— Никакво но, какво търсите тук? Вън! — Нойбауер изблъска жена си и дъщеря си настрана. — Бързо! Напред!

— Как изглеждат! — Зелма се беше втренчила в лицата, които минаваха през една ивица лунна светлина.

— Изглеждат! Това са затворници! Врагове на родината! А как да изглеждат? Като търговски съветници?

— А онези, които те носят, които...

— Стига толкова! — изруга Нойбауер. — Това ми липсваше само! Празни приказки! Хората сега пристигат. Ние не сме виновни за техния вид. Напротив! Те трябва да бъдат охранени тук. Нали така, Вебер?

— Тъй вярно, оберщурмбанфюрер! — Вебер метна на Фрая един леко развеселен поглед и тръгна по-нататък.

— Виждате ли. А сега, хайде! Забранено е да се стои тук. Не е зоологическа градина.

Той изблъска жените още по-нататък. Страхуваше се, че Зелма може да каже нещо опасно. Човек трябва да си отваря очите на четири. На никого не можеше да се разчита, включително и на Вебер. Какво нещастие, че Зелма и Фрая трябваше да се качат тук едновременно с пристигането на транспорта! Беше забравил да им каже, че трябва да останат в града. Но Зелма и в такъв случай сигурно нямаше да остане, когато дадоха сигнал за тревога. Дявол знаеше защо е така нервна. Солидна жена иначе. Но щом чуе сирена — като истерично момиче.

— Ще му дам аз на караула да се разбере! Да ви пусне! Виж ти! Още малко и ще почне да пуска всички!

Фрая се обърна.

— Не вярвам мнозина да пожелаят да влязат.

За миг Нойбауер усети, че дъхът му спира. Какво е това? Фрая? Неговата плът и кръв? Зеницата на окото му? Революция! Изгледа спокойното лице на Фрая. Не може да е помислила такова нещо. Не, казала го е без зла умисъл. Той се изсмя непринудено.

— Е, добре, не знам. Тези тук, този транспорт, се молиха на колене да останат при нас. Молиха се! Плакаха! Как мислиш, как ще изглеждат след две, три седмици? Няма да ги познаеш! Ние тук сме най-добрият лагер в цяла Германия. Прочути сме с това. Санаториум.

Пред Малкия лагер оставаха неразпределени още двеста души от транспорта. Те бяха най-слабите. Придържаха се един о друг. Зулцбахер и Розен бяха сред тях. Блоковете бяха строени вън. Знаеха, че сам Вебер контролира разпределението. Затова Бергер беше изпратил 509 и Бухер за храна; искаше лагерфюрерът да не ги види, но от кухнята ги върнаха. Храна щеше да се раздава чак след като транспортът бъде окончателно приет.

Никъде нямаше светлина. Само Вебер и шарфюрер Шулте имаха джобни фенерчета, с които от време на време светваха. Блоковите старши рапортуваха.

— Напъхайте остатъка тук — каза Вебер на втория лагерен старши.

Лагерният старши разпредели хората. Шулте го контролираше. Вебер продължи да се мотае.

— Защо тези тук са толкова малко? — попита той, когато се приближи до секция D на барака 22.

Блоковият старши Хандке застана мирно.

— Помещението е по-малко от другите, господин щурмфюрер.

Вебер светна с фенерчето си. Светлината мина по неподвижните лица. 509 и Бухер стояха в задната редица. Светлинният кръг се плъзна по 509, заслепи го, плъзна се по-нататък и се върна.

— Тебе те познавам? Откъде?

— Аз съм вече много отдавна в лагера, господин щурмфюрер.

Кръгчето се плъзна надолу към номера.

— Време е да пукнеш!

— Той е един от тези, които преди няколко дни трябваше да отидат в канцеларията, господин щурмфюрер — рапортува Хандке.

— Ах тъй, правилно — кръгчето се премести пак към номера и продължи по-нататък. — Отбележете номера, Шулте.

— Тъй вярно — заяви Шулте със свеж, младежки глас. — Колко трябва да останат тук?

— Двадесет. Не, тридесет; да се посгъстят.

Шулте и лагерният старши отброиха хората и ги записаха. В тъмнината очите на ветераните наблюдаваха молива на Шулте. Те не видяха да записва номера на 509. Фенерчето беше угаснало още преди Вебер да му каже това.

— Готово ли е? — попита Вебер.

— Тъй вярно.

— Останалата писмена работа може да се уреди утре от канцеларията. Марш, напред! И да пукнете! Иначе ще ви помогнем!

Вебер закрачи с широка и уверена стъпка назад по лагерната уличка. Шарфюрерът го последва. Хандке се завъртя още малко наоколо.

— Бакарите да излязат! — изръмжа той след малко.

— Останете тук — пошепна Бергер на 509 и Бухер. — Вместо вас нека отидат други. По-добре да не се мотае пак в краката на Вебер.

— Шулте записа ли номера ми?

— Не видях.

— Не — каза Лебентал. — Аз стоях напред и внимавах. Забрави в бързината.

Тридесетте нови стояха известно време почти неподвижно в тъмнината.

— Има ли място в бараките? — попита най-последно Зулцбахер.

— Вода! — рече един мъж дрезгаво до него. — Вода! Дайте ни, за бога, вода!

Някой донесе една кофа напълнена до половината с вода. Новите се нахвърлиха върху нея и я обърнаха. Нямаха нищо друго, с което да пият освен с шепи. Хвърлиха се на земята и се опитваха да събират водата. Стенеха. Устните им бяха черни и мръсни. Лижеха земята.

Бергер беше забелязал, че Зулцбахер и Розен не участвуват в боричкането.

— Имаме една чешма до нужника — каза той, — тя само капе, но може да се събере достатъчно за пиене. Вземете кофи и донесете.

Един от новите се озъби.

— За да ни изплюскате през това време яденето, нали?

— Аз ще отида — каза Розен и взе кофата.

— И аз — хвана от другата страна дръжката Зулцбахер.

— Ти остани тук — каза Бергер. — Бухер може да отиде, за да му покаже къде е.

Двамата тръгнаха.

— Аз съм тук старши по стая — каза Бергер на новите. — Имаме си ред. Съветвам ви да го спазвате, иначе няма да живеете дълго.

Никой не отговори. Бергер не разбра дали въобще някой го е чул.

— Има ли място в бараките? — запита Зулцбахер след малко още веднъж.

— Не. Трябва да спим на смени. Някои ще трябва да останат навън.

— Имате ли нещо за ядене? Ние сме ходили цял ден, без да получим нищо.

— Бакарите отидоха в кухнята. — Бергер не беше казал, че не му се вярва да дадат храна за новите.

— Аз се казвам Зулцбахер. Това лагер на смъртта ли е?

— Не.

— Сигурно ли?

— Не.

— Слава богу! Няmate ли газови камери?

— Не.

— Слава богу! — повтори Зулцбахер.

— Говориш, като че си в хотел — каза Ахасфер. — Почакай малко. Откъде идвате?

— Вървим от пет дни. Пеша. Бяхме три хиляди. Нашият лагер е ликвидиран. Който не можеше да върви, беше застрелван.

— Откъде идвате?

— От Ломе.

Някои от новите продължаваха да лежат на земята.

— Вода! — крещеше дрезгаво един. — Къде остана онзи с водата? Навярно пие колкото си иска, свиня!

— Ти не би ли направил същото? — запитва Лебентал.

Човекът го изгледа втренчено с празни очи.

— Вода! — каза той по-спокойно. — Вода, моля!

— Вие идвате от Ломе? — запитва Ахасфер.

— Да.

— Имаше ли там един Мартин Шимел?

— Не.

— Или Морис Геврюц? Един с разбит нос и без коса.

Зулцбахер мислеше уморено.

— Не.

— Или може би Гедалйе Голц? Той беше само с едно ухо — каза Ахасфер с надежда. — Това бие на очи. Беше в блок дванадесети.

— Дванадесети?

— Да. Преди четири години.

— О, боже! — Зулцбахер се извърна. — Идиотски въпрос. Преди четири години! Защо не преди сто!

— Остави го на мира, старче — каза 509. — Уморен е.

— Те бяха мои приятели — мърмореше Ахасфер. — Човек разпитва за приятелите си.

Бухер и Розен дойдоха с кофата. От Розен течеше кръв. Олтарната му риза беше скъсана на рамото; куртката му беше

разкопчана.

— Новите се бият за водата — каза Бухер. — Спаси ни Манер. Той въведе ред. Сега се наредиха на опашка. И тук трябва да направим същото, иначе пак ще катурнат кофата.

Новите бяха станали.

— Наредете се! — извика Бергер. Всеки ще получи. Имаме за всички. Който не се нареди, няма да получи.

Не се подчиниха само двама и се хвърлиха напред. Свалиха ги с удари на тояга. Тогава Ахасфер и 509 донесоха своите чаши и хората пиха един след друг.

— Нека видим дали не можем да вземем още малко — каза Бухер на Розен и Зулцбахер, когато кофата се изпразни. — Сега вече няма да е така опасно.

— Ние бяхме три хиляди — каза Зулцбахер машинално и без да влага смисъл.

Бакарите се върнаха. За новите не бяха получили нищо. Веднага стана кавга. Пред секции А и В хората се сбиха. Там старшите не можеха да се наложат. Почти всичките им хора бяха мюсюлмани, а новите бяха по-ловки и още не така примирени.

— Трябва да им дадем нещо — каза Бергер тихо на 509.

— Само чорба. Хляб не. Ние имаме по-голяма нужда от тях. Ние сме по-слаби.

— Затова трябва да им дадем нещо. Иначе сами ще си вземат. Виждаш какво става оттатък.

— Да, но само чорба. Хлябът е необходим за нас. Нека поговорим с този, който се казва Зулцбахер.

Извикаха го.

— Слушай — рече Бергер, — тази вечер не получихме нищо за вас. Но ще разделим чорбата си с вас.

— Благодаря — отвърна Зулцбахер.

— Какво?

— Благодаря.

Те го погледнаха учудени. В лагера нямаше обичай да се благодари.

— Можеш ли да ни помогнеш? — попита Бергер. — Иначе вашите хора пак ще разлеят всичко, но този път няма да има друго. Има ли още някой, на когото можем да се опрем?

— Розен. И тези двамата до него.

Ветераните и четиримата нови посрещнаха бакарите и ги обкръжиха. Бергер се беше погрижил предварително другите да се наредят на опашка. Чак тогава внесоха храната.

Започнаха да раздават. Новите нямаха канчета. Трябваше да изяждат своя дял стоешком и да връщат канчетата. Розен следеше някой да не идва по два пъти. Някои от старите обитатели ругаеха.

— Ще ви върнат чорбата утре — каза Бергер. — Ние им я даваме само в заем. — После се обърна към Зулцбахер. — Имаме нужда от всичкия хляб. Нашите хора са по-слаби. Може би утре рано ще дадат храна и за вас.

— Да. Благодаря за чорбата. Ще ви я върнем утре.

Къде ще спим?

— Ще ви освободим няколко от нашите легла. Ще трябва да спите седнали. И тогава няма да има място за всички.

— А вие?

— Ние ще останем тук, навън. По-късно ще ви събудим и ще се сменим.

Зулцбахер поклати глава.

— Щом веднъж заспят, няма да можете да ги измъкнете.

Някои от новите вече спяха с отворена уста пред бараката.

— Оставете ги да лежат — каза Бергер и се огледа. — Къде са другите?

— Те са си намерили сами места вътре — каза 509. — В тъмнината не можем да ги изгоним. Тази нощ ще трябва да остане така, както е.

Бергер погледна към небето.

— Може би няма да стане много студено. Ще можем да се облегнем на стената един до друг. Имаме три одеяла.

— Това трябва да се промени утре — заяви 509. — Насилие в нашата секция няма да търпим.

Седнаха един до друг. Почти всички ветерани бяха отвън; даже Ахасфер, Карел и овчарското куче. Розен, Зулцбахер и около десетина от новите седнаха при тях.

— Съжалявам — каза Зулцбахер.

— Глупости. Не сте отговорни един за друг.

— Аз ще следя — каза Карел на Бергер. — Тази нощ най-малко шестима от нашите ще умрат. Те лежат дясно, долу до вратата. Щом умрат, ще можем да ги изнесем и след това ще спим в леглата им на смени.

— Как ще познаеш в тъмнината дали са мъртви?

— Много просто. Ще се наведе над лицата им. Познава се, щом са престанали да дишат.

— Докато ги изнасяме, някой от вътрешните ще заеме местата — рече 509.

— Аз мисля така — отвърна Карел усърдно. — Ще дойда и ще ви се обадя. Докато изнесем мъртвеца, един от нас ще легне веднага вътре.

— Добре, Карел — каза Бергер, — внимавай. Стана по-хладно. От бараките се чуваха стенания и викове на ужас, издавани насън.

— Боже мой! — каза Зулцбахер на 509. — Какво щастие! Мислехме, че идваме в лагер на смъртта. Само да не ни пратят по-нататък.

509 не отговори. „Щастие“ — мислеше той. Но това беше така.

— Как беше при вас? — попита Ахасфер след известно време.

— Разстрелваха всички, които не можеха да вървят. Бяхме три хиляди.

— Знаем. Каза го вече няколко пъти.

— Да... — отвърна Зулцбахер безпомощно.

— Какво видяхте по пътя? — запита 509. — Какво става в Германия?

Зулцбахер помисли малко.

— По-миналия ден, вечерта, имахме достатъчно вода — каза той. — Понякога хората ни даваха по нещо. А понякога не. Бяхме твърде много.

— През нощта един ни донесе четири бутилки бира — каза Розен.

— Това не ме интересува — каза 509 нетърпеливо. — Как са градовете? В развалини?

— Не сме минавали през градове. Заобикаляхме ги.

— Та въобще нищо ли не сте видели?

Зулцбахер погледна 509.

— Човек вижда много малко, когато едва може да върви, а зад него се стреля. Бежанци не сме виждали.

— Защо ликвидираха лагера ви?

— Фронтът се приближи.

— Какво? Какво знаеш за това? Говори, де! Къде се намира Ломе? Колко далеч от Рейн? Далеч?

Зулцбахер се мъчеше да държи очите си отворени.

— Да, доста далеч... петдесет... седемдесет... километра... утре... — можа да каже той. После главата му кљумна напред. — Утре... сега трябва да спя...

— Около седемдесет километра — каза Ахасфер. — Аз не съм бил там.

— Седемдесет? А отгук? — 509 почна да пресмята. — Двеста, двеста и петдесет...

Ахасфер вдигна рамене.

— 509 — каза той спокойно, — ти мислиш само за километрите. А идвало ли ти е наум, че с нас могат да направят същото, както с тези тук? Да ликвидират лагера, да ни препратят, а къде? И какво ще стане с нас тогава? Ние тук не можем вече да вървим.

— Който не може да върви, се разстрелва! — Розен се беше събудил внезапно, но веднага пак заспа.

Всички мълчаха. Още не бяха мислили за това. Изведнъж то надвисна над тях като тежка заплаха. 509 гледаше втренчено сребърните облачета по небето. После погледна пътищата, които едва се виждаха в полумрака на долината. „Не трябваше да им даваме от супата — помисли той един миг, — трябва да сме в състояние да вървим. Но какво би помогнало това? Най-много за няколко минути ходене. А те са били гонени дни наред.“

— Може би при нас няма да разстрелват тези, които изостават — каза той.

— Не — отвърна Ахасфер с мрачна подигравка. — Ще ги нахранят с месо, ще ги облекат в нови дрехи и ще им махат за довиждане.

509 го погледна. Ахасфер беше съвсем спокоен. Малко неща вече можеха да го уплашат.

— Ето го Лебентал — рече Бергер.

Лебентал седна при тях.

— Чу ли нещо ново от татък, Лео? — запита 509.

Лео кимна.

— Искат да се отърват от колкото се може повече нови. Левински го е научил от червенокосия писар от канцеларията. Как искат да се отърват, той още не знае точно. Но щяло да стане скоро; тогава щели да отпишат мъртвите като починали след понесените несгоди при пътуването.

Един от новите скочи насън и започна да вика. После се отпусна пак долу и захърка с широко отворена уста.

— Само хора от транспорта ли искат да унищожат?

— Левински знаеше само това. Но каза да ви предупредя да внимавате.

— Да, трябва да внимаваме. — 509 помълча малко. — Това значи, че трябва да си държим езиците. Това ли е имал пред вид? Или не?

— Ясно. Какво друго?

— Ако предупредим новите, те ще бъдат предпазливи — заяви Майер. — А ако SS иска да унищожи определено число и не го набави, ще вземе остатъка от нас.

— Правилно — 509 погледна Зулцбахер, чиято глава се беше отпуснала тежко върху рамото на Бергер. — Значи, какво да правим? Да си държим езика.

Това беше тежко решение. Ако пресяваха и не намереха достатъчно нови, беше твърде възможно да попълнят числото с хора от Малкия лагер; още повече, че новите не бяха така изтощени както другите.

Мълчаха дълго.

— Не ни влиза в работата — каза след това Майер. — Първо ще трябва да се погрижим за себе си.

Бергер разтърка възпалените си очи. 509 го дръпна за палтото, а Ахасфер се обърна към Майер. Слабата светлина падаше в очите му.

— Ако това не ни влиза в работата — каза той бавно, — тогава и ние никому не влизаме в работата.

Бергер вдигна глава.

— Имаш право.

Ахасфер седеше спокойно до стената и не отговори. Неговият стар набразден череп с хлътнали очи, изглежда, виждаше нещо, което никой друг не можеше да види.

— Ние ще кажем на тия двамата тук — заяви Бергер. — Тогава те ще могат да предупредят другите. Повече не можем да направим. Нали не знаем какво ще стане.

Карел дойде от бараката.

— Един умря.

509 стана.

— Нека го изнесем. — Той се обърна към Ахасфер. — Ела с нас, старче. Ще останеш да спиш вътре.

XII

Блоковете бяха строени на плаца в Малкия лагер. Шарфюрерът Ниман се олюляваше самодоволно от коленете. Той беше около тридесетгодишен, с тясно лице, щръкнали малки уши и полегата брадичка. Цветът на косата му беше пясъчен, а очилата му бяха без рамки. Без униформа можеше да мине за типичен дребен чиновник. Такъв именно беше преди да влезе в SS и да стане мъж.

— Мирно! — Ниман имаше висок, дрезгав глас. — Новият транспорт да излезе напред, ходом марш, марш!

— Внимание! — пошушна 509 на Зулцбахер. Пред Ниман се образува двойна редица.

— Болните и инвалидите да излязат надясно! — изкомандува той.

Редицата се раздвижи, но никой не мина встрани. Хората бяха недоверчиви; бяха виждали вече подобни неща.

— Бързо! Бързо! Който иска да отиде на лекар за превръзка, да мине вдясно!

Неколцина затворници минаха нерешително встрани. Ниман отиде при тях.

— Какво ти е? — запита той първия.

— Краката ми са разранени и един пръст счупен, господин шарфюрер.

— А ти?

— Двустранно исипване, господин шарфюрер.

Ниман заразпитва по-нататък. После върна двама обратно. Това беше трик, който трябваше да измами затворниците и да им внуши доверие. И той оказа влияние. Веднага се обадиха голям брой нови. Ниман кимна леко:

— Да излязат сърдечноболните! Хора, които са негодни за тежка работа, но могат да репризират чорапи и да кърпят обуца.

Отново се обадиха неколцина. Сега Ниман беше събрал около тридесет души и разбра, че други няма да се явят.

— Вие, другите, изглежда, сте напълно в ред! — излая той ядосано. Я да го установим! Надясно! Бегом, марш!

Двойната редица почна да тича в кръг по плаца. Бягаха задъхани покрай другите обитатели, които бяха застанали мирно и знаеха, че също са в опасност. Ако някой от тях припаднеше, Ниман без друго щеше да го прибере. При това никой не знаеше дали същата шега няма да се повтори и със старите.

Бягащите минаваха за шести път. Вече се препъваха, но бяха разбрали, че бягането не е за да се установи дали са годни за тежка работа. Бягаха за живота си. По лицата им течеше пот, а в очите им имаше отчаян страх при мисълта за смъртта, който никое животно не изпитва, а само човекът.

И тези, които се бяха обадили преди това, вече знаеха какво става. Станаха неспокойни. Двама направиха опит да се включат в редицата на бягащите. Ниман забеляза.

— Назад! Марш! Вие там!

Не го чуваха. Бягаха напред глухи от страх. Бяха обути в дървени обуца, които веднага изгубиха. С боси, разкъравени крака те бягаха по-нататък; предишната вечер не бяха получили чорапи. Ниман не ги изпускаше от очи. Известно време бягаха с другите. После, когато в техните обезобразени лица постепенно почна да се чете жадната надежда, че са се отървали, Ниман направи спокойно няколко крачки напред и когато минаваха с куцане пред него, им подложи крак. Те паднаха и се опитаха да се изправят. С два ритника ги повали отново. Опитаха се да пълзят.

— Стани! — изкряска той със своя дрезгав тенор. — Марш оттатък!

През цялото време той остана с гръб към барака 22. Каруселът на смъртта беше вече минал в по-бавен ход. Бяха паднали още четирима. И лежаха на земята. Двама в безсъзнание. Единият, облечен в хусарска униформа, получена предната вечер; другият — в дамска риза с евтина дантела под някакъв изрязан кафтан. Началникът на дрешника, беше разпределил с чувство на хумор нещата от Освиенцим между затворниците. Имаше още няколко дузини хора, които бяха облечени като за карнавал.

509 наблюдаваше как Розен се препъва полунаведен и изостава. Знаеше, че след няколко секунди ще бъде напълно изтощен и ще

грохне. „Не ми влиза в работата — мислеше той. — Никак. Не искам да правя глупости. Всеки да се грижи за себе си.“ Редицата приближи отново бараката. 509 видя, че сега Розен е последен. Погледна бързо към Ниман, който все още стоеше гърбом към бараката, а след това се огледа. Никой от старшите не го виждаше. Всички гледаха двамата, на които Ниман беше подложил крак. Хандке беше направил даже крачка напред с протегнатата глава. 509 хвана минаващия край него Розен за ръката, дръпна го към себе си и го блъсна назад през редиците.

— Бързо! Мини! В бараката! Скрый се!

Той чу пъхтенето на Розен след себе си и с края на окото си видя нещо като движение, а след това всичко затихна. Ниман не беше видял нищо. Той все още не се обръщаше. Хандке също не бе забелязал нищо. 509 знаеше, че вратата на бараката е отворена. Надяваше се, че Розен го е разбрал. И вярваше, че ако все пак го заловят, той няма да го издаде. Сигурно знаеше, че и без това ще бъде загубен. Новите не бяха броени от Ниман и сега той имаше някакъв шанс, 509 почувствува, че коленете му треперят и гърлото му пресъхва. Изведнъж кръвта зашумя в ушите му.

Предпазливо погледна към Бергер. Бергер наблюдаваше неподвижно бягащата тълпа, от която все повече и повече хора падаха. Неговото опънато лице показваше, че е видял всичко. Тогава чу зад себе си шепота на Лебентал: „Вътре е.“ Треперенето на коленете му се засили. Трябваше да се облегне на Бухер.

Дървените обуца, раздадени на някои от новите, лежаха разпръснати навсякъде. Хората не бяха свикнали да ги носят и ги бяха загубили. Само двама души трополяха все още отчаяно с тях. Ниман избърса изпотените си очила. Това беше от топлината, която го обземаше при вида на този страх от смъртта, когато затворниците падаха, повдигаха се, падаха, ставаха и се олюляваха напред. Усещаше топлина в стомаха и зад очите. За първи път я беше усетил, когато беше убил първия си евреин. В същност, без да иска, но тогава нещо го беше прихванало. Преди това беше винаги свит, подбутван човек и отначало почти се беше страхувал да го удари. Но после, когато бе видял, че евреинът пълзи пред него по пода и моли за живота си, изведнъж бе усетил как става друг, по-силен, по-могъщ, бе почувствувал кръвта си, хоризонтът се беше разширил, опустошеното буржоазно четиристайно жилище на дребния еврейски търговец на

готови дрехи с неговите зелени рипсови мебели се беше преобразило в азиатската пустиня на Чингиз хан, а търговският служител беше станал изведнъж господар на живота и смъртта — и това беше мощ, всемогъщество, едно остро опиянение, което бе расло и се бе изкачвало нагоре, докато след това първият удар беше дошъл като от само себе си, по меко подаващия се череп с редките, боядисани коси.

— Отделение, стой!

Затворниците не можаха да повярват. Бяха очаквали, че ще ги карат да тичат до смърт. Бараките, плацът и хората се въртяха в едно слънчево затъмнение пред тях. Държаха се един за друг. Ниман си сложи отново избърсаните очила. Изведнъж почна да бърза.

— Донесете трупове насам.

Те се опулиха срещу него. Досега още нямаше трупове.

— Припадналите — поправи се той. — Тези, които са останали да лежат.

Със залитане започнаха да повдигат падналите за ръцете и краката. На едно място имаше цял възел от човешки тела. Бяха нападали един върху друг. 509 видя Зулцбахер в блъсканицата. Закрит от другите, той стоеше и риташе един легнал пред него на земята човек и го дърпаше за косите и за ушите. После се наведе и го изправи на колене. Мъжът падна в безсъзнание назад. Зулцбахер го блъсна пак. Взе го под мишниците и се опита да го изправи. Не успя. Започна да го бие отчаяно с юмруци, докато един старши го блъсна настрана. Зулцбахер се нахвърли отново. Старшият го ритна. Той помисли, че Зулцбахер е ядосан на легналия и му отмъщава.

— Проклето животно! — изръмжа той. — Остави го на мира. И без това ще пукне.

Капото Щрошнайдер дойде с открития камион, с който обикновено откарваха труповете, като мина през портата на телената мрежа. Моторът гърмеше като картечница. Щрошнайдер спря до купчината. Падналите бяха натоварени. Някои още се опитваха да избягат. Бяха дошли в съзнание. Но сега Ниман внимаваше. Той не пусна никого. Никого и от онези, които се бяха обадили доброволно.

— Назад, който не е отгук! — извика той. — Тези, които се записаха като болни, да натоварят останалите!

Хората се впуснаха към бараките, колкото можеха по-бързо. Припадналите бяха натоварени. Тогава Щрошнайдер даде газ. Той

караше така бавно, че доброволците можеха да го следват пеша. Ниман вървеше с тях.

— Сега идва краят на вашето страдание — каза той с променен, почти приятелски глас на жертвите си.

— Къде ги отвеждат? — запита един от новите в барака 22.

— Навярно в блок 46.

— Какво става там?

— Не знам — отвърна 509. Не искаше да каже това, което знаеха в лагера — че в едно от помещенията на опитната барака 46 Ниман има бидон с бензин и няколко спринцовки и че никой от затворниците няма да се върне. Вечерта Щрошнайдер ще ги откара в крематориума.

— Защо би така едного от тях? — попита 509 Зулцбахер.

Зулцбахер го погледна и не отговори нищо. Той преглъщаше с мъка, като че трябваше да глътне топка памук, и се отдалечи.

— Това беше брат му — каза Розен.

Зулцбахер повърна, а от устата му излезе само малко зеленикав стомашен сок.

— Виж ти! Още ли си тук? Изглежда са те забравили?

Хандке стоеше пред 509 и го измерваше бавно с поглед от горе до долу. Беше по време на вечерната проверка. Блоковете бяха строени навън.

— Ти трябваше да бъдеш отписан. Ще се осведомя.

Той се поклащаше на пети напред-назад и гледаше 509 със светлосините си изпъкнали очи. 509 стоеше съвсем безмълвен.

— Какво? — запита Хандке.

509 не отговори. Би било лудост да дразни блоковия старши с нещо. Мълчанието беше винаги най-доброто. Всичко, на което можеше да се надява, беше, че Хандке ще забрави пак или че не говори сериозно. Хандке се ухили. Зъбите му бяха жълти, на петна.

— Какво? — повтори той.

— Тогава номерът беше записан — каза Бергер спокойно.

— Тъй? — Хандке се обърна към него. — Сигурен ли си?

— Да. Шарфюрерът Шулте го записа. Аз видях.

— В тъмнината? Тогава всичко е наред. — Хандке продължаваше да се поклаща. — Тогава мога спокойно да отида да се

осведомя. Няма да навредим никак, нали?

Никой не отговори.

— Първо можеш да плюскаш — заяви Хандке самодоволно. — Вечеря. Няма смисъл да питам блокфюрера за тебе. Ще отида направо, където трябва, ей, ти, изчадие на сатаната! — Огледа се. — Мирно! — изкомандува след това той.

Дойде Болте. Бързаше, както винаги. Два часа бе губил на карти и тъкмо сега му бе провървяло. С досада погледна мъртвите и се изпари толкова скоро, колкото му беше възможно. Хандке остана. Той изпрати бакарите в кухнята за храна и закрачи към телената мрежа, която отделяше женските бараки от Малкия лагер. Там спря и се загледа нататък.

— Да влезем в бараката — рече Бергер. — Един може да остане навън да го наблюдава.

— Аз — заяви Зулцбахер.

— Кажи ми, щом тръгне. Веднага!

Ветераните насядаха в бараката. По-добре беше Хандке да не ги вижда.

— Какво да правим? — попита Бергер загрижен. — Дали тази свиня наистина говори сериозно?

— Може пък да забрави. Изглежда, че го е при хванало отново. Да имаме ракия да го напием!

— Ракия! — Лебентал плю. — Невъзможно! Съвсем невъзможно!

— Може би е искал само да се пошегува — каза 509. Не му се вярваше, но такива неща бяха ставали в лагера доста често. Есесовците бяха майстори във всяването на страх. Мнозина не можеха да издържат в края на краищата. Някои се бяха хвърлили върху телената мрежа, на други не беше издържало сърцето.

Розен се приближи.

— Имам пари — пошепна той на 509. — Вземи ги. Бях ги скрил и ги промъкнах дотук. Ето четиридесет марки. Дай му ги. Така правехме в нашия лагер.

Той бутна банкнотите в ръката му. 509 ги усети и ги взе, почти без да забележи.

— Няма да помогнат — рече той. — Ще ги вземе, ще ги сложи в джоба си и въпреки това ще направи каквото си иска.

— Тогава обещавай му повече.

— Откъде ще вземем повече?

— Лебентал има малко — каза Бергер. — Нали така, Лео?

— Да, аз имам малко. Но щом веднъж му покажем пари, той ще идва всеки ден и ще иска все повече, докато ги свършим. Тогава ще сме пак там, където сме сега. Само че без пари.

Всички мълчаха. Никой не смяташе заключението на Лебентал за безсърдечно. То беше делово, нищо повече. Въпросът беше просто в това, дали си струва да се жертвуват всички възможности за търгуване на Лебентал само за да получат няколко дни отсрочка за 509. Ветераните биха получавали по-малко храна; може би с толкова по-малко, че някои или всички щяха да измрат. Никой от тях не би се поколебал да даде всичко, ако с това наистина биха могли да спасят 509, но то беше невероятно, ако Хандке имаше сериозни намерения. Лебентал имаше право. Не си струваше да се рискува животът на десетина души, за да се даде възможност на един-единствен да просъществува два-три дни повече. Това беше неписаният, безмилостен закон на лагера, по силата на който бяха останали живи досега. Знаеха го всички; в този случай обаче още не искаха да го признаят. Търсеха някакъв изход.

— Би трябвало да пречукаме тази мърша — рече най-последно Бухер безнадеждно.

— С какво? — запита Ахасфер. — Той е десет пъти по-силен от нас.

— Ако всички заедно, с нашите канчета...

Бухер занемя. Знаеше, че това е идиотщина. Десетина души щяха да бъдат обесени, ако това успееше.

— Все още ли е там? — запита Бергер.

— Да. На същото място.

— Може би ще забрави.

— Тогава нямаше да чака. Той каза, че ще чака, докато свърша с яденето.

Мъртво мълчание беше увиснало в мрака.

— Можеш да му дадеш поне тези четиридесет марки — каза след малко Розен на 609. — Те са само твои. Аз ти ги давам. Само твои. Те не засягат никого другия.

— Правилно — заяви Лебентал. — Това е правилно.

509 гледаше през вратата. Тъмната фигура на Хандке се открояваше на сивото небе. Веднъж вече беше ставало подобно нещо — една тъмна глава върху фона на небето и една голяма опасност. Не знаеше точно кога. Погледна пак през вратата и се учуди, че е толкова нерешителен. Смътно чувствуваше някаква неясна съпротива у себе си. Съпротива срещу опита да подкупи Хандке. По-рано не познаваше подобно нещо; винаги бе изпитвал само чист страх.

— Върви — каза Розен. — Дай му парите и му обещавай още.

509 се двоумеше и сам не можеше да разбере защо. Разбираше, че подкупът няма особен смисъл, ако Хандке действително е решил да го погуби. Такива случаи беше виждал в лагера често; вземаха на хората всичко, каквото имаха, а след това ги унищожаваша, за да не могат да говорят. Но един ден живот беше един ден живот — а през това време можеше да се случи много нещо.

— Бакарите идват — съобщи Карел.

Слушай — шепнесе Бергер на 509, — опитай се, дай му парите. Ако дойде пак и поиска повече, ще го заплашим, че ще съобщим за подкупа. Ние сме цяла дузина свидетели. Това е много. Всички ще кажем, че сме видели. Тогава той няма да рискува. Това е единственото, което можем да направим.

— Идва — пошепна Зулцбахер отвън.

Хандке се беше обърнал. Идваше бавно към секция D.

— Къде си, дяволе? — попита той.

509 излезе. Нямахте смисъл да се крие.

— Тук.

— Добре. Аз си отивам сега. Вземи си сбогом и си направи завещанието. Те ще те отмъкнат. С тъпани и зурли.

Той се хилеше. Завещанието беше чудесна шега. Също така тъпаните и зурлите. Бергер побутна 509. 509 пристъпи крачка напред.

— Мога ли да поговоря с вас?

— Ти с мен? Глупости!

Хандке тръгна към изхода. 509 го последва.

— Имам пари у себе си — проговори той зад гърба на Хандке.

— Пари? Така ли? Колко? — Хандке продължаваше да върви. Не се обърна.

— Двадесет марки. — 509 искаше да каже четиридесет, но чудноватата съпротива у него му беше попречила. Чувствуваше я като

инат; за живота си той бе предложил половината.

— Двадесет марки и два пфенига! Махни се, човече.

Хандке тръгна по-бързо. 509 успя да го настигне.

— Двадесет марки са по-добре от нищо.

— Лайна.

Сега вече нямаше смисъл да предлага четиридесет. 509 чувствуваше, че е направил голяма грешка, трябваше да предложи всичко. Повдигаше му се. Съпротивата, която беше чувствувал преди, изчезна.

— Имам още пари — каза той бързо.

— Я гледай ти! — Хандке се спря. — Капиталист! Загазил капиталист! Колко имаш още?

509 си пое дъх.

— Пет хиляди швейцарски франка.

— Какво?

— Пет хиляди швейцарски франка. В една банкова касетка в Цюрих.

Хандке се засмя.

— И искаш да ти повярвам, дрипльо?

— Не съм бил винаги дрипльо.

За миг Хандке се загледа в 509.

— Аз ще ви припиша половината от парите — каза 509 бързо. — Една проста цесия е достатъчна и те ще бъдате ваши. Две хиляди и петстотин швейцарски франка. — Той гледаше коравото, безизразно лице пред себе си. — Войната ще свърши скоро. Парите в Швейцария тогава ще бъдат добре дошли. — Чакаше. Хандке все още не отговаряше. — Когато войната бъде загубена — прибави тихо и бавно 509.

Хандке вдигна глава.

— Така — каза той беззвучно. — Такава сметка ли си правиш вече, а? Всичко си премислил изтънко, нали? Но си направил сметката без кръчмаря! Сам падна в примката. Сега с тебе ще се заеме и политическият отдел — забранена валута в чужбина! Като че другото не ти стигаше! Човече, не бих искал да имам твоята глава на раменете си.

— Две хиляди и петстотин франка да имаш или не, не е все едно...

— И за тебе също. Махай се! — изрева изведнъж Хандке и блъсна така силно 509 по гърдите, че той падна.

509 се изправи полека. Бергер се приближи. Хандке беше изчезнал в тъмнината. 509 знаеше, че няма смисъл да тича след него; пък и Хандке беше вече много далеч.

— Какво стана? — запита Бергер бързо.

— Не ги взе.

Бергер не отговори. Той погледна 509. 509 видя, че Бергер държи тояга в ръка.

— Предложих му много повече — каза той. — Не искаше — той се огледа смутено. — Трябва да съм сбъркал. Не знам в какво.

— Какво пък може да има против тебе?

— Никога не е можел да ме търпи — поглади 509 челото си. — Сега е все едно. Предложих му даже пари в Швейцария. Франкове, две хиляди и петстотин. Не иска.

Стигнаха до бараката. Нямаше нужда да говорят. Другите вече знаеха какво бе станало. Всички бяха останали там, където бяха преди; никой не бе помръднал, по като че около 509 се беше открило празно място — един невидим, непреодолим обръч, който го изолираше: самотата на смъртта.

— Проклятие! — каза Розен.

509 го погледна. Сутринта го беше спасил. Чудно беше, че бе могъл да го направи, а сега сам беше някъде, където не можеше и ръка да се подаде.

— Дай ми часовника — каза той на Лебентал.

— Ела в бараката — каза Бергер. — Трябва да помислим...

— Не. Сега може само да се чака. Дай ми часовника. И ме оставете сам...

Той седеше сам. Стрелките на часовника излъчваха зелена светлина в тъмнината. „Тридесет минути — мислеше той. — Десет минути до управлението, десет минути за рапорт и за получаване на заповед, десет минути назад. Един полукръг на голямата стрелка“ — толкова живот му оставаше сега.

„Може би малко повече“ — помисли изведнъж той. — Ако Хандке съобщи за парите в Швейцария, тогава ще се заеме политическият отдел. Ще се опитат да получат парите и ще го оставят да живее дотогава, докато ги получат. За това не беше мислил, когато

бе казал на Хандке, а само за алчността на блоковия старши. Това беше един шанс. Но не беше сигурно, че Хандке ще обади за парите. Може би само ще каже, че Вебер е искал да види 509.

Бухер се приближи тихо в тъмнината.

— Имам още една цигара — каза нерешително той. — Бергер иска да влезеш и да я изпушиш.

Цигара. Правилно, ветераните имаха още една. Една от тези, които беше донесъл Левински след дните в карцера. Карцерът — сега знаеше коя беше тъмната фигура на фона на небето, която Хандке му беше припомнил, и къде я беше видял. Това беше Вебер, Вебер, който бе причина за всичко това.

— Ела — каза Бухер.

509 поклати глава. Цигарата. Прощално ядене. Прощална цигара. Колко ще продължи изпушването ѝ? Пет минути? Десет, ако се пуши бавно? Една трета от неговото време. Много. Трябваше да се направи нещо друго. Но какво? Нямахше какво да се прави. Изведнъж устата му пресъхна от стръвно желание за тютюн. Не искаше. Ако запушеше, щеше да признае, че е загубен.

— Върви си! — зашепна той разярен. — Махай се с мръсната си цигара!

Спомни си едно подобно желание. Този път нямаше нужда да се напруга дълго. Пурата на Нойбауер тогава, когато Вебер наби него и Бухер, пак Вебер. Както винаги. От години...

Не искаше да мисли за Вебер. Сега не. Погледна часовника. Бяха минали пет минути. Погледна небето. Нощта беше влажна и много топла. Беше нощ, през която всичко расте. Нощ на корени и пъпки. Пролет. Първа пролет с надежда. Една дрипава, отчаяна надежда. Странно, слабо ехо от отдавна отмрели години, но то беше нещо огромно и беше замаяло главите им, и всичко беше променило. Не трябваше да казва на Хандке, че войната е загубена — говореше нещо в него.

Много късно. Беше го сторил. Небето като че бе почнало да потъмнява, да става по-прашно, по-овъглено, по-ниско, безкраен капак, който се спуска, изпълнен със заплахата. 509 дишаше мъчително. Искаше да изпълзи нанякъде, да скрие главата си в някой ъгъл, да я скрие в земята. Да я спаси. Да изтръгне сърцето си, да го скрие, за да бие после, когато...

Четиринадесет минути. Мърморене зад него, монотонно, натрапчиво, чуждо. „Ахасфер — мислеше той. — Ахасфер се моли.“ Той чуваше и като че бяха минали часове, преди да си спомни какво е това. Беше същото мърморене и пеене, което беше чувал толкова често, молитвата за мъртвите. Кадиш. Ахасфер го опяваше вече.

— Не съм още мъртъв, старче — викна той гърбом. — Все още. Престани с молитвите...

Някой отговори. Бухер.

— Той не се моли — каза Бухер.

509 не чуваше вече. Почувствува, че изведнъж нещо в него се променя. Беше преживял много ужаси, познаваше сивия като медуза ужас на безкрайното затворничество, познаваше острия разкъсващ ужас преди изтезанията, познаваше дълбокия, бързо минаващ ужас пред собственото си отчаяние — познаваше ги всичките и беше устоял, познаваше ги, но знаеше също така, че има още един последен, и знаеше, че сега е неговият ред: ужасът на ужасите, големият ужас пред смъртта. Не беше го изпитвал вече години и беше вярвал, че няма да се върне никога, че той вече не ще може да се страхува, че ужасът е бил всмукан от мизерията, от постоянната близост на смъртта и от крайното равнодушие. Не беше го изпитал, когато отиваше с Бухер към канцеларията — сега обаче чувствуваше неговите ледени капки по гръбначния си стълб и знаеше, че това бе, защото е имал отново надежда, чувствуваше го, и това беше лед и празнота, и разложение, и беззвучен вик. Опря ръце на земята и се загледа втренчено напред. Нямаше вече небе, това над него беше само смучещ, смъртен страх. Какво бе станало с живота пред него? Какво бе станало със сладкия звук на растежа, къде бяха останали пъпките? Къде беше ехото, нежното ехо на надеждата? Мъждееща, изгасваща в горчива агония, съскаше последната, мизерна искра в червата и светът бе застинал в оловно падение и ужас.

Мърморенето. Какво бе станало с мърморенето? Не се чуваше вече. 509 вдигна бавно ръка. Поколеба се, преди да я отвори, като че държеше диамант, който можеше да е станал въглен. Отпусна пръсти и почака няколко мига, преди да погледне двете бледни чертички, които означаваха края.

Тридесет и пет минути. Тридесет и пет? Пет минути повече от тридесетте, на които бе разчитал. Пет повече; пет страшно скъпи,

важни минути. Но може да е траял пет минути по-дълго докладът пред политическата полиция; или пък Хандке не е бързал.

Седем минути повече. 509 седеше безшумно. Дишаше и усещаше, че пак диша. Още нищо не се чуваше. Никакви стъпки, никакво дрънчене, никакви викове. Небето беше пак над него и се отдръпваше назад. То не беше вече само черен натиск и надгробна плоча. Подухваше слаб вятър.

Двадесет минути. Тридесет. Някой зад него въздъхна. По-светло небе. По-далечно. Пак ехо, далечно биене на сърцето, тихият барабан на пулса, и още: ехо на ехото, ръце, които са пак ръце, искра, неизгаснала, пак светеща, и — по-силно отпреди. Малко по-силно. С това малко, което се беше прибавило чрез страха. Лявата му ръка изтърва обезсилена часовника.

— Може би — пошепна Лебентал зад 509 и млъкна уплашено и суеверно.

Време вече нямаше. То се беше стопило. Топеше се на всички страни. Време — станало вода, потекло нанякъде, надолу по хълмовете. Той не се изненада, когато Бергер взе часовника и каза:

— Един час и десет минути. Днес вече няма да се случи нищо. Може би никога, 509. Може да е размислил.

— Да — каза Розен.

509 се обърна.

— Лео, няма ли да дойдат момичетата тази вечер?

Лебентал го изглежда.

— За това ли мислиш сега?

— Да.

„За какво друго — мислеше 509. — За всичко, което ме отвлича от този страх, който кара костите да се топят като желатин.“

— Имаме пари — каза той. — Аз предложих на Хандке само двадесет марки.

— Ти си му предложил само двадесет марки? — попита Лебентал недоверчиво.

— Да. Двадесет или четиридесет беше все едно. Ако иска, ще ги вземе, край, и е все едно дали са двадесет или четиридесет.

— И ако утре дойде?

— Ако дойде, ще получи двадесет марки. Ако ме е обадил, ще дойде SS. Тогава въобще няма да има нужда от пари.

— Не те е обадил — каза Розен. — Сигурно не е. Ще вземе парите.

Лебентал се беше овладял.

— Задръж парите си — каза той. — Имам достатъчно за тази вечер. — Той видя, че 509 прави едно движение. — Не ги искам — каза той настойчиво. — Имам достатъчно. Остави ме на спокойствие.

509 се надигна бавно. Докато седеше, той мислеше, че никога не ще може да стане пак, като че костите му наистина се бяха превърнали в желатин. Раздвижи се. Ръце, крака. Бергер го последва. Известно време мълчаха.

— Ефраим — рече 509 тогава, — вярваш ли, че някога ще можем да се отървем от страха?

— Много зле ли беше?

— По-зле не можеше и да бъде, по-зле отпреди.

— По-зле, защото повече държиш на живота — рече Бергер.

— Мислиш ли?

— Да. Ние всички се променихме.

— Може би, но ще се отървем ли някога през живота си от страха?

— Не знам. От този — да. Това беше разумен страх. Основателен. Другият, постоянният, страхът на концентрационния лагер — не знам. Пък и все едно е. Засега трябва да мислим за утре. За утре и за Хандке.

— Тъкмо за това не искам да мисля — рече 509.

XIII

Бергер се беше запътил към крематориума. Редом с него вървеше група от шестима души. Той познаваше един от тях. Беше адвокат на име Мосе. През 1932 година участвувал като съобвинител в един процес за убийство срещу двама нацисти. Нацистите били оправдани, а веднага след поемането на властта Мосе отишъл в концентрационния лагер; Бергер не го бе виждал, откакто беше в Малкия лагер. Позна го, защото носеше очила само с едно стъкло. Мосе нямаше нужда от второ; имаше само едно око. Другото му бяха изгорили с цигара през 1933 година като разписка за процеса.

Мосе вървеше в края.

— Къде? — запита го Бергер, без да движи устни.

— Крематориума. Работа.

Групата отмина. Сега Бергер видя, че е познавал още един от тях: Бреде, социалдемократ, партиен секретар. Направи му впечатление, че и шестимата са политически затворници. След тях вървеше капо със зеления триъгълник на криминалните. Той си свирукаше някаква мелодия. Бергер си спомни, че това е шлагер от стара оперета. В паметта му механично изплува и текстът: „Сбогом, ти малка звънчева фея, прости, не ще те видя пак.“

Загледа се след групата. „Звънчева фея“ — мислеше той ядосан. Това навярно означава телефонистка. Защо му бе хрумнало изведнъж това? Защо си бе спомнил тази латернаджийска мелодия и даже глупавите ѝ думи? Толкова по-важни неща беше вече отдавна забравил.

Той вървеше бавно и вдишваше свежото утро. Пътят през трудовия лагер беше за него винаги като разходка през парк. Още пет минути до стената, която обграждаше крематориума. Пет минути вятър и ранно утро.

Видя как групата с Мосе и Бреде изчезна зад една порта. Странно беше, че нови хора бяха отредени за работа в крематориума. Крематориумната група се съставяше от специален отряд затворници,

които дивееха заедно. Те бяха по-добре хранени от останалите и се ползуваха с редица предимства. Затова пък ги сменяха след няколко месеца и ги изпращаха в някой лагер на смъртта. Сегашната група обаче работеше едва от два месеца и много рядко придаваха странични хора към тях. Бергер беше почти единствен. Отначало го бяха изпратили само за няколко дни да замести и когато предшественикът му умря, той продължи да работи. Не получаваше по-добра храна и не живееше заедно с групата от крематориума. Затова се надяваше, че няма да бъде изпратен с нея след два или три месеца. Но това беше само надежда. Той мина през вратата и видя, че шестимата стоят в една редица на двора. Бяха недалеч от бесилката, която се издигаше в средата. Всички се стараеха да не гледат дървените стълбове. Лицето на Мосе се беше променило. Той се пулеше страхливо към Бергер с едното си око през стъклото на очилата. Бреде беше навел глава.

Началникът се обърна и забеляза Бергер.

— Какво търсиш тук?

— Командиран към крематориума. Зъбна контрола.

— Зъбният тенекеджия? Тогава измитай се по-скоро оттук. Мирно, вие другите!

Шестимата мъже стояха толкова мирно, колкото им беше възможно. Бергер мина близо до тях. Той чу, че Мосе шепне нещо, но не го разбра. Не можеше и да спре, капото го наблюдаваше. „Странно е — мислеше той, — че една толкова малка група се води от капо, вместо от старши работник.“

Подземието на крематориума имаше от едната си страна голяма наклонена шахта, която извеждаше навън. Трупове, оставени накуп в двора, биваха хвърляни в тази шахта и те се плъзгаха в подземие. Там ги разсъбличаха, ако не бяха вече голи, записваха ги и ги претърсваха за злато. Работата на Бергер беше тук, долу. Той трябваше да пише смъртните актове и да изважда златните зъби на мъртвите. Човекът, който беше вършил това по-рано, един зъботехник от Цвикау, беше умрял от отравяне на кръвта.

Капото, който надзираше долу, се казваше Драйер. Той дойде няколко минути по-късно.

— Започвай — каза той навъсено и седна до една малка маса, на която бяха подредени списъците.

Освен Бергер тук имаше още четирима души от групата на крематориума. Те застанаха до шахтата. Първият труп се плъзна през нея като огромен бръмбар. Четиримата мъже го изтеглиха по циментовия под до средата на помещението. Беше вече вкочанен. Съблякоха го бързо. Смъкнаха куртката с номера и отличителния знак. Единият от затворниците задържа надолу дясната ръка, която стърчеше, докато издърпваха ръкава, после я пусна и тя отскочи назад като клон. Панталоните се смъкваха по-лесно.

Капото записа номера на мъртвия.

— Пръстен? — запита той.

— Не. Няма пръстен.

— Зъби?

Той светна с джобната си лампа в полуотворената уста, по която имаше засъхнала тъмна ивица кръв.

— Златна коронка вдясно — каза Бергер.

— Добре. Навън.

Бергер коленичи с клещите до главата, а един затворник я държеше здраво. Другите събличаха вече следващия труп, извикаха номера и хвърлиха дрехите настрани върху дрехите на първия. С трясък като сухи дърва за горене все повече и повече мъртви се плъзгаха надолу по шахтата. Те падаха един върху друг и се заклещваха. Един дойде с краката напред и остана да стои прав. Облегнал се беше на шахтата, очите му бяха широко отворени, устата изкривена. Дланите му бяха полусвити. Изпод отворената риза висеше верижка на медальон. Той остана известно време така. Други трупове шумно падаха върху него. Между тях имаше и една жена с доста дълга коса. Изглежда е била от лагера за смяна. Главата ѝ се показва първа и косата падна върху лицето на мъжа. Най-после, като уморен от толкова смърт върху плещите си, той се хлъзна бавно настрани и падна. Жената падна върху него. Драйер видя това, ухили се и облиза горната си устна, на която растеше цирей.

През това време Бергер беше извадил зъба. Поставиха го в една от двете кутии. Втората беше за пръстените. Драйер записа коронката.

— Мирно! — извика изведнъж един от затворниците. Петимата застанаха мирно. Беше влязъл SS-шарфюрерът Шулте.

— Продължете работата.

Шулте възседна обратно един стол, който стоеше до масата със списъците. Загледа се в купчината трупове.

— Вън има осем души, които пускат труповете — каза той. — Много са. Повикайте четирима долу, могат да помагат тук. Ти там — посочи той един от затворниците.

Бергер изтегли венчалния пръстен на един труп. Обикновено това ставаше лесно: пръстите бяха тънки. Пръстенът беше поставен във втората кутия и Драйер го записа. Трупът нямаше зъби. Шулте се прозяваше.

Съгласно предписанието труповете трябваше да бъдат аутопсирани, за да се установят причините за смъртта и да се впишат в досието, но никой не се грижеше за това. Лагерният лекар идваше рядко, но изобщо не поглеждаше мъртвите. И се вписваха винаги едни и същи причини за смъртта: обикновено сърдечна слабост. И Вестхоф беше умрял от сърдечна слабост.

Голите тела, които бяха записани, се поставяха до един асансьор. Изтегляха ги горе в горивното помещение, когато пещите се нуждаеха от трупове.

Човекът, който беше излязъл, се завърна с четирима души. Бяха от групата, която Бергер беше видял. С тях бяха Мосе и Бреде.

— Марш, вие там! — каза Шулте. — Помагайте при събличането и записвайте нещата. Лагерното облекло на един куп, частните неща на друг, общата отделно. Хайде!

Шулте беше млад човек, на 23 години, рус, със сиви очи и открито правилно лице. Той членуваше в съюза на Хитлеровата младеж още отпреди завземането на властта и беше получил възпитанието си в него. Беше научил, че има пълноценни и малоценни хора, и вярваше твърдо в това. Познаваше расовите теории и партийните догми и те бяха неговата библия. Беше добър син, но би предал и собствения си баща, ако се обявеше против партията. Партията беше за него непогрешима, друго нищо не знаеше. Обитателите на лагера бяха врагове на партията и на държавата и затова стояха извън понятията за състрадание и човечност. Те бяха нещо по-долно от животни. Когато ги умъртвяваха, беше все едно, че умъртвяват вредни насекоми. Шулте имаше напълно спокойна съвест. Спеше добре и единственото, за което съжаляваше, беше обстоятелството, че не е на фронта. Бяха го оставили тук поради порок

на сърцето. Беше благонадежден приятел, обичаше музиката и поезията и изтезанията считаше за неизбежно средство при получаването на сведения от арестуваните, защото всички врагове на партията лъжат. През живота си беше убил по заповед шестима души и никога не мислеше за това; двама от тях бавно, за да му издадат своите съучастници. Беше влюбен в дъщерята на един съдебен съветник и ѝ пишеше хубави, малко романтични писма. В свободното си време обичаше да пее, имаше приятен тенор.

Последните голи трупове бяха наредени до асансьора. Мосе и Бреде ги бяха отнесли дотам. Лицето на Мосе се беше успокоило. Той се усмихна на Бергер. Страхът му навън се бе оказал неоснователен. Беше помислил, че ще отиде на бесилката. Сега работеше, както им беше казано. Всичко беше в ред. Той беше спасен. Работеше бързо, за да покаже добрата си воля. Вратата се отвори и влезе Вебер.

— Мирно!

Всички затворници застанаха мирно. Вебер пристъпи с лъскавите си елегантни ботуши към масата. Той обичаше хубавите ботуши. Те бяха неговата почти единствена страст. Предпазливо изтръска цигарата, която беше запалил, заради вонята на труповете.

— Готови? — попита той Шулте.

— Тъй вярно, щурмфюрер. Току-що. Всичко бе записано и описано.

Вебер надникна в кутията със златото. Извади медальона, който беше носил изправеният труп.

— Какво е това?

— Един св. Христофор, щурмфюрер — заяви усърдно Шулте. — Медальон за щастие.

Вебер се ухили. Шулте не забеляза собствената си шега.

— Добре — каза той и постави обратно медальона. — Къде са четиримата от горе?

Четиримата излязоха напред. Вратата се отвори пак и шарфюрерът Щайнбрeнер влезе с двамата, които бяха останали отвън.

— Застанете до четиримата — каза Вебер. — Другите вън! Горе!

Затворниците от групата на крематориума изчезнаха бързо. Бергер ги последва. Вебер наблюдаваше останалите шестима.

— Не там — каза той, — застанете ей там, под куките.

В стената на помещението срещу шахтата бяха забити четири здрави куки. Те бяха на около половин метър над главите на затворниците, които застанаха под тях. В ъгъла отдясно имаше трикрако столче. До него, в една кутия, имаше въжета, завързани на къси примки, накрая с куки.

Вебер ритна с левия си ботуш столчето, така че то се плъзна пред първия затворник.

— Качвай се! — Мъжът трепереше, но се покачи на столчето. Вебер погледна куката с късите въжета. — Така, Гюнтер — каза той на Щайнбрер. — Играта може да започне. Покажи какво можеш.

Бергер се преструваше, че помага да натоварят две носилки с трупове. Никога преди не бе използван за тази работа, защото беше много слаб. Но когато изпъдените работници се бяха качили горе, старши работникът им беше извикал да се заемат с нещо полезно. Добре беше да се преструваш, че изпълняваш заповедта.

Единият от труповете върху носилката беше на жената с разпуснатите коси, другият беше мъж, като че направен от мръсен восък. Бергер повдигна раменете на жената и напъха косите ѝ под тях, да не би при хвърлянето в пещта горещото течение от жаравата да ги отхвърли назад и те да изгорят ръцете му. Странно беше, че не са били отрязани. По-рано това се правеше редовно и косите биваха събирани. Навярно това вече нямаше смисъл, в лагера бяха останали много малко жени.

— Готово — каза той на другите. Отвориха вратите на пещта. Огънят струеше навън. С едно движение метнаха плоските железни носилки в жаравата.

— Затваряй вратите! — извика някой. — Затваряй вратите!

Двамата затворници блъснаха тежките врати, но едната отскочи назад. Бергер видя как жената се изправя, като че се събужда. Запалената коса обгърна в миг главата ѝ като буйно бледожълто сияние на светец, но тогава вратата, която се беше заклецила от едно малко парче кост, се блъсна втори път и се затвори плътно.

— Какво беше това? — запита един от затворниците уплашен. Досега той само бе събличал трупове. — Жива ли беше още?

— Не. От жегата — отвърна дрезгаво Бергер. Горещото дихание беше пресушило гърлото му. Даже и очите му изглеждаха като обгорени. — Те се движат винаги.

— Понякога танцуват валс — рече един здрав човек, който беше от групата и минаваше край тях. — Вие какво правите тук горе, подземни привидения?

— Изпратиха ни горе. Мъжът се засмя.

— Защо? За да ви хвърлим в пещта?

— Долу има нови — каза Бергер. Човекът престана да се смее.

— Какво? Нови ли? За какво?

— Не знам. Шестима нови.

Човекът гледаше втренчено Бергер. Очите му блестяха силно върху черното лице.

— Не може да бъде! Ние сме тук едва от два месеца. Не може да ни сменят вече! Няма право! Истина ли е!

— Да. Те сами казаха.

— Научи това! Не можеш ли да разбереш точно?

— Ще се опитам — каза Бергер. — Нямах ли парче хляб? Или нещо друго за ядене? Аз ще ти съобщя.

Човекът извади едно парче хляб от джоба си и го разчупи на две. По-малкото парче даде на Бергер.

— Ето, но разбери, трябва да узная!

— Да. — Бергер се дръпна назад. Някой го тупна отзад по рамото. Беше зеленият капо, който бе отвел Мосе, Бреде и четиримата други в крематориума.

— Ти ли си зъбният тенекеджия?

— Да.

— Долу има още един зъб за вадене. Казаха да слезеш.

Капото беше много блед. Беше изпотен и се облегна на стената. Бергер погледна мъжа, който му беше дал хляба и намигна. Човекът го последва към изхода.

— Вече е ясно — каза Бергер. — Не е било смяна. Те са мъртви. Трябва да слеза долу.

— Сигурен ли си?

— Да, иначе нямаше защо да слизам долу.

— Слава богу — човекът въздъхна с облекчение. — Върни ми хляба — каза той след това.

— Няма — Бергер пъкна ръката си в джоба и стисна коматчето.

— Говедо! Исках само да ти дам по-голямото парче. Новината си заслужава.

Направиха размяната и Бергер се върна в подземие. Щайнбренер и Вебер бяха излезли. Шулте и Драйер бяха сами. На четирите куки на стената висяха четири трупа. Един от тях беше Мосе. Бяха го обесили с очилата. Бреде и последният от шестимата вече лежаха на земята.

— Отвържи оня там — каза безизразно Шулте. — Има една златна коронка отпред.

Бергер се опита да повдигне мъжа. Не можа. Успя едва когато Драйер му помогна. Човекът падна на земята като кукла, пълна с дървени стърготини.

— Този ли? — запита Шулте.

— Тъй вярно.

Мъртвецът имаше един златен кучешки зъб. Бергер го извади и го постави в кутията. Драйер го вписа.

— Някой от другите да има нещо? — запита Шулте.

Бергер прегледа двата трупа на пода. Капото светеше с джобно фенерче.

— Тези нямат нищо. Пломби от цимент и сребърна амалгама у единия.

— Не ни трябва. А как са тези, които още висят?

Бергер напразно се мъчеше да повдигне единия от тях.

— Я остави — каза нетърпеливо Шулте. — Вижда се по-добре, когато висят.

Бергер натисна настрани подпухналия език в широко отворената уста. Изпъкналото единствено око зад стъклото на очилата беше съвсем близо до него. През силната леща то изглеждаше по-голямо и изкривено. Клепачът над празната очна кухина беше полуотворен. Оттам беше изтекла течност. От нея бузата му беше мокра. Началникът стоеше от едната страна, а Шулте точно зад Бергер. Той усещаше дъха на Шулте в тила си. Миришеше на ментови бонбони.

— Нищо — каза Шулте. — Следващият. Следващият можеше да се провери по-лесно, защото нямаше предни зъби. Бяха избити. Две пломби от сребърна амалгама без стойност, отдясно. Дъхът на Шулте опари отново тила на Бергер. Дъхът на един усърден нацист, който

невинно изпълнява дълга си, като търси златни зъби, равнодушен срещу обвинението на една току-що умъртвена уста. Изведнъж Бергер почувствува, че вече почти не може да издържа усещането за това вълнообразно момчешко дихание. „Като че търси птичи яйца в някое гнездо“ — помисли си той.

— Добре, нищо — рече Шулте разочарован. После взе единия списък и кутията със златото и посочи шестимата мъртви.

— Накарайте да изкачат горе и тези и да измият добре помещението.

Строен, млад — той излезе навън. Бергер почна да разсъблича Бреде. Това беше лесно. Можеше да го свърши и сам. Мъртвите бяха още меки. Бреде носеше мрежеста риза, цивилен панталон и кожено яке. Драйер запали цигара. Знаеше, че Шулте няма да се върне.

— Той забрави очилата — каза Бергер.

— Какво?

Бергер посочи Мосе. Драйер се приближи. Бергер сне очилата от лицето на мъртвеца. Щайнбрeнер си бе направил шега и бе обесил Мосе с очила.

— Едното стъкло е още здраво — каза капото. — Но за какво може да послужи едно-единствено стъкло? Само като лупа за децата.

— Рамката е добра.

Драйер се наведе още.

— Никел — каза той презрително, — евтин никел.

— Не — рече Бергер. — Бяло злато.

— Какво? Бяло злато.

Капото взе очилата.

— Бяло злато? Сигурен ли си?

— Абсолютно. Рамката е мръсна. Ако се измие със сапун, ще видите сам.

Драйер претегли очилата на Мосе върху дланта си.

— Тогава ще струва доста.

— Да.

— Трябва да я впишем.

— Списъците не са тук — каза Бергер и погледна капото. — Шарфюрер Шулте ги взе.

— Нищо. Ще изтичам да го настигна.

— Да — каза Бергер и отново погледна Драйер. — Шарфюрер Шулте не обърна внимание на очилата. Или сметна, че нямат стойност. Пък може и да са без стойност. Може да съм се излъгал, може би те са наистина от никел.

Драйер го погледна.

— Може да са били за изхвърляне — каза Бергер. — Заедно с безполезните неща там. Едни счупени никелови рамки.

Драйер остави очилата на масата.

— Свърши най-напред с това.

— Не мога сам. Хората са много тежки.

— Тогава извикай тримата от горе.

Бергер излезе и се върна с тримата затворници. Те откачиха Мосе. Събраният въздух излезе с шум от дробовете му, когато примката се разхлаби. Куките на стената бяха точно на такава височина, че обесените да не могат вече да достигнат пода с крака. Така агонията траеше значително по-дълго. При нормална бесилка вратът обикновено се счупва при отпускането. Хилядолетният райх беше променил това. Бесилките бяха пригодени за бавно задушаване. Стремежът бе не само да убиват, а да убиват бавно и много болезнено. Едно от първите културни постижения на новото правителство беше да отмени гилотината и вместо нея да въведе отново ръчната брадва.

Сега Мосе лежеше гол на пода. Ноктите на ръцете му бяха счупени. Бял прах от вар беше полепнал по тях. При мъчителното задушаване той ги беше забивал в стената. Това личеше и на нея. Стотици обесени бяха издраскали дупки на това място. Същото беше и там, където висяха краката.

Бергер постави дрехите и обувката на Мосе на определените купчини. Погледна към масата на Драйер, но очилата бяха изчезнали. Те не бяха и на купчинката от хартия, мръсни писма и безполезни дрипи, извадени от джобовете на мъртвите. Драйер работеше на масата, без да вдига поглед.

— Какво е това? — запита Рут Холанд.

Бухер се послуша!

— Някаква птица пее. Трябва да е кос.

— Кос?

— Да. Никоя друга птица не пее толкова рано през годината. Това е кос. Спомням си отпреди.

Те седяха от двете страни на двойния бодлив тел, който разделяше женските бараки от Малкия лагер. Това не биеше на очи. Малкият лагер беше така препълнен, че хора се излежаваха и седяха навсякъде. Освен това постове бяха напуснали наблюдателните кули, защото времето им беше изтекло. Те не бяха дочакали смяната. Сега това се случваше понякога в Малкия лагер. Беше забранено, но дисциплината отдавна не беше както преди.

Слънцето залязваше. Неговите отражения в прозорците на града долу бяха пурпурни. Една цяла неразрушена улица светеше, като че къщите горяха. Реката отразяваше неспокойното небе.

— Къде пее?

— Оттатък. При дърветата.

Рут Холанд гледаше през бодливия тел нататък. Ливада, ниви, няколко дървета, една селска къща със сламен покрив, и още по-нататък, върху един хълм — бяла ниска къщичка с градина.

Бухер я погледна. Слънцето смекчаваше набръчканото ѝ лице. Той извади коричка хляб от джоба си.

— Вземи, Рут. Бергер го даде за тебе. Намерил го днес. Едно извънредно парче.

Той хвърли ловко коричката през телената мрежа. Тръпки минаха по лицето ѝ. Коричката лежеше до нея. Доста време не отговори.

— За тебе е — каза тя най-сетне с мъка.

— Не. Аз вече получих едно парче.

Тя преглътна.

— Ти само казваш така...

— Не, съвсем не... — Той видя как пръстите и бързо сграбчиха хляба. — Яж бавно — каза той. — Тогава е по-полезно.

Тя кимна и задъвка.

— Трябва да ям бавно. Пак ми падна един зъб. Те просто се откъртват. Не боли. Досега шест.

— Щом не боли, няма нищо. На един от нашите тук му забра цялата челюст. Той стенеше от болки, докато умря.

— Скоро няма да имам вече зъби.

— Можеш да си поставиш изкуствени. И Лебентал има изкуствена челюст.

— Но аз не искам да нося челюст.

— Защо не? Много хора носят. Това наистина няма никакво значение, Рут.

— Няма да ми дадат челюст.

— Тук не. Но по-късно може да се направи нещо. Има чудесни челюсти. Много по-добри от Лебенталовата. Тя е стара. Вече от двадесет години. Сега има нови, които човек въобще не усеща. Стоят здраво и са по-хубави от истинските зъби.

Рут беше изяла хляба. Тя обърна мътните си очи към Бухер.

— Йозеф, вярваш ли наистина, че някога ще излезем оттук?

— Сигурно! Съвсем сигурно! 509 също вярва. Ние всички вярваме сега.

— А после какво?

— После — Бухер не беше мислил още толкова далеч. — После ще сме свободни — каза той, без да може да си го представи добре.

— Пак ще трябва да се крием. Пак ще ни гонят, както ни гонеха преди.

— Няма да ни гонят вече.

Тя го изгледа продължително.

— И ти вярваш в това?

— Да.

Рут поклати глава.

— Може за известно време да ни оставят на мира, но после пак ще ни подгонят. Те не умеят друго...

Косът започна да пее отново. Звучеше ясно, много сладостно и непоносимо.

— Няма да ни преследват вече — каза Бухер. — Ние ще бъдем заедно. Ще излезем от лагера. Ще съборят оградата от бодлив тел, ще тръгнем по оня път. Никой няма да стреля по нас, никой няма да ни задържа. Ще вървим по полето. Ще влезем в една къща, като бялата къща там, отгатък, и ще седнем на столове.

— Столове...

— Да, истински столове. Ще има маса и порцеланови чинии, и огън.

— И хора, които ще ни изпъдят.

— Няма да ни изпъдят. Ще има легло със завивки и чисти ленени чаршафи. И хляб, и мляко, и месо.

Бухер видя, че лицето ѝ се изкривява.

— Ти трябва да вярваш в това, Рут — каза той безпомощно.

Тя плачеше без сълзи. Плачеха само очите ѝ. Замъглиха се и нещо неясно се завълнува в тях.

— Така мъчно е да се повярва, Йозеф.

— Ти трябва да вярваш — повтори той. — Левински донесе известия. Американците и англичаните са вече далеч отсам Рейн. Идват. Ще ни освободят. Скоро.

Изведнъж вечерната светлина се промени. Слънцето беше стигнало до билото на планината. Син мрак падна върху града. Прозорците изгаснаха. Реката се спотаи. Всичко се спотаи и косът млъкна. Само небето започна да гори сега. Облаците се превърнаха в седефени кораби, широки снопове лъчи падаха върху тях като ветрове от светлина и те плуваха към червените порти на вечерта. Последният лъч легна плътно върху бялата къща на хълма. И докато всичко друго на земята изгасна, тя остана да светлее и това я приближаваше и отдалечаваше повече от всеки друг път.

Те видяха птицата чак тогава, когато се приближи съвсем. Видяха една малка черна топка с крила. Видяха я на фона на величественото небе. Тя летеше високо, после изведнъж се спусна надолу, видяха я и искаха и двамата да направят нещо, но не го направиха; за миг, тъкмо преди да докосне земята, видяха ясно силуета ѝ — малката глава с жълта човка, разперените криле и облата гръд с мелодиите, и тогава се чу лек шум и искрата от електрически заредената мрежа припламна, много малка и бледа, и смъртоносна в залеза на слънцето, и вече нямаше нищо освен един овъглен остатък с увиснал малък крак върху най-долния тел и едно късче от крило, което беше докоснало земята и предизвикало смъртта.

— Това беше косът, Йозеф.

Бухер видя ужаса в очите на Рут Холанд.

— Не, Рут — каза той бързо. — Това беше друга птица. Не беше кос. Пък и да беше, не беше този, който пееше, сигурно не, Рут, не нашият...

— Ти навярно си помисли, че съм те забравил, нали? — попита Хандке.

— Не.

— Вчера беше вече късно. Но ние имаме време, достатъчно, за да те обадим. Утре например цял ден.

Той стоеше пред 509.

— Ей, милионер! Швейцарски милионер. Ще ти избият парите от бърбреците, франк по франк.

— Няма нужда да ми избиват парите — каза 509. — Могат да ги получат и по по-прост начин. Ще подпиша една бележка и те вече няма да са мои. — Той погледна Хандке твърдо. — Две хиляди и петстотин франка. Много пари.

— Пет хиляди — отвърна Хандке. — За гестапо. Мислиш ли, че гестапо ще дели?

— Не. Пет хиляди на гестапо — потвърди 509.

— И бой върху козата, и кръст, и карцер, и Бройер с неговите методи, и най-после бесилката.

— Не се знае още.

Хандке се разсмя.

— А какво друго? Може би похвално писмо? За забранени пари?

— И това не. — 509 продължи да гледа Хандке. Беше изненадан, дето вече не изпитваше страх въпреки съзнанието, че Хандке го държи в ръцете си; но че по-силно от всичко изведнъж усеща нещо друго: омраза. Не мътната, сляпа, дребна омраза на лагера, всекидневната евтина омраза на нещастията на едно умиращо от глад същество към друго заради някое предимство или липса — не, той чувствуваше студена, ясно осъзната омраза, чувствуваше я така силно, че сведе очи надолу, защото помисли, че Хандке ще я забележи.

— Така ли? А какво друго, бе, мъдра маймуно?

509 усети дъха на Хандке. И това беше нещо ново; вонята на Малкия лагер не беше допускала по-рано почти никаква индивидуална миризма. 509 знаеше, че усеща миризмата на Хандке не защото бе по-силна от околните миризми на разлагащи се трупове; усещаше я, защото мразеше Хандке.

— Да не си онемял от страх?

Хандке ритна 509 по крака. 509 не помръдна.

— Не вярвам да ме мъчат — каза той спокойно и отново погледна Хандке. — Няма да има полза. В ръцете на SS бих могъл да умра. Много съм слаб и няма да издържа почти нищо. Това е едно

предимство засега. Гестапо ще предпочете да отложи тези неща, докато получи парите на ръка. Дотогава ще има нужда от мене. Аз съм единственият, който може да разполага с тях. В Швейцария гестапо няма власт. Докато получа парите, аз съм в безопасност. А това ще трае дълго. Дотогава могат да станат много неща.

Хандке се замисли. В полумрака 509 виждаше как изражението на тъпото му лице се мени. Взря се в него внимателно. Имаше чувството, че очите му бяха прожектори, които го осветяваха. Лицето си оставаше същото, но като че всяка подробност от него се уголемяваше.

— Така, значи, това ли си измислил, а? — рече блоковият старши най-сетне.

— Нищо не съм измислил. То си е така.

— А какво ще стане с Вебер? Той също искаше да поговори с теб! Той няма да чака.

— Ще чака — отвърна 509 спокойно. — Господин щурмфюрер Вебер ще трябва да почака. Гестапо ще се погрижи за това. По-важно за него е да получи швейцарските франкове.

Изпъкналите белезникавосини очи на Хандке сякаш се обърнаха. Устата му предъвкваше.

— Ти си станал страшно хитър — каза най-сетне той. — По-рано едва можеше да се изходиш. В последно време всички тук сте станали бодри като пръчове, вонливци такива! Ще ви дадат да разберете, почакайте само! Вас тепърва ще ви прекарат през комина! — Той чукна 509 с пръст по гърдите. — Къде са двадесетте марки? — изсъска той. — Давай ги! По-бързо!

509 извади банкнотата от джоба си. За секунда бе изпитал желание да не я даде, но изведнъж съзна, че това би било равносилно на самоубийство. Хандке изтръгна парите от ръката му.

— За тези пари ще можеш да ходиш в нужника още един ден — заяви той и се изпъчи. — Оставям те да живееш с един ден повече за тях, червей такъв! Един ден, до утре.

— Един ден — рече 509.

Левински размишляваше.

— Не вярвам да го направи — каза той после. — Какво би могъл да спечели от това?

509 вдигна рамене.

— Нищо. На него не може да се разчита особено когато е докопал нещо за пиене или когато го прихванат.

— Трябва да го махнем от пътя си — продължаваше да разсъждава Левински. — В момента не можем да предприемем нещо против него. Опасно е. SS пресява списъците да търси известни имена. Ние правим каквото можем да изчезват в болницата. Скоро ще трябва да ви прехвърлим няколко души. Ще се уреди ли?

— Да. Ако доставяте храна за тях.

— Това се подразбира. Но има и нещо друго. Боим се вече от претърсване и проверки при нас. Не можете ли да скриете някои неща така, че да не ги намерят?

— Колко големи?

— Толкова... — Левински се огледа. Те седяха зад бараката и в тъмнината не се виждаше нищо друго освен препъващата се редица от мюсюлманите по пътя за нужника. — Колкото револвер...

509 въздъхна дълбоко.

— Револвер?

— Да.

509 помълча малко.

— На пода под моето легло има една дупка — промълви той тогава тихо и бързо. — Там дъските са отковани. Може да се скрие и нещо повече от револвер. Лесно е. Тук не проверяват.

Той не забеляза, че говори като човек, който иска да убеди другия, а не като човек, когото уговарят да поеме риск.

— У тебе ли е? — попита той.

— Да.

— Дай го тук.

Левински се огледа още веднъж.

— Ти знаеш ли какво значи това?

— Да — отвърна 509 нетърпеливо.

— Трудно беше да се сдобием с него. Трябваше да рискуваме много.

— Да, Левински, ще внимавам. Дай го тук.

Левински бръкна в дрехата си и бутна оръжието в ръката на 509. 509 го опипа. Беше по-тежко, отколкото бе очаквал.

— В какво е завито? — попита той.

— Един парцал с малко мазнина. Дупката под леглото суха ли е?

— Да рече 509. Това не беше вярно, но не му се искаше да върне оръжието. — Има ли патрони? — попита той.

— Да. Не много, няколко патрона. Освен това е зареден.

509 пхна револвера под ризата и закопча дрехата си отгоре. Усети го близо до сърцето си и почувствува как по кожата му пробягват тръпки.

— А сега си отивам — рече Левински. — Пази го добре. Скрый го веднага. — За оръжието се говореше като за важен човек. — Когато дойда следващи, път, ще доведе някого от нашите. Имате ли наистина място? — Той огледа плаца, по който в тъмнината лежаха черни фигури.

— Имаме място — отвърна 509. — За вашите хора винаги имаме място.

— Добре. Ако Хандке дойде пак, дай му още пари. Имате ли?

— Имам още малко. За един ден.

— Ще гледам да съберем и ние малко. Ще ги дам на Лебентал. Нали така?

— Да.

Левински изчезна в сянката на близката барака. Оттам той се запрепъва, наведен като мюсюлманин напред, към нужника. 509 остана да поседи още малко. Облегна се с гръб до стената на бараката. С дясната ръка притискаше револвера към тялото си. Преодоля изкушението да го извади, да развие парцала и да пипне метала. Само го притискаше. Усещаше линиите на цевта и спусъка, усещаше ги, като че от тях се излъчваше някаква тежка, тъмна сила. За първи път от дълги години притискаше към себе си нещо, с което би могъл да се отбранява. Изведнъж вече не беше съвсем безпомощен. Не беше напълно оставен на произвола на съдбата. Знаеше, че това е илюзия и че няма право да употреби оръжието: но достатъчно, че то се намираще у него. Достатъчно беше, за да се промени нещо у него. Малкият инструмент на смъртта беше някакво динамо на живота. Усещаше как му всява непокорство. Помисли си за Хандке. За омразата, която чувствуваше към него. Хандке беше взел парите, но

той беше излязъл по-слаб от 509. Спомни си за Розен; бе успял да го спаси. После се сети за Вебер. За него и за първите дни в лагера мисли дълго. Не беше го правил от години. Беше потиснал в себе си всички възпоминания; също и за времето преди лагера. Дори и името си не искаше да чуе вече. Той не беше вече човек, а и не искаше да бъде; това би го пречупило. Беше станал един номер, наричаше се само като номер и искаше да го наричат така. Безмълвно седеше в нощта и дишаше, и стискаше оръжието, и усещаше колко много неща са се променили през последните седмици. Изведнъж спомените му се бяха явили пак, а това беше за него като че ядеше и в същото време пиеше нещо, което не можеше да се види и което беше като някакво силно лекарство.

Чу как стражата се сменя. Предпазливо стана. Олюля се няколко секунди, като че беше пил вино. После бавно заобиколи бараката.

Някой седеше до вратата.

— 509 — пошепна той. Беше Розен.

509 се стресна, като че се събуждаше от безкраен тежък сън. Погледна надолу.

— Казвам се Колер — каза той като насън, — Фридрих Колер.

— Така ли? — отвърна Розен недоумяващо.

XIV

— Искам свещеник — хленчеше Амерс.

Хленчеше вече цял следобед. Бяха се опитали да го разубедят, но се беше оказало безполезно. Идеята го беше завладяла напълно.

— Какъв свещеник? — попита Лебентал.

— Католически. Защо питаш, евреино?

— Виж ти — Лебентал тръсна глава. — Антисемит! Само това ни липсваше тук.

— Има ги достатъчно в лагера — каза 509.

— Вие сте виновни! — мърмореше Амерс. — За всичко! Без евреите ние нямаше да бъдем тук.

— Какво? А защо не?

— Защото тогава нямаше да има лагери. Искам свещеник!

— Засрами се, Амерс! — каза Бухер ядосан.

— Няма защо да се срамувам. Болен съм. Доведете свещеник.

509 погледна посинелите устни и хлътналите му очи.

— Няма свещеник в лагера, Амерс.

— Те сигурно имат. Това е мое право. Умирам.

— Не вярвам, че ще умреш — каза Лебентал.

— Умирам, защото вие, проклети евреи, изплюскахте всичко, което се падаше на мен. А сега не искате да ми доведете и свещеник. Искам да се изповядам. Какво разбирате вие от това? Защо трябва да бъда в еврейска барака? Имам право на арийска барака.

— Тук вече не. Само в трудовия лагер. Тук всички са равни.

Амерс се задъха и извърна глава. Върху дървената стена, над сплъстената му коса се четеше надпис със син молив: „Ойген Майер 1941 тиф. Отмъстете.“

— Как е той? — запита 509 Бергер.

— Отдавна трябваше да е вече мъртъв. Но днес, струва ми се, е наистина последният му ден.

— Така изглежда. Съвсем се е объркал вече.

— Никак не се е объркал — заяви Лебентал. — Той знае какво говори.

— Смятам, че не знае — каза Бухер.

509 го погледна.

— По-рано беше друг човек, Бухер — каза той спокойно. — Но го смазаха. В него не е останало нищо от онова, което е бил някога. Това е друг човек, само от остатъци и парцали. А и парцалите са вече гнили. Видях как стана това.

— Свещеник! — хленчеше Амерс. — Трябва да се изповядам! Не ща вечни мъки!

509 седна на края на леглото. До Амерс лежеше един мъж от новия транспорт, който имаше висока температура и дишаше едва доловимо и учестено.

— Можеш и без свещеник, Амерс — каза 509. — Какво толкова си направил? Тук няма грехове. Поне за нас. Ние сме изкупили вече всичко. Разкай се, ако имаш за какво да се разкайваш. След като не можеш да се изповядаш, това е достатъчно. Така пише в катехизиса.

За миг Амерс престана да пъшка.

— И ти ли си католик? — попита той.

— Да — рече 509. Това не беше вярно.

— Тогава трябва да знаеш! Имам нужда от свещеник! Трябва да се изповядам и да се причестя! Не искам да горя във вечния огън.

Амерс трепереше. Очите му бяха широко отворени. Лицето му беше колкото два юмрука, а очите му твърде големи за него. Поради това приличаше малко на прилеп.

— Ако си католик, ти знаеш как е. Като в крематориум, но човек не изгаря никога и не умира никога. Искаш ли да ми се случи това?

509 погледна към вратата. Тя беше отворена. Ясното вечерно небе беше като на картина. Тогава погледна назад към мършавата глава, в която пламтяха представите за ада.

— За нас тук не е така, Амерс! — каза той най-сетне. — Отвъд ние ще имаме предимство. Малко от ада изпитахме вече тук.

Амерс движеше неспокойно глава.

— Не влизай в грях — шепнеше той. После се надигна с мъка, погледна наоколо и изведнъж извика: — Вие! Вие! Вие сте здрави! А аз трябва да пукна! Тъкмо сега! Да, смейте се! Смейте се, аз чух

всичко, което си говорехте! Вие искате да излезете! Вие ще излезете! А аз? Аз! В крематориума! В огъня! Очите! И вечно... ху-ху...

Той виеше като куче срещу луната. Тялото му беше изопнато нагоре и той виеше. Устата му беше една черна яма, от която излизаше дрезгаво виене.

Зулцбахер стана.

— Аз отивам — каза той, — ще потърся свещеник.

— Къде? — попита Лебентал.

— Някъде. В канцеларията. При охраната.

— Не се прави на луд. Тук няма свещеници. SS не търпи такива работи. Ще те бутнат в карцера.

— Нищо.

Лебентал гледаше втренчено Зулцбахер.

— Бергер, 509 — каза той, — чухте ли?

Лицето на Зулцбахер беше много бледо. Долната му челюст беше издадена силно напред. Той не виждаше никого.

— Няма смисъл — каза Бергер. — Забранено е. Не познаваме такъв и сред затворниците. Мислиш ли, че иначе не бихме го довели вече?

— Аз отивам — отвърна Зулцбахер.

— Самоубийство! — Лебентал се хвана за косите. — И това за един антисемит!

Челюстите на Зулцбахер работеха.

— Добре, за един антисемит.

— Смахнат! Още един смахнат!

— Добре, смахнат, аз отивам.

— Бухер, Бергер, Розен — каза 509 спокойно.

Бухер вече стоеше с една тояга зад Зулцбахер. Той го удари по главата. Ударът не беше особено силен, но стигаше, за да накара Зулцбахер да се олюлее. Сега всички го повалиха и се скупчиха върху него.

— Дай връвта на овчарското куче, Ахасфер — каза Бергер.

Вързаха ръцете и краката на Зулцбахер и го пуснаха.

— Ако викаш, ще се наложи да ти напъхаме нещо в устата — рече 509.

— Вие не ме разбирате...

— Разбираме те. Ще останеш така, докато припадъкът ти мине. Достатъчно хора сме загубили вече.

Те го блъснаха в един ъгъл и престанаха да се занимават с него. Розен се изправи.

— Още не е в ред — промърмори той, като че трябваше да измоли за него извинение. — Трябва да го разберете. Неговият брат тогава...

Гласът на Амерс беше станал по-дрезгав. Само шепнеше:

— Къде се бави? Да... свещеникът...

Дойде им вече до гуша.

— Наистина ли няма свещеник или клисар, или черковен служител в бараките? — попита Бухер. Който и да е, само да ни остави на мира.

— Имаше четирима в седемнадесета. Един е освободен, двама са мъртви, другият е в карцера — каза Лебентал. — Бройер го налага всяка сутрин с един синджир. Това той нарича съвместно четене на литургията.

— Моля — шепнеше пак Амерс. — В името на Христа... един...

— Мисля, че в „В“ има един човек, който знае латински — каза Ахасфер. — Чувал съм за това. Не може ли да вземем него?

— Как се казва?

— Не знам точно. Делбрюк или Хелбрюк, или нещо подобно. Старшият по стая сигурно знае.

509 стана.

— Манер е. Можем да го попитаме.

С Бергер се отправиха нататък.

— Може да е Хелвиг — рече Манер. — Той знае езици. Малко е налудничав. Понякога декламира. Той е в „А“.

— Той ще е.

Отидоха в секция „А“. Манер поговори с тамошния старши по стая — един висок мъж с крушовидна глава. Крушата сви рамене. Манер се промъкна в лабиринта от легла, крака, ръце и стенания и извика едно име.

След няколко минути се върна. Следваше го някакъв недоверчив човек.

— Ето го каза Манер на 509.

— Нека излезе. Тук човек не може да поговори спокойно.

509 обясни на Хелвиг положението.

— Говориш ли латински? — попита той.

— Да. — Лицето на Хелвиг потръпваше нервно. — Знаете ли, че през това време ще ми откраднат канчето за ядене?

— Как така?

— Тук крадат. Вчера ми откраднаха лъжицата, докато бях в нужника. Бях я скрил под леглото си. Сега си оставих там канчето за ядене.

— Тогава го вземи.

Хелвиг изчезна безмълвно.

— Този няма да се върне — каза Манер.

Те почакаха. Стана още по-тъмно. Сенки изпълзяваха от сенките. Тъмнина от тъмнината на бараките. Тогава Хелвиг се върна. Той стискаше канчето до гърдите си.

— Не знам колко разбира Амерс — рече 509. — Сигурно не повече от ego te absolvo^[1]. Това може да е запомнил. Ако му го кажеш и още нещо, каквото ти дойде наум...

При ходенето коленете на Хелвиг се прегъваха.

— Вергилий ли? — запитва той. — Хораций?

— Няма ли нещо църковно.

— Credo in unum deum.^[2]

— Много добре.

— Или Credo quia absurdum^[3].

509 го погледна. Срещна две чудновато безпокойни очи.

— Това правим ние всички — каза той.

Хелвиг се спря. С възлестия си палец сочеше 509, като че искаше да го прободете.

— Това е богохулство, сам знаеш. Има разкаяние и опрощаване на греховете без изповед.

— Може би той не е в състояние да се разкайва, без някой да е при него.

— Аз го правя само за да му помогна. През това време ще ми откраднат супата.

— Манер ще ти запази супата. Дай ми канчето си за храна — каза 509. — Ще го пазя, докато си вътре.

— Защо?

— Той ще ти повярва повече, ако канчето не е у тебе.

— Добре.

Те прекрачиха прага. Сега и отпред бараката беше почти тъмна. Чуваше се само шепотът на Амерс.

— Ето — каза 509. — Намерихме един, Амерс.

Амерс притихна.

— Наистина ли? — попита след това ясно той. — Тук ли е?

— Да.

Хелвиг се наведе.

— Слава на господата Исуса Христа.

— Во веки веков, амин — шепнеше Амерс с глас на учудено дете.

Те почнаха да мърморят. 509 и другите излязоха навън. 509 се опря на стената на бараката. Тя пазеше все още от топлината на слънцето. Бухер дойде и седна до него.

— Странно — каза той след малко. — Понякога умират стотици и човек не чувства нищо, а после умира един-единствен, един; който даже не ти е много близък — и като че са хиляди.

509 кимна.

— Нашето въображение не може да брой. А силата на чувството не зависи от цифрите. То може да брой само до едно. Едно — но то е достатъчно, когато наистина чувствуваме.

Хелвиг излезе от бараката. Мина наведен през вратата и за миг изглеждаше сякаш е нарамил вонящата тъмнина, както овчарят носи някоя черна овца, за да я изкъпе в чистата вечер. После се изправи и стана отново затворник.

— Светотатство ли беше? — запита 509.

— Не. Аз не извърших никакъв свещенически обред. Само му асистирах при разкаянието.

— Щеше ми се да намерим нещо за тебе. Една цигара или парче хляб. — 509 върна канчето на Хелвиг. — Но и ние нямаме нищо. Всичко, което бихме могли да ти предложим, е супата на Амерс, ако той умре преди вечеря. В такъв случай все пак ще я получим.

— Няма нужда. Не искам нищо. Ще бъде свинщина да взема каквото и да било за това.

Чак сега 509 видя, че Хелвиг е просълзен. Погледна го безкрайно учуден.

— Спокоен ли е? — попита той след малко.

— Да. Днес следобед откраднал парче хляб, което било ваше. Поиска да ви кажа това.

— Аз вече знаех.

— Той иска да отидете при него. За да ви помоли за прошка.

— За бога! Това пък защо?

— Той иска. И най-вече един, който се нарича Лебентал.

— Чуваш ли, Лео? — каза 509.

— Иска да уреди набързо сметките си с бога, затова — заяви Лебентал непримиримо.

— Не вярвам — Хелвиг взе канчето си под мишница. — Смешно, някога действително исках да стана свещеник — рече той. — После избягах. И не мога да разбера защо. Сега се разкайвам, че съм постъпил така. — Неговите особени очи шареха по седналите затворници. — Човек страда по-малко, когато вярва в нещо.

— Да. Но има много неща, в които може да се вярва. Не е само бог.

— Наистина — отвърна Хелвиг внезапно така учтиво, като че се намираше в някакъв салон и разговаряше. Държеше главата си леко наведена, сякаш се вслушваше в нещо. — Това беше нещо като спешна изповед — продължи той. — Спешни кръщенета на болни бебета е имало винаги. Но спешни изповеди... — Лицето му потръпна. — Това е работа на теолозите... довиждане, господа...

Той закрачи като огромен паяк към своята секция. Останалите се загледаха учудено след него. Особено ги бе удивил поздравът при раздялата; не бяха чували подобно нещо, откак бяха в лагера.

— Иди при Амерс, Лео — каза Бергер след малко.

Лебентал се колебаеше.

— Върви — повтори Бергер. — Иначе пак ще се развика. А ние ще развържем вече Зулцбахер.

Сумракът се превърна в светъл мрак. Някаква камбана биеше откъм града. В браздите по нивите се гушеха дълбоки сини и виолетови сенки.

Бяха насядали в малка група пред бараката. Вътре Амерс все още умираше. Зулцбахер се беше съвзел. Седеше засрамен до Розен.

Изведнъж Лебентал се изправи.

— Какво е това там?

Той гледаше вторачено през телената мрежа към нивите. Там нещо подскачаше насам-натам, свиваше се и отново се движеше.

— Заек! — каза Карел, момчето от Чехословакия.

— Глупости! Ти отде знаеш какво е заек?

— Имахме у нас, у дома. Виждал съм, когато бях малък. Искам да кажа, когато бях свободен — каза Карел. За него младост беше времето преди лагера. Преди да убият с газ родителите му.

— Наистина заек. — Бухер присви очи. — Или питомно зайче. Не, твърде голямо е.

— Боже справедливи! — рече Лебентал. — Жив заек!

Сега всички го виждаха. За миг той се изправи. Дългите му уши стърчаха. След това заподскача по-нататък.

— Да беше влязъл тук! — Челюстта на Лебентал тракаше. Спомни си фалшивия заек на Бетке, кучето, за което беше дал златния зъб на Ломан. — Бихме могли да направим размяна. Няма да го изядем сами. Ще го разменим срещу два пъти, не, два и половина пъти повече месо.

— Няма да го разменяме. Сами ще си го изядем — рече Майерхоф.

— Така ли? А кой ще го изпече? Може би искаш да го изядеш суров? Ако го дадеш на някого да го опече, няма да го видим вече — заяви разгорещено Лебентал. — Смешно, колко много знаят някои хора, които цели седмици не са излизали от бараката.

Майерхоф беше едно от чудесата на барака 22. Беше лежал три седмици на смъртно легло с възпаление на дробовете и дизентерия. Беше отслабнал толкова, че не можеше вече да говори. Бергер го беше отписал. След това изведнъж се съвзе за няколко дни. Беше възкръснал от мъртвите. Затова Ахасфер го наричаше Лазар Майерхоф. Днес той излизаше за пръв път. Бергер му беше забранил, но въпреки това той изпълзя навън. Беше облякъл палтото на Лебентал, пуловера на

мъртвия Буксбаум и една хусарска куртка, която някой беше получил вместо сако. Простреляната олтарна риза, която Розен получи вместо долно бельо, се обвиваше като шал около врата му. Всички ветерани бяха допринесли с нещо, за да го натъкмят за първия му излет. Те считаха оздравяването му като общ триумф.

— Ако тръгне насам, ще докосне електрическата жица. Тогава ще се опече за миг — каза Майерхоф, изпълнен с надежда. — Бихме могли да го измъкнем със суха пръчка.

Затворниците наблюдаваха животното с интерес. То подскачаше през браздите и от време на време се заслушваше.

— Есесовците ще си го застрелят — заяви Бергер.

— Не е така лесно с куршум, в такава тъмнина — отвърна 509. — Есесовците са свикнали да улучват само хора, в гръб от няколко метра разстояние.

— Заек! — облизваше устните си Ахасфер. — Какъв ли вкус има?

— Вкус на заек — поясни Лебентал. — Най-хубав е гръбът. В него се намушкват ивици сланина, за да е по-сочен. Сервира се със сос от сметана. Така го ядат християните.

— И с картофено пюре — рече Майерхоф.

— Глупости, картофено пюре. Пюре от кестени и червени боровинки.

— С картофено пюре е по-добре. Кестени! Това е за италианци. Лебентал погледна ядосан Майерхоф.

— Слушай...

Ахасфер го прекъсна.

— За какво ни е заек? Аз бих предпочел една гъска пред всички зайци. Една хубава пълнена гъска...

— С ябълки...

— Дръжте си езиците! — извика някой отзад. — Какво ви е прихванало? Човек може да полудее.

Те седяха приведени напред и следяха заека с дълбоко хлътнали очи на мъртвешките си черепи. На по-малко от стотина метра пред тях подскачаше едно бленувано ядене, един кожен вързоп с няколко килограма месо, което би могло да спаси живота на неколцина от тях. Майерхоф усещаше това с всичките си кости и черва; за него животинчето означаваше сигурност, че болестта му няма да се върне.

— Добре, нека е с кестени — пицеше той. Изведнъж устата му бе станала суха и прашна като зимник с въглища.

Заекът се изправи и започна да души. Изглежда, в този миг някой от сънените постове го беше видял.

— Едгар! Човече! Заек! — извика той. — Стреляй! Изтрещяха няколко изстрела. Разхвърча се пръст.

Заекът избяга с дълги скокове.

— Виждаш ли — каза 509. — Те могат да улучват само затворници от упор.

Лебентал въздъхна и проследи с поглед заека.

— Мислите ли, че ще получим тази вечер хляб? — попита Майерхоф след някое време.

— Умря ли?

— Да. Най-сетне. Искаше да снемем новия от леглото му. Оня с температурата. Мислеше, че ще го зарази. При това той беше заразил новия. Накрая пак започна да хленчи и да ругае. Свещеникът не му подействува за дълго.

509 кимна.

— Трудно е да се мре сега. По-рано беше по-лесно. Сега е трудно. Толкова малко преди края.

Бергер седна до 509. Беше след вечеря. Малкият лагер беше получил само рядка супа; за всеки по едно канче. Никакъв хляб.

— Какво искаше Хандке от тебе? — попита той.

509 разтвори ръце.

— Даде ми ей това. Един чист лист хартия за писма и автоматична писалка. Иска да му припиша парите си в Швейцария. Не иска половината. Всичко. Всичките пет хиляди франка.

— И?

— Срещу това щял да ме остави да живея засега. Даже намекна и за нещо като закрила.

— Докато получи подписа ти.

— Това значи, до утре вечер. Все пак е нещо. Понякога не сме имали и толкова време.

— Не е достатъчно, 509, трябва да измислим нещо друго.

509 вдигна рамене.

— Може би ще трае по-дълго. Възможно е той да мисли, че ще има нужда от мене за получаването на парите.

— Възможно е да мисли и противното. Да се отърве от теб, за да не можеш да анулираш цесията.

— Не мога да я анулирам, щом е в него.

— Не знам. А може би можеш. Дал си я под натиск.

509 замълча за миг.

— Ефраим — рече той след това спокойно. — Няма нужда от това. Аз нямам пари в Швейцария.

— Какво?

— Нямам нито един франк в Швейцария.

Бергер го изгледа втренчено.

— Ти си измислил всичко това?

— Да.

Бергер избърса възпалените си очи с опакото на ръката. Раменете му се тресяха.

— Какво ти е? — запита 509. — Да не плачеш?

— Не, смея се. Глупаво е. Но се смея.

— Смей се. Тук ние сме се смели ужасно малко.

— Смей се, защото си представих изражението на Хандке в Цюрих. Как ти дойде на ума това, 509!

— Не знам. На човек хрумват много неща, когато се отнася до живота му. Важното е, че той се улови на въдицата. А преди края на войната няма да може дори да провери. Трябва просто да ми вярва.

— Правилно — лицето на Бергер стана пак сериозно. — Затова нямам доверие в него. Може отново да го прихванат и да направи нещо неочаквано. Трябва да вземем мерки. Най-добре ще бъде да умреш.

— Да умра? Как? Ние нямаме болница. Как бихме могли да го направим? Тук е последната спирка.

— Чрез най-последната, чрез крематориума.

509 погледна Бергер. Видя загриженото му лице със сълзящите очи и дребния череп. И почувствува прилив на топлота.

— Вярваш ли, че е възможно?

— Може да се направи опит.

509 не попита какъв опит иска да направи Бергер.

— Ще си поговорим пак за това — каза той. — Засега има още време. Днес ще припиша на Хандке само две хиляди и петстотин франка. Той ще вземе бележката и ще настоява за остатъка. Така ще спечеля няколко дни. Освен това имам и двайсетте марки на Розен.

— А когато се свършат?

— Дотогава може би ще стане нещо друго. Трябва да мислим само за най-близката опасност. Една по една. И една след друга. Иначе ще полудеем. — 509 подмяташе хартията и писалката. Наблюдаваше матовите отблясъци на перодръжката. — Смешно — рече той. — Отдавна не съм държал такива неща в ръцете си. Хартия и писалка. По-рано живеех от тях. Дали ще мога пак?

[1] Освобождавам те от греховете. — Б.р. ↑

[2] Вярвам в единния бог. — Б.р. ↑

[3] Вярвам, защото е абсурдно. — Б.р. ↑

XV

Всичките двеста души от новата група за разчистване бяха подредени в дълга редица по улицата. За пръв път ги използваха за разчистване вътре в града. Досега ги бяха карали само по разрушените фабрики и предградията.

Есесовците заемаха изходите на улицата и освен това поставиха постове по протежение на лявата страна. Бомбите бяха улучили главно дясната страна; върху уличното платно имаше срутени стени и покриви и не беше възможно почти никакво движение.

Затворниците нямаха достатъчно лопати и кирки, някои трябваше да работят с голи ръце. Капосите и старшите работници бяха нервни; не знаеха дали трябва да бият и да подканват или пък да се въздържат. Минаването на цивилни беше наистина забранено; но хората от оцелелите къщи не можеше да се изхвърлят навън.

Левински работеше до Вернер. И двамата се бяха явили доброволно в групата за разчистване, заедно с неколцина застрашени политически затворници. Работата беше по-тежка от другаде, но по този начин прекарваха деня далеч от ръката на SS в лагера; когато се прибираха вечер, можеха при опасност по-лесно да изчезнат в тъмнината и да останат скрити.

— Видя ли как се казва улицата? — запита Вернер тихо.

— Да — Левински се захили. Улицата се наричаше „Адолф Хитлер“. Свято име, но не бе помогнало срещу бомбите.

Те мъкнеха една греда. Гърбовете на раираните им дрехи бяха потъмнели от пот. На сборния пункт срещнаха Голдщайн. Въпреки слабото си сърце той беше дошъл с групата, а Левински и Вернер не бяха възразили; той се числеше към застрашените затворници. Лицето му беше сиво. Той душеше въздуха.

— Тук вони. На трупове. Не на пресни. Изглежда, има отдавна затрупани.

— Вярно. — Това беше нещо познато за тях. Знаеха как миришат труповете. Бяха специалисти в това отношение.

Сега нареждаха изкъртени тухли до един зид. Хоросана откарваха с малки колички. Зад тях, от другата страна на улицата, имаше някакъв колониален магазин. Стъклата бяха счупени, въпреки това на витрината имаше все пак някакви плакати и кутии. От дъното гледаше мустакал мъж. Лицето му беше от този тип лица, които през 1933 година се мяркаха много често в тълпата на демонстрациите с плакати: „Не купувайте от евреи.“ Главата беше като отрязана от вътрешната страна на витрината и приличаше на евтина панаирджийска фотография, при която клиентът промушва главата си зад нарисувана капитанска униформа. Тази беше изправена над празни картони и прашни плакати; и като че им прилягаше.

Под един неразрушен свод на врата играеха деца. До тях се беше изправила жена с червена блуза и гледаше затворниците. Няколко кучета внезапно изскочиха изпод свода и се втурнаха през улицата към затворниците. Започнаха да душат панталоните и обувката на някои, а едното размаха опашка и скочи върху затворник 7105. Капото, който надзираваше тази група, не знаеше какво да прави. Това беше най-обикновено куче, не човек, въпреки това, изглежда, не беше редно да се показва така приятелски настроено към един затворник, особено в присъствието на SS. 7105 още по-малко знаеше как да постъпи. Направи единственото, което един затворник можеше да направи, престори се, че не забелязва кучето. Но то го следваше; беше почувствувало привързаност към него. 7105 се наведе и заработи с напрегнато усърдие. Беше загрижен; кучето можеше да означава смърт.

— Махай се, въшливо псе — извика капото най-сетне и вдигна една тояга. Той беше взел решение. Винаги е по-добре да си строг, особено пред очите на SS. Но кучето не му обръщаше внимание, то продължаваше да скача и да играе около 7105. Беше голям германски птичар в кафяво и бяло.

Капото взе няколко камъка и започна да го замеря. Първият камък улучи 7105 по коляното, третият удари кучето по корема. Животното изквича, отскочи настрана и почна да лае капото. Той хвърли още един камък.

— Махай се, мърша такава!

Кучето отскочи, но не избяга. То направи ловко една дъга и скочи върху капото. Човекът падна върху купчина хоросан, а кучето се надвеси с ръмжене над него.

— Помощ! — извика капото, без да смее да се помръдне. Есесовците наоколо се смееха.

Жената с червената блуза дотича. И подсвирна на кучето.

— Тука! Веднага тук! О, това куче! Ще ни вкара в беля!

Тя го повлече назад, навътре под свода.

— Избяга — рече тя страхливо на най-близкия есесовец. — Моля! Не го забелязах! То е избягало! Ще го пребия!

Есесовецът се хилеше.

— На оня там спокойно можеше да отхапе едно парче от глупавата муцуна.

Жената се усмихна едва. Беше помислила, че капото е от SS.

— Благодаря! Благодаря ви много! Веднага ще го вържа!

Тя дръпна кучето за гerdана, но внезапно почна да го гали. Капото се отърси от прахоляка. SS-охраната продължаваше да се хили.

— Защо не го ухапа? — извика един на капото.

Капото не отговаряше. Така беше по-добре. Продължи още дълго да се изтърсва. После закрочи ядосано към затворниците. В това време 7105 се мъчеше да измъкне една клозетна чиния от някакъв куп тухли и хоросан.

— Бързай, лениво куче! — изсъска капото и го ритна в прегъвката на крака. 7105 падна назад, като се държеше здраво с ръце за капака на клозетната чиния. Всички затворници наблюдаваха капото с крайчеца на окото си. Есесовецът, който беше говорил с жената, се приближаваше бавно. Той пристъпи до капото и го ритна отзад с ботуша си.

— Остави тоя там на мира. Той не е виновен. По-добре ухапи кучето, кукумявко такава!

Капото се обърна изненадан. Ядът беше изчезнал от лицето му и бе отстъпил място на угодническа гримаса.

— Тъй вярно! Искях само...

— Хайде! — Той получи втори ритник в корема, застана колкото му беше възможно мирно и се отдалечи. Есесовецът се върна обратно.

— Видя ли? — пошепна Левински на Вернер. — Чудо невидяно. Може би го прави заради цивилните.

Затворниците наблюдаваха скришом другата страна на улицата, а другата страна на улицата наблюдаваше тях. Разделяше ги съвсем късо разстояние, но бяха по-далеч, отколкото ако живееха на два различни

континента. Повечето затворници виждаха за първи път след арестуването си града толкова отблизо. Сега отново виждаха хората в техния всекидневен живот. Гледаха ги като паднали от Марс.

Някаква слугиня със синя рокля на бели точки миеше в една къща оцелелите прозорци. Беше си навила ръкавите и пееше. На друг прозорец стоеше стара белокоса жена. Слънцето огряваше лицето ѝ, дръпнатите завеси и картините в стаята. На ъгъла имаше аптека. Аптекарят стоеше пред вратата и се прозяваше. Жена с палто от леопардова кожа мина по улицата съвсем близо до къщите. Беше със зелени ръкавици и зелени обувци. Есесовците на ъгъла я бяха пуснали да мине. Тя беше млада и подскачаше живо по купищата смет. Мнозина затворници не бяха виждали вече от години жена. Всички я бяха забелязали, но никой не я изпроводи с поглед освен Левински.

— Внимавай! — прошепна му Вернер. — Помогни ми тук. — Той посочи едно парче плат, което се показваше под хоросана. — Тук лежи някой.

Отстраниха хоросана и тухлите. Показа се напълно смазано лице с окървавена, изцапана с вар брада. Едната ръка беше притисната до нея; мъжът я беше вдигнал навярно, за да се запази, когато сградата се е срутвала.

Есесовците от другата страна на улицата подхвърляха окуражителни шеги подир грациозно катерещото се момиче с леопардовото палто. То се смееше и кокетираше. Изведнъж завиха сирените.

Аптекарят на ъгъла изчезна в магазина си. Жената с леопардовото палто се вкамени и после хукна назад. Тя падна върху една купчина смет; чорапите ѝ се скъсаха и зелените ръкавици побеляха от варта. Затворниците се изправиха.

— Останете на място! Който се мръдне, ще бъде застрелян! — Есесовците от ъглите на улицата се приближиха.

— Сгъстете се! Образувайте групи, марш!

Затворниците не знаеха коя заповед трябва да изпълнят. Раздадоха се и няколко изстрела. Есесовската стража от ъглите на улицата ги събра най-сетне на едно място. Шарфюрерите се съветваха какво да правят с тях. Това беше само предварителна тревога; но

всички поглеждаха неспокойно нагоре. Като че ясното небе бе станало по-светло и същевременно по-мрачно.

Другата страна на улицата се оживи. Хората, които преди това не се виждаха, сега излизаха от къщите си. Децата плачеха. Колониалният търговец с мустаците изскочи с яден поглед от дюкяна си и запълзя като тлъст червей по развалините. Една жена с кариран шал на раменете носеше внимателно с изпъната ръка един кафез с папагал. Белокосата жена беше изчезнала. Слугинчето изтича с високо запретната пола през вратата. Очите на Левински го проследиха. Между черните чорапи и опънатите сини гащи блестеше бялата плът на краката. След нея по камъните се катереше като коза мършава стара мома. Изведнъж всичко се бе обърнало с главата надолу; мирният покой откъм страната на свободата беше внезапно нарушен: хората изскачаха уплашено от жилищата си и бягаха, за да спасят живота си в противовъздушните скривалища. Обратно — сега затворниците от другата страна на улицата стояха безмълвни и спокойни пред разрушените зидове и гледаха бягащите.

Изглежда, това бе обърнало внимание на един от шарфюрерите.

— Цялото отделение, кръгом! — изкомандува той. Сега затворниците се обърнаха с лице към развалините. Руините бяха ярко осветени от слънцето. Само една от бомбардираните къщи имаше свободен проход към зимника. Виждаха се стъпала, една врата, тъмен коридор и в тъмнината — ивица светлина от изхода към задния двор.

Шарфюрерите не можеха да решат. Не знаеха къде да отидат със затворниците, а никой не мислеше да ги води в противовъздушно скривалище; зимниците бяха и без това препълнени с цивилни. Но самите есесовци също нямаха никакъв интерес да останат неприкрити. Някои от тях набързо претърсиха близките къщи. Намериха един бетониран зимник.

Тонът на сирените се промени. Есесовците побягнаха към зимника. Оставиха само два поста в преддверието и на двата края на улицата.

— Капоси, старши работници, внимавайте, никой да не мърда! Иначе ще бъде застрелян!

Лицата на затворниците се изопнаха. Те гледаха зидовете пред себе си и чакаха. Не им беше заповядано да легнат. Есесовците можеха да ги наблюдават по-добре, когато бяха изправени. И те стояха

безмълвни, скупчени, обкръжени от капоси и старши. Между тях тичаше кучето. То се беше откъснало и търсеше 7105. Когато го намери, скочи върху него и се опита да близне лицето му.

За миг шумът утихна. В неочакваната тишина, която беше като безвъздушно пространство и опъваше всички нерви, изведнъж прозвучаха акорди на някакво пиано. Те се носеха високо и ясно, но само за малко. Въпреки това, като напрегна слух, Вернер позна, че някой свири хор на затворниците от „Фиделио“. Това не можеше да бъде радио. По време на въздушна тревога не пускаха музика. Трябва да е било грамофон, който са забравили да спрат, или пък някой, който свиреше на пиано при отворен прозорец.

Шумът започна отново. Вернер напрегна цялата си воля, за да обхване няколкото тона, които долавяше. Стисна зъби и се опита да ги възстанови в паметта си. Не искаше да мисли за бомби и смърт. „Ако успее да възстанови мелодията, ще бъде спасен.“ Затвори очи. Усещаше коравите възли на усилието зад челото си. Сега не трябваше да умре. Не по този безсмислен начин. Не искаше даже да мисли за това. Трябваше да си припомни мелодията, мелодията на затворниците, които получаваха свободата си. Той сви юмруци и се опита да улови звуците на пианото, но те бяха удавени в металическия бяс на страха.

Първите експлозии разтърсиха града. Свистенето на падащите бомби се връза във воя на сирените. Земята трепереше. От една стена бавно падна парче мазилка. Някои от затворниците се бяха хвърлили в сметта. Старшите се спуснаха към тях.

— Ставай! Ставай!

Гласовете им не се чуваха. Те започнаха да дърпа хората. Голдщайн видя как бе разбит черепът на един от тези, които се бяха хвърлили на земята. Кръвта рукна. Човекът, който стоеше до него, се хвана за корема и падна напред. Това не беше от бомбени парчета; есесовците стреляха. Стрелбата не можеше да се чуе.

— Зимникът! — викна Голдщайн през шума на Вернер. — Там, в зимника! Няма да ни преследват!

Те гледаха втренчено към входа. Той като че почна да се уголемява. Тъмнината вътре зовеше като хладно спасение. Беше като

черна вихрушка, на която почти нямаш сили да се противиш. Затворниците гледаха нататък като хипнотизирани. Редиците им се олюляваха. Вернер държеше Голдщайн здраво.

— Не! — той сам гледаше към зимника и надвикваше шума: — Не! Не! Всички ще бъдат застреляни! Остани тук!

Сивото лице на Голдщайн се обърна към Вернер. Очите му приличаха на плоски лъскави камъчета. Устата му беше изкривена от усилие.

— Не да се скрием — викаше той. — Да бягаме! През прохода! Има изход от другата страна!

Това улучи Вернер като удар в стомаха. Изведнъж той се разтрепера. Не трепереха ръцете и коленете му; дълбоко в него потръпваха жилите му. Кръвта се вълнуваше. Той знаеше, че бягството би сполучило много трудно, но самата мисъл беше голямо изкушение; да избягаш, да откраднеш в някоя къща дрехи и да се скриеш в суматохата.

— Не! — той мислеше, че шепне, а викаше в олелията. — Не! — Не викаше само заради Голдщайн, а и за самия себе си. — Сега вече не! Не, сега вече не! — Знаеше, че е безумие, всичко, което бяха постигнали досега, щеше да бъде застрашено. Другари щяха да бъдат убити, десет за един опитал се да избяга, кървава баня в гъстата тълпа, нови мерки в лагерите — и въпреки всичко, това там блазнеше и примамваше... — Не! — извика Вернер, като държеше здраво Голдщайн, а и сам себе си с това, че удържаше него.

„Слънцето! — мислеше Левински. — Това проклето слънце! То издава безмилостно всичко. Защо не застрелят слънцето? Като че стоиш гол под огромни прожектори, приготвен за прицелващите се уреди на самолетите. Да беше минал поне за миг някакъв облак.“ — Пот струеше на ручей по тялото му.

Стените трепереха. Разнесе се страхотен тътен наблизко и всред трясъците един къс от стена, с празна прозоречна рамка, падна бавно напред. Докато падаше върху затворниците, стената не изглеждаше никак опасна. Беше около пет метра широка. Само затворникът, който попадна в празния четириъгълник на прозореца, остана прав и се огледа в недоумение. Не можеше да схване защо изведнъж се оказа затънал до кръста всред развалините и е все още жив. До него ритаха

крака, които стърчаха от падналата купчина. Свиха се няколко пъти нагоре и надолу и се отпуснаха.

Натискът намаляваше бавно. Отначало почти незабелязано — само обръчът около черепа и ушите се разхлаби малко. Тогава съзнанието започна да се процежда като слаба светлина в тъмен коридор. Хаосът все още беснееше както преди, но изведнъж всички разбраха: беше преминало.

Есесовците изпълзяха от зимника. Вернер гледаше стената пред себе си. Постепенно тя се превърна пак в обикновен зид, огрян от слънцето, с незатрупан вход; не беше вече пронизващ присмех, в който беснееше вихрушка от неясни надежди. Отново видя мъртвото брадато лице в краката си; видя краката на затрупаните си другари. Тогава през отслабващия огън, изненадан, долови промъкващите се звуци на пианото. Стисна здраво устни.

Чуха се заповеди. Спасеният затворник, който стоеше в празната рамка на прозореца, изскочи от развалините. Десният му крак беше изкълчен. Той го беше свил и стоеше на един крак. Не смееше да падне. Един от есесовците се приближи.

— Хайде! Изровете тия тук!

Затворниците разчистваха вярта и тухлите. Работеха с ръце, лопати и кирки. Не след дълго изровиха другарите си. Бяха четирима. Трима мъртви. Единият още жив. Измъкнаха го. Вернер се огледа за помощ. Видя, че жената с червената блуза излиза изпод свода. Тя не беше изтичала в противовъздушното скривалище. Внимателно носеше леген с вода и кърпа за ръце. Без да се смущава, мина с водата покрай есесовците и я сложи до ранения. Есесовците се спогледаха нерешително, но не казаха нищо. Тя изми лицето му.

Раненият повърна кървава пяна. Жената я избърса. Един от есесовците започна да се смее. Той имаше недозряло, неправилно лице, с толкова светли мигли, че безцветните му очи изглеждаха оголени.

Огънят на противосамолетната артилерия престана. В тишината пианото прозвуча отново. Сега Вернер видя отгде идват звуците; от един прозорец на първия етаж над колониалния магазин. Блед човек с очила все още свиреше там на запазено кафяво пиано хора на

затворниците. Есесовците се хилеха. Един от тях се пипна по челото. Вернер не знаеше дали човекът свири, за да отвлече вниманието си от бомбардировката или за нещо друго. Реши, че ще смята това за послание. Той вярваше винаги в по-доброто, когато не носеше риск. Това опростяваше живота му.

Притичаха хора. Есесовците станаха отново войници. Прочаха заповеди. Затворниците се строиха. Водачът на групата заповяда на един есесовец да остане при мъртвите и ранените. Последната бомба беше улучила едно противовъздушно скривалище. Затворниците трябваше да го разчистят.

Бомбената яма вонеше на киселини и сяр. Няколко дървета се бяха килнали с оголени корени по ръба ѝ. Изкъртената градинска ограда стърчеше право към небето. Бомбата не беше улучила пряко подземиято; тя го беше засегнала отстрани и го беше засипала.

Затворниците работиха при изхода повече от два часа. Стъпало по стъпало те освободиха стълбата. Тя беше изкривена от удара. Всички работеха колкото се може по-бързо, работеха, като че техните собствени другари бяха затрупани.

След още един час изходът беше освободен. Дълго преди това те чуваха викове и хленч. В подземиято, изглежда, бе проникнал отнякъде въздух. Когато пробиха първия отвор, виковете се засилиха. Една глава се промъкна през него и закреця, а две ръце се показаха точно под главата и драцеха развалините, като че някаква огромна къртица искаше да се промъкне.

— Внимание! — извика един старши работник. — Може да се срути още нещо.

Ръцете заработиха пак. После отвътре издърпаха главата, но друга се появи и закреця. И тя беше дръпната назад. Вътре хората се бореха панически за мястото при светлината.

— Изблъскайте ги! Ще се наранят! Дупката трябва да се разшири! Изблъскайте ги!

Почнаха да ги удрят по лицата. А те хапеха пръстите им. Разкъртиха с кирки цимента. Работеха, като че се касаеше за собствения им живот. Отворът стана достатъчно голям, за да може да пропълзи навън първият.

Беше един як мъж. Левински го позна веднага: човекът с мустаците, който преди това беше стоял в колониалния магазин. Беше се промъкнал най-отпред и блъскаше — и хленчеше, за да излезе. Коремът му се заклещи. Виковете вътре се засилиха; той бе затъмнил подземиято; дърпаха го за краката, за да го върнат назад.

— Помощ! — стенеше той с висок хриплив глас! — Помощ! Помогнете ми да изляза! Навън! Навън! Аз ще ви... аз ще ви дам...

Малките му черни очички бяха изскочили на кръглото му лице. Хитлеровите мустачки трепереха.

— Помощ! Господа! Моля, господа! — Приличаше на заклещен тюлен, който може да говори.

Хванаха го под мишниците и най-сетне го измъкнаха. Той падна, скочи и побягна, без да каже нито дума. Те укрепиха прохода с една дъска и го разшириха. После се отдръпнаха.

Хората се изкатерваха навън. Жени, деца, мъже — някои забързани, бледи, изпотени, като излезли от гроба, други истерични, разхълцани, викащи, проклинащи — и след тях, полека и мълчаливо, ония, които не бяха обладани от паниката.

Те се катереха и изтичваха покрай затворниците.

— Господа — шепнеше Голдщайн. — Чухте ли? „Моля, господа!“ Човекът имаше пред вид нас.

Левински кимна.

„Аз ще ви дам“ — повтори той думите на тюлена. — Нищо — прибави той. — Избяга като дива маймуна. — И погледна Голдщайн. — Какво ти стана?

Голдщайн се беше облегал на него.

— Много смешно — едва дишаше той, — вместо... те да ни освободят... — хъркаше той, — освобождаваме ги ние...

Той се засмя и падна полека настрани. Те го подкрепиха и го положиха върху купчина пръст. После изчакаха, докато бункерът се опразни.

Дългогодишните затворници стояха и гледаха как няколко часовите затворници минаваха набързо покрай тях. Левински си спомни, че веднъж подобно нещо се беше случвало вече — когато затворниците бяха срещнали на пътя бежанците от града. Той видя, че слугинята със синята рокля на бели точки се измъкна от изхода. Тя изтърси роклята си и му се усмихна. След нея излезе еднокрак войник.

Той се изправи. Пъхна патериците под мишниците си и козирува на затворниците преди да закуца по пътя си. С последните излезе един много стар мъж. Лицето му беше прорязано от дълги бръчки като на копой. Обърна се към затворниците.

— Благодаря — каза той. — Вътре има още затрупани.

Бавно, немощно и с достойнство старецът се изкачи по кривите стъпала. След него затворниците слязоха в бункера.

Връщаха се обратно. Бяха много уморени. Носеха мъртвите и ранените. Междувременно затрупаният беше умрял. Чуден залез озаряваше небето. Въздухът беше съвсем прозрачен и всичко беше така хубаво, че изглеждаше сякаш времето е спряло и в този час не може да има нито развалини, нито смърт.

— Ама че герои сме — рече Голдщайн. Беше се съвзел от припадъка си. — Претрепахме се от работа заради ония там...

Вернер го погледна.

— Ти не трябва да идваш вече с нас на работа. Лудост е. Съсипваш се, колкото и да се стараеш да клинчиш.

— Какво да правя? Да чакам, докато SS ме намери?

— Ще трябва да ти намерим нещо друго.

Голдщайн се усмихна измъчено.

— Време е вече да отида в Малкия лагер, нали?

Вернер не се стъписа.

— Защо не? Сигурно е, а и там трябва да има човек от нас.

Капосът, който беше ритнал 7105, се приближи. Той повървя малко до него, после му бутна нещо в ръката и изостана назад. 7105 погледна.

— Цигара — каза той учуден.

— Те омекват. Развалините им действуват на нервите заяви Левински. — Мислят за бъдещето.

Вернер кимна.

— Страхуват се. Запомни тоя капо. Може би ще можем да го използваме.

Те се влачеха напред в меката светлина.

— Град — каза Мюнцер след малко. — Къщи. Свободни хора. На два метра от нас. Изглежда, като че вече не сме съвсем затворници.

7105 вдигна глава.

— Бих искал да зная какво си мислят за нас?

— Какво да си мислят? Бог знае какво въобще знаят за нас.

Самите те не изглеждат щастливи.

— Сега не — рече 7105.

Никой не отговори. Започнаха тежкото изкачване към лагера.

— Бих желал кучето да е мое — каза 7105.

— Хубаво печено става от него — отвърна Мюнцер. — Сигурно около петнадесет килограма нето.

— Аз не мислех за ядене. Просто тъй.

Колата не можеше да мине. Навсякъде улиците бяха затрупани.

— Карай обратно, Алфред — каза Нойбауер. — Чакай ме пред къщи.

Той слезе и се опита да продължи пеш. Покатери се по една срутена стена, която беше паднала направо на улицата. Останките от къщата си стояха. Стената беше смъкната като завеса и се виждаше жилището. Стълбите се извиваха голи нагоре. На първия етаж една спалня от махагон беше напълно запазена. Двете легла стояха едно до друго, само един стол се беше обърнал и огледалото беше счупено. Един етаж по-горе водосточната тръба на кухнята беше откъсната. Водата течеше по пода и оттам шуртеше навън като блестящ малък водопад. В салона имаше червен, плюшен диван. Картини в златни рамки висяха накриво върху тапет на линии. Някакъв мъж стоеше там, дето беше откъртена предната стена. Той беше целият в кръв и гледаше неподвижно надолу. Зад него тичаше насам-натам една жена с куфари, в които се опитваше да напъха гипсови фигурки, бродирани възглавници и бельо. Нойбауер усети, че развалините под краката му мърдат. Отстъпи. Наведе се и почна да хвърля тухли и вар настрани. Една прашна ръка се показва като уморена змия.

— Помощ! — извика Нойбауер. — Тук има някой! Помощ!

Никой не го чу. Той се огледа. По улиците нямаше хора.

— Помощ! — подвикна той на човека от втория етаж. Мъжът бършеше бавно кръвта от лицето си и не се помръдна.

Нойбауер захвърли настрани една буца вар. Видя коси и почна да ги дърпа, за да изтегли човека навън. Той не мърдаше.

— Алфред! — извика той и се обърна назад.

Колата не беше вече там.

— Свини — рече той, изведнъж безсмислено разярен. — Когато имаш нужда от тях, ги няма — и продължи да работи. Пот се стичаше в яката на униформата му. Беше отвикнал да прави усилия. „Полиция — мислеше си той, — спасителни отряди. Къде са всички тези мошеници?“

Едно парче вар се отчупи и Нойбауер видя това, което преди малко е било все още лице. Сега то беше плоска и сива, размазана маса. Носът беше сплескан. Очи нямаше, те бяха пълни с прах и вар, устните бяха изчезнали и устата — една маса от хоросан и разкъртени зъби. Цялото лице представляваше сив овал с коси, от които прокапваше кръв.

На Нойбауер му се догади и започна да повръща. Избълва обедата си от кисело зеле, шпеков салам, картофи, оризов пудинг и кафе до сплесканата глава. Опита се да се залови за нещо, но нямаше за какво. Извърна се и продължи да повръща.

— Какво става тук? — попита някой зад него.

Някакъв мъж се беше приближил, без да го чуе. Държеше лопата. Нойбауер посочи главата в развалините.

— Един затрупан?

Главата помръдна едва. Същевременно мръдна и сивата маса на лицето. Нойбауер заповръща пак. Беше обядвал обилно.

— Та той се задушава — извика човекът с лопатата и скочи напред. Той почна да трие с ръка лицето, за да намери носа и да го изчисти, и забърка с пръсти там, дето трябваше да е устата.

Лицето изведнъж започна да кърви по-силно. Плоската маска се оживи пред приближаващата смърт. Сега устата захърка. Пръстите на ръката дращеха врата, а главата със слепите очи трепереше. Тя потрепера, после утихна. Мъжът с лопатата се изправи. Той избърса мръсните си ръце в някаква жълта копринена завеса, която беше паднала с един прозорец.

— Умря — рече той. — Има ли други отдолу?

— Не знам.

— Вие не сте ли от тази къща?

— Не.

Човекът посочи главата.

— Ваш роднина? Познат?

— Не.

Човекът погледна киселото зеле, салама, ориза и картофите, погледна тогава Нойбауер и сви рамене. Изглежда, не изпитваше голяма почит към един висш есесовски офицер. Все пак това беше много обилно ядене за този период от войната. Нойбауер усети, че се изчервява. Той се обърна припряно и слезе от развалините.

Мина близо час, докато най-после стигна „Фридрихсале“. Тя не беше засегната. Тръгна развълнуван по нея. Ако къщите на следващата пресечка не са разрушени, неговата доходна сграда ще си стои още — мислеше си той суеверно. Улицата беше непокътната. Следващите две също. Той се окуражи и тръгна по-бързо. „Ще опитам още веднъж — мислеше си той, — ако на другата улица първите две къщи не са засегнати, тогава и аз не съм засегнат.“ Сполучи. Чак третата къща беше в развалини. Нойбауер плю, гърлото му беше пресъхнало от праха. Обнадежден, той зави на ъгъла към „Херман Гьорингцрасе“ и спря.

Бомбите бяха поработили здравата. Горните етажи на неговата сграда бяха разрушени напълно. Ъгловата фасада липсваше. Беше запокитена в един антикварен магазин от другата страна на улицата. Насрещната вълна беше изхвърлила оттам един бронзов Буда далече на улицата. Богът стоеше сам върху парче здрава улична настилка. Беше отпуснал ръце в скута си и гледаше спокойно към развалините на гарата, надсмивайки се над разрухата на западната цивилизация — като че очакваше някакъв призрачен азиатски влак, който да го върне обратно към простите закони на джунглите — дете убиваха, за да живеят, а не живееха, за да убиват.

В първия момент Нойбауер изпита глупавото чувство, че е бил излъган най-подло от съдбата. По пресечките всичко се беше оказало както трябва — а ето какво беше станало тук. Изживяваше го като някакво тежко разочарование на дете. Искаше му се да се разплаче. На него, на него ли трябваше да се случи това! Той погледна по протежение на улицата. Имаше още запазени къщи. „Защо не бяха те? — помисли си той. — Защо тъкмо на мен трябваше да се случи това, на такъв истински патриот, добър съпруг, грижлив баща?“

Той се запъти по улицата покрай бомбената яма. Всички витрини на модното ателие бяха разбити. Парчета стъкло покриваха като лед всичко. Те хрущяха под нозете му. Приближи се до отделението „Последна мода за германската жена“. Половината надпис висеше надолу. Наведе се и влезе в помещението. Миришеше на пожар, но огън не се виждаше. Манекените бяха разхвърляни в безпорядък. Сякаш бяха изнасилени от тълпа диваци. Някои лежаха по гръб, със запретнати рокли и разкрачени крака; други с пречупени ръце, с издупени восъчни задници, проснати по корем. Една беше гола, но с ръкавици; друга стоеше в един ъгъл с откъснат крак, с шапка на глава и воал пред лицето. Всички се усмихваха в своите пози — и поради това изглеждаха ужасяващо развратни.

„Разорен съм — мислеше си Нойбауер. — Разорен. Загубих. Какво ще каже сега Зелма? Няма справедливост.“ — Върна се назад, като газеше развалини и стъкла около къщата. Когато стигна до ъгъла, видя на другия тротоар някаква фигура, която се сниши и хукна, щом го чу.

Стой! — извика Нойбауер. — Спри или ще стрелям!

Фигурата се спря. Беше някакъв дребен, смачкан човечец.

— Ела тук!

Човекът се повлече към него. Нойбауер го позна чак когато се спря пред него. Беше предишният собственик на доходната сграда.

— Бланк — каза той учуден, — вие ли сте това?

— Да, господин оберщурмбанфюрер.

— Какво правите тук?

— Извинете, господин оберщурмбанфюрер. Аз... Аз...

— Говорете разумно, човече! Какво правите тук?

Чрез въздействието на униформата върху Бланк, Нойбауер си възвърна самочувствието и увереността.

— Аз... аз... — заекваше Бланк. — Аз само минавах оттук, за... за...

— Какво, за, за?

Бланк направи безпомощно движение, към развалините.

— За да се порадваш, нали?

Бланк подскочи назад:

— Не, не, господин оберщурмбанфюрер. Не, не! Само... жалко е — прошепна той. — Жалко.

— Разбира се, че е жалко. Сега можете да се посмеете.

— Аз не се смея. Не се смея, господин оберщурмбанфюрер.

Нойбауер го гледаше изпитателно. Бланк стоеше уплашен пред него, с плътно притиснати до тялото ръце.

— Вие спечелихте повече от мен — каза горчиво Нойбауер след малко. — Беше ви платено добре. Или напротив?

— Да, твърде добре, господин оберщурмбанфюрер.

— Вие получихте пари в брой. Аз — куп развалини.

— Да, господин оберщурмбанфюрер! Съжалявам, съжалявам много. Това събитие...

Нойбауер гледаше втренчено пред себе си. Сега той наистина вярваше, че Бланк е направил блестяща сделка. За момент помисли дали да не му продаде обратно скъпо и прескъпо този куп развалини. Но щеше да е в разрез с партийните принципи. А освен това даже купчината развалини струваше повече, отколкото беше платил някога на Бланк. Да не говорим за парцела. Беше платил 5000, а само годишният наем беше 15 000. Петнайсет хиляди! Загубени!

— Ама какво ви е? Какво шарите така с ръце?

— Нищо, господин оберщурмбанфюрер. Паднах преди години...

Бланк беше вир вода. Едри капки пот се стичаха от челото в очите му. Премигваше, но по-често с дясното отколкото с лявото око. Лявото беше от стъкло и в него потта не се усещаше толкова. Страхуваше се, че Нойбауер ще сметне треперенето му за нахално. Такива неща се бяха случвали вече. Но в този миг на Нойбауер не му минаваше през ум нищо подобно; нито че тогава, преди продажбата, Вебер беше разпитвал Бланк в лагера. Само гледаше развалините.

— Вие сполучихте повече от мене — рече той. — На времето може би не ви се вярваше. Но сега щяхте да загубите всичко. А така си имате добри пари.

Бланк не смееше да си избърше потта.

— Да, господин оберщурмбанфюрер — мърмореше той.

Изведнъж Нойбауер го погледна изпитателно. Беше го пронизала една мисъл. Мисъл, която през последните седмици все по-често му идваше. Беше я доловил за пръв път, когато сградата на мелернския вестник беше разрушена. Беше я пропъдил, но тя продължаваше да се явява като досадна муха. Може ли действително да стане така, че отново да дойде ред на хора като Бланк. Човечето пред него не

правеше такава впечатление, то беше руина. Но купищата развалини наоколо също не бяха нещо по-друго. Те не приличаха на победа. Особено когато бяха наши собствени. Досети се за Зелма с нейните предизвикателства към съдбата. Пък и новините във вестниците. Русите бяха пред Берлин, това не можеше да се отрече. Рур беше обкръжен, това беше също истина.

— Слушайте, Бланк — каза той сърдечно. — Аз се отнесох към вас много почтено, нали?

— Напълно! Напълно!

— Принавате го, нали?

— Без друго, господин оберщурмбанфюрер. Без друго.

— Човечно...

— Много човечно, господин оберщурмбанфюрер. Най-сърдечно благодаря...

— Е, да — каза Нойбауер. — Не забравяйте това! Аз рискувах доста нещо за вас. Какво търсите тук въобще? В града?

„Защо не сте отдавна вече в лагер“ — би трябвало да го запита той.

— Аз... аз...

Бланк беше плувнал в пот. Не знаеше как ще свърши този разговор. От опит беше установил, че когато говорят приятелски, нацистите винаги се готвят за някаква особено ужасна шега. Така беше говорил Вебер преди да му избие окото. Той се проклрнаше, че не бе могъл да се сдържи и бе напуснал скривалището, за да обиколи някогашния си имот.

Нойбауер забеляза смущението му и използва случая.

— За това, че сте на свобода, Бланк, вие знаете кому трябва да благодарите, нали?

— Да, да... благодаря... благодаря много, господин оберщурмбанфюрер.

Бланк нямаше за какво да благодари на Нойбауер. Той знаеше това, а и Нойбауер го знаеше. Но пред димящите развалини старите понятия бяха почнали внезапно да се топят. Нищо вече не беше сигурно. Човек трябваше да се погрижи за бъдещето. За Нойбауер това звучеше налудничаво. Но човек не можеше да е напълно сигурен дали някога няма да има нужда от един такъв еврейин. Той извади една „германска стража“ от джоба си.

— Ето, вземете, Бланк. Хубав тютюнец. Онова на времето беше неизбежно зло. Спомняйте си винаги как съм ви закрилял.

Бланк не пушеше. Трябваше да минат години след експериментите на Вебер със запалена цигара, за да престане да изпада в истерия при миризмата на тютюна. Но не смееше да откаже.

— Много благодаря. Много сте добър, господин оберщурмбанфюрер.

Той се дръпна предпазливо назад, с пура в сакатата си ръка. Нойбауер се огледа. Никой не го беше видял, че говори с евреин. Така беше по-добре. Той забрави Бланк и веднага започна да пресмята. После започна да души. Миризмата на изгоряло се беше засилила. Отиде бързо към другата страна. Сега модното ателие гореше. Изтича назад и почна да вика.

— Бланк! Бланк! — и като не го видя! — Пожар! Пожар!

Никой не се появи. Градът гореше на много места и противопожарната охрана отдавна не можеше да се справя. Нойбауер хукна отново към модните витрини. Скочи вътре, грабна един топ плат и го измъкна навън. Втория път не може вече да се промъкне. Една дантелена рокля, която беше докопал, пламна в ръката му. По платовете и дрехите пълзяха огнени, езичета. Едва се измъкна навън.

Той гледаше безпомощен от другата страна на улицата огъня, който беше обхванал манекените, бягаше по тях, изяждаше роклите им — те се разтапяха, внезапно пламнали, и чудновато оживяваха. Обръщаха се и се изправяха. Ръцете се повдигаха и изкривяваха, истински восъчен ад — после всичко потъна и бе погълнато от огъня, както ставаше с труповете в крематориума.

Горещината накара Нойбауер да се отдръпне назад, докато не се блъсна в статуята на Буда. Без да погледне, той седна на нея, но веднага отскочи. Не беше забелязал, че шапката и завършва с остър бронзов връх. Погледна с яд спасения топ плат пред краката си; той беше светлосин, с щампирани хвърчащи птици. Ритна го с ботуш. „Проклятие! Защо ми е!“ Помъкна го назад и го хвърли в пламъците. „Да върви всичко по дяволите! Проклятие!“ Тръгна да си ходи. Не искаше да гледа повече нищо! Бог не беше вече с германците. И Вотан също. А кой тогава?

Зад един куп развалини от другата страна на улицата бавно се надигна едно бледо лице. Йозеф Бланк изпроводи с поглед Нойбауер.

И за пръв път от толкова години се усмихна. Усмихна се, а пурата между сакатите му пръсти се счупи.

XVI

В двора на крематориума стояха пак осем души. Всички бяха с червения знак на политическите затворници. Бергер не познаваше никого от тях, но сега знаеше съдбата им.

Началникът Драйер беше вече на мястото си в подземиеото. Бергер почувствува, че нещо у него, което все още тайно бе разчитало на отсрочка, се свива. Три дена бе отсъствувал Драйер. Това беше попречило на Бергер да изпълни плана си. Сега вече нямаше извинение, трябваше да рискува.

— Започвайте веднага! — каза навъсен Драйер. — Иначе едва ли ще успеем. Напоследък при вас мрат като мухи.

Първите трупове пристигнаха с трясък. Трима затворници ги съблякоха и сортираха нещата им. Бергер провери зъбите, а после тримата хвърлиха мъртвите в асансьора.

Половин час по-късно дойде Шулте. Изглеждаше свеж и отспал, но постоянно се прозяваше. Драйер пишеше, а той го поглеждаше от време на време през рамо.

Подземиеото беше голямо и се проветряваше, но миризмата на труповете скоро стана нетърпима. Тя беше просмукана и в дрехите; не беше само в голите тела. Мъртъвците продължаваха да падат като лавина, като че затрупваха под себе си времето и Бергер вече не знаеше дали е вечер или още обед, когато Шулте най-сетне стана и заяви, че отива да се храни.

Драйер събра нещата си.

— С колко сме изпреварили пещите?

— С двадесет и двама.

— Добре. Обедна почивка. Кажете на ония горе да не хвърлят, докато се върнем.

Тримата затворници излязоха веднага. Бергер приготви още един труп.

— Бързо! Върви си! — изръмжа Драйер. Пъпката на горната му устна се беше превърнала в голям болезнен цирей.

Бергер се изправи.

— Забравихме да впишем този тук.

— Какво?

— Забравихме да впишем този труп.

— Глупости! Всички са вписани.

— Не е вярно — Бергер се стараеше да говори с колкото се може по-спокоен глас. — Записахме един човек по-малко.

— Ей! — избухна Драйер. — Ти да не си полудял? Какво значи това бръщолевене?

— Трябва да прибавим в списъка още един човек.

— Така ли? — Сега Драйер погледна Бергер строго. — Защо трябва да го направим?

— За да е верен списъкът.

— Ти не се грижи за моите списъци.

— За другите аз не се грижа. Само за този.

— Другите? Какви други, скелет такъв?

— Списъците за златото.

Драйер помълча един миг.

— Така, и какво значи всичко това? — попита той тогава.

Бергер си пое дъх.

— Това значи, че ми е все едно дали списъците за златото са верни или не.

Драйер направи едно движение, но се овладя.

— Те са верни — каза той заплашително.

— Може би. А може и да не са. Трябва само да се сверят.

— Да се сверят? С какво?

— С моите собствени списъци. Аз също вода списък, откакто работя тук. От предпазливост. За себе си.

— Виж ти! И той водел списъци, мазникът. И ти мислиш, че ще ти повярват повече отколкото на мен?

— Възможно е. Аз нямам никаква полза от тоя списък.

Драйер изгледа Бергер изпитателно от глава до пети, сякаш го виждаше за пръв път.

— Така, значи, нямаш полза? Не се и съмнявам в това. И си намерил да ми го кажеш тъкмо тук, в подземиято, а? На четири очи — ама там ти е грешката, хитрец такъв! — Той се хилеше, но циреят го болеше. Хиленето му приличаше на озъбване на разярено куче. — Ще

ми кажеш ли сега какво може да ме спре да поочукам хитрата ти глава и да те просна тук, при другите? Или да ти извия врата. И тогава ти ще си този, който ще липсва в твоя списък. Обяснения няма да са нужни, ние сме сами. Просто си припаднал. Сърдечна слабост. Един повече — няма да значи нищо. Няма да има разследване. Аз ще те поставя в списъка.

Започна да се приближава към него. Тежеше над тридесет килограма повече от Бергер. Даже с клещите в ръка Бергер нямаше никакъв шанс. Той отстъпи крачка назад и се препъна в един труп, който лежеше зад него. Драйер сграбчи ръката и изви китката му. Бергер изпусна клещите.

— Така, така е по-добре — заяви Драйер.

С рязко движение той го примъкна към себе си. Изкривеното му лице беше вече до самите очи на Бергер. То беше червено, а циреят със сини ръбове лъщеше на устната му. Бергер не каза нищо, само изви глава назад, колкото му беше възможно, и изпъна това, което му беше останало от мускулите на врата.

Видя как дясната ръка на Драйер започна да се издига. Мозъкът му се проясни. Сети се какво трябва да направи. Времето беше кратко, за щастие обаче ръката се издигаше така бавно, като че се въртеше някаква забавена кинематографична лента.

— И това тук е предвидено — каза той бързо. — Всичко е написано и подписано от свидетели.

Ръката не спираше. Тя се движеше бавно, но все още се издигаше.

— Лъжа — изръмжа Драйер. Искаш да се измъкнеш. Няма да говориш още дълго.

— Не е измама. Ние предвидихме, че вие ще се опитате да ме отстраните. — Бергер гледеше втренчено Драйер в очите. — Това е първото, което хрумва на глупаците. Всичко е написано и ако тази вечер не се завърна, ще се предаде на лагерфюрера заедно със списъка за двата златни пръстена и за златните очила, които липсват.

Драйер замига.

— Така ли? — рече той.

— Точно така. Мислиш ли, че не зная какво рискувам?

— Значи, ти си знаел това?

— Да. Всичко е записано. За златните очила, които липсват, ще си спомнят добре Вебер, Шулте и Щайнбренер. Те бяха на един едноок, а това не се забравя така лесно.

Ръката се спря. Остана неподвижна, а след това се спусна.

— Не бяха от злато — каза Драйер. — Ти го каза това.

— Злато беше.

— Нямаха никаква стойност. Боклук. Не си струваха даже хвърлянето.

— Това ще можете да обясните сам после. Ние имаме показания от приятели на човека, комуто принадлежаха. Беше чисто бяло злато.

— Въшливо куче!

Драйер го блъсна назад. Бергер отново падна. Опита се да се задържа, но под ръката си усети зъбите и очите на мъртвеца. Беше паднал върху него, но не изпусна Драйер от очи.

Драйер дишаше тежко.

— Така, а какво, според тебе, ще стане с твоите приятели? Мислиш, че ще ги възнаградят? Като съучастници в опита да контрабандираш тук един мъртвец?

— Те не са съучастници.

— И кой ще им повярва?

— А кой ще повярва на вас, ако кажете такова нещо? Ще помислят, че сте го измъдрили, за да ме отстраните заради пръстените и очилата.

Бергер беше станал отново. Усети, че изведнъж започва да трепери. Наведе се и заизтърсва праха от коленете си. Нямаше какво да изтърсва, но не можеше да контролира треперенето на краката си и не искаше Драйер да го забележи.

Драйер не забеляза. Той пипаше с пръст цирея си, Бергер видя, че циреят се е пукнал. И течеше гной.

— Не правете това — каза той.

— Какво? Защо?

— Не пипайте цирея. Трупната отрова е смъртоносна.

Драйер се опули.

— Днес не съм пипал труп.

— Но аз пипах. А вие ме докоснахте. Моят предшественик е умрял от отравяне на кръвта.

Драйер отдръпна дясната си ръка и я избърса в панталона.

— Проклятие! Какво ще стане сега? Свинщина проклета! Аз се пипнах вече.

Той гледаше пръстите си, като че бяха прокажени.

— Бързо! Направи нещо! — извика той на Бергер. — Да не мислиш, че искам да пукна?

— Съвсем не. — Бергер се беше овладял. Залисването на Драйер му беше дало време. — Особено сега, малко преди края — прибави той.

— Какво?

— Толкова малко преди края — повтори Бергер.

— Какво, краят? Направи нещо, куче! Намажи ме с нещо!

Драйер беше побледнял. От една полица Бергер взе шише с йод. Знаеше, че Драйер не е в опасност, пък му беше и все едно. Важното бе, че успя да го залиса. Намаза цирея с йод. Драйер се дръпна назад. Бергер постави шишето обратно.

— Така, сега е дезинфекцирано.

Драйер се опитваше да види цирея си. Кривеше очи към носа си.

— Наистина ли?

— Наистина.

Той повъртя очи още малко. После започна да движи горната си устна като заек.

— Така, а какво искаш в същност? — попита той. Бергер видя, че е спечелил.

— Това, което казах. Да разменя данните на един мъртвец, това е всичко.

— А Шулте?

— Той не внимаваше. Поне в имената. Освен това на два пъти излиза вън.

Драйер помисли.

— А дрехите? Какво ще правим с тях?

— И те ще бъдат в ред. Също и номерата.

— Как така? Ти се...

— Да — рече Бергер. — Тези, които ще сменим, са у мене.

Драйер го погледна.

— Вие сте го замислили много добре. Или ти си сам?

— Не.

Драйер пъкна ръце в джобовете и започна да се разхожда насам-натам. После спря пред Бергер.

— А кой ще ми гарантира, че твоят така наречен списък няма да се появи отново?

— Аз.

Драйер сви рамене и плю.

— Досега беше само списъкът — спокойно каза Бергер. — Списъкът и обвинението. Можех да се възползувам от тях и нямаше да ми се случи нищо; най-много щяха да ме похвалят. Но след това — той посочи книгата на масата — ще бъда съучастник в изчезването на един затворник.

Драйер мислеше. Той движеше предпазливо горната си устна и пак кривеше очи.

— За вас рискът е много по-малък — продължи Бергер. — Само едно прегрешение, прибавено към три или четири други. Аз поемам много по-голям риск, според мене, това е достатъчна гаранция.

Драйер не отговори.

— Освен това трябва да се обмисли още нещо — рече Бергер, като продължаваше да го наблюдава. — Войната е почти загубена. Германските войски са отблъснати от Африка и Сталинград далече зад границите и през Рейн. Срещу това не помага никаква пропаганда и никакви приказки за тайни оръжия. След няколко седмици или месеци ще дойде краят. Тогава и тук ще се разчистват сметки. Защо искате да пострадате заради други? Ако стане известно, че сте ни помагали, ще бъдете спасен.

— Кои сте вие?

— Ние сме много. Навсякъде. Не само в Малкия лагер.

— А ако аз доложа, че вие съществувате?

— Какво общо има това с пръстените и златните очила?

Драйер вдигна глава и се усмихна криво.

— Вие действително сте премислили всичко много добре, нали?

Бергер мълчеше.

— Човекът, с когото ще направите замяната, иска ли да бяга?

— Не. Само искаме да го запазим от онова там. — Бергер посочи куките на стената.

— Някой политически?

— Да.

Драйер сви очи.

— А ако мине някоя строга проверка и го намерят? Какво тогава?

— Бараките са препълнени. Няма да го намерят.

— Може да го познаят. Ако е някой известен политически.

— Той не е известен. А при нас, в Малкия лагер, всички изглеждат еднакво. Няма какво много да се познава.

— Вашият блок старши знае ли?

— Да — излъга Бергер. — Иначе би било невъзможно.

— Имате ли връзка с канцеларията?

— Ние имаме връзки навсякъде.

— Номерът на вашия татуиран ли е?

— Не.

— А дрехите?

— Знам с кои да ги сменя. Вече съм ги отделил настрана.

Драйер погледна към вратата.

— Тогава започвай! Бързо, преди някой да е влязъл.

Той откряна вратата и се послуша. Бергер запълзя между мъртвите и ги претърси. В последния миг му беше хрумнало още нещо. Искаше да направи двойна смяна. По този начин Драйер можеше да бъде измамен така, че да не е в състояние да се добере до името на 509.

— Бързо! Проклятие! — ругаеше Драйер. — Какво още търсиш?

Бергер сполучи с третия мъртвец: той беше от Малкия лагер и нямаше знаци по тялото си. Съблече куртката му, измъкна скритите под своята куртка дрехи на 509 заедно с номерата и ги облече на трупа. После хвърли нещата на мъртвия върху купчината и измъкна оттам едно палто и панталон, които още преди това беше отделил настрана. Обви ги около хълбоците си, стегна връвта на панталона и облече своята собствена куртка.

— Готово.

Бергер се задъхваше. Черни петна се плъзнаха по стените пред очите му. Драйер се обърна.

— Всичко в ред ли е?

— Да.

— Добре. Аз не съм видял нищо. Не знам нищо. Бях в нужника. Каквото и да е ставало тук, ти си го направил. Аз нищо не знам, разбрано?

— Да.

Асансьорът, в който бяха натоварени голите трупове, се издигна и след малко се върна обратно.

— Сега отивам да извикам отвън тримата товарачи — рече Драйер. — През това време ти си бил тука сам. Разбрано?

— Разбрано — отвърна Бергер.

— А списъкът...

— Аз ще го донеса утре. Или може да го унищожа.

— Мога ли да разчитам?

— Безусловно.

Драйер помисли малко.

— Сега ти също си замесен — каза той, — повече от мене. Или не?

— Много повече.

— А ако се разбере нещо...

— Аз няма да говоря. Имам отрова. Няма да говоря.

— Изглежда, вие действително имате всичко. — Лицето на Драйер изразяваше нещо като уважение, въпреки волята му. — „Не знаех. Иначе бих внимавал повече — мислеше си той. — Тези проклети «три четвърти мъртъвци»! Даже и на тях човек не може да има вяра.“ — Започни с асансьора... — Той искаше да излезе.

— Тук има още нещо — рече Бергер.

— Какво?

Бергер извади пет марки от джоба си и ги постави на масата. Драйер ги прибра.

— Все пак нещо за риска...

— Идната седмица ще получите още пет марки...

— А... защо?

— Така. Просто още пет марки за това тук.

— Добре — Драйер изкриви устни, но веднага се отказа от това; циреят го заболя. — В края на краищата никой не е звяр — рече той, — винаги ще подкрепим с готовност някой другар.

Той излезе. Бергер се облегна на стената. Виеше му се свят. Бе свършило по-добре, отколкото беше очаквал. Не се самозалъгваше; знаеше, че Драйер все още мисли как би могъл да го унищожи. Засега това беше предотвратено. Чрез заплахата с подмолното движение и обещанието за вторите пет марки. Драйер ще ги чака. При

криминалните можеше да се разчита, че ще се възползват от случая; това беше поуката, която ветераните си бяха взели от Хандке. Парите бяха дошли от Левински и неговата група. Те щяха да помогнат и понататък. Бергер попипа куртката, която беше увил около тялото си. Не се беше разхлабила, нищо не личеше. Беше толкова слаб, че даже и сега неговата собствена куртка висеше на него като чувал. Устата му беше пресъхнала. Трупът с фалшивия номер лежеше пред краката му. Той издърпа от купчината още един и го постави до фалшивия мъртвец. В същия миг от отвора изскочи нов. Товарачите бяха започнали пак.

Драйер дойде с тримата затворници. Той хвърли поглед върху Бергер.

— Ти какво правиш тук? Защо не беше вълн? — скара се той.

Това беше за алиби. Тримата трябваше да запомнят, че Бергер е бил долу сам.

— Трябваше да извадя още един зъб — рече Бергер.

— Глупости! Трябва да правиш онова, което ти заповядват. А така могат да станат най-различни неща.

Най-после Драйер седна на масата със списъците.

— Продължавайте! — заповяда той.

Малко след това дойде Шулте. Той извади от джоба си книгата „Как да се държим в обществото“ от Книге и започна да чете.

Продължиха да събличат мъртвите. Трети по ред беше човекът с чуждата куртка. Бергер беше подредил нещата така, че да го събличат двамата му помощници. Чу ги как, съобщиха №509. Шулте не вдигна очи. Той четеше в класическата книга за правилата при ядене на риба и раци. Очакваше през май да го поканят родителите на годеницата му и искаше да се подготви. Драйер записа равнодушно данните и ги сравни със съобщенията от блоковете. Четвъртият мъртвец беше пак политически. Бергер го обяви сам. Той изговори номера малко по-високо и забеляза, че Драйер вдигна поглед. После занесе сам нещата на мъртвия при масата. Драйер го погледна. Бергер направи знак с очи. Тогава взе клещите и джобното фенерче и се наведе над трупа. Беше постигнал това, което желаше. Драйер помисли, че четвъртият носи името на живия и че смяната е извършена с него, а не с третия. Така той беше отбит от следата и в никакъв случай не можеше да издаде нещо.

Вратата се отвори. Влезе Щайнбренер. Следваха го Бройер, завеждащият карцера и шарфюрерът Ниман. Щайнбренер се усмихна на Шулте.

— Трябва да те сменим, щом бъдат записани мъртвите тук. Заповед от Вебер.

Шулте затвори книгата си.

— Край? — попита той Драйер.

— Има още четири трупа.

— Добре. Свършвайте.

Щайнбренер се облегна на стената, върху която се виждаха драскотините на обесените.

— Свършете си спокойно работата. Ние имаме време. И ни изпратете тогава петимата, които хвърляха горе. Имаме за тях изненада.

— Да — рече Бройер. — Днес е рожденият ми ден.

— Кой от вас е 509? — попита Голдщайн.

— Защо?

— Аз съм преместен тук.

Беше вечер и Голдщайн бе дошъл в Малкия лагер в един транспорт с дванадесет други.

— Левински ме изпраща — каза той на Бергер.

— В нашата барака ли си?

— Не. В барака 21. В бързината не можеше да се направи друго. По-късно ще гледаме да се промени. Беше крайно време да изчезна. Къде е 509?

— 509 не съществува вече.

Голдщайн вдигна поглед.

— Мъртъв или укрит?

Бергер се поколеба.

— Можеш да му се довериш — каза 509, който седеше до него. — Левински ми говори за него, когато идва последния път.

Той се обърна към Голдщайн.

— Сега аз се казвам Флорман. Какво ново има? Отдавна не сте се обаждали.

— Отдавна? Два дни...

— Това е твърде много. Какво ново има? Ела насам. Тук няма да могат да ни чуят.

Седнаха настрана от другите.

— Снощи в блок шести можахме да чуем по нашето радио новини. Английски. Имаше много смущения, но едно се чу ясно. Русите обстрелват вече Берлин.

— Берлин?

— Да...

— А американците и англичаните?

— Нямахте други съобщения. Имаше смущения и трябваше да бъдем предпазливи. Рур е обкръжен. И те са далеч отвъд Рейн, това е сигурно.

509 гледаше телената мрежа, зад която ивица вечерна заря пламтеше под тежките дъждовни облаци.

— Колко бавно върви всичко...

— Бавно? Ти наричаш това бавно? За една година германската армия беше отблъсната от Русия до Берлин и от Африка до Рур, а ти казваш — бавно?

509 поклати глава.

— Нямах пред вид това. Бавно е за тука, за нас. Изведнъж! Не разбираш ли? аз съм от много години тука, но тази пролет ми изглежда най-дългата от всички. Дълга, защото е така тежко да чакаш.

— Разбирам — Голдщайн се усмихна. Зъбите му се откриоха като тебеширени върху сивото лице. — Това ми е познато. Особено нощем, когато не можеш да спиш и не ти достига въздух. — Очите му не се усмихваха заедно с лицето. Те си оставаха безизразни и оловни. — Ужасно бавно е, ако ти е така на душата.

— Да, така мисля и аз. Преди няколко седмици не знаехме още нищо. А сега вече всичко ни се струва бавно. Чудно каква промяна настъпва, когато човек се надява. И чака. И се страхува, че може да се доберат до него.

509 се сети за Хандке. Опасността още не беше минала. Фалшификацията щеше да е донякъде достатъчна, ако Хандке не познаваше 509 лично. Тогава 509 щеше да е просто умрял, тъй като един мъртвец беше записан като 509. Сега той беше официално мъртъв — наричаше се Флорман, но все още се намираще в Малкия лагер. Нищо друго не можеше да се направи; никак не беше малко, че

блоковият старши на двадесета барака, в която беше умрял Флорман, се бе съгласил да им стане съучастник. Сега 509 трябваше да се пази много от очите на Хандке. Трябваше да внимава също да не би някой друг да го издаде. Освен това съществуваше Вебер, който при някоя неочаквана проверка можеше да го познае пак.

— Сам ли идваш? — запита той Голдщайн.

— Не. С мен изпратиха още двама.

— Други ще дойдат ли?

— Вероятно. Но не като официално преместени. Оттатък сме укрили най-малко 50–60 души.

— Как можете да криете толкова много?

— Те всяка нощ сменят бараките. Спят другаде.

— А ако есесовците ги извикат на вратата? Или в канцеларията?

— Тогава не отиват.

— Какво?

— Не отиват — повтори Голдщайн. Той видя, че 509 се беше изправил от учудване. — Есесовците вече нямат ясна представа — заяви той. — От няколко седмици насам бъркотията става всеки ден все по-голяма. Ние допринесохме за това; колкото можахме. Търсените хора са уж винаги изпратени навън с групите или просто не могат да се намерят.

— А есесовците? Не идват ли да ги вземат?

Зъбите на Голдщайн блеснаха.

— Избягват да идват. Или пък на групи, и то въоръжени. Опасна е само групата, в която са Ниман, Бройер и Щайнбрер.

509 помълча малко. Това, което току-що беше чул, бе невероятно.

— Откога е така? — попита той най-сетне.

— От около една седмица. Всеки ден нещо се променя.

— Ти мислиш, че есесовците се страхуват?

— Да. Изведнъж забелязаха, че сме хиляди. И знаят как върви войната.

— Вие просто не се подчинявате? — 509 все още не можеше да го проумее.

— Подчиняваме се. Но усложняваме нещата и всичко се проточва, а саботираме, колкото можем. Все още есесовците залавят доста хора. Не можем да спасим всички.

Голдщайн се изправи.

— Да видя дали ще намеря място за спане.

— Ако не намериш, питай Бергер.

— Добре.

509 легна до купчината мъртви между бараките. Тя беше по-висока от обикновено. Предната вечер не бяха давали хляб. Това проличаваше винаги на следващия ден по броя на мъртвите. 509 лежеше близо до тях, защото вееше влажен, студен вятър. Мъртвите го пазеха от него.

„Те пазят“ — помисли си той. Пазеха го даже от крематориума, а и нещо повече. Влажният, студен вятър носеше нанякъде дима от Флорман, чието име бе взел; останали бяха няколко обгорели кости, които скоро щяха да станат костено брашно в мелницата. Но името, най-преходното и незначителното, беше останало и се беше превърнало в щит за един друг живот, който се бранеше от смъртта.

Той чуваше как купчината на мъртвите пъшка и се движи. Тъканите и соковете в тях все още си вършеха работата. Втора, химическа смърт се промъкваше в тях, разлагаше ги, превръщаше ги в газове, подготвяше ги за разпадането; и като някакъв призрак отглас на отлетелия живот, коремите им се движеха още, надуваха се и се свиваха, мъртвите уста се оригнаха, а от очите се прецеждаше мътна течност, като някакви много закъснели сълзи.

509 раздвижи рамене. Беше облякъл униформената куртка на хонведски хусар. Това беше една от най-топлите дрехи в бараката и се носеше поред от тези, които спяха нощем отвън. Той разглеждаше нашивките, които проблясваха матово в тъмнината. Имаше някаква ирония в това: тъкмо сега, когато бе започнал отново да си припомня миналото и себе си, когато вече можеше да не е само номер, трябваше да живее под името на мъртвец и да носи при това нощем унгарска униформа.

Потръпна от студ и скри ръцете си в ръкавите. Би могъл да отиде в бараката, за да поспи там няколко часа в топлата воня, но не го стори. Беше много неспокоен за такова нещо. Предпочиташе да седи и да мръзне, и да се взира в нощта, и да чака, без да знае какво толкова очаквано от него може да се случи тази нощ. „Тъкмо това те кара да полудяваш“ — помисли си той. Чакането висеше беззвучно над лагера като някаква мрежа и оплиташе всички надежди и всички страхове. „Аз чакам — мислеше той, — а Хандке и Вебер ме преследват;

Голдщайн чака, а сърцето му всеки миг може да спре; Бергер чака и се бои, че ще бъде унищожен заедно с отряда от крематориума преди да бъдем освободени; всички ние чакаме и не знаем дали в последния момент няма да ни изпратят на смъртен поход в някой лагер на смъртта.“

— 509 — рече Ахасфер в тъмнината, — тук ли си?

— Да, тук. Какво има?

— Овчарското куче умря.

Ахасфер пристъпи по-близо.

— Но той не беше болен — каза 509.

— Не. Умря, както спеше.

— Да ти помогна ли да го изнесем?

— Не е нужно. Бях с него отвън. Той лежи там. Искях само да кажа на някого.

— Да, старче.

— Да, 509.

XVII

Транспортът пристигна неочаквано. Железопътните линии на запад от града бяха прекъснати от няколко дни. След поправянето им с един от първите влакове пристигнаха голям брой закрити товарни вагони. Трябваше да бъдат препратени до един лагер на смъртта. През нощта обаче съобщенията бяха отново прекъснати. Влакът престоя още един ден, след това пътниците му бяха изпратени в Мелернския лагер. Имаше само евреи. Евреи от всички краища на Европа. Имаше полски и унгарски, румънски и чешки, руски и гръцки, евреи от Балканите, Холандия и даже неколцина от Люксембург. Те говореха дузина различни езици и повечето не можеха да се разбират един друг. Даже общият им идиш изглеждаше различен. Били две хиляди, а сега бяха само петстотин. В товарните вагони лежаха няколкостотин мъртви.

Нойбауер беше извън себе си.

— Къде да ги денем? Лагерът е вече съвсем препълнен! А освен това те не са официално преместени тук! Нямаме нищо общо с тях. Това е ужасна бъркотия! Няма вече ред! Какво става само!

Той тичаше напред-назад из канцеларията. Не му стигаха личните грижи, та сега и това! Чиновническата му кръв се възмущаваше. Не разбираше какво толкова се церемонят с хора, които са обречени на смърт. Погледна разярено от прозореца.

— Налягали като цигани пред портите с всичките си партушини! Ние на Балканите ли се намираме или в Германия? Разбирате ли какво става, Вебер?

Вебер остана равнодушен.

— Някой трябва да е наредил — рече той. — Иначе не биха се изкачвали дотук.

— Тъкмо там е работата! Някаква служба там долу, на гарата. Без да ме питат. Даже не са ме предупредили. Да не говорим за установения ред. Той, изглежда, вече изобщо не съществува! Всеки ден изникват все нови и нови учреждения. Ония на гарата разправят,

че хората викали много. Щяло да направи лошо впечатление на цивилното население. Какво ни засяга това? Нашите хора не викат!

Той погледна Вебер. Лагерфюрерът се беше облегнал небрежно на вратата.

— Говорихте ли вече с Диц? — попита той.

— Не, още не. Имате право, сега ще го направя. Нойбауер нареди да го свържат и разговаря известно време. После сложи слушалката. Беше се поуспокоил.

— Диц казва, че трябва да ги задържим тук само за тази нощ. Отделени в един блок. Да не ги разпределяме по бараките. И да не ги приемаме. Просто да ги оставим и да ги пазим. Утре ще ги изпратят по-нататък. Дотогава железопътната линия ще бъде поправена. — Той погледна пак през прозореца. — Но къде да ги поставим? У нас всичко е препълнено.

— Може да ги оставим на плаца.

— Плацът ще ни трябва за групите утре сутринта. Ще се стигне до неразбория. Освен това те ще го измърсят съвсем. Не става.

— Можем да ги наблъскаме на плаца в Малкия лагер. Там няма да ни пречат.

— Ще има ли достатъчно място?

— Да. Тогава нашите собствени хора ще трябва да натъпчем в бараките. Досега някои от тях спяха навън.

— Защо? Толкова препълнени ли са бараките?

— Зависи как се гледа на нещата. Хората могат да се наблъскат и като сардели. Един върху друг.

— За една нощ може.

— Ще се уреди. Никой от тези в Малкия лагер няма да има интерес да попадне в транспорта. — Вебер се засмя. — Ще се страхуват от него като от холера.

Нойбауер се позасмя. Харесваше му, че неговите затворници предпочитат да останат в лагера. — Трябва да поставим постове — каза той, — иначе новите ще изчезнат в бараките и тогава ще стане неразборията.

Вебер поклати глава.

— За това също ще внимават ония, дето са в бараките. Те ще се страхуват, че утре ще изпратим една част от тях, за да попълним числото.

— Добре. Определете някои от нашите хора и достатъчно капоси и лагерна полиция за стража. Наредете също бараките в Малкия лагер да се заключат. Не можем да рискуваме с поставянето на прожектори за охрана на транспорта.

В здрача като че приближаваше орляк големи уморени птици, които вече не могат да хвърчат. Олюляваха се и се препъваха. И когато някой паднеше, другите го стъпкваха, почти без да го забележат.

— Затворете вратите на бараките! — изкомандува есесовският шарфюрер, който охраняваше Малкия лагер. — Останете вътре! Който излезе, ще бъде разстрелян!

Тълпата беше наблъскана на плаца между бараките. Тя се люшкаташе насам-натам, неколцина паднаха, други седнаха до тях и така в безпокойното движение се образува остров, който растеше, докато скоро след това всички легнаха, а вечерта се спусна върху тях като дъжд от пепел.

Те лежаха и спяха, но гласовете им не млъкваха. Непрестанно се извисяваха треперливо в тревожния сън или при внезапно събуждане, чужди и пискливи, а понякога се сливаха в протяжен вопъл, който в няколко тона се издигаше и падаше, и се разбиваше в бараките като море от нищета срещу сигурните ноеви ковчези на уюта.

В бараките това се чуваше през цялата нощ. То действуваше на нервите и само след няколко часа хората изпаднаха в лудост. Започнаха да викат, а когато тълпата отвън чу, нейният хленч също се засили. Това от своя страна усили виковете отвътре. Беше като чудовищна средновековна жалейна песен, изпълнена от два хора — докато прикладите не загърмяха по бараките, а вън се чуха изстрели и тъпи удари на тояги, които се стоварваха върху телата, и по-отчетливи, когато улучваха главите.

После стана по-спокойно. Тези, които викаха в бараките, бяха усмирени от своите другари, а тълпата вън беше най-после повалена от съня на изтощението повече, отколкото от тоягите. Тоягите те почти не усещаха. Жалбите от време на време се засилваха и пак отслабваха, затихваха, но никога не изчезваха съвсем.

Ветераните дълго се ослушваха. Ослушваха се и потрепераха от страх, че и тяхната съдба може да се окаже същата. Външно те се

различаваха малко от хората в транспорта, но въпреки това в полските бараки на смъртта, между вонята и агонията, плътно притиснати един до друг и легнали един върху друг, под йероглифите, издраскани по стените от умиращите, мъчени от невъзможността да отидат в нужника — те се чувствуваха така приютени, като че това беше отечество и сигурност срещу безбрежното страдание на другите отвън, което изглеждаше едва ли не по-ужасно от всичко друго досега...

Сутринта се събудиха от многобройни тихи, чужди гласове. Беше още тъмно. Жалбите бяха престанали. Затова пък сега дращеха по стените на бараките. Дращеха, като че стотици плъхове гризяха отвън, за да влязат вътре. Дращеха прикрито и не много шумно, а после започнаха предпазливо да чукат по вратите и по стените и да мърморят почти ласкаво, уговарящо, с чужд, напевен говор, с прекършените гласове на крайното отчаяние: молеха да ги приютят вътре.

Молеха се на ноевите ковчези за помощ от потопа. Бяха тихи, примирени. Не викаха вече, само се молеха, галеха дървото на стените, лежаха пред тях и дращеха с длани и нокти, и молеха с меки, тъмни гласове в мрака.

— Какво казват? — запита Бухер.

— Молят ни в името на майките си да ги пуснем вътре, заради... — гласът на Ахасфер секна. Той плачеше.

— Не можем — каза Бергер.

— Да, зная...

Един час по-късно бе издадена заповед да тръгнат. Вън прозвучаха команди. Отговори висок жалостен вик. Последваха други команди — яростни и високи.

— Можеш ли да видиш нещо, Бухер? — запита Бергер. Те седяха на най-горното легло пред малкия прозорец.

— Да. Те не се подчиняват. Не искат.

— Ставай! — викаха вън. — Строй се за проверка!

Евреите не ставаха. Те продължаваха да лежат проснати върху земята и поглеждаха с ужасени очи постовете, и скриваха глави в ръцете си.

— Ставай! — реवेशе Хандке. — Хайде! Изправете се, смръдльовци! Да ви посъживим ли? Марш оттук!

Съживяването не помагаше. Заради това, че имаха по-други обичаи за богослужение от своите мъчители, петстотинте същества бяха превърнати в нещо, което вече нямаше човешки облик, те вече не реагираха на викове, проклетия и удари. Продължаваха да лежат, опитваха се да прегърнат земята, вкопчаха се в нея, окаяната мръсна земя на концентрационния лагер им изглеждаше възделена — беше за тях рай и спасение. Те знаеха къде искат да ги закарат. Докато бяха на път и в движение, бяха следвали тъпо движението. Сега, когато бяха спрели и оставени в покой, те вече отказваха също така тъпо да се раздвижат отново.

Надзирателите се разколебаха. Имаха заповед да не пребиват от бой хората, а това беше доста трудно. Тази заповед имаше само обикновен бюрократичен смисъл: транспортът не беше предназначен за лагера и трябваше да го напусне по възможност изцяло.

Дойдоха още есесовци. От прозореца на барака 20 509 видя, че пристига даже Вебер с лъснатите си елегантни ботуши. Той застана пред входа на Малкия лагер и даде заповед. Есесовците се прицелиха и стреляха във въздуха ниско над лежащите. Вебер стоеше разкрачен до портата, с ръце на хълбоците. Той очакваше, че след залпа евреите ще подскочат.

Те не го направиха. Бяха над всякакви заплахи. Искаха да си останат легнали. Не желаеха да вървят по-нататък, дори и да бяха стреляли в тях, вероятно пак не биха се помръднали.

Лицето на Вебер промени цвета си.

— Накарайте ги да станат! — викна той. — Бийте, докато станат. По краката и ръцете!

Надзирателите се нахвърлиха върху тълпата. Те биеха с тояги и юмруци, ритяха в корем и полови органи, дърпаха хората за косите и брадите и ги изправяха, но хората се отпущаха пак, като че бяха без кости.

Бухер гледаше втренчено навън.

— Виж, виж — шепнеше Бергер. — Не само есесовците бият. Не само зелени. Не само престъпници! Има и други. Сред тях има и наши хора! Затворници като нас, назначени за капоси и полицаи. Те бият също като учителите си. — Той триеше възпалените си очи, като че искаше да ги изстиска от главата си. До самата барака стоеше старец с

бяла брада. От устата му течеше кръв и бавно оцветяваше брадата му в червено.

— Махнете се от прозореца — рече Ахасфер. — Ако ви видят, ще отведат и вас.

— Не могат да ни видят.

Прозорците бяха мръсни и зацапани и отвън не можеше да се види какво става вътре в тъмното помещение. Затова пък отвътре се виждаше достатъчно.

— Не трябва да гледате — каза Ахасфер. — Грях е, щом човек не е принуден.

— Не е грях — каза Бухер. — Ние искаме да не забравим. Затова гледаме.

— Не сте ли виждали достатъчно такива неща тук, в лагера?

Бухер не отговори. Той продължи да се взира през прозореца.

На плаца яростта постепенно загуби сила. Надзирателите трябваше да влачат всеки поотделно. А за да направят това, трябваше да бъдат хиляда души. Можеха да съберат десет, двадесет евреи на уличката, но не повече. Когато ставаха повече, те си пробиваха път през стражата и се хвърляха обратно всред трепкащата, голяма тъмна купчина.

— Ето го и самият Нойбауер — каза Бергер.

Той беше дошъл и говореше с Вебер.

— Не искат да си отидат — каза Вебер по-малко равнодушно отпреди. — Да ги убиеш, не мърдат.

Нойбауер пухкаше гъсти облаци дим. Вонята от плаца беше много силна.

— Отвратителна работа! И защо ли ми ги изпратиха? Нали са могли да ги унищожат там, на място, вместо да ги разхождат толкова дълго из страната, за да ги отровят с газ. Бих искал да зная коя е причината за това!

Вебер вдигна рамене.

— Причината е в това, че даже и най-мръсният евреин има тяло. Петстотин трупа. Да убиеш е лесно; много по-мъчно е да унищожих труповете. А ония там са били две хиляди.

— Глупости! Почти всички лагери имат крематориуми като нас.

— Да. Но крематориумите работят много бавно за нашето време. Особено ако лагерите трябва да бъдат опразнени бързо.

Нойбауер изплю парченце тютюн.

— Въпреки това не разбирам защо хората се изпращат толкова надалеч.

— Пак заради трупите. Нашите учреждения не биха желали да се намерят прекалено много трупове. А досега само крематориумите ги унищожават така, че броят им по-късно не би могъл да се установи. За съжаление все още много бавно за големите нужди. Все още няма едно наистина модерно средство, което да поглъща бързо големи количества. Масовите гробници може да се разровят дълго време след това, за да се съчиняват клеветнически измислици. Така беше в Полша и Русия.

— Тогава защо просто не оставят тази сбирщина при отстъплението? — Нойбауер се поправи веднага. — Исках да кажа при стратегическото съкращаване на фронтовата линия там, дето са били. Те не стават за нищо. Да ги оставят на американците или на русите, за да ги оцастливят.

— Пак стигаме до въпроса с телата — отвърна Вебер търпеливо. — Казват, че американската армия водела със себе си безброй много журналисти и фотографи. Биха могли да направят снимки и да твърдят, че хората са били недохранвани.

Нойбауер извади пурата от устата си и погледна строго Вебер. Не можеше да разбере дали неговият лагерфюрер не му се подиграва пак. Никога не можеше да разбере, колкото и често да се бе опитвал. Вебер се държеше както обикновено.

— Какво значи това? — попита Нойбауер. Какво искате да кажете? Разбира се, те са недохранени.

— Такива са клеветите, които чуждестранната преса съчинява. Министерството на пропагандата ни предупреждава ежедневно за това.

Нойбауер продължаваше да гледа Вебер. „В същност аз въобще не го познавам — си мислеше той. — Винаги е вършил онова, което съм искал, но аз в действителност не зная нищо за него. Не бих се учудил, ако изведнъж ми се изсмее в лицето. Не само на мен, а даже и на самия фюрер. Наемник, без истински мироглед! За него навярно няма нищо свято, даже и партията. Тя му е само от полза.“

— Знаете ли, Вебер — започна той и спря. Нямахме никакъв смисъл да се правят големи истории. В миг се бе появил внезапният страх. — Естествено, хората са недохранени — рече той. — Но не по наша вина. Противникът ни принуждава чрез блокадата си. Или не?

Вебер вдигна глава. Не вярваше на ушите си. Нойбауер го гледаше особено внимателно.

— Разбира се — каза той спокойно. — Противникът със своята блокада.

Нойбауер кимна. Страхът беше отминал. Той погледна плаца.

— Да си призная открито — каза почти поверително, — въпреки всичко между лагерите има огромна разлика. Нашите хора изглеждат много по-добре от ония там — даже и от тези от Малкия лагер. Не намирате ли?

— Да — отвърна Вебер смаян.

— Личи, щом се направи сравнение. Ние сме сигурно един от най-хуманните лагери в целия райх. — Нойбауер чувствуваше приятно облекчение. — Разбира се, хора умират. Даже много. То е неизбежно в такива времена. Но ние сме човечни. При нас никой не е длъжен да работи, ако не може повече. Къде го има това за предатели и врагове на държавата?

— Почти никъде.

— И аз мисля така. Недохранване? Това не е по наша вина! Аз ще ви кажа, Вебер... — изведнъж Нойбауер се досети нещо. — Слушайте, аз зная как да измъкнем хората оттук. Знаете ли как? С храна!

Вебер се ухили. Понякога старият все пак не витаеше само из облаците.

— Прекрасна идея — заяви той. — Когато тоягите не могат да помогнат, храната помага сигурно. Но ние не сме приготвили извънредни дажби.

— Добре, тогава обитателите на лагера ще трябва да изтърпят едно лишение. Нека проявят другарство. Ще получат по-малко на обед. — Нойбауер изпъна рамене. — Тия тук разбират ли немски?

— Неколцина може би.

— Има ли преводачи?

Вебер запита някои от хората, които бяха на пост. Те доведоха трима.

— Преведете на вашите това, което господин оберщурмбанфюрерът ще каже! — изкрещя Вебер.

Тримата стояха един до друг. Нойбауер направи крачка напред.

— Хора! — каза той с достойнство. — Вие сте зле осведомени. Ще бъдете отведени в почивен лагер.

— Хайде! — бутна Вебер един от тримата. Те заговориха нещо, което звучеше неразбираемо. Никой на плаца не се помръдна.

Нойбауер повтори думите.

— Сега ще отидете в кухнята, за да получите кафе и храна!

Преводачите повториха и това. Никой не се помръдна. Никой не вярваше на такива неща. Всеки от тях беше виждал много пъти как по този начин бяха изчезвали хора. Беше опасно, когато обещаваха храна и баня.

Нойбауер се ядоса.

— Кухня! Напред към кухнята! Храна! Кафе! Да получите храна и кафе! Супа!

Стражата се нахвърли с тояги върху тълпата.

— Супа! Не чувате ли! Храна! Супа! — удряха те при всяка дума.

— Стоп! — извика ядосан Нойбауер. — Кой ви нареди да биете? Проклятие!

Надзирателите отскочиха назад.

— Вън! — викна Нойбауер.

Изведнъж хората с тоягите се превърнаха отново в затворници. Те се повлякоха към края на плаца, като се криеха един зад друг.

— Ще ги осакатят от бой — ръмжеше Нойбауер. — Тогава ще ни увиснат на шията.

Вебер кимна.

— И без това при разтоварването на гарата ни изпратиха няколко камиона с мъртви за изгаряне.

— Къде са?

— Складирани са до крематориума. При това няма достатъчно въглища. Наличното гориво едва стига за нашите собствени хора.

— По дяволите, как ще изпъдим тия оттук?

— Хората са обзети от паника. Не знам вече какво да им се говори. Но ако... помиришат...

— Да помиришат?

— Да помиришат храната. Да я помиришат, или да я видят.

— Вие мислите, че ако донесем тук един казан?

— Тъй вярно. При тези хора обещанието не помага. Те трябва да видят и да помиришат.

Нойбауер кимна.

— Възможно е. Нали наскоро получихме няколко подвижни казана. Наредете да докарат един от тях. Или два. Единият с кафе. Имаме ли храна?

— Още не. Но един казан навярно ще се намери. От снощи, мисля.

Докараха казаните. Спряха ги на около двеста метра от тълпата.

— Закарайте единия в Малкия лагер — изкомандува Вебер. — И снемете капака. После, когато дойдат, бавно го изтеглете обратно дотук.

— Трябва да ги раздвижим — каза той на Нойбауер. — Щом веднъж напуснат плаца, ще можем лесно да ги изведем. Винаги е така. Искат да останат там, където са спали, защото там не им се е случило нищо. Това за тях е нещо като гаранция. От всичко друго се страхуват. Но щом веднъж се раздвижат, ще продължат по-нататък. Засега откарайте наблизко само кафето — изкомандува той. — И не го връщайте назад. Дайте им го! Раздайте го там.

Изблъскаха казана с кафето до тълпата. Един от капосите гребна с голямата лъжица и изля течността върху главата на най-близкия мъж. Това беше старецът с бялата окървавена брада. Течността потече по лицето му и сега боядиса брадата му в кафяво. Тя се промени за трети път.

Старецът вдигна глава и заоблизва капките. Неговите ръце, подобни на лапи, замахаха усилено. Капото поднесе лъжицата с остатъка до устата му.

— Сърбай! Кафе!

Старецът отвори уста. Мускулите на шията му вече работеха. Шепите се склучиха около лъжицата и той почна да гълта — гълташе, превърна се целият в гълтане и сърбане, лицето му потръпваше, трепереше и преглъщаше.

Съседът му забеляза това. Втори, трети. Те се изправиха, отвориха уста, протегнаха ръце, започнаха да се блъскат, бореха се за лъжицата, увиснаха по нея — цял куп ръце и глави.

— Ей! Проклятие!

Капото не можеше да изтръгне лъжицата. Той дърпаше и риташе с крака, като поглеждаше предпазливо назад, дето стоеше Нойбауер. Междувременно други бяха станали и се бяха навели над горещия казан. Опитваха се да се надвесят над кафето и да го гребат с тъничките си ръце.

— Кафе! Кафе!

Капото усети, че лъжицата е свободна.

— Подред! — викна той. — Един след друг! Застанете на опашка!

Напразно. Тълпата не можеше да се удържи. Тя не чуваше нищо. Беше подушила това, което се наричаше кафе, нещо топло, което можеше да се пие, и щурмуваше сляпо казана. Вебер имаше право: там, дето мозъкът вече не работеше, стомахът продължаваше да командува.

— Сега изтеглете колата полека насам — разпореди се Вебер.

Невъзможно беше. Тълпата се беше скупчила. Един от надзирателите направи учудена физиономия и бавно се катурна. Тълпата беше повдигнала краката му от земята. Той почна да удря наоколо като плувец и се спусна долу.

— Образувайте клин! — нареди Вебер.

Охраната и лагерната полиция се строиха.

— Напред! — извика Вебер. — Към казана с кафето. Изтеглете го назад!

Охраната проряза тълпата. Хората бяха изтласкани встрани. Успяха да образуват кордон около колата и да я задвижат. Казанът беше вече почти празен. Те тикаха, застанали рамо до рамо около нея. Тълпата ги следваше. Ръце опитваха да се промъкнат над раменете и под мишниците им.

Изведнъж един от стенещата купчина видя втория, по-далечен казан. Той се втурна, като се олюляваше в гротескни подскачания към него. Другите го последваха. Но тук вече Вебер беше взел мерки; казанът беше обграден от здрави мъже и веднага започна да се отдалечава.

Тълпата се хвърли след него. Само неколцина останаха да изтриват с ръце стените на първия казан и да облизват утайката от кафето. Около тридесетина останаха по местата си, защото не можеха вече да станат.

— Влачете ги след другите — разпореди Вебер. — И образувайте кордон през улицата, за да не могат да се върнат обратно.

Плацът беше покрит с човешки нечистотии; но той беше послужил една нощ за почивка. Това значеше много. Вебер имаше опит. Той знаеше, че щом бесът на глада премине, тълпата ще се опита да се върне назад като вода по наклон. Стражите блъскаха изостаналите да вървят напред. В същото време те влачеха умиращите и мъртвите. Имаше само седем мъртви. От транспорта бяха останали само най-жилавите петстотин.

На изхода от Малкия лагер към улицата неколцина избягаха. Стражите с умиращите и мъртвите не можеха да ги последват достатъчно бързо. Трима от най-здравите хукнаха назад. Те тичаха към бараките и дърпаха вратите. Вратата на 22 поддаде и те се вмъкнаха вътре.

— Стой! — извика Вебер, когато охраната поиска да ги догони. — Всички насам! Тримата ще доведем по-късно. Внимавайте! Другите се връщат назад.

Роякът се движеше надолу по улицата. Казанът с храната беше вече празен и когато поискаха да ги подредят в групи за път, те се обърнаха назад. Но сега вече не бяха същите, както преди. Преди това бяха един неделим блок, който вече не изпитва даже отчаяние, и това им придаваше някаква тъпа сила. Сега чрез глада, храната и движението бяха изпаднали наново в отчаяние. Страхът бушуваше отново в тях, подлудяваше ги и ги правеше слаби. Те не бяха вече маса, а много отделни единици, всяка със своя собствен остатък от живот, и това я превръщаше в достъпна плячка. При това вече не седяха плътно един до друг. Нямаха никаква сила. Отново усещаха глад и болка. Започнаха да се подчиняват.

Една част от тях бяха отрязани малко по-напред от другите; друга част — по пътя назад; останалите Вебер посрещна със своите хора. Те не удряха по главите; само по телата. Полека се образуваха групи. Замаяни, те вече стояха в редици по четирима. Хванати подръка, за да не паднат. Между по-яките беше включен и по един

умиращ. За някого, който не знаеше нищо, отдалеч това можеше да мине за компания весели пияници, които се олюляват, хванати подръка. После изведнъж някои започнаха да пеят. Те гледаха право пред себе си. Бяха вдигнали глави, поддържаха здраво другите и пееха. Не бяха много и песента звучеше немощно и на пресекулки. Минаха покрай големия плац, покрай строените работни групи и излязоха през портала.

— Какво е това, което пеят? — попита Вернер.

— Погребална песен.

Тримата бегълци се бяха свили в барака 22. Бяха се промъкнали, колкото се може по-навътре. Двама бяха пропъзели до кръста под едно легло. Бяха скрили главите си доста навътре. Краката им стърчаха навън и трепереха. Треперенето ги разтърсваше, спираше за миг и отново започваше. Третият се беше втренчил с побеляло лице в затворниците.

— Скрийте... човек... човек... — повтаряше той непрекъснато, като се мушкаше в гърдите с показалец. Това бяха единствените немски думи, които знаеше.

Вебер отвори вратата.

— Къде са?

Заедно с още двама души той стоеше в рамката на вратата.

— Докога ще чакам? Къде са?

Никой не отговори.

— Старши! — извика Вебер.

Бергер излезе напред.

— Барака 22, секция... — започна той да рапортува.

— Млък! Къде са?

Бергер нямаше избор. Той знаеше, че бегълците ще бъдат намерени само след няколко мига. Знаеше също, че бараката по никой начин не бива да бъде претърсвана. В нея бяха укрити двама политически бегълци от работния лагер.

Той вдигна ръка, за да посочи ъгъла, но един от надзирателите, който гледаше през рамото му, го изпревари.

— Ето ги под леглото!

— Измъкнете ги навън!

Пълното помещение се раздвижи. Двамата от охраната почнаха да издърпват бегълците изпод леглото за двата крака като жаби. Затворниците впираха ръце в стълбовете. Мятаха се във въздуха. Вебер стъпи върху пръстите им. Нещо изхрущя и ръцете се отпуснаха. Двамата бяха извлечени навън; не викаха, а докато ги влачеха по мръсния под, издаваха тихо, тъничко стенание. Третият, с побеляло лице, стана сам и ги последва. Очите му бяха големи черни дупки. Той гледаше затворниците, край които минаваше. Те извъръщаха очи.

Вебер стоеше разкрачен пред входа.

— Кой от вас, свини, отвори вратата?

Никой не се обади.

— Всички вън!

Те излязоха навън. Хандке беше вече там.

— Блоков старши! — изруга Вебер. — Беше заповядано вратите да се заключат. Кой ги отвори?

— Вратите са стари. Бегълците изкъртиха ключалката, господин щурмфюрер.

— Глупости! Как биха могли? — Вебер се наведе над ключалката. Тя висеше от изгнилото дърво. — Веднага да се постави нова ключалка! Отдавна трябваше да се направи това! Защо не е направено по-рано?

— Вратите не се затварят никога, господин щурмфюрер. Хората нямат нужник в бараката.

— Все едно, погрижете се за това — Вебер се обърна и тръгна нагоре по уличката след бегълците, които не се съпротивляваха повече.

Хандке гледаше затворниците. Те очакваха един от неговите припадъци. Но не стана така.

— Говеда — каза той. — Гледайте да махнете по-скоро мръсотията оттук!

После се обърна към Бергер.

— Нямаше да ви е приятно, ако бяха претърсили бараката, както трябва, нали?

Бергер не отвърна нищо. Той гледаше Хандке безизразно. Хандке се изсмя.

— Мислите ме за глупак, нали? А аз зная повече, отколкото си представяш. И ще ви пипна все пак! Всички! Всички вас, политически идиоти с вирнат нос, разбра ли?

И той закри след Вебер. Бергер се обърна. Голдщайн стоеше зад него.

— Какво искаше да каже с това?

Бергер вдигна рамене.

— За всеки случай трябва веднага да уведомим Левински и да подслоним днес някъде другаде укритите. Може би ще има някаква възможност в барака 20. 509 познава положението там.

XVIII

Сутринта над лагера беше легнала гъста мъгла. Картечните кули и оградите не се виждаха. Затова известно време изглеждаше, че концентрационният лагер вече не съществува. Като че мъглата беше стопила оградата в някаква мека, лъжовна свобода и като че трябваше да направиш само няколко крачки напред, за да се увериш, че ги няма.

Тогава почнаха да вият сирените, а скоро след това се чуха и първите експлозии. Те идваха от някаква глуха неизвестност и бяха без посока и без произход. Можеха да бъдат еднакво във въздуха, отвъд хоризонта или в града. Чуваха се разпокъсано, като гръмотевици от много далечна буря и като че сивобялата памучна безкрайност не криеше никаква опасност.

Обитателите на барака 22 седяха уморени по леглата и в проходите. Бяха спали малко и примираха от глад; предната вечер им бяха дали само рядка супа. Почти не обръщаха внимание на бомбардировката. Познаваха я вече; беше станала част от тяхното съществуване. И никой не беше подготвен за внезапното бясно засилване на воя, който премина в ужасни експлозии.

Бараката се тресеше като при земетресение. В звучното ехо на гърма се вплиташе звъntenето на счупени стъкла.

— Те ни бомбардират! Бомбардират нас! — извика някой. — Оставете ме да изляза! Навън!

Настъпи паника. Някои паднаха от леглата, други се опитваха да слязат долу и увиснаха заедно с по-долните в някакво кълбо от тела. Безсилни ръце удряха около себе си. Мъртвешките черепи бяха озъбени, а очите се пулеха страховито от дълбоките кухни. Призрачният изглед идваше от това, че всичко ставаше като че беззвучно; думтенето на противосамолетната артилерия и на бомбите беше сега така силно, че заглушаваше напълно шума вътре. Отворените уста сякаш викаха без глас, като че страхът ги беше накарал да онемее.

Втора експлозия разтърси земята. Паниката се засили до бунт и бягство. Хората, които още можеха да вървят, се блъскаха в проходите, други лежаха напълно безучастни по леглата и гледаха своите беззвучно ръкомахащи другари, като че бяха зрители на някаква пантомима, която вече не ги засягаше.

— Затвори вратата! — извика Бергер.

Беше вече много късно. Вратата се отвори и първата купчина скелети се запрепъва из мъглата. Другите ги последваха. Ветераните седяха в своя тъгъл и се опитваха да не бъдат изтласкани навън.

Бягството продължи.

— Залегни! — извика Левински. Въпреки заплахите на Хандке той беше прекарал нощта в барака 22. Там за него беше все пак по-сигурно; предния ден четирима с начални букви Х и К бяха заловени от специалния отряд Щайнбренаер, Бройер и Ниман в трудовия лагер и отведени в крематориума. За щастие това претърсване беше извършено бюрократично. Левински не бе дочакал да дойде ред на буквата Л.

— Легнете на земята! — извика той. — Ще стрелят!

— Вън! Кой иска да остане тук, в капана за мишки?

Навън сред воя и пукотевиците се разнасяха вече изстрели.

— Ето! Започна се! Залегни! Ниско! Картечниците са по-опасни от бомбите.

Левински се беше излъгал. След третата експлозия картечниците спряха. Постовете бяха напуснали набързо кулите. Той изпълзя през вратата.

— Няма вече опасност! — викна той в ухото на Бергер. — Есесовците са изчезнали.

— Да останем ли вътре?

— Не. Бараката няма да ни запази. Можем да бъдем затиснати и да изгорим.

— Вън! — извика Майерхоф. — Ако телената мрежа бъде разкъсана, ще можем да избягаме!

— Дръж си езика, идиот! Ще те заловят в тези дрехи и ще те разстрелят.

— Елате навън.

На излизане настъпи блъсканица при вратата.

— Не се пръскайте! — извика Левински. Той хвана Майерхоф за реверите на палтото. — Ако правиш глупости, ще ти счупя врата със

собствените си ръце, чуваш ли? Проклет идиот, мислиш ли, че сега можем да рискуваме с такова нещо? — Той го разтърси. — Разбираш ли? Или да ти пречупя врата още сега?

— Остави го — рече Бергер. — Той няма да направи нищо. Много е слаб и аз ще внимавам.

Те лежаха близо до бараката, достатъчно близо, за да могат още да виждат тъмните ѝ стени във врящата мъгла. Като че пламтяха в невидим огън. Лежаха така, чувствуваха в тила си великанските ръце на безброй гръмотевици, притискаха се до земята и чакаха следващата експлозия.

Тя не дойде. Само противосамолетната артилерия продължаваше да беснее. Откъм града също не се чуваха вече бомби. Затова пък през шума се долавяха по-ясно нови пушечни изстрели.

— Стрелбата е тук, в лагера — каза Зулцбахер.

— Това са есесовците — Лебентал вдигна глава. — Може би са улучили казармите и Вебер и Нойбауер са мъртви.

— Чак пък такова щастие! — рече Розен. — Такива неща не се случват. В мъглата не са могли да се целят. Може би са улучили само някои бараки.

— Къде е Левински? — попита Лебентал.

Бергер се огледа.

— Не знам. Преди няколко минути беше още тук. Ти не знаеш ли, Майерхоф?

— Не. Пък и не искам да знам.

— Може би е отишъл да разузнае.

Пак започнаха да се ослушват. Напрежението растеше. Отново се чуха единични изстрели.

— Може би някои отгатык са избягали — каза Бухер. — И сега ги гонят.

— Да се надяваме, че не са.

Всеки знаеше, че ще извикат целия лагер на проверка и ще ги държат прави, докато бегълците не бъдат доведени мъртви или живи. Това би означавало десетки мъртви и пълна проверка на всички бараки. Поради това Левински бе изругал Майерхоф.

— Защо да бягаме сега? — рече Ахасфер.

— Защо не? — попита Майерхоф. — Всеки ден...

— Стой мирно! — прекъсна го Бергер. — Ти възкръсна и това те подлуди. Мислиш, че си Самсон. Даже и петстотин метра няма да можеш да изминеш.

— Може би самият Левински е офейкал. Той има достатъчно причини за това. Повече от всеки друг.

— Глупости! Той няма да избяга.

Противосамолетната артилерия замлъкна. В тишината се чуваха команди и бързи стъпки.

— Не е ли по-добре да се скрием в бараката? — попита Лебентал.

— Правилно — Бергер стана. — Всички от „С“ обратно в стаята. Голдщайн, погрижи се вашите хора да се скрият колкото може по-навътре. Хандке може всеки момент да дойде.

— Изглежда, не са улучили есесовците — каза Лебентал. — Бандата минава винаги между капките. По-скоро няколко стотици от нашите са разкъсани на парчета!

— Може би американците пристигат вече — рече някой в мъглата. — Може би това беше артилерия!

За миг всички замълчаха.

— Дръж си езика! — каза тогава Лебентал ядосано. — Чукни на дърво!

— Бързо вътре, който може още да пълзи. Сигурно ще има проверка.

Те запълзяха обратно към бараката. Стигна се пак почти до паника. Изведнъж мнозина почнаха да се страхуват, че някои по-бързи ще им отнемат старите места, особено тези, които бяха разполагали с парче дъска за лягане. Те викаха с прегракнали, безсилни гласове, падаха и отново се втурваха напред. Бараката беше все още препълнена, място имаше за по-малко от една трета. Въпреки всички викове някои останаха да лежат отвън; бяха прекалено изтощени от вълнението, за да могат да пълзят. Паниката ги беше измъкнала навън заедно с другите, но сега не можеха вече. Ветераните домъкнаха неколцина до бараката. През мъглата видяха, че двама са мъртви. От тях течеше кръв. Бяха убити от изстрелите.

— Внимание! — в белотата се чува стъпки, по-силни отколкото на мюсюлманите. Те се приближиха и спряха пред бараката. Левински надникна.

— Бергер — прошепна той, — къде е 509?

— В 20. Какво има?

— Излез за малко.

Бергер се приближи към вратата.

— 509 няма защо да се страхува вече — каза Левински бързо и отсечено. — Хандке е мъртъв:

— Умрял? От бомба?

— Не. Мъртъв.

— Какво се е случило? Може би есесовците са го улучили в мъглата?

— Ние го улучихме. Това достатъчно ли е или не? Важното е, че той е унищожен. Беше опасен. Мъглата ни помогна. — Левински помълча за миг. — Ти ще го видиш в крематориума.

— Ако изстрелът е бил отблизо, ще се виждат следи от барут и от обгаряне.

— Не беше с изстрел. В мъглата и в бъркотията бяха унищожени и други двама тузове. От най-лошите. Включително и оня от нашата барака. Беше издал двама души.

Засвириха отбой. Мъглата се развълнува и се разкъса. Като че експлозиите я бяха направили на парцали. Един къс синева започна да просветва в мъглата, после тя посребря и слънцето зад нея я изпълни с белезникав блясък. Картечните кули започнаха да изникват от нея като тъмни ешафоди.

Някой идваше.

— Внимание! — прошепна Бергер. — Влез вътре, Левински! Скрый се!

Затвори вратата след себе си.

— Само един е — каза Левински. — Няма опасност. От една седмица вече те не ходят сами. Твърде много се страхуват.

Вратата се отвори внимателно.

— Левински там ли е? — попита някой.

— Какво искаш?

— Ела бързо. Аз го нося.

Левински изчезна в мъглата.

Бергер се огледа.

— Къде е Лебентал?

— Отиде до 20-та. Искаше да съобщи на 509.

Левински се върна.

— Научи ли какво е станало отгатък? — попита Бергер.

— Да. Ела навън.

— Какво има?

Левински се усмихна бавно. Лицето му, мокро от мъглата, разцъфна в зъби, очи и чип, потръпващ нос.

— Една част от казармата на SS се е срутила — рече той. — Мъртви и ранени. Все още не знам колко са. Барака 1 има загуби. Оръжейният склад и магазинът са повредени. — Той се взираше внимателно в мъглата. — Трябва да скрием нещо. Може би само за тази вечер. Докопахме нещо. Нашите имали много малко време. Само докато есесовците се върнат.

— Дай го тук — рече Бергер.

Застанаха плътно един до друг. Левински предаде на Бергер някакъв тежък пакет.

— От оръжейния склад — пошепна той. — Скрий го твоя ъгъл. Има още един. Ще го скрием в дупката под леглото на 509. Кой спи сега там?

— Ахасфер, Карел и Лебентал.

— Добре — Левински дишаше тежко. — Действували са бързо. Веднага след като бомбата издънила стената на склада. Есесовците не били там. Когато дошли, нашите хора били вече избягали. Докопали и други неща. Те са скрити в тифозното отделение. Споделен риск, разбираш, нали? Правилото на Вернер.

— Няма ли SS да забележи, че нещо липсва?

— Може би. Затова не оставяме нищо в трудовия лагер. Не сме взели много, а всичко е така объркано. Може би няма да забележат. Опитяхме се да запалим склада.

— Вие сте работили много добре — рече Бергер.

Левински кимна:

— Щастлив ден. Ела да ги скрием, без да се забележи. Тук никой нищо не подозира. Почна да става по-светло. Не можахме да вземем повече, защото есесовците се върнаха бързо. Те мислеха, че оградата е повредена. Стреляха по всичко, което им се мернеше по пътя. Очакваха бягство. Сега са по-спокойни. Установиха, че телената мрежа

е в ред. Какво щастие, че работните групи останаха тук тази сутрин; опасност от бягство поради мъглата. Така можахме да използваме най-добрите си хора. Навярно сега тутакси ще има проверка. Ела, покажи ми къде да оставим нещата.

След един час слънцето се показа. Небето стана прозрачно и синьо и последната мъгла изчезна. Влажни и млади, покрити с лека зеленина, нивите и редиците дървета се бяха ширнали като окъпани.

Следобед в барака 22 узнаха, че по време на бомбардировката и след нея са били застреляни двадесет и седем затворника; дванадесет били убити в барака № 1, а двадесет и осем били ранени от бомбени парчета. Десет есесовци били мъртви, сред тях Биргхойзер от гестапо. Хандке беше мъртъв; и двама от бараката на Левински.

509 дойде.

— Какво стана с разписката, която даде на Хандке за швейцарските франкове? — попита Бергер. — Ами ако я намерят в неговите дрехи? Какво ще стане, ако попадне в ръцете на гестапо? Ние не помислихме за това!

— Напротив — рече 509. Той измъкна от джоба си лист хартия. — Левински знаеше. И се досети. Предадоха му нещата на Хандке. Един доверен капо ги бе откраднал за него, веднага след като Хандке беше убит.

— Добре. Скъсай я! Левински свърши много работа днес. — Бергер си отдъхна. — Надявам се, че сега най-после ще имаме малко спокойствие.

— Може би. Зависи от това, кой ще е новият блоков старши.

Рояк лястовички прелетя внезапно над лагера. Те дълго време кръжиха високо, на големи спирали, а после се спуснаха по-ниско и почнаха да се стрелкат и да цвърчат над полските бараки. Сините им лъскави крила почти докосваха покрива.

— За пръв път виждам птици в лагера — каза Ахасфер.

— Търсят място за гнезда — каза Бухер.

— Тук? — Лебентал се закиска.

— Няма вече черковни камбанарии.

Димът над града се беше разнесъл малко.

— Наистина — рече Зулцбахер — и последната камбанария е съборена.

— Тук! — Лебентал клатеше глава и гледаше лястовичките, които сега се виеха над бараката с остри писъци. — И за това се връщат от Африка! Насам!

— В града не могат да намерят място, докато гори.

Те погледнаха надолу.

— Как изглежда! — прошепна Розен.

— Трябва още много други градове да пламнат така — каза Ахасфер.

— По-големи и по-важни. Как ли изглеждат те?

— Бедната Германия — рече някой наблизко.

— Какво?

— Бедната Германия.

— Дечица — каза Лебентал. — Чухте ли?

Времето се постопли. Вечерта в бараката узнаха, че и крематориумът бил повреден. Един от зидовете на оградата се срутил, а бесилката била изкривена, но коминът продължаваше да пуши с пълна сила.

Небето се заоблачи. Ставаше все по-душно. Малкият лагер не получи вечеря. Бараките бяха утихнали. Който можеше, лежеше отвън. Като че тежкият въздух щеше да ги нахрани. Облаците, които ставаха по-плътни и по-сивкави, приличаха на торби, от които можеше да падне нещо за ядене. Лебентал се върна уморен от разузнаване. Съобщи, че само четири бараки в трудовия лагер получили вечеря. Другите — не: уж отделението за хранителни припаси било повредено. В бараките не били правени проверки. Изглежда, есесовците още не бяха забелязали липсата на оръжието.

Ставаше все по-топло. Градът се открояваше в някаква странна жълтеникава светлина. Слънцето беше залязло отдавна, но облаците висяха все още изпълнени с бледожълтата светлина, която не искаше да изчезне.

— Ще има буря — рече Бергер. Той лежеше бледен до 509.

— Да се надяваме.

Бергер го погледна. Очите му сълзяха. Той обърна много бавно главата си, но изведнъж от устата му рукна кръв. Това стана от само себе си и така естествено, че в първия миг 509 просто не можа да го проумее. След това той се изправи.

— Какво става? Бергер! Бергер!

Бергер се запревива, а после се просна безмълвно.

— Нищо — рече той.

— Това кръвоизлив ли е?

— Не.

— Какво тогава?

— Стомахът.

— Стомахът?

Бергер кимна. Той изплю кръвта, която беше все още в устата му.

— Нищо лошо — пошушна той.

— Твърде лошо е. Какво трябва да направим? Кажете какво да направим?

— Нищо. Да лежа. Оставете ме да си лежа спокойно.

— Да те приберем ли вътре? Ще ти дадем легло. Ще изхвърлим неколцина други навън.

— Остави ме само да си лежа.

Изведнъж 509 се почувствува съвсем отчаян. Беше виждал как умират толкова много хора и толкова пъти самият той едва не беше умирал, та мислеше, че една-единствена смърт не би означавала много за него. Сега обаче беше стъписан също както първия път. Струваше му се, че губи последния си и единствен приятел в живота. Веднага изгуби всякаква надежда. Бергер му се усмихна с покрито от пот лице, но 509 го виждаше вече как лежи безмълвен в края на циментовия път.

— Някой сигурно все още има нещо за ядене! Или може да се погрижи за лекарство. Лебентал!

— Нищо за ядене — шепнесе Бергер. Той повдигна едната си ръка и отвори очи. — Повярвай ми. Ще ти кажа от какво имам нужда. И кога. Нищо засега. Повярвай ми. Само стомахът е. — И отново затвори очи.

След вечерната тръба Левински излезе от бараката. Той се присламчи до 509.

— В същност ти защо не си в партията? — попита той.

509 гледаше Бергер. Бергер дишаше равномерно.

— Защо искаш да узнаеш това тъкмо сега? — попита той.

— Жалко е. Бих искал да си от нашите.

509 знаеше какво има пред вид Левински. В нелегалното ръководство на лагера комунистите образуваха една особено жилава, сплотена и енергична група. Тя работеше заедно с другите, но никога не им се доверяваше съвсем и преследваше свои специални цели. Тя закриляше и подпомагаше винаги най-напред своите собствени хора.

— Ти би могъл да ни бъдеш полезен — рече Левински. — Какъв беше по-рано? По професия искам да кажа.

— Редактор — отвърна 509 и сам се учуди колко странно звучеше.

— От редактори имаме особено голяма нужда. 509 не отвърна нищо.

— Знаеш ли кого ще ни пратят за блоков старши? — попита той след малко.

— Да. Навярно някого от нашите собствени хора. Сигурно някой политически. При нас също назначиха нов и той е от нашите.

— Тогава, значи, ще се върнеш обратно?

— След един-два дни. Това няма нищо общо с блоковия старши.

— Чул ли си нещо друго?

Левински погледна изпитателно 509. Тогава се премести по-близо до него.

— Очакваме завземането на лагера след около две седмици.

— Какво?

— Да. След две седмици.

— Искаш да кажеш освобождението?

— Освобождението и завземането от нас. Когато есесовците напуснат, трябва да го завземем ние.

— Кои ние?

Левински се поколеба отново за миг.

— Бъдещата управа на лагера — каза той после. — Трябва да има такава и тя се организира вече, иначе би настъпил пълен хаос. Трябва да сме готови за незабавно действие. Снабдяването на лагера с храна трябва да продължи без прекъсване, това е най-важното.

Снабдяване, прехрана, управление — хилядите хора не могат да се разбягат на всички страни изведнъж.

— Тук сигурно не. Тук не всички могат да вървят.

— И това трябва да се има пред вид. Лекарите и лекарства, транспортни средства, попълване на хранителните припаси, поради това реквизиции в селата.

— А как смятате да направите всичко това?

— Сигурно ще ни помогнат. Но ние трябва да го организираме. Англичаните или американците, които ще ни освободят, са бойци. Те не са подготвени да поемат веднага управлението на един концентрационен лагер... Това трябва да направим самите ние. С тяхна помощ, естествено.

509 гледаше главата на Левински на фона на облачното небе. Тя беше внушителна и кръгла, без мекота.

— Странно — рече той. — Как естествено разчитаме на помощта на нашите врагове, нали?

— Аз спях — рече Бергер. — Пак съм в ред. Беше само стомахът. Друго нищо.

— Ти си болен, това не от стомаха — отвърна 509. — Никога не съм чувал някой да плюе кръв от стомаха.

Бергер беше отворил очи.

— Сънувах нещо странно. Беше много ясно и истинско. Оперирах. Силната светлина...

Той се взря в нощта.

— Левински смята, че след две седмици ще бъдем свободни, Ефраим, — рече внимателно 509. — Те сега постоянно получават съобщения.

Бергер не се помръдна. Като че не беше чул нищо.

— Аз оперирах — каза той. — Започнах да разрязвам. Една резекция на стомаха. Започнах и изведнъж вече не знаех как да продължа. Бях забравил всичко. Пот ме обля. Пациентът лежеше пред мен, отворен, в безсъзнание, а аз не знаех какво да правя по-нататък. Бях забравил операцията. Ужасно беше.

— Не мисли за това. Било е само кошмар, нищо повече. Какво ли не съм сънувал само! И какво ли ще сънуваме тепърва, когато излезем

оттук!

Изведнъж 509 усети съвсем ясно мирис на яйца на очи със сланина. Постара се да не мисли за това.

— Не всичко ще върви по мед и масло — рече той. — Това е сигурно!

— Десет години. — Бергер се беше втренчил в небето. — Десет години нищо. Просто откъснат! Нищо! Не съм работил. Досега не бях мислил за това. Възможно е да съм забравил много неща. И сега даже не знам точно как протича една операция. Не мога да си спомня всичко. На първо време нощем в лагера правех разбор на операции, за да не забравя. После вече не. Възможно е да съм забравил.

— Човек има такова усещане, но истински не забравя. Също като с езиците или карането на колело.

— Може да се отучиш. Ръцете. Точността. Може да загубиш сигурността. Или да изостанеш. През тези десет години е направено много. Много нещо е открито. А аз не зная нищо. Станал съм само по-стар. По-стар и по-уморен.

— Странно — каза 509. — И аз преди малко случайно мислех за по-раншната си професия. Левински ме беше запитал каква е тя. Той смята, че до две седмици ще излезем оттук. Можеш ли да си представиш?

Бергер поклати безучастно глава.

— Къде ли се е дянало времето? — рече той. — Беше безкрайно. Сега ти казваш две седмици и изведнъж човек се пита: къде са се дянали десетте години?

Горящият град тлееше в долината. Продължаваше да е задушно, при все че беше нощ. Започна да се издига омара. Светкавици проблясваха. На хоризонта мъждукаха още два други огъня — далечни, бомбардирани градове.

— Засега нека се задоволим с това, че изобщо можем да мислим за тези неща, Ефраим.

— Да. Прав си.

— Ние отново мислим като хора. И за това, което ще стане след лагера. Кога сме имали такава възможност? Всичко останало ще се възобнови от само себе си.

Бергер кимна.

— Даже ако трябва цял живот да кърпя чорапи, след като изляза оттук! Въпреки това...

Небето се раздра от светкавица и отдалеч бавно последва гръм.

— Искаш ли да се приберем? — попита 509. — Можеш ли да станеш внимателно, или ще пълзиш?

Бурята се разрази към единадесет часа. Светкавиците осветяваха небето и за секунди се явяваше пепеляв лунен пейзаж с бомбените кратери и развалините на разрушения град. Бергер спеше дълбоко. 509 седеше на прага на барака 22. Тя пак беше достъпна за него, откакто Левински бе убил Хандке. Криеше револвера и мунициите под дрехите си. Страхуваше се, че от силния дъжд ще се намокрят в дупката под леглото и ще станат негодни.

Но тази нощ валя малко. Бурята бушува ли, бушува, после се разцепи на части и дълго време няколко отделни бури от хоризонт на хоризонт се замеряха със светкавици като мечове. „Две седмици“ — мислеше си 509 и гледаше как пейзажът отвъд телената мрежа припламва и гасне. Струваше му се, че прилича на някакъв друг свят, който в последно време незабелязано е идвал все по-близо и по-близо, бавно е изникнал от ничията земя на безнадеждността и сега се е настанил вече пред самите бодливи телове, очакващ, с мирис на дъжд и ниви, на разрушение и пожар, но и на растеж и гори, и зеленина. Той усещаше как светкавиците го пронизваха и го осветяваха, и как едновременно с това в тъмнината се появяваше едно изгубено минало, което бе далечно, почти неразбираемо и непостижимо. В топлата нощ 509 зъзнеше. Не беше толкова уверен, както се беше показал пред Бергер. Можеше да си спомня, това му се видя много и го вълнуваше, но дали беше достатъчно след прекараните тук години, не знаеше. Имаше много смърт между преди и сега. Знаеше само, че живот означава да излезеш от лагера, но веднага след това всичко ставаше неясно и огромно, и несигурно, и той не можеше да прозре по-далеч. Левински можеше, но той мислеше като партиен член. Партията щеше да го приюти и той щеше да бъде в нея, и това щеше да му е достатъчно. „Какво ще стане тогава — мислеше 509, — какво е онова, което зове, извън първичното желание за живот. Отмъщение?“ Отмъщението не значеше много. Отмъщението принадлежеше към

другото, към неяснотата, която трябваше да бъде отстранена, но какво идваше след това? Усети няколко топли капки дъжд по лицето си, като сълзи от неизвестността. Кой има още сълзи? Те бяха изчезнали, пресъхнали от много години. Тъпият бодеж понякога, смаляването на онова, което преди е изглеждало почти нищо — бе единственото, което показваше, че все още има нещо за губене. Един термометър, който отдавна вече сочеше най-ниската точка на чувството, а че ставаше постудено, можеше да се забележи само когато някоя замръзнала част от тялото, пръст или крак, се отчупеше почти без болка.

Светкавиците се редуваха все по-често и под продължителния екот на гърма хълмът срещу лагера се виждаше ясно и в трептящата, лишена от сенки светлина — далечната бяла къща в градината. „Бухер — мислеше 509. — Бухер все още има нещо. Той е млад, а с него е Рут. Някой, който ще излезе с него. А ще бъде ли трайно това? Но кой ли задаваше подобни въпроси? Кой ли търсеше гаранции? И кой можеше да ги даде?“

509 се облегна назад. „Какви безсмислици ми идват наум? — мислеше той. — Бергер трябва да ме е заразил. Ние сме само уморени.“ Той дишаше бавно и му се струваше, че през вонята на плаца и бараката отново усеща пролетта и растежа. Това се повтаряше всяка година, с лястовици и цветя, независимо от войната и смъртта, скръбта и надеждата. Повтаряте се. Беше пак тук. Това беше достатъчно.

Той притвори вратата и се сви в ъгъла си. През цялата нощ святкаше, призрачната светлина нахлуваше през счупения прозорец и бараката беше сякаш кораб, който се плъзга беззвучно по подземна река, натъпкан с мъртъвци, някои от които все още дишат под въздействието на странна магия, а неколцина от тях не се признават за загубени.

XIX

— Бруно — каза спокойно Зелма Нойбауер. — Не ставай глупак. Помисли, преди други да са започнали да мислят. Това е нашият шанс. Продай каквото можеш да продадеш. Местата, градината, къщата тук, всичко — със загуба или без загуба.

— А парите? Какво са парите? — Нойбауер тръскаше сърдито глава. — Ако твоите думи се оправдаят, какво ще струват тогава парите? Забрави ли инфлацията след Първата война? Един билион струваше една марка. Реални стойности — това беше и тогава единствено правилното!

— Реални стойности — да! Но реални стойности, които можеш да сложиш в джоба си.

Зелма Нойбауер стана и отиде до един скрин. Тя го отвори и отметна няколко комплекта бельо. После измъкна едно ковчеже и го отвори. В него имаше златни табакери, пудриери, няколко диамантени клипса, две рубинени брошки и няколко пръстена.

— Ето — каза тя. — Това съм купила през последните години, без ти да знаеш. С мои пари и с това, което съм спестила. Затова продадох и акциите си. Сега вече те не струват нищо. Фабриците са в развалини. А това тук е запазило цената си. Него човек може да вземе със себе си. Бих искала да имаме само такива неща.

— Да вземе със себе си! Да вземе със себе си! Говориш така, сякаш сме престъпници и ще трябва да бягаме!

Зелма заприбира нещата обратно. Лъсна една табакера до блясък с ръкава на роклята си.

— И на вас може да ви се случи това, което се случи на другите, когато вие дойдохте на власт, нали?

— Ако те чуят! — каза той разярен и безпомощен. — Иде ми да се обеса. Другите мъже имат жени, които ги разбират, които им служат за утеха, когато се върнат от работа, които ги разведряват, а ти! Само предизвикващ съдбата, само упреци и хленч! Цял ден, а също и

нощем. Даже и тогава нямам спокойствие! Непрестанно: продавай и все не може да ти се угоди!

Зелма не го слушаше. Тя прибра кутията и постави пак бельото върху нея.

— Диаманти — рече тя. — Хубави прозрачни диаманти. Немонтирани. Само най-хубавите камъни. Един карат, два карата, три карата, и по шест или седем, ако намериш. Това е най-правилното. По-добро от всички твои бланковци, градини, дворни места и къщи. Твоят адвокат те измами. Сигурна съм, че е взел двоен процент. Диамантите можеш да скриеш. Можеш да ги зашиеш в дрехите си. Можеш да ги глътнеш. Твоите дворни места — не.

Нойбауер я гледаше втренчено.

— Как говориш само! Веднъж си истерична от страх поради няколкото бомби, а на другия ден говориш като евреин, който би могъл да ти пререже гърлото за пари.

Тя го измери с презрителен поглед. Гледаше ботушите, униформата, револвера, мустаците му.

— Евреите не режат гърла. Евреите се грижат за семействата си. По-добре от мнозина германски свръхчовеци! Евреите знаят какво се прави в опасни времена.

— Така ли? А какво знаеха те? Ако са знаели нещо, не биха останали тук и ние нямаше да се докопаме до повечето от тях.

— Те не допускаха, че вие ще направите с тях това, което направихте. — Зелма Нойбауер овлажни слепоочията си с одеколон. — И не забравяй, че от 1931 година насам парите в Германия са блокирани. Откакто Дармщатската национална банка изпадна в затруднение. Поради това много от тях не можаха да избягат. Тогава ги докопахте вие. Добре. Точно по същия начин искаш да останеш сега и ти тук. И тъкмо по този начин ще ви докопат и вас.

Нойбауер се огледа припряно.

— Внимавай! Проклятие! Къде е момичето? Ако те чуят, загубени сме. Народният съд не знае милост! Един донос е достатъчен.

— Момичето има свободен ден. И защо да не могат да направят с вас същото, което вие направихте с другите?

— Кой? Евреите ли? — Нойбауер се засмя. Спомни си Бланк. Представи си как Бланк би измъчвал Вебер. — Те биха се радвали, ако ги оставят на спокойствие.

— Не евреите. Американците и англичаните.

Нойбауер се засмя пак.

— Те? Те още по-малко! Това тях не ги засяга, за вътрешнополитически неща като нашите лагери те изобщо не мислят. С тях имаме чисто външнополитически, военен спор. Не разбираш ли?

— Не.

— Те са демократи. Ако спечелят войната, което е все още под въпрос, ще се отнесат с нас коректно. По военному. Коректно. Тогава ние ще сме претърпели почтено поражение. Другояче не могат да постъпят. Това е техният миоглед! С русите би било съвсем иначе. Но те са на изток.

— Ти ще видиш. Само остани тук.

— Да, ще видя. И ще остана. Би ли ми казала къде въобще бихме могли да отидем, ако поискаме да заминем?

— Още преди години можехме да отидем с диамантите в Швейцария.

— Можехме — удари Нойбауер по масата. Биреното шише пред него се залюля. — Можехме! Можехме! Все същото! Но как? Бихме ли могли да прехвъркнем през границата с откраднат самолет? Говориш глупости.

— Не с откраднат самолет. Но бихме могли да направим няколко пътувания през време на отпуската. Да вземем със себе си пари и скъпоценности. Две, три, четири пътувания. Всеки път да оставяме по нещо. Зная хора, които са направили така...

Нойбауер отиде до вратата. Отвори я и пак я затвори. После се върна.

— Знаеш ли какво е това, което говориш? Чисто предателство! Веднага ще бъдеш разстреляна, ако някой узнае дори и една дума от това.

Зелма го изгледа. Очите ѝ блестяха.

— Е, и? Все още можеш да докажеш какъв герой си. Би се отървал от една опасна жена. Може би ще ти бъде съвсем по вкуса...

Нойбауер не издържа погледа ѝ. Обърна се и почна да крачи нагоре-надолу из стаята. Не знаеше дали не е чула нещо за вдовицата, която от време на време го посещаваше.

— Зелма — каза той най-после с променен глас. — За какво е всичко това? Ние трябва да сме единни! Нека бъдем разумни. Сега не

можем да направим нищо друго, освен да търпим. Не мога да избягам. Изпълнявам заповеди, а и къде да бягам? При русите? Не! Да се скрия някъде в неокупирана Германия? Там гестапо ще ме намери бързо, а ти знаеш какво значи това. На другата страна, при американците и англичаните? Също не. Затова по-добре е да ги чакам тук, иначе ще изглежда, че съм имал нечиста съвест. Мислил съм за всичко, повярвай ми. Трябва да търпим, не остава нищо друго.

— Да.

Нойбауер я погледна изненадано.

— Нали така? Разбра ли най-сетне? Убедих ли те?

— Да.

Той погледна Зелма внимателно, не му се вярваше в една така лека победа. Но тя изведнъж се беше отказала от борбата. Бузите ѝ бяха съвсем отпуснати. „Убедил ме — мислеше си тя. — Доказателства! Каквото докажат, в това вярват, като че животът се състои от доказателства. Не можеш да се справиш с тях. Глинени богове. Вярват само в себе си.“ Тя гледа дълго мъжа си. В погледа ѝ имаше странна смесица от съчувствие, презрение и някаква далечна нежност. Нойбауер започна да се чувства неудобно.

— Зелма — започна той.

Тя го прекъсна.

— Бруно, само за още едно нещо те моля...

— Какво? — попита той недоверчиво.

— Накарай да припишат къщата и местата на Фрая. Иди веднага при адвоката. Само това, нищо повече.

— Защо?

— Не завинаги. Временно. Ако всичко свърши добре, те могат да ти бъдат прехвърлени обратно. Можеш да имаш доверие в дъщеря си.

— Да, да, но впечатлението! Адвокатът...

— Плюй на впечатленията! Когато взехте властта, Фрая беше още дете. Не могат да я обвинят в нищо.

— Какво значи това? Смяташ ли, че мен могат да ме обвинят?

Зелма замълча. Тя пак гледаше Нойбауер със странния си поглед.

— Ние сме войници — рече той. — Действуваме по заповед. А заповедта си е заповед, това знае всеки. — Той се протегна. — Фюрерът заповядва, ние се подчиняваме. Фюрерът поема цялата

отговорност за това, което нарежда. Доста пъти го е заявявал. Това е достатъчно за всеки патриот. Или не?

— Да — каза Зелма примирено. — Но върви при адвоката. Накарай го да прехвърли имота на Фрая.

— Добре. Може да поговоря с него. — Нойбауер и не мислеше да го направи. От страх жена му беше в истерия. Той я потупа по гърба. — Остави ме да действам. Досега винаги съм успявал.

Той излезе. Зелма Нойбауер отиде до прозореца. Видя го как се качва в колата. „Доказателства! Заповеди! — мислеше тя. — За тях това оправдава всичко. Чудесно, докато имаха успех. Нима тя също не беше вървяла в крак с тях?“ Погледна венчалния си пръстен. Двадесет и четири години го носеше вече. Два пъти трябваше да бъде разширяван. Тогава, когато го получи, тя беше съвсем друг човек. По онова време един евреин също искаше да се ожени за нея. Един дребен, работлив човек, който шушнеше и не викаше. Казваше се Йозеф Борнфелдер. През 1928 година замина за Америка. Умен човек. Навреме. После тя още веднъж бе чула нещо за него, чрез една позната, на която бе писал, че се е наредил много добре. Тя въртеше венчалния си пръстен несъзнателно. „Америка — мислеше си тя. — Там никога няма да има инфлация. Те са богати.“

509 се послуша. Той познаваше гласа. Внимателно приклепна зад натрупаните мъртъвци и се послуша.

Той знаеше, че Левински бе пожелал да доведе за тази нощ някого от трудовия лагер, за да го укрият за няколко дни, верен на старото правило обаче да се познават само връзките, Левински не беше открил самоличността на този човек.

Мъжът говореше тихо, но много ясно.

— Ние имаме нужда от всеки човек, който е с нас — каза той. — Когато националсоциализмът падне, за първи път няма да има организирана партия, която да поеме политическото ръководство. През дванадесетте изминали години всички бяха разпръснати и унищожени. Останките от тях са минали в нелегалност. Ние не знаем какво е останало от тях. Ще трябва да решителни хора за изграждане на нова организация. В хаоса на поражението ще остане непокътната само една-единствена партия: националсоциалистическата. Нямам пред вид

приспособленците, които отиват след всяка партия — имам пред вид ядрото. То ще мине организирано в нелегалност и ще чака да се появи отново. Срещу това ние ще трябва да се борим и ще имаме нужда от хора.

„Това е Вернер — мислеше 509, — той трябва да е, но нали е мъртъв.“ Той не виждаше нищо; нощта беше безлунна и мъглива.

— Масите навън са до голяма степен деморализирани — говореше човекът. — Дванадесетте години терор, доноси и страх успяха да доведат до това; към него се прибавя сега и загубената война. Чрез подмолен терор и саботаж нацистите биха могли да ги държат още години в страх. Ние трябва да ги спечелим отново — заблудените, изплашените. Смешно е, но враждебността към нацизма се е запазила в лагерите по-добре, отколкото където и да е навън. Затвориха ни заедно, вън групите бяха разпръснати. Запазването на връзките вън беше трудно, тук беше лесно. Всеки трябваше да издържи сам; тук единият даваше сила на другия, резултат, който нацистите не предвидиха. — Мъжът се разсмя. Това бе къс, безрадостен смях.

— Като оставим настрана онези, които са били избити — каза Бергер, — и онези, които измряха.

— Като изключим тях, разбира се. Но ние запазихме някои хора. Всеки един от тях струва колкото сто други.

„Трябва да е Вернер“ — мислеше си 509; сега можа да види в тъмнината силуета на една аскетична глава. „Той пак анализира. Организира. Държи речи. Останал си е фанатикът и теоретикът на своята партия.“

— Лагерите трябва да станат ядра на възстановяването — говореше тихият ясен глас. — Три точки са най-важни засега. Първата е: пасивна и в краен случай активна съпротива срещу есесовците, докато са в лагера; втората: предотвратяване на паниката и изстъпленията при завземането на лагера. Ние трябва да покажем, че сме дисциплинирани и че не се оставяме да ни овладее чувството за мъст. За това редовни съдилища по-късно...

Мъжът млъкна. 509 се изправи и се приближи към групата. Бяха Левински, Голдщайн, Бергер и непознатият.

— Вернер — рече 509.

— Кой си ти? — Човекът се взря в тъмнината. Той се изправи и се приближи.

— Мислех, че си мъртъв — каза 509.

Вернер се вгледа отблизо в лицето му.

— Колер — рече 509.

— Колер! Ти жив ли си още? Аз мислех, че си отдавна умрял.

— Умрял съм — официално.

— Това е 509 — каза Левински.

— Ти си значи 509. Това опростява нещата. И аз съм официално умрял.

Двамата се гледаха в тъмнината. Това не ставаше за пръв път. Често хората срещаха в лагера някого, когото са смятали за мъртъв. Но 509 и Вернер се познаваха още преди лагера. Те бяха приятели; после политическите им възгледи ги бяха отблъснали постепенно един от друг.

— Ще останеш ли сега тук? — попита 509.

— Да. За няколко дена.

— Сега есесовците прочистват последните букви от азбуката — каза Левински. — Заловиха Фогел. Налетял на някакъв, който го познавал. Един проклет унтер-шарфюрер.

— Аз няма да ви бъда в тежест — заяви Вернер. — Сам ще се погрижа за прехраната си.

— Ясно — каза 509 с едва забележима ирония. — От тебе не съм и очаквал нещо друго.

— Утре Мюнцер ще достави хляб. Лебентал ще може да го вземе от него. Ще прати повече, отколкото ми трябва. Ще има малко и за вашата група.

— Знам — отвърна 509. — Знам, Вернер, че ти не приемаш нищо даром. Ще останеш ли в двадесет и втора? Ние можем да те настаним и в двадесета.

— Мога да остана и в двадесет и втора. Сега вече и ти. Нали Хандке не съществува.

Никой от другите не усети, че между двамата се води нещо като словесен дуел. „Какви деца сме — мислеше 509. — Преди цяла вечност бяхме политически противници и все още никой не иска да остане длъжен на другия. Чувствувам някакво идиотско задоволство,

че Вернер търси закрила при нас, а той ми загатва, че без неговата група щях да съм може би унищожен от Хандке.“

— Аз чух думите ти преди малко — рече той. — Така е. Какво можем да направим ние?

Те останаха навън. Вернер, Левински и Голдщайн спяха в бараката. Лебентал трябваше да ги събуди след два часа. Тогава щяха да направят смяна. Нощта беше станала задушна. Въпреки това Бергер беше с топлата хусарска куртка; 509 беше настоял.

— Що за човек е новият? — попита Бухер. — Важна клечка?

— Беше, преди идването на нацистите. Не много голяма. Средна. Провинциална. Бива го. Комунист, фанатик без частен живот и без чувство за хумор. Сега е един от нелегалните водачи в лагера.

— Откъде го познаваш?

509 се замисли.

— Преди 1933 година бях редактор в един вестник. Спорехме често. Често нападах партията му. Неговата партия и нацистката. Бяхме против двете.

— А за кого бяхте?

— За нещо, което сега звучи надутото и смешно. За човешчина, толерантност и за правото на индивида да има собствено мнение. Смешно, нали?

— Не — рече Ахасфер и се закашля. — А как иначе?

— Отмъщение — каза изведнъж Майерхоф. — Има и отмъщение! Отмъщение за това тук! Отмъщение за всеки убит! Отмъщение за всичко, което е сторено. Око за око — зъб за зъб!

Всички погледнаха изненадани. Лицето на Майерхоф беше разкривено. Той беше свил юмруци и удряше по земята при всяко изговаряне на думата отмъщение.

— Какво става с тебе? — попита Зулцбахер.

— Какво става с вас? — отвърна Майерхоф.

— Той е полудял — каза Лебентал. — Оздравя и от това стана смахнат. Шест години беше страхливо, слабо човече, което не се осмеляваше да си отвори човката, после по чудо се спаси от комина и сега е Самсон Майерхоф.

— Аз не искам отмъщение — шепнеше Розен. — Искам само да изляза оттук!

— Какво? И SS да се отърве без разчистване на сметките?

— Все ми е едно! Искам само да изляза оттук! — Розен стискаше отчаяно ръце и шепнеше така напрегнато, като че всичко зависеше от това: „Не искам нищо друго освен да изляза навън! Вън оттук!“

Майерхоф го гледаше втренчено.

— Знаеш ли какво си ти? Ти си...!

— Спокойно, Майерхоф! — Бергер седна. — Ние не искаме да знаем какво сме. Всички вече не сме това, което сме били, нито това, което бихме желали да бъдем. Какво сме в действителност, ще се види по-късно. Кой знае това сега? Сега можем само да чакаме и да се надяваме, и ако щеш, да се молим.

Той се загърна в хусарската си куртка и легна пак.

— Отмъщение — каза Ахасфер след някое време замислен. — Ще трябва много да отмъщаваш. Отмъщението влече ново отмъщение след себе си — каква полза тогава?

Хоризонтът пламна.

— Какво беше това? — запита Бухер.

Отговори някакво тихо боботене.

— Не е бомбардировка — заяви Зулцбахер. — Пак буря. Топло е, затова.

— Ако вали, ще събудим ония от трудовия лагер — рече Лебентал. — Тогава те ще легнат тук, вън. — По-яки са от нас. — Той се обърна към 509: — Приятелят ти, важната клечка, също.

Пак присветна.

— Някой от ония вътре чувал ли е нещо за някакъв транспорт? — запита Зулцбахер.

— Само слухове. Според последния трябвало да се отберат хиляда души.

— О, боже! — бледното лице на Розен се мярна в тъмнината. — Разбира се, те ще вземат нас. Най-слабите. За да се отърват от нас.

Той погледна 509. Всички се сетиха за последния транспорт, който бяха видели.

— Това е слух — каза 509. — Сега всеки ден чуваме безброй лъжливи слухове. Нека бъдем спокойни, докато дойде заповед. Тогава

все ще има време да се види какво биха могли да направят за нас Левински, Вернер и ония от канцеларията. Или ние тук.

Розен потръпна.

— Как измъкнаха тогава онези за краката изпод леглата...

Лебентал го погледна с презрение.

— Не си ли видял в живота си нещо повече от това?

— Да...

— Веднъж бях в една голяма скотобойна — каза Ахасфер. — Бях отишъл за ритуалното клане. В Чикаго. Понякога животните знаеха какво ще се случи. Те подушваха кръвта. И бягаха по същия начин, както ония тогава. Къде да е. В ъглите. И ги изтегляха също за краката навън.

— Ти си бил в Чикаго? — попита Лебентал.

— Да...

— В Америка? И си се върнал?

— Това беше преди двадесет и пет години.

— Ти си се върнал? — Лебентал гледаше втренчено Ахасфер. — Чували ли сте някога такава нещо?

— Домъчня ми за родината. За Полша.

— Знаеш ли... — Лебентал млъкна. Това беше премного за него.

XX

Призори времето се изясни. Настъпи млечносив ден. Не святкаше вече, но все още се чуваше глухо боботене далеч зад горите.

— Странна буря — каза Бухер. — Обикновено се вижда сиянието на хоризонта. И не се чува гръм, когато тя премине. А сега обратно.

— Може би се връща — отвърна Розен.

— Защо ще се връща?

— У нас понякога бурите обикалят с дни по околните планини.

— Тук няма планински котловини. Само една верига оттатък и тя не е висока.

— Нямах ли други грижи? — попита Лебентал.

— Лео — каза спокойно Бухер, — виж по-добре да намериш нещо за дъвчене. Даже и да е кожа от стари обуца.

— Други поръчки нямаш ли? — попита Лебентал, след като помълча изумен.

— Не.

— Добре. Тогава внимавай какви глупости говориш! И се погрижи за храната си сам, ти, дете още ти е жълто около устата! Виждали ли сте такова нахалство?

Лебентал се опита да плюе, но устата му беше пресъхнала и от усилието изкуствената му челюст изхвъркна. В последния миг обаче той я хвана във въздуха и си я постави пак.

— Това е благодарността, задето рискувам за вас кожата си всеки ден — каза той ядосано. — Упреци и заповеди! Следващия път и Карел ще се появи с поръчки.

509 се приближи.

— Какво става тук?

— Попитай оня там — Лебентал посочи Бухер. — Дава заповеди. Няма да ме учуди, ако поиска да стане блоков старши.

509 погледна Бухер. „Променил се е — мислеше той. — Не съм забелязал досега, но се е променил.“

— Какво е станало в същност? — попита той.

— Нищо. Говорехме само за бурята.

— Какво сте се загрижили за бурята?

— Нищо. Само че е странно, дето все още гърми. При това няма нито светкавици, нито облаци. Само сивата мъгла горе. Но облаците не са буреносни!

— Проблеми! Гърми, без да святка! Gojim naches! — изграчи Лебентал от мястото си. — Смахнат.

509 погледна към небето. Беше сиво и изглеждаше безоблачно. Тогава се послуша.

— Гърми наистина — и спря. Стойката му се промени. Изведнъж целият се обърна в слух.

— Още един! — рече Лебентал. — Смахнатостта става на мода.

— Тихо! — изсъска 509 грубо.

— Значи, и ти също...

— Тихо! Проклятие! Мирувай, Лео!

Лебентал млъкна. Забеляза, че вече не става дума за бурята. Той наблюдаваше 509, който се вслушваше настроен в далечното бучене. Сега всички мълчаха и се вслушваха.

— Слушайте — каза 509 бавно и така тихо, сякаш се боеше, че нещо ще отлети, ако говори по-високо. — Това не е буря. Това е...

И се вслуша отново.

— Какво? — Бухер беше застанал близо до него. Двамата се гледаха и се вслушваха.

Тътенът се усили малко и после пак отслабна.

— Това не е гръм — рече 509. — Това е... — Той почака още един миг, после се огледа и каза все още съвсем тихо: — Това е артилерийски огън.

— Какво?

— Артилерийски огън. Това не е гръмотевица.

Всички се спогледаха.

— Какво става с вас? — попита Голдщайн от вратата.

Никой не отговори.

— Да не сте замръзнали?

Бухер се обърна.

— 509 каза, че се чува може би артилерийски огън. Фронтът не може да е вече много далеч.

— Какво? — Голдщайн се приближи. — Наистина ли? Или само си фантазирате?

— Кой може да говори празни приказки за такова нещо.

— Искан да кажа: да не би да грешите? — попита Голдщайн.

— Не — рече 509.

— Разбираш ли изобщо от тези неща?

— Да.

— Боже мой! — Лицето на Розен се изкриви. Изведнъж той захълца.

509 продължаваше да се вслушва.

— Когато вятърът се обърне, ще го чуем по-ясно.

— Как мислиш, на какво разстояние може да са вече? — попита Бухер.

— Не знам точно. Петдесет километра. Шестдесет. Не много подалеч.

— Петдесет километра. Това не е далеч.

— Не, не е далеч.

— Те сигурно имат танкове. Могат да ги изминат бързо. Ако пробият... Колко дни според теб са необходими... може би само един... — Бухер млъкна.

— Един ден? — повтори Лебентал. — Какво говориш? Един ден?

— Ако пробият. Вчера не чувахме още нищо. А днес се чува. Утре може да се приближи още повече. В други ден... или по в други ден...

— Не говори така! Не говори така! Не подлудявай хората! — извика изведнъж Лебентал.

— Възможно е, Лео — рече 509.

— Не! — Лебентал закри очите си с ръце.

— Как мислиш, 509? — Лицето на Бухер бе смъртно бледо и развълнувано.

— В други ден! Или след няколко дни!

— Дни! — извика Лебентал и отпусна ръце. — Как може сега да остават вече само дни? — мърмореше той. — Години, вечности, а сега изведнъж говорите за дни, дни! Не лъжете! — той се приближи. — Не лъжете! — шепнеше той. — Моля ви, не лъжете!

— Кой ще лъже за такова нещо?

509 се обърна. Голдщайн стоеше точно зад него. Усмиваше се.

— И аз чувам — каза той. Очите му се уголемиха, уголемиха и силно потъмняха. Той се засмя и размаха ръце и крака, сякаш да затанцува, престана да се усмива и падна по очи.

— Падна в несвяст — рече Лебентал. — Разкопчейте дрехата му. Ще донеса вода. Трябва да има още във вадата.

Бухер, Зулцбахер, Розен и 509 обърнаха Голдщайн.

— Да извикам ли Бергер? — запита Бухер. — Може ли да стане?

— Почакай — 509 се наведе над Голдщайн и разкопча палтото и колана на панталона му. Когато се изправи, Бергер беше дошъл. Лебентал му беше съобщил.

— Ти трябваше да останеш още в леглото — каза 509.

Бергер коленичи до Голдщайн и го прислуша. Не се бави много.

— Той е мъртъв — каза той. — Сърдечен удар вероятно. Можеше да се очаква всеки миг. Те бяха разрушили съвсем сърцето му.

— Той успя да чуе — каза Бухер. — Това е най-важното. Той успя да чуе.

— Какво?

509 обгърна с ръка тесните рамене на Бергер.

— Ефраим — каза нежно. Мисля, че часът удари.

— Какво?

Бергер вдигна глава. Чак тогава 509 забеляза, че му е трудно да говори.

— Те — каза той, но спря и после показа с ръка към хоризонта. — Те идват, Ефраим. Вече можем да ги чуем. — Той погледна телените мрежи и картечните кули, които плаваха в млечния простор. — Те са вече тук, Ефраим...

Към обед вятърът се обърна. Тътенът стана по-ясен. Като далечен електрически контакт, който минаваше през хиляди отделни сърца. Бараките станаха неспокойни. Бяха изпратили само няколко работни групи. Навсякъде се виждаха лица, долепени до прозорците. Все по-често и по-често мършави фигури се показваха по вратите и стояха с протегнати глави.

— Приближава ли се?

— Да. Като че става по-отчетлив.

В обуцарската работилница всички работеха мълчаливо. Капосите следяха да не се говори. Есесовският надзирател беше там. Ножовете отделяха кожата, изрязваха изгнилите места, но в повечето ръце стояха вече другояче. Не като инструмент, а като оръжие. Тук-там някой стрелваше с поглед капосите, есесовците, револверите и леката картечница, която се беше появила предния ден. Но въпреки цялата бдителност на надзирателите в отделението през целия ден бяха в течение на всичко. Повечето от тях от години умееха да говорят, без да движат устните си, и почти всеки път, когато кошовете с кожени изрезки се пълнеха и изнасяха, през групата на тези, които оставаха да седят, се разнасяше съобщението на носачите, които виждаха външните групи: „чува се още, не е престанало.“

Външните групи имаха удвоена охрана. Те заобикаляха града и влизаха откъм запад в старата част при пазара. Охраната беше много нервна. Крецяха и командуваха без причина, затворниците маршируваха в пълен ред. Досега бяха разчиствали само в новите части на града, за пръв път идваха във вътрешния, стар град и виждаха там опустошенията. Видяха опожарените остатъци от квартала на средновековните дървени къщи. От тях не беше останало почти нищо. Видяха това, минаха през него; а жителите, които бяха още там, спираха или се обръщаха при тяхното минаване. Сега, като минаваха по улиците, затворниците не се чувствуваха вече пленници. По някакъв странен начин те бяха спечелили победа, без да са участвували в извоюването ѝ, а годините на затворничество вече сякаш не бяха години на непредотвратимо поражение, а години на борба. И борбата беше спечелена. Те бяха останали живи.

Стигнаха до пазарния площад. Кметството беше напълно срутено. Дадоха им кирки и лопати, за да разчистват развалините. Те работеха. Миришеше на изгоряло; но през него те усещаха пак другия мирис, сладникавия, потискащия стомаха мирис на гниене, мириса, който познаваха по-добре от всички други: мириса на разлагането. През топлите априлски дни градът миришеше на труповете, които още лежаха погребани в развалините.

След два часа намериха под развалините първия мъртвец. Видяха най-напред ботушите му. Беше някакъв есесовски хауптшарфюрер.

— Дойде им редът — шепнеше Мюнцер. — Най-сетне им дойде редът! Сега ние изравяме техните трупове. Техните трупове!

Заработиха пак, с нова сила.

— Внимателно! — изрева един от охраната. — Това е човек, не виждаш ли?

Изровиха още смет. Показаха се раменете и после главата. Вдигнаха мъртвия и го отнесоха встрани.

— По-нататък! — нервничеше есесовецът. Той се взираше в мъртвия. — Внимателно отсега нататък!

Изровиха бързо един след друг още трима и ги оставиха до първия. Хващаха ги за ботушите и за ръкавите на униформите. За тях това беше някакво особено усещане; досега в такъв вид — смазани и мръсни, бяха отнасяли само своите другари от карцера, от килиите за инквизиции, умиращи или мъртви, а после, през последните дни, имаше и известен брой цивилни. Сега за пръв път носеха своите врагове. Продължиха да работят, без да имат нужда от подканване. Обливаше ги пот. Така работеха те, за да намерят повече мъртви. Със сили, каквито никога не бяха подозирали, че имат, влачеха греди и железа, и за да стигнат до мъртвите, копаеха с омраза и задоволство, като че копаеха злато.

След още един час намериха Диц. Вратът му беше счупен. Главата му беше съвсем увиснала върху гърдите, като че беше поискал сам да прехапе гърлото си. Отначало не го докоснаха. Изровиха го съвсем. Двете му ръце бяха счупени. Лежаха така, като че имаха по още една става.

— Има бог — шепнеше един до Мюнцер, без да поглежда другите. — Все пак има бог! Има бог!

— Млък! — извика един есесовец. — Какво каза ти там?

Той ритна човека в коляното.

— Какво каза? Видях, че говореше.

Човекът се изправи. Беше паднал върху Диц.

— Казах, че за господин обергрупенфюрера би трябвало да направим носилка — отвърна той със спокойно изражение. — Не можем да го носим така, както другите.

— Няма какво да казваш ти! Тук заповядваме все още ние! Разбра ли? Разбра ли?

— Тъй вярно.

„Все още“ — слушаше Левински. „Заповядваме все още!“ „Те, значи, знаят“ — мислеше той и вдигна лопатата си.

Есесовецът гледаше Диц и неволно бе застанал мирно. Това спаси затворника, който отново бе повярвал в бога. Есесовецът се обърна и доведе водача на групата. Той също застана мирно.

— Носилките не са дошли още — заяви есесовецът. Отговорът на човека, който отново бе повярвал в бога, му бе направил впечатление. Един толкова важен есесовец наистина не можеше да бъде отнесен за ръцете и краката.

Водачът на групата се огледа. Под останките малко по-нататък забеляза една врата.

— Изровете я. Засега ще трябва да си послужим с нея. — И той отдаде чест на Диц.

— Положете господин обергрупенфюрера внимателно върху тази врата.

Мюнцер, Левински и двама други донесоха вратата. Тя беше от шестнадесети век, с резби, които представляваха намирането на Мойсей. На нея имаше една пукнатина и беше леко обгоряла. Хванаха Диц за раменете и за краката и го сложиха върху нея. Ръцете се залюляха, а главата увисна много назад.

— Внимавайте! Въшливи кучета! — извика водачът на групата.

Мъртвият лежеше върху широката врата. Изпод дясната му мишница се усмихваше момченцето Мойсей във върбовото си кошче. Мюнцер го видя: „Забравили са да махнат тази врата от кметството — помисли си той. — Мойсей. Еврейска работа. Всичко се е случило вече веднъж там. Фараон. Потисничество. Червено море. Избавление.“

— Хващайте! Осем души!

Дванадесет човека скочиха така бързо, както никога досега. Водачът на групата се огледа. Насреща беше разрушената черква „Дева Мария“. Той помисли за миг, но веднага отхвърли мисълта си. Диц не можеше да бъде занесен в католическата черква. Много му се щеше да поиска указания по телефона, но телефонната връзка беше прекъсната. Трябваше да направи това, което най-много мразеше и от което се страхуваше: да действа самостоятелно.

Мюнцер каза нещо. Водачът на групата го забеляза.

— Какво? Какво каза? Излез напред въшливо куче!

„Въшливо куче“ беше, изглежда, негов любим израз. Мюнцер излезе крачка напред и застана мирно.

— Аз казах дали не е може би непочтително един обергрупенфюрер да бъде носен от затворници.

Той гледаше водача на групата твърдо и с уважение.

— Какво? — извика той. — Какво, въшливо куче! Какво ти влиза в работата? А от кого другого? Ние имаме...

Той млъкна. Забележката на Мюнцер изглеждаше смислена. В същност мъртвият би трябвало да бъде пренесен от есесовци, но междуременно затворниците можеха да избягат.

— Какво висите тук? — извика той. — Напред! — и изведнъж му дойде наум къде може да бъде занесен Диц. — Към болницата.

Никак не беше ясно какво общо можеше да има мъртвият с болницата. Тя изглеждаше само подходящо, неутрално място.

— Ходом... — водачът на групата тръгна напред. Това също му изглеждаше необходимо.

При изхода на пазарния площад внезапно се показва автомобил. Беше нисък мерцедес-компресор. Движеше се много бавно и избираше път между развалините. Неговата изискана елегантност изглеждаше всред околното разрушение като нещо ненормално. Водачът на групата застана мирно. Мерцедесът-компресор беше официална кола за големците. Отзад седяха двама висши есесовски офицери, друг — отпред при шофьора. Върху колата бяха завързани много куфари, а няколко по-малки бяха поставени вътре.

Офицерите добиха ядосано надменни изражения. Шофьорът беше принуден да кара много бавно през развалините. Те минаха близо до затворниците, които носеха Диц върху вратата. Не ги погледнаха.

— Карай! — каза предният на шофьора. — По-бързо.

Затворниците застанаха мирно. Левински държеше вратата за задния десен край. Той погледна разбитата глава на Диц и усмихнатата, изваяна от дърво глава на спасеното момченце Мойсей, погледна мерцедеса, куфарите и бягащите офицери и въздъхна дълбоко.

Колата пропълзя край тях.

— Лайна! — каза изведнъж един от есесовците, огромен касапин с боксьорски нос. — Лайна. Проклети лайна! — Той нямаше пред вид затворниците.

Левински се послуша. Далечният тътен се удави за късо време в шума на автомобилния мотор; после се появи пак, приглушено и неотстъпно. Подземни барабани на някакъв мъртвешки марш.

— Бързо! — изкомандува водачът на групата смутен. — Бързо! Бързо!

Следобедът се влачеше мутно. Лагерът гъмжеше от слухове. Те минаваха през бараките като вятър и се лепяха всеки час. По едно време се говореше, че есесовците били заминали; после дойде някой и съобщи, че, напротив, били получили подкрепления. Първо се говореше, че американските танкове били близо до града; после се чу, че това били германски войски, които щели да защитават града.

В три часа се появи новият блок старши. Беше червен, не зелен.

— Не е от нашите! — каза Вернер разочарован.

— Защо? — попита 509. — От нашите е. Политически. Не е криминален. В същност какво наричаш ти наш?

— Знаеш много добре. Защо питаш?

Седяха в бараката. Вернер искаше да изчака вечерната тръба, за да се върне в трудовия лагер. 509 се укриваше, докато разбере какъв е новият блок старши. До него хъркаше един умиращ мъж с мръсни бели коси, болен от възпаление на дробовете.

— Наш е този, който принадлежи към нелегалното лагерно движение — поучаваше го Вернер. — Ти това искаше да знаеш, нали? — усмихна се той.

— Не — отвърна 509. — Не исках да знам това. А и ти нямаше пред вид това.

— Сега-засега имам пред вид това.

— Да. Засега. Докато породената в неволята задружна работа тук е необходима, нали? А после?

— После — каза Вернер, удивен от неговото невежество, — после, разбира се, ще трябва да има една партия, която да поеме властта. Една организирана партия, а не купчина събрани отвсякъде хора.

— Значи, твоята партия. Комунистите.

— Ами коя друга?

Вернер се изсмия късо.

— Ама че си глупак! Никоя друга, само една. Не виждаш ли? Всички междинни партии са смазани. Само комунизмът остана силен. Войната ще свърши. Русия е окупирала голяма част от Германия. Тя е несъмнено най-голямата велика сила в Европа. Времето на коалициите мина. Тази беше последната. Обединените нации помогнаха на комунизма, а самите те се омаломощиха. Световният мир ще зависи от...

— Знам — прекъсна го 509. — Познавам тази песен. По-добре ми кажи какво ще стане с тези, които са против вас, когато спечелите и вземете властта? Или пък с тези, които не са с вас?

Вернер замълча за миг.

— Има много различни пътища — каза той след това. — Според това какво ще се окаже необходимо.

Дишането на белокосия мъж се превърна в прекъслено предсмъртно хъркане, което всеки в лагера познаваше. Понякога стихваше; тогава в тишината се долавяше лекият тътен на хоризонта. Беше като черковна служба — последният дъх на умирация и отговорът от далечината.

Вернер погледна 509. Той знаеше, че Вебер го е мъчил дълги седмици, за да получи от него имена и адреси. Също и адреса на Вернер. 509 беше мълчал. По-късно Вернер беше предаден от един слабохарактерен другар.

— Защо не дойдеш при нас, Колер? — попита той. — Ние ще имаме нужда от тебе.

— Това ме попита и Левински. А и ние с теб сме спорили вече за него още преди двадесет години.

Сега беловласият мъж хъркаше на големи интервали от време. Зулцбахер влезе:

— Казват, че утре сутринта германски самолети щели да бомбардират лагера. За да разрушат всичко.

— Пак лъжлив слух — каза Вернер. — Кога най-после ще се стъмни. Трябва да отида оттатък.

Бухер погледна към бялата къща на хълма от другата страна на лагера. Под косите лъчи на слънцето тя стоеше между дърветата и

изглеждаше непокътната. Дърветата в градината се белееха едва, като че бяха посипани с първите розово-бели багри на вишневите цветове.

— Вярваш ли сега най-сетне? — попита той. — Можеш да чуеш техните оръдия. С всеки час се приближават все повече. Ние ще излезем оттук.

Продължаваше да гледа бялата къща. Беше си внушил, че докато тя е невредима, всичко ще бъде добре. Рут и той ще останат живи и ще бъдат спасени.

— Да — Рут седеше до телената мрежа. — А къде ще отидем, ако излезем оттук? — попита тя.

— Далеч. Колкото е възможно по-далеч.

— Накъде?

— Нанякъде. Може би баща ми е още жив.

Никак не му се вярваше, но и не знаеше със сигурност дали баща му е умрял.

509 знаеше, но никога не му беше казвал.

— От моите никой вече не е жив — рече Рут. — Пред мене ги откараха в газовите камери.

— Може да са били изпратени само с някой транспорт. Или са ги оставили да живеят на друго място. Нали и тебе те оставиха жива.

— Да — отвърна Рут. — Оставиха ме жива.

— В Мюнстер имахме една малка къща. Може би е още там. Отнеха ни я. Ако е запазена, ще я получа отново. Тогава ще можем да заминем за там и да се приютим в нея.

Рут Холанд не отговори. Бухер погледна към нея и видя, че плаче. Той почти никога не я беше виждал да плаче и помисли, че причината е споменът за мъртвите и близки. Но смъртта в лагера беше нещо ежедневно и му се видя прекалено да изживява такава силна скръб, след като е минало толкова дълго време.

— Не трябва да мислим за миналото, Рут — каза той със сянка от нетърпение. — Иначе как бихме могли да заживеем отново?

— Аз не мисля за миналото.

— Защо плачеш тогава?

Рут Холанд избърса с юмруци сълзите от очите си.

— Искаш ли да знаеш защо не ме изпратиха в газовите камери? — попита тя.

Бухер долови смътно, че ще последва нещо, за което би било по-добре да не знае.

— Няма нужда да ми го казваш — рече той. — Но ако желаеш, можеш и да ми го кажеш. Все едно.

— Не е все едно. Тогава бях на седемнадесет години. И не бях толкова грозна, колкото съм сега. Затова ме оставиха жива.

— Да — рече Бухер, без да разбира.

Тя го погледна. За пръв път забеляза, че очите ѝ са съвсем прозрачни и сиви. По-рано не беше го забелязвал.

— Не разбираш ли какво значи това? — попита тя.

— Не.

— Оставиха ме жива, защото имаха нужда от жени. Млади. За войниците. Също и за украинците, които бяха на страната на германците. Сега разбираш ли?

Бухер стоя един миг като зашеметен. Рут го наблюдаваше.

— Така ли постъпиха с тебе? — попита той най-сетне, без да я погледне.

— Да. Това направиха с мене.

Тя не плачеше вече.

— Не е вярно.

— Вярно е.

— Аз мисля нещо друго. Мисля, че е било против твоята воля.

— Няма никаква разлика — избухна тя в къс горчив смях.

Сега Бухер я погледна. Жизнеността на лицето ѝ сякаш беше напълно угаснала, но тъкмо това го превръщаше в такава скръбна маска, че той не само чу, но и усети изведнъж казаната от нея истина. Усети как стомахът му се обръща, но в същото време не искаше да възприеме, още не — в момента искаше само едно, това лице пред него да се промени.

— Не е истина — каза той. — Ти не си го искала. Ти не си участвувала. Ти не си го сторила.

Погледът ѝ се върна от празнотата.

— Истина е. И не може да се забрави.

— Никой от нас не знае какво може и какво не може да се забрави. Ние всички трябва да забравим много неща. Иначе бихме могли като нищо да останем тук и да умрем.

Бухер повтори нещо, което 509 беше казал предната вечер. Колко време беше минало оттогава? Години? Той преглътна няколко пъти.

— Ти си жива — каза той с усилие.

— Да, жива съм. Движа се, говоря, ям хляб, който ти ми хвърляш, но другото е също живо. Живо! Живо!

Тя притисна ръце към слепите си очи и обърна глава. „Тя ме погледна — мислеше Бухер. — Тя отново ме погледна. Не говори вече срещу небето и хълма с къщата.“

— Ти си жива — повтори той. — Това е достатъчно за мене.

Рут отпусна ръце.

— Дете — каза тя безутешно. — Дете! Какво знаеш ти?

— Не съм дете. Който е бил тук, не е дете. Даже и Карел, който е на единадесет години.

Тя поклати глава.

— Не мисля, че е така. Сега ти вярваш в това, което казваш. Но то няма да продължи дълго. Другото ще връхлети отново. И върху теб, и върху мен. Споменът, по-късно, когато...

„Защо ми го каза? — помисли си Бухер. — Тя не трябваше да ми го казва, ако не го знаех, нямаше да съществува.“

— Не знам какво мислиш — рече той. — Но вярвам, че за нас важат по-различни правила от обикновените. Тук, в лагера, има хора които са убили човек, защото е било необходимо — Бухер мислеше за Левински. — И тези хора не се считат за убийци, също както войникът на фронта не се счита за убиец. А и не са. Същото е и с нас. Това, което се е случило с нас, не може да се мери с обикновените мащаби.

— Ще мислиш другояче, щом излезем оттук...

Тя го гледаше. Той изведнъж разбра, защо през последните седмици не беше никак радостна. Боеше се — боеше се от освобождението.

— Рут — каза той и усети как го обля топла вълна, — това е минало. Забрави го. Принудили са те да правиш нещо, от което си се отвращавала. Какво остава от това? Нищо. Ти не си го направила. Направили сме само това, което сме желали. А у теб не е останало нищо друго освен отвращението.

— Аз повръцах — каза тя тихо. — След това почти винаги повръцах. Най-сетне те ме препратиха. — Тя все още го гледаше. —

Това е, което ти предлагам — бели коси, уста, в която липсват много зъби, и една проститутка.

При тази дума той трепна и дълго време не отвърна нищо.

— Те унизили всички ни — каза после. — Не само тебе. Всички. Всички, които са тук, всички, във всички лагери. Тебе чрез твоя пол, а нас ни лишиха от гордостта ни и нещо повече от самата гордост, от нашата човештина. Те я тъпкаха, оплюваха я и ни унищожаваха така, че не знаем как сме изтърпели всичко. През последните седмици мисля често за това. Говорил съм и с 509. Те ни причиниха толкова... също и на мене...

— Какво?

— Не искам да говоря за това. 509 каза, че не е истина, щом вътрешно не го признаваш. Отначало аз не разбирах. Сега обаче зная какво мисли той. Аз не съм страхливец, а ти не си проститутка. Всичко, което са ни причинили, не означава нищо, докато ние не се чувствуваме такива.

— Аз се чувствам такава.

— Когато излезем оттук, вече няма да е тъй.

— Напротив.

— Не. Ако беше така, тогава само малцина от нас биха могли да продължат да живеят. Унизили ни, но ние не сме унизените. Такива са ония, които направиха това.

— Кой го казва?

— Бергер.

— Ти имаш добри учители.

— Да... много научих.

Рут облегна глава настрана. Сега лицето ѝ беше уморено. Бе пропито от скръб, но не беше вече сгърчено.

— Има толкова много години — рече тя. — Всеки ден ще бъде...

Бухер гледаше как сините сенки на облаците минаваха по хълма, на който беше бялата къща. За миг се учуди, че я вижда още там. Стори му се, че е трябвало да бъде улучена от беззвучна бомба. Но тя стоеше още там.

— Не е ли по-добре да почакаме, да излезем оттук и да опитаме, преди да се отчаем? — попита той.

Тя погледна слабите си ръце, сети се за белите си коси и за липсващите зъби, а после си спомни, че Бухер от години едва ли е

виждал жена извън лагера. Тя беше по-млада, но се чувствуваше много по-стара от него. Познанието ѝ тежеше като олово. Не вярваше в това, което той очакваше с такава сигурност — и въпреки всичко и нея я крепеше една последна надежда, в която се беше вкопчила.

— Ти си прав, Йозеф — рече тя. — Нека почакаме дотогава.

Тя тръгна към бараката си. Мръсната пола се развяваше около тънките ѝ бедра. Бухер гледаше след нея и изведнъж усети как у него като гейзер бликна ярост. Знаеше, че е безпомощен и че не може да направи нищо, а също така, че трябва да се примири и сам да разбере това, което беше казал на Рут.

Стана бавно и тръгна към бараката. Не можеше вече да понася светлото небе.

XXI

Нойбауер гледаше втренчено писмото. После още веднъж прочете последния пасаж. „Затова си отивам. Ако искаш да останеш и да те заловят, това си е твоя работа. Аз искам да бъда свободна. Фрая вземам със себе си. Последвай ме... Зелма.“ Адресът беше едно село в Бавария.

Нойбауер се огледа. Не можеше да проумее. Не можеше да бъде истина. Те трябва всеки миг да се върнат. Да го напуснат сега — това беше невъзможно!

Отпусна се тежко в едно френско кресло. То изпука. Нойбауер стана, ритна креслото и се отпусна на дивана. Тази проклетата суета! Защо му бяха тия неща, вместо да си набави хубави, здрави германски мебели, както другите хора? За нея ги беше доставил. Тя беше чела за тях и мислеше, че са ценни и елегантни. За какво му бяха те на него? На него, грубоватия, честен последовател на фюрера? Щеше да ритне втори път красивото кресло, но премисли. Защо? Може би по-нататък тези неща ще могат да се продадат. Кой купува произведения на изкуството под тътена на оръдията?

Той стана пак и почна да се разхожда из жилището. В спалнята отвори вратите на гардероба. Преди да ги отвори, все още се надяваше, но когато видя рафтовете, надеждата му се изпари. Зелма беше взела със себе си кожените палта и всичко по-ценно. Дръпна бельото настрана; кутията със скъпоценностите липсваше. Затвори полека вратите и постоя известно време до тоалетната маса. Разсеяно посегна към кристалните флакони от чешко стъкло, заотваря ги, като ги помирисваше, без да възприема нещо. Това бяха подаръци от славните дни в Чехословакия — тия не беше взела със себе си. Навярно са чупливи.

Изведнъж направи няколко бързи крачки към един стенен гардероб, отвори го и потърси ключа. Нямаше защо да търси. Зелма беше взела всички ценни книжа. Даже неговата златна табакера с пречупен кръст от брилянти — подарък от индустриалците, когато

беше още на техническа служба. Трябваше да си остане там и да продължи да дои тия типове. Идеята с лагера се беше оказала сега, накрая, погрешна. Разбира се, през първите дни беше послужила като добро средство за натиск; но сега му тежеше като воденичен камък на шията. Все пак той беше един от най-човечните коменданти. Това се знаеше. Мелерн не беше Дахау, не беше Ораниенбург, не беше Бухенвалд — да не говорим за лагерите на смъртта.

Ослуша се. Един от прозорците беше отворен и муселиновата завеса се люшкеше на вятъра като привидение. Този проклет тътен откъм хоризонта! Нервираше го. Затвори прозореца и дръпна завесата навътре. Тя се закачи и се скъса. Той изруга и тръшна прозореца. После отиде в кухнята. Момичето седеше до масата и при влизането му скочи. Изръмжа, без да я погледне. Разбира се, тя знаеше всичко, пачаврата. Сам си взе едно шише бира от хладилника. Намери също половин бутилка хвойнова ракия и ги отнесе във всекидневната. После се върна пак, беше забравил за чаши; момичето стоеше до прозореца и се вслушваше. Обърна се, като че беше заловено да върши нещо забранено.

— Да приготвя ли нещо за ядене?

— Не.

Той излезе навън. Хвойновата ракия беше силна и пикантна, бирата студена. „Да избягам — мислеше той. — Като евреите. По-лошо! Евреите не постъпваха така. Те оставаха заедно. Много пъти беше виждал. Измамен! Изоставен! Това беше наградата! Би могъл да вземе много повече от живота, ако не беше верен глава на семейството. Верен — е, почти верен, може да се каже. В същност верен, ако човек си помисли какво би могъл да има. Няколко пъти! Вдовицата... тя не се брои. Имаше една червенокоса, беше дошла преди няколко години, за да спаси мъжа си от лагера — какво ли не направи тя в страха си! При това мъжът ѝ отдавна беше мъртъв. Естествено, тя не знаеше. Беше доста весела вечер. По-късно обаче, когато вече получи пепелта в една кутия от пури, тя се държа идиотски. Сама си беше виновна, че я арестуваха. Един оберщурмбанфюрер не може да се остави да го плюят.“

Наля си втора голяма чаша хвойнова. Защо се сети тъкмо за това? Ами че заради Зелма. Какво можеше да има той. Да, беше

пропуснал някои възможности. Какъв живот караха другите! Например куцията Биндинг от гестапо! Всеки ден нова.

Бутна шишето настрана. Къщата изглеждаше така празна, като че Зелма беше изнесла мебелите. Бе отмъкнала и Фрая със себе си. Защо нямаше син? Не по негова вина, положително не! Ах, проклятие! Огледа се. Какво търсеше още тук? Да се опита да ги намери? В баварското село? Тя беше още на път. А може да мине много време, докато пристигне.

Вторачи се в лъскавите си ботуши. Неговата неопетнена чест — омърсена сега от предателство. Стана тромаво, мина през празната къща и излезе.

Вън чакаше мерцедесът.

— Към лагера, Алфред.

Колата запълзя бавно през града.

— Стой — каза изведнъж Нойбауер. — Към банката, Алфред.

Излезе, като се стараеше да се владее, колкото може. В никой случай не биваше да му проличи. Ама че работа! И да го изложи на всичко отгоре! През последните дни изтеглила половината от парите. Когато запита защо не са му съобщили, те вдигнаха рамене и заговориха за обща банкова сметка. Мислели дори, че му правят услуга. По-големите тегления официално не били гледани с добро око.

— Към градината, Алфред.

Мина много време, докато се промъкнат. Но после видяха градината — съвсем спокойна в утринната светлина. На много места овощните дръвчета бяха вече цъфнали и се бяха показали разноцветни нарциси, теменужки и минзухари. Всред бледата зеленина на листата изглеждаха като пъстри великденски яйца. При тях изневяра нямаше — идваха навреме и бяха тук, както му е редът. На природата човек можеше да се осланя, от нея не можеше да се очаква бягство.

Отиде в стопанската постройка. Зад телената ограда зайчетата играеха. В техните ясночервени очи не се четяха мисли за банкови сметки. Нойбауер пхна пръст през тела и погали нежната козина на белите ангорски зайци. От кожата искаше да направи наметка за Зелма. Какъв добродушен глупак, всички са го мамили!

Облегна се на оградата и се загледа през отворената врата. Сред покоя на мирно предъвкващия зайчарник възмущението му премина в дълбоко съчувствие към самия себе си. Блестящото небе, един разцъфнал клон, който се клатеше нагоре-надолу пред входа, нежните муцунки на животните в здрача — всичко допринесе за това чувство.

Изведнъж долови отново тътена. Беше по-неравен, но по-силен отпреди. В неговата лична тъга нахлу безвъзвратно някакъв тъп подземен тропот. Беше безспирен и с него се появи отново страхът. Но това беше по-друг страх отпреди. Беше по-дълбок. Сега той беше сам и не можеше вече да се мами, като се опитва да убеждава другите, а с това и себе си. Сега го чувствуваше непреодолимо, той напираше от стомаха към гърлото и от гърлото назад, към стомаха и червата. „Не съм направил нищо нередно — мислеше си неуверено. — Само изпълнявам своя дълг. Имам свидетели. Много. Бланк ми е свидетел; само преди няколко дни му дадох пура, вместо да наредя да го арестуват. Друг би му отнел магазина без всякакво заплащане. Самият Бланк призна това и може да го засвидетелствува; аз бях коректен, той ще се закълне“ — мислеше някой друг студено в него и той се обърна, като че това беше казано зад гърба му. Видя греблата, наредените лопати и мотики, боядисани в зелено, със здрави дървени дръжки; защо не беше сега селянин, градинар, ханджия — някое нищожество! Това проклето клонче, което цъфтеше там, добре му беше на него, просто си цъфтеше и нямаше никаква отговорност. А къде можеше да отиде един есесовски оберщурмбанфюрер? От едната страна идваха русите, а от другата — англичаните и американците, а ти накъде? На Зелма ѝ беше лесно да говори. Да избягаш от американците значеше да отидеш по-близо до русите, а какво ще направят те, сам можеш да си представиш. Не току-така са тръгнали от Москва и Сталинград през опустошената си земя.

Нойбауер избърса потта от очите си. Направи няколко крачки. Коленете му се огъваха. Трябваше да обмисли нещата точно. Излезе пипнешком от зайчарника на открито. Въздухът беше свеж. Дишаше дълбоко, но заедно с въздуха като че вдишваше и неравномерния тътен откъм хоризонта. Той вибрираше в дробовете му и го караше отново да отмалява. Много лесно, без да се уригне, повърна срещу едно дърво сред нарцисите. „Бирата — помисли си. — Бирата и ракията. Не ми понесоха.“ — Погледна към входа на градината. Алфред не можеше да

го е видял! Постоя още малко. После усети как потта му попива на вятъра. Полека се върна до колата.

— Към публичния дом, Алфред.

— Накъде, господин оберщурмбанфюрер?

— Към публичния дом! — изрева внезапно Нойбауер ядосан. — Не разбираш ли вече немски?

— Публичният дом е затворен. Сега е временен лазарет.

— Тогава карай към лагера.

Той се качи. „Към лагера“ — къде другаде можеше да отиде?

— Какво мислите за положението, Вебер?

Вебер го гледаше равнодушно.

— Прекрасно.

— Прекрасно? Наистина? — Нойбауер ровеше да намери пури, после си спомни, че Вебер не пуши от тях. — За съжаление тук нямам цигари. Имах една кутия, изчезнали са. Кой знае къде съм ги пъхнал.

Погледна недоволно към закования с дъски прозорец. Стъклото беше счупено по време на бомбардировката, а ново не можеше да намери. Той не знаеше, че и цигарите бяха откраднати в бъркотията и по околени път, чрез червенокосия писар и Левински, снабдяваха с хляб вече два дни ветераните от барака 22. За щастие неговите тайни записки не бяха пропаднали — всичките му човечни нареждания, които след това са били погрешно разбрани от Вебер и другите. Той наблюдаваше Вебер под око. Лагерфюрерът изглеждаше напълно спокоен, въпреки че много неща тежаха на съвестта му. Например последните обесвания...

Изведнъж на Нойбауер отново му стана горещо. Беше подсигурен, двойно дори. Въпреки това каза сърдечно:

— Какво бихте направили вие, Вебер, ако за известно време, по стратегически причини, нали разбирате, значи, ако за кратък период на... на изчакване, да кажем, врагът би окупира страната — прибави той набързо, — което, както историята често е доказвала, съвсем не трябва да означава поражение.

Вебер го беше слушал със сянка от някаква усмивка.

— За човек като мене винаги се намира работа — отвърна той делово. — Аз ще стъпя пак на краката си, макар и под друго име. Дори

и като комунист. Няколко години няма да има никакви националсоциалисти. Всички ще се окажат демократи. Няма значение. Навярно все ще се намери място, където някога ще стана полицай, може би с фалшиви документи. Там работата ще продължи.

Нойбауер се усмихна. Увереността на Вебер му възвърна и неговата собствена.

— Не е лоша идея. А аз? Какъв бих могъл да стана според вас?

— Не знам. Вие имате семейство, оберщурмбанфюрер. Не е толкова лесно да се преобразиш и да изчезнеш.

— Естествено — доброто настроение на Нойбауер пак изчезна. — Знаете ли, Вебер, бих желал да направя обиколка из лагера. Отдавна не ми се е случвало.

Когато той влезе в дезинфекционното отделение, Малкия лагер вече знаеше какво предстои. По-голямата част от оръжието Вернер и Левински върнаха отново в трудовия лагер, само 509 беше задържал револвера си. Той бе успял да се наложи и го беше скрил под леглото си.

След четвърт час от болницата през нужника дойде изненадващата новина, че инспекцията не е наказателна; бараките не били основно проверявани; напротив, Нойбауер се отнасял съвсем благосклонно.

Новият блоков старши беше нервен. Разкрещя се и почна да командува.

— Не викай така — каза Бергер. — От това няма да стане по-добре.

— Кое?

— Тъкмо това!

— Ще крещя, когато си искам. Строй се! Излизайте! — Блоковият старши хукна покрай бараката. Хората, които можеха да вървят, се събираха.

— Това не са всички! Има още!

— И мъртвите ли трябва да се строят?

— Дръж си езика! Вън! Болните вън!

— Слушай. Нищо не е казано за проверка. Заповедта не е такава. Няма защо да караш бараката предварително да се строява.

Блоковият старши беше плувнал в пот.

— Правя това, което искам. Аз съм блоков старши. Къде е този, който седеше винаги с вас? С тебе и с тебе? — и той посочи Бергер и Бухер.

След това отвори вратата на бараката, за да провери. А Бергер тъкмо това искаше да предотврати. 509 се беше скрил; не трябваше да се среща още веднъж с Вебер.

— Той не е тук — и Бергер препречи вратата.

— Какво? Махни се от пътя ми!

— Той не е тук — каза Бергер, без да се отстри. — Това е!

Блоковият старши го гледаше втренчено. Бухер и Зулцбахер застанаха до Бергер.

— Какво означава това? — попита блоковият.

— Той не е тук — рече Бухер. — Искаш ли да знаеш как умря Хандке?

— Полудели ли сте?

Бяха се присъединили Розен и Ахасфер.

— Знаете ли, че мога да изпотроша костите на всички ви? — попита блоковият.

— Ослушай се — каза Ахасфер и посочи с костеливия си пръст към хоризонта. — Още по-близо е.

— Той не загина от бомбардировката — обясни Бухер.

— Вратът на Хандке не беше счупен от нас. Не от нас — рече Зулцбахер. — Ти още ли не си чувал за някакъв таен съд в лагера?

Блоковият отстъпи крачка назад. Той знаеше какво бе станало вече с някои предатели и доносчици.

— Вие тук принадлежите към него? — попита той недоверчиво.

— Бъди разумен — каза Бергер спокойно. — И не подлудявай себе си и нас. Кой би искал тепърва да влиза в списъка за разчистване на сметките?

— Кой е казвал подобно нещо? — блоковият старши започна да жестикулира. — Отде да зная каква е играта, след като никой не ми е казал. Какво става? Досега всеки е могъл да се осланя на мен.

— Тогава всичко е наред.

— Болте пристига — рече Бухер.

— Добре, добре — повдигна панталоните си нагоре блоковият. — Ще внимавам. Разчитайте на мене. На ваша страна съм.

„Проклятие — мислеше си Нойбауер. — Защо бомбите не паднаха тук? Тогава всичко щеше да се уреди чудесно. Винаги става тъкмо обратното!“

— Това почивният лагер ли е? — рече той.

— Почивния лагер — повтори Вебер.

— Е, да — Нойбауер вдигна рамене. — Най-сетне не ги караме да работят.

— Не. — На Вебер му беше смешно. Самата представа, че можеш да накараш тези привидения да работят, беше абсурдна.

— Блокадата — рече Нойбауер — не е по наша вина. Враговете — той се обърна към Вебер. — Тук вони като в зверилник. Не може ли да се направи нещо?

— Дизентерия — отвърна Вебер. — В същност, това е място за възстановяване на болни...

— Болни, правилно! — Нойбауер пое нишката веднага. — Болни, дизентерия, разбира се, това е причината. И в болницата щеше да е същото. — Той се огледа нерешително. — Не може ли хората да се изкъпят?

— Опасността от зараза е прекалено голяма. Затова държим тази част от лагера добре изолирана. Къпалните са от другата страна.

При думата зараза Нойбауер неволно отстъпи крачка назад.

— Имаме ли достатъчно бельо, за да раздадем на тези юначаги? В такъв случай старото ще трябва да се изгори, нали?

— Не непременно. Може да бъде дезинфекцирано. Бельо има достатъчно в склада. Получихме доста големи пратки от Белзен.

— Добре — рече Нойбауер с облекчение. — Значи, чисто бельо и известен брой здрави куртки и панталони, или каквито дрехи имаме там. Да се раздадат хлорна вар и дезинфекционни средства. Тогава ще изглеждат другояче. Запишете си. — Първият лагерен старши, един дебел затворник, си записа угоднически. — Да се спазва най-голяма чистота! — Диктуваше Нойбауер.

— Да се спазва най-голяма чистота — повтори лагерният старши.

Вебер за малко щеше да прихне от смях. Нойбауер се обърна към затворниците.

— Получавате ли всичко, което ви се полага?

Отговорът беше според предписанията отпреди дванадесет години:

— Тъй вярно, господин оберщурмбанфюрер.

— Добре. Продължавай!

Нойбауер се огледа още веднъж. Старите бараки бяха черни като ковчези. Помисли малко и изведнъж получи вдъхновение.

— Наредете да посадят нещо зелено тук — каза той. — Тъкмо сега му е време. Няколко храста на северната страна и една цветна леха край южната стена. Това ще подеждува освежаващо. Ние имаме цветя в градината, нали?

— Тъй вярно, господин оберщурмбанфюрер.

— Е, добре! Започнете веднага. Същото можем да направим и при бараките на трудовия лагер. — Нойбауер бе въодушевен от идеята си. У него бе заговорил градинарят. — Тук една леха теменужки, не, иглика е по-добре, жълтото е по-свежо...

Двама души се свлякоха на земята. Никой не им се притече на помощ.

— Иглика, имаме ли достатъчно иглика в градината?

— Тъй вярно, господин оберщурмбанфюрер. — Дебелият лагерен старши застана мирно. — Имам достатъчно иглика. Разцъфнала.

— Добре. Тогава посадете. И наредете лагерната музика да слиза малко по-надолу, когато свири, за да могат дал чуват и тия тук.

Нойбауер пое обратно. Другите го последваха. Беше възвърнал донякъде спокойствието си. Затворниците нямаха оплаквания. След като бяха изминали толкова много години без всякаква критика, той беше свикнал да приема за истина онова, в което му се искаше да вярва. Затова и сега смяташе, че затворниците го виждат такъв, както му се искаше: като човек, който в трудни обстоятелства върши възможно най-доброто. А това, че те бяха хора, отдавна беше забравил.

XXII

— Какво — запита недоверчиво Бергер. — Никаква вечеря?

— Нищо.

— Никаква супа?

— Никаква супа и никакъв хляб. Изрична заповед на Вебер.

— А другите? Трудовият лагер?

— Също. Никаква вечеря за целия лагер.

Бергер се обърна.

— Какво ли значи това? Получихме бельо, но никаква храна?

— Получихме и иглика. — 509 показва две мизерни ивици от двете страни на вратата. Там имаше няколко полуувехнали стръкчета. Неколцина затворници ги бяха пресадили от градината по обед.

— Може би се ядат.

— По-добре не опитвай. Ако изчезнат, цяла седмица няма да получиш нищо за ядене.

— А защо? — каза Бергер. — След всичките тези превземки на Нойбауер мислех, че ще получим даже и картофи в супата.

Приблужи се Лебентал.

— Това е работа на Вебер. Не на Нойбауер. Вебер го е яд на Нойбауер. Смята, че иска да си подсигури гърба. Може и така да е. Затова Вебер се опълчва срещу него, щом може. Разбрах го от канцеларията. Левински, Вернер и другите отгатък твърдят същото. От това страдаме ние.

— Мнозина ще измрат.

Те гледаха червеното небе.

— Вебер казал в канцеларията, че никой не трябва да си въобразява каквото и да било, той щял да се погрижи да ни държат строго. — Лебентал извади челюстта от устата си, огледа я бегло и пак я постави.

Откъм бараката се чу писклив вик. Новината се беше разнесла. Скелетите се олюляваха през вратата и проверяваха съдовете — дали не миришат на храна, а другите да са ги измили. Съдовете бяха чисти и

сухи. Хленчът се усили. Мнозина се отпусаха просто на пода и барабанияха с мършавите си юмруци по мръсната земя. Повечето обаче се промъкваха назад и лягаха неподвижно с отворена уста и изблещени очи. Откъм вратата долитаха тихите гласове на ония, които не можеха вече да станат. Това бяха не членоразделни викове, а някакъв тих хорал на отчаянието, монотонна песен, в която нямаше вече нито думи, нито жалби, нито даже проклятие. Тя беше над всички тези неща, беше последният остатък гаснещ живот, който бръмчеше и жужеше, хриптеше и дращеше, като че бараките бяха огромни сандъци с умиращи насекоми.

В седем часа лагерната музика започна да свири. Тя беше извън Малкия лагер, но толкова близо, че можеше да се чува добре. Наредждането на Нойбауер беше изпълнено стриктно. Както винаги, най-напред засвириха любимия валс на коменданта: „Рози от юг“.

— Нека се нахраним поне с надежда, щом нямаме нищо друго — рече 509. — Нека се нахраним с всичката надежда, която съществува. Нека ядем оръдейния огън! Трябва да преживеем. И ще преживеем!

Седяха в малка група близо до бараката. Беше хладна, мъглива нощ. Не възнеха прекалено много. Още през първите часове бяха умрели вече двадесет и осем души; ветераните бяха съблекли дрехите, които можеха да послужат, и ги бяха навлекли, за да не мръзнат и да не се разболеят. Не искаха да останат вътре в бараката. Там пъшкеше, стенеше и мляскаше смъртта. Бяха оставени три дни без хляб, а днес даже и без супа. По всички легла се бореха, предаваха се и умираха. Те не искаха да бъдат вътре. Не искаха да спят между тях. Умирането беше заразително и им се струваше, че ще бъдат безсилни срещу него насън. Затова седяха навън, облекли дрехите на мъртвите, и гледаха към хоризонта, откъдето трябваше да дойде свободата.

— Само тази нощ — рече 509. — Само тази нощ, повярвайте ми. Нойбауер ще научи утре и ще отмени разпореждането. Те вече не са единни. Това е началото на края. Ние издържахме толкова много. Още само тази нощ!

Никой не отговори. Седяха сгъсени един до друг, като група животни през зимата. Не само топлина си предаваха, умножаваха своята смелост за живот. А това беше по-важно от топлината.

— Я да говорим за нещо друго — каза Бергер. — Но за нещо, което няма нищо общо с това тук. — Той се обърна към Зулцбахер, който седеше до него. — Ти какво ще правиш, когато излезеш оттук?

— Аз? — Зулцбахер се поколеба. — По-добре да не говорим предварително. Носи нещастие.

— Вече не носи нещастие — отвърна живо 509. — Не говорехме за тези неща през всичките тези години, защото това би ни разяло. Но сега трябва да говорим. В такава нощ! Че кога друг път? Нека се нахраним с надеждата, която имаме. Какво смяташ да направиш, когато излезеш оттук, Зулцбахер?

— Не зная къде е жена ми. Беше в Дюселдорф. А Дюселдорф е разрушен.

— Ако е в Дюселдорф, тя е на сигурно място. Дюселдорф е завзет от англичаните. Радиото призна това отдавна.

— Или пък е мъртва — рече Зулцбахер.

— Трябва да сме готови и на това. Какво знаем за онези, които са навън?

— И тия навън за нас? — рече Бухер.

509 го погледна. Все още не му беше казал за смъртта на баща му и как беше умрял... Ще има време, когато излезе на свобода. Тогава по-лесно ще го понесе. Той беше млад и единствен имаше някого, с когото щеше да излезе. Сега беше още твърде рано да го научи.

— Какво ли ще стане, когато излезем — каза Майерхоф. — Аз съм в лагера от шест години.

— Аз от дванадесет — рече Бергер.

— Толкова дълго? Политически ли беше?

— Не. Само че от 1928 до 1932 лекувах един нацист, който по-късно стана групенфюрер. По-право не аз, той идваше в моя кабинет, а там го лекуваше един мой приятел, специалист. Нацистът идваше при мен, защото живеехме в една къща. Това беше по-удобно за него.

— И за това нареди да те арестуват?

— Да. Беше болен от сифилис.

— А специалистът?

— Нареди да го застрелят. Аз успях да го убедя, че не съм знаел от какво боледува и че съм мислел за някакво възпаление, останало от последната война. Въпреки това, за всеки случай накара да ме арестуват.

— Какво ще направиш, ако е още жив, когато излезеш?

Бергер се замисли.

— Не знам.

— Аз бих го пребил — заяви Майерхоф.

— Та да отидеш отново в затвора, нали? — каза Лебентал. — За убийство. Още десет-двадесет години.

— Какво възнамеряваш да правиш, Лео, когато излезеш? — запита 509.

— Ще отворя магазин за палта. Добра, полуготова конфекция.

— Палта? През лятото? Идва лято, Лео!

— Има летни палта. Мога да доставя и костюми. И мушами, естествено.

— Лео — рече 509. — Защо не искаш да останеш в бранша на хранителните продукти. Те се харчат повече от палтата и ти беше тук просто великолепен в него.

— Мислиш ли? — Лебентал беше явно поласкан.

— Безусловно!

— Може би си прав. Ще размисля. Американски хранителни продукти например. Ще върви много добре. Спомняте ли си за американската сланина след последната война? Тя беше дебела, бяла и крехка като масапан^[1], с розови...

— Млъкни, Лео! Луд ли си?

— Не, сетих се само. Дали и сега ще изпратят? Поне за нас.

— Мирувай, Лео!

— Какво ще правиш, Бергер? — попита Розен.

Бергер избърса възпалените си очи.

— Ще отида при някой аптекар да уча занаят. Ще се опитам да стана нещо подобно. Да оперирам... с такива ръце? След толкова време? — той сви ръцете си в юмрук под сакото, което беше наметнал. — Невъзможно. Ще стана аптекар. А ти?

— Жена ми се разведе с мене, защото съм евреин. Не зная вече нищо за нея.

— Да не би да тръгнеш да я търсиш? — запита Майерхоф.

Розен се колебаеше.

— Може да го е сторила под натиск. Какво друго да направи? Аз сам я посъветвах.

— През това време тя може да е погрозняла и да не представлява вече проблем за тебе — каза Лебентал. — Може би ще се радваш, че си се отървал от нея.

— И ние не сме станали по-млади.

— Не. Девет години. — Зулцбахер се закашля. — Какво ли е да видиш някого отново след толкова време?

— Радвай се, че имаш кого да видиш отново.

— След толкова дълго време — повтори Зулцбахер. — Кой ще ни познае?

Сред провлечените стъпки на мюсюлманите те доловиха отмерено ходене.

— Внимание — пошепна Бергер. — Бъди предпазлив, 509.

— Това е Левински — рече Бухер. Той можеше да разпознава хората по походката.

Левински се приближи.

— Какво правите? Днес сме без храна. Имаме една връзка в кухнята. Той успя да открадне хляб и картофи. Готвили са само за тузове. Оттам не можахме да откънем нищо. Ето малко хляб. И няколко сурови моркова. Малко е, но и ние не получихме повече.

— Бергер — рече 509, — разпредели го.

Всеки получи по филийка хляб и по един морков.

— Яжте полека. Дъвчете, докато се стопи. — Бергер им раздаде най-напред морковите, после, няколко минути по-късно, хляба.

— Когато яде тайно, човек се чувства като престъпник — каза Розен.

— Тогава не яж — възрази лаконично Левински. — Дърдорко такъв.

Левински беше прав. Розен го знаеше. Искаше да каже, че тази мисъл му е дошла чак сега, през тази странна нощ, когато говорят за бъдещето, за да превъзмогнат глада. И че всичко това има връзка с бъдещето, но се отказа. Беше много сложно. Пък и не беше важно.

— Почват да се нагаждат — каза Левински дрезгаво и запъхтяно. — Зелените също. И искат да действуват с нас. Ние ги допускаме. Капоси, блокови старши, старши по стая. По-късно ще ги сортираме. Двама есесовци също. И болничният лекар.

— Тази свиня — рече Бухер.

— Знаем го що за човек е. Но сега имаме нужда от него. Чрез него получаваме сведения. Тази вечер дошла заповед за заминаване.

— Какво? — запитаха Бергер и 509 заедно.

— Заминаване. Две хиляди души трябва да бъдат откарани.

— Искат да закрият лагера?

— Засега искат две хиляди души.

— Заминаването. От него се страхуваме — каза Бергер.

— Бъдете спокойни. Писарят с червените коси ще внимава. Когато правят списъка, вие няма да бъдете включени. Сега навсякъде има наши. Освен това казват, че Нойбауер се колебаел. Той още не е предал заповедта по-нататък.

— Няма да действуват по списък — рече Розен. — Ще ни подберат, както правеха при нас, ако не могат да ни хванат по друг начин. Списък ще направят после.

— Не се вълнувайте. Не сме стигнали дотам. Всеки нов час може да промени всичко.

— Той казва „не се вълнувайте“ — трепереше Розен.

— В краен случай ще ви скрием в болницата. Сега лекарят ще си затвори очите. Ние сме скрили там вече голям брой застрашени хора.

— Споменаха ли, че ще отвеждат и жени? — запита Бухер.

— Не. Едва ли. И без това са останали съвсем малко.

Левински стана.

— Ела с мен — каза той на Бергер. — Исках да те отведа. За това съм дошъл.

— Къде?

— В болницата. Ще те скрием за няколко дни. Имаме една стая до тифозното отделение, никой нацист не смее да припари там. Всичко е уредено.

— А защо? — попита 509.

— Групата от крематориума. Унищожават я утре. Така се говори. Никой не знае дали и той не е включен. Аз мисля, че ще го направят. — Той се обърна към Бергер. — Ти си видял долу твърде много неща. За всеки случай, ела с мен. Преоблечи се. Облечи дрехите на някой умрял. Ти вземи неговите.

— Върви — каза 509.

— А блоковият старши? Може ли да уредите това?

— Да — рече изненадващо Ахасфер. — Той ще мълчи. Можем да уредим нещата с него.

— Добре. Червенокосият писар е осведомен. Драйер в крематориума трепери от страх за кожата си. Няма да те търси между умрелите — Левински си пое шумно въздух през носа. — Пък и мъртвите са много. През целия път до тук се препъвах в тях. Ще им трябват сигурно четири-пет дни, за да изгорят всички. Междувременно ще има нови. Бъркотията навсякъде е толкова голяма, че никой вече не знае нищо. Най-важното е да не те намерят. — Усмивка проблесна на лицето му. — В такива времена това е винаги най-важното. Да бъдеш далеч от изстрелите.

— Бързо — каза 509. — Да потърсим мъртвец, който не е татуиран.

Светлината беше много слаба. Мъждеещата, неспокойна червенина на запад не можеше да им помогне. Трябваше да се навеждат ниско над ръцете на мъртвите, за да установят дали номерата са татуирани върху кожата. Намериха един, който беше висок приблизително колкото Бергер, и му съблякоха дрехите.

— Бързо, Ефраим!

Те седяха от онази страна на бараката, която не се виждаше от караула.

— Преоблечи се бързо тук — прошепна Левински. — Колкото по-малко хора знаят, толкова по-добре. Дай куртката и панталона си!

Бергер се съблече. На фона на небето изглеждаше като призрачен силует на Арлекин. При неочакваното раздаване на бельо му бяха подхвърлили едни женски гащи, които му стигаха до средата на прасците. Освен тях носеше една дълбоко деколтирана риза без ръкави.

— Рапортувайте утре заран, че е умрял.

— Да, блокфюрерът не го познава. С блоковия старши ще се погодим.

Левински се ухили бегло.

— Вие се развивате много добре. Ела, Бергер.

— Значи, все пак транспорт! — Розен се загледа след Бергер. — Зулцбахер беше прав. Не трябваше да говорим за бъдещето. Това носи нещастие.

— Глупости! Получихме нещо за ядене. Бергер е спасен. Не е сигурно дали Нойбауер ще предаде заповедта по-нататък. Това ли е твоето нещастие? Или искаш да имаш гаранции за години напред?

— Ще се върне ли Бергер? — запита някой зад 509.

— Той е спасен — рече горчиво Розен. — Той няма да влезе в транспорта.

— Млък! — отвърна троснато 509. После се обърна. Зад него стоеше Карел. — Разбира се, че ще се върне, Карел — рече той. — Защо не остана в бараката?

Карел вдигна глава.

— Мина ми през ума, че може да имате парченце кожа за дъвчене.

— Ето ти нещо по-добро — рече Ахасфер и му даде сносно парче хляб заедно с моркова. Беше ги запазил за него.

Карел започна да яде много бавно. След малко забеляза погледите на другите. Стана и се отстри. Когато се върна, не дъвчеше вече.

— Десет минути — каза Лебентал и погледна никеловия си часовник. — Добро постижение, Карел, аз не бих успял. При мене трая десет секунди.

— Не можем ли да заменим часовника за храна, Лео? — запита 509.

— Тази нощ не можем да направим никаква замяна. Даже и за злато.

— Може да ядем черен дроб — каза Карел.

— Какво?

Черен дроб. Пресен черен дроб. Ако го изрежем веднага, ще може да се яде.

— Откъде да го изрежем?

— От умрелите.

— Откъде си го научил, Карел? — запита Ахасфер след малко.

— От Блажек.

— От кой Блажек?

— От Блажек в Брюнския лагер. Той казваше, че било по-добре, отколкото да умреш самият ти. Мъртвите били мъртви и щели да бъдат и без това изгорени. Той ме научи на много неща. Показа ми как да се преструвам на умрял и как да бягам, ако стрелят по мене: на зигзаг, неравномерно, ту изправен, ту наведен. Също как да си запазиш въздух за дишане в масов гроб и как да се измъкнеш от него през нощта. Блажек знаеше много неща.

— И ти знаеш достатъчно, Карел.

— Естествено, иначе нямаше да съм още тука.

— Точно така, но нека сега да помислим за нещо друго — рече
509.

— Трябва да облечем мъртвия с нещата на Бергер.

Това беше лесно. Мъртвият не беше още вкочанен.

Те поставиха няколко други трупа върху него. После седнаха пак. Ахасфер мърмореше едва чуто.

— Много трябва да се молиш тази нощ, старче — рече мрачно
Бухер.

Ахасфер вдигна поглед. Вслуша се за миг в далечния тътен.

— Когато пребиха първия евреин, без да бъде изправен пред съда убиецът, те нарушиха закона на живота — каза той бавно. — Те се смееха. Казваха: какво са неколцина евреи в сравнение с грандиозната Германия? И отвърщаха поглед. Затова сега ще бъдат наказани от бога. Животът си е живот. Дори и най-жалкият.

Той започна отново да мърмори. Другите мълчаха. Стана по-хладно. Примъкнаха се плътно един до друг.

Шарфюрерът Бройер се събуди. В полусън запали лампата до леглото си. В същия миг две зелени светлини блеснаха на масата му. Това бяха две малки електрически крушки, поставени майсторски в очните кухни на един череп. Ако беше превъртял ключа още веднъж, всички други лампи щяха да загаснат — само черепът щеше да свети в тъмнината. Получаваше се интересен ефект. Бройер му се радваше много.

На масата имаше чиния с трохи от торта и една празна кафяна чаша. До тях се търкаляха няколко книги, приключенски романи от Карл Май. Литературното образование на Бройер се изчерпваше с тях

и с едно мръсно апокрифно издание за любовните приключения на една танцьорка. Стана с прозявка. Имаше лош вкус в устата. Ослуша се за миг. Килиите в бункера немееха. Никой не смееше да хленчи, Бройер беше дисциплинирал обитателите.

Той бръкна под леглото, измъкна шише коняк и взе една винена чаша от масата. Напълни я и я изпи. После пак се послуша. Прозорецът беше затворен, въпреки това му се стори, че чува грохота на оръдията. Наля си още една чаша и я изпи. След това стана и си погледна часовника. Беше два и половина.

Обу ботушите си върху пижамата. Бяха необходими, обичаше да рита хората в корема. Без ботуши ритникът не вършеше работа. Пижамата беше практична; в бункера беше много горещо. Бройер разполагаше с достатъчно въглища. Крематориумът ги привършваше вече, но Бройер се беше запасил своевременно за своите цели.

Мина бавно по коридора. Всяка килия имаше прозорче, през което можеше да се надникне. Бройер не се нуждаеше от това. Той познаваше менажерията си и се гордееше, че ѝ казва така. Понякога пък я наричаше цирк; тогава държеше камшика като звероукротител.

Обхождаше килиите, както познавачът на вина своя зимник.

И както познавачът избира най-старото вино, така и Бройер реши днес да започне със своя най-стар гост. Това беше Любе в килия седем. Отвори я.

В килията беше тясно и непоносимо горещо. В нея имаше много голям радиатор от централното отопление и той беше пуснат докрай. На тръбите беше завързан за ръцете и краката някакъв човек. Той висеше в безсъзнание малко над пода. Бройер го погледна за миг, после донесе една лейка с вода от коридора и го поля като увяхнало цвете. Водата съскаше по тръбите на централното отопление и се изпаряваше. Изгорените ръце се отпуснаха. Той изля остатъка от лейката върху проснатата на пода фигура. Образува се локва. Бройер излезе, за да напълни лейката още веднъж. Вън се спря. Две килии по-нататък някой простена. Той остави лейката, отвори вратата на килията и бавно влезе. Чу как мърмори някой, после се разнесоха тъпи удари от ритници, след това шум на падащи неща, звънтене, удари, влачене и изведнъж пронизителни писъци, които бавно преминаваха в хриптене. Още няколко тъпи удара и Бройер се появи отново. Десният му ботуш

беше мокър. Той напълни лейката и бавно се върна назад към килия седем.

— Виж ти! — каза той. — Събудил се!

Любе лежеше проснат на пода с лице надолу. Опитваше се да събере с две ръце водата и да я изближе. Движеше се несръчно, като полумъртва жаба. Изведнъж видя пълната лейка. Със слабо стенание той се надигна, преобърна се и посегна. Бройер стъпи на ръцете му. Любе не можеше да ги измъкне изпод ботушите. Той протягаше, колкото можеше, врат към лейката, устните му потръпваха, главата му трепереше и той стенеше с голямо усилие.

Бройер го наблюдаваше с очи на специалист. Видя, че Любе е почти свършил.

— Е, пий тогава! — изръмжа той. — Изпий прощалния си обед. Ухили се на шегата си и дръпна ботуш от ръцете му. Любе се нахвърли върху лейката така устремено, че тя се люшна. Не вярваше на щастieto си. — Пий полека! — рече Бройер. — Имаме време.

Любе пиеше ли, пиеше. Той беше минал шестата степен на Бройеровата възпитателна програма: няколко дни хранене само със солени херинги и солена вода и в добавка — хубаво загряване върху нагорещените тръби за отопление.

— Край! — заяви най-сетне Бройер и отдръпна лейката. — Ставай! Ела с мен!

Любе се повдигна бавно. Облегна се на стената и повърна вода.

— Виждаш ли — рече Бройер. — Казвах ти да пиеш бавно. Марш!

Той изблъска Любе пред себе си, по дължината на коридора до своята стая.

Там Любе падна.

— Изправи се! — каза Бройер. — Седни на стола! Хайде!

Любе се довлече до стола и седна. Олюля се и се облегна назад в очакване на следващото мъчение. За него вече не съществуваше нищо друго.

Бройер го изгледа замислен.

— Ти си моят най-стар гост, Любе. Шест месеца, нали?

Привидението кимна.

— Приятно време — заяви Бройер. — Дълго. Това просто привързва човека. Ти ми стана някак си мил. Смешно, но действително

има нещо такова. Аз лично нямам нищо против тебе, ти знаеш...

— Ти знаеш — повтори той след малко. — Или не?

Привидението кимна пак. Очакваше следващото мъчение.

— Просто е насочено против всички вас. Отделният човек няма значение! — Бройер кимна важно и си наля коняк. — Няма значение. Жалко, аз мислех, че изкара изпита. Оставаше ни само обесване за краката и лечебно упражнение, тогава щеше да завършиш и да бъдеш свободен, нали знаеш?

Привидението кимна. Точно това не знаеше, но Бройер наистина понякога освобождаваше затворници, за които нямаше изрична заповед да бъдат умъртвени, след като са издържали всички мъчения. Беше въвел нещо като бюрокрация; който изтърпи всичко, да има шанс. Това беше свързано с неволното възхищение от противника, който е издържал толкова неща. Някои нацисти мислеха така и поради това се смятаха за спортисти и джентълмени.

— Жалко — рече Бройер. — В същност аз с удоволствие бих те пуснал да си вървиш. Прояви кураж. Жалко, че въпреки това ще трябва да те унищожа. Знаеш ли защо?

Любе не отговаряше. Бройер запали цигара и отвори прозореца.

— Ето защо. — Той се послуша за миг. — Чуваш ли? — Видя, че очите на Любе го следят, без да разбират. — Артилерия — каза той. — Неприятелска артилерия. Те се приближават. Заради това! Тази нощ ти ще бъдеш пречукан.

Затвори прозореца.

— Нямаш късмет, нали? — ухили се накриво той. — Само няколко дни преди да ви измъкнат оттук. Лош късмет, нали?

Радваше се на хрумването си. То придаваше на вечерта финес; малко душевно изтезание като завършек.

— Наистина проклет, лош късмет, нали?

— Не — прошепна Любе.

— Какво?

— Не.

— Толкова ли ти дотегна животът?

Любе разтърси глава. Бройер го погледна изненадан. Усещаше, че пред него не седи същата развалина отпреди една минута. Като че изведнъж Любе бе прекарал цял ден в покой.

— Защото сега ще приберат вас — прошепна той с напукани устни. — Всички.

— Глупости! Глупости! — разяри се за миг Бройер. Видя, че е направил грешка. Вместо да мъчи Любе, той му бе направил услуга. Пък и кой можеше да предвиди, че този тип държи така малко на живота си.

— Само не си въобразявай нищо! Аз те излъгах. Ние няма да загубим! Отстъпваме само тук. Фронтът ще бъде преместен и нищо повече.

Не беше убедителен. Бройер сам го знаеше. Отпи една глътка. „Все едно“ — помисли той и отпи още веднъж.

— Мисли каквото искаш — каза после. — Въпреки всичко то си остава за твоя сметка. Принуден съм да те пречукам.

Той усети действието на алкохола.

— Жалко за тебе, жалко и за мен. Животът беше хубав. Е добре, за тебе не, ако искам да бъда справедлив.

Въпреки безсилието си Любе го наблюдаваше.

— В теб ми харесва това — рече Бройер, — че не се предаде. Но ще трябва да те пречукам, за да не разправяш нищо. Тъкмо тебе, най-стария гост. Теб най-напред. Другите ще дойдат също по реда си — прибави той утешително. — Да няма свидетели. Стар националсоциалистически лозунг.

От едно чекмедже той извади чука.

— С тебе ще свърша по бързата процедура — и постави чука до себе си.

В същия миг Любе залитна от стола и направи опит да посегне с обгорените си ръце към чука. Бройер лесно го отблъсна с юмрук настрани. Любе падна.

— Виждаш ли? — каза Бройер добродушно. — Все още се опитваш! Имаш пълно право. Защо не? Остани да седиш на пода. Така ми е по-удобно. И той постави ръка на ухото си. — Какво? Какво казваш?

— Всички ще ви... всички точно така...

— Ах, глупости, Любе. Искат ти се. Но те не правят такива неща. Много са фини за подобно нещо. Пък и аз ще изчезна, преди да са дошли. А от вас никой вече няма да проговори. — Той отпи още една глътка. — Искат ли една цигара? — запита той внезапно.

Любе го погледна.

— Да — рече той.

Бройер пъхна една между разкъравените му устни.

— Ето! — запали я той и със същата клечка запали и на себе си.

Двамата пушеха и мълчаха. Любе знаеше, че е загубен. Не преставаше да се вслушва към прозореца.

Бройер изпи чашата си. После остави цигарата и посегна към чука.

— Хайде да свършваме.

— Бъди проклет! — пошепна Любе. Цигарата не падна от устата му. Беше се залепила на окървавената горна устна. Бройер го удари няколко пъти с тъпата страна на чука. Не бе употребил острата страна и това беше знак за особено благоволение към Любе, който бавно се свлече.

Известно време Бройер седя замислен. И си спомни думите на Любе. Чувствуваше се измамен по някакъв неопределим начин. Любе го беше измамил. Трябваше да хленчи. Но Любе не би хленчил никога, дори ако го бе умъртвявал бавно. Щеше да стане, но то не се смята, то е само тялото. Нещо като гласно поемане на въздух. И нищо повече. Бройер чу пак тътена зад прозореца. Някой все пак трябва да похленчи тази нощ, иначе всичко ще пропадне. Това е то, сега вече той знаеше. Не можеше да привърши така, само с Любе. Иначе Любе би спечелил. Изправи се тромаво и тръгна към килия четири. Провървя му. Скоро един нечовешки глас започна да вие, да се моли, да вика, да хленчи и едва след доста време взе да затихва, докато най-последно съвсем занемя.

Бройер се върна удовлетворен в стаята си.

— Виждаш ли! Вие сте още в наша власт — обърна се той към трупа на Любе и го ритна. Ударът не беше силен. Но нещо в лицето се раздвижи. Бройер се наведе, стори му се, че Любе сякаш изплезва сив език. После разбра, че цигарата в устата на мъртвия бе продължила да гори чак до устните. От удара малкият стълбец пепел беше паднал. Бройер внезапно се почувствува уморен. Не му се искаше да измъква мъртвия навън; натика го с крак под леглото. Имаше време до утре. На пода остана тъмна следа. Бройер се ухили сънливо. „А когато бях малък, не можех да гледам кръв — помисли си той. — Колко смешно!“

[1] Дребни бадемови сладки, които евреите приготвят за Пасха.
— Б.пр. ↑

XXIII

Мъртвите лежаха натрупани на купчини. Колата не беше дошла да ги откара. Дъждовни капки като сребро висяха по техните коси, клепки и ръце. Тътенът на хоризонта беше престанал. До полунощ затворниците виждаха огъня на оръдейната стрелба и чуваха гърмежите — после всичко беше утихнало.

Слънцето изгря. Небето беше синьо, а вятърът тих и топъл. По шосетата извън града не се виждаше нищо, даже и бежанци. Градът лежеше черен и овъглен, реката лъкатушеше през него като огромна лъскава змия, която се прехранваше от разположението му. Войски нямаше никъде.

През нощта цял час бе валял кротък, напоителен дъжд и имаше още няколко локви. 509 беше седнал до една от тях и случайно видя отражението на лицето си в нея.

Той се наведе по-ниско над гладката, бистра локва. Не можеше да си спомни кога за последен път се е гледал в огледалото, изглежда, оттогава бяха минали много години. В лагера огледало не беше виждал; и лицето, което го гледаше сега оттам, му беше непознато.

Косите бяха на сивобели кичури. Преди лагера те бяха гъсти и кестеняви. Знаеше, че цветът им се е променил, беше го забелязал, когато снопчета остригани коси бяха падали на пода; но отрязаните коси на пода като че нямаха нищо общо с човека. Това лице му изглеждаше непознато, даже и очите. Само онова, което проблясваше в две ями над нащърбената челюст и извънредно големите ноздри, можеше да го отличи от мъртвите.

„Това ли съм аз?“ — помисли си той. Погледна се пак. Можел е да се сети, че изглежда като всички други, но в действителност никога не беше помислял за това. Беше гледал другите година след година и бе забелязвал как се променят, но понеже ги беше виждал всеки ден, това го беше поразявало по-малко от сега, когато след толкова време за пръв път виждаше себе си. Това, че косите му бяха оредели и че лицето му беше само пародия на онова силно и пълно лице от спомените му,

не значеше нищо — порази го, че в отражението си бе видял един старец.

Дълго седя така, съвсем смълчан. През последните дни бе мислил за много неща, но никога не бе му минавало през ум, че е стар. Дванадесет години не са толкова много. Дванадесет години затвор са нещо повече.

А дванадесет години концентрационен лагер, който знае какво ще означават те по-късно? Беше ли запазил достатъчно сили? Или когато излезе оттук, ще падне подкосен като дърво, изгнило отвътре, което в безветрие изглежда още здраво, но се сгромолясва при първата буря? Защото този лагерен живот беше истинско безветрие, голямо, ужасно, самотно, адско, ала въпреки всичко — безветрие. Почти нито един звук от външния свят не беше прониквал тук. Какво щеше да стане, когато телените мрежи паднат?

509 погледна още веднъж съсредоточено в блестящата локва. „Това са очите ми“ — помисли си той. Наведе се силно, за да се види по-ясно. От дъха му водата се набразди и картината се замъгли. „Това са моите дробове — помисли си — и те работят още. — Потопи ръка в локвата и разплиска водата. — А това са ръцете ми, които могат да унищожат тази картина.“

„Да унищожат — мислеше си той. — А да построят? Да мразя. А друго ще мога ли? Само омраза е малко. За да може да живее, човек има нужда от нещо повече.“

Той стана. Идваше Бухер. Помисли си: „Добре му е. Той има всичко. Млад е.“

— 509 — рече Бухер. — Видя ли? Крематориумът не работи вече.

— Наистина?

— Отрядът е мъртъв. Изглежда, още не са назначили друг. Защо ли? Дали...

Те се спогледаха.

— Дали вече няма смисъл? Дали те вече...

Бухер не довърши.

— Заминават? — рече 509.

— Може би. Мъртвите от тази сутрин още не са отнесени.

Приблжиха се Розен и Зулцбахер.

— Оръдията не се чуват вече — каза Розен. — Какво ли е станало?

— Може би са пробиха фронта.

— Или са били отблъснати. Казват, че есесовците ще защитават лагера.

— Партенка. Всеки пет минути пробутват по нещо ново. Ако наистина ще защитават лагера, ще бъдем бомбардирани.

509 погледна нагоре. „Искам да настъпи отново нощ — помисли си той. — В тъмнината човек може да се скрие по-добре. Никой не знае какво още може да стане?“

Денят имаше много часове, а смъртта се нуждаеше само от секунди. Още много смърт може би се таеше в блестящите часове, които слънцето издигаше безмилостно от хоризонта.

— Виж, самолет! — извика Зулцбахер.

Той сочеше развълнуван към небето. След малко всички видяха малката точка.

— Трябва да е германски! — пошепна Розен. — Иначе щеше да има тревога.

Огледаха се за някакво прикритие. Носеха се слухове, че германските самолети били натоварени в последния миг да заличат лагера от лицето на земята.

— Само един е! Един-единствен.

Те останаха по местата си.

— За бомбардировка щяха да изпратят сигурно повече самолети. Може да е американски наблюдател — каза Лебентал, който внезапно се появи. — Затова не дават тревога?

— Отде знаеш?

Лебентал не отговори. Всички се взираха в точката, която бързо нарастваше.

— Не е германски — рече Зулцбахер.

Сега самолетът се виждаше ясно. Носеше се направо към лагера. 509 усети, че нещо като юмрук откъм земята тегли червата му надолу. Сякаш стоеше гол върху подиум, изложен на показ пред някакъв мрачен, отблъскващ бог на унищожението, без да може да избяга. Видя, че другите са се проснали на земята, без да осъзнае, че е останал прав.

В този миг екнаха изстрели. Пикиращият самолет се издигна отново, зави и обиколи лагера. Изстрелите идваха от лагера. Стреляха с картечните зад казармите. Самолетът слезе още по-ниско. Всички гледаха нагоре. Изведнъж той почна да клати крилата си. Като че им махаше с тях. Отначало затворниците помислиха, че е улучен, но той направи нов кръг и крилата се разлюляха още два пъти, нагоре и надолу като на птица. После се стрелна нагоре и започна да се отдалечава. Изстрелите продължаваха да трещят след него. Сега стреляха и от някои кули. Но веднага след това стрелбата затихна и остана да се чува само бръмченето на мотора.

— Това беше сигнал — каза Бухер.

— Сякаш махаше с крила. Като човек, който маха с ръка.

— Беше сигнал за нас. Съвсем сигурно. Иначе за какво?

— Искаше да покаже, че знаят къде се намираме! За нас беше! Нищо друго не може да е. Ти какво мислиш, 509?

— И аз мисля така.

Това беше първият знак, който получаваха от външния свят, откакто бяха в лагера. Като че ужасната самота на всичките тези години бе изведнъж разкъсана. За тях бяха мислили. Непознати спасители им махаха. Не бяха вече сами. Това беше първият видим поздрав на свободата. Те не бяха вече калта на земята. Въпреки опасността, изпращаха самолет, за да ги уверят, че знаят за тях и ще дойдат за тях. Те не бяха вече калта на земята, презирани, оплюти, понизши от червеите, те бяха отново човеци — за хора, които не ги познаваха.

„Какво става с мене? — мислеше 509. — Сълзи? Аз? Старецът?“

Нойбауер оглеждаше костюма. Зелма го беше окачила на видно място в гардероба. Разбра защо. Цивилни дрехи — не беше ги носил от 1938 година. Сив костюм меланж. Смешно. Взе го от закачалката и го разгледа. После съблече униформата си, отиде до вратата на спалнята, заключи я и облече сакото. Беше му много тясно. Не можеше да го закопчае — даже когато прибра корема си. Застана пред огледалото. Имаше глупав вид. Изглежда, беше напълнял най-малко с петнадесет, двадесет килограма. Най-сетне в това нямаше нищо чудно; преди тридесет и трета трябваше страхотно да се пести.

Странно как решителността от лицето изчезва заедно със свалянето на униформата! Човек става мек като желе. И се чувства така. Той разгледа панталона. Щеше да му стане още по-малко от сакото. Нямахме смисъл да го пробва. Изобщо, защо е всичко това?

Щеше да предаде лагера — коректно. Щяха да се отнесат с него по военному, коректно. Имаше традиции, форми на обръщение, военни обичаи. Нали и той беше войник. Почти войник с униформа. Висш офицер. Щяха да го разберат.

Нойбауер се протегна. Може да го интернират. Това е възможно. Сигурно само за малко. Може би в някой замък от околността, с господата от същия ранг. Премисляше как би трябвало да предаде лагера. По военному, разбира се. Отсечено отдаване на чест. Никакъв Хитлеров поздрав с вдигната ръка. Не, по-добре не. По военному, просто, ръка до козирката.

Той направи няколко крачки и поздрави. Не сковано като подчинен. Опита още веднъж. Не беше така лесно да се постигне точното съчетание от коректност и изискано достойнство. Ръката изхвъркваше много нагоре. Все още този проклет Хитлеров поздрав. В същност глупав начин за поздравяване на възрастни хора. Да вдигнеш ръка нагоре — това приляга за момчетии, а не за офицери. Странно, че така дълго бяха правили това!

Опита пак военния поздрав. По-бавно! Не така бързо. Гледаше се в огледалото на гардероба, отстъпи няколко крачки назад и после се приближи.

— Господин генерал, предавам ви...

Приблизително така. По-рано предаваха сабята. Наполеон III при Седан; това си спомняше от училище. Той нямаше сабя. Револвера? Изключено! От друга страна: не можеше да запази оръжието си. Сега чувствуваше липсата на военното обучение. Трябваше ли предварително да си снее колана с револвера?

Направи още веднъж няколко крачки за проба. Не толкова близо, разбира се. Трябваше да спре няколко метра по-далеч. „Господин генерал...“

Може би и: „Господин колега“ — но не, щом ще е генерал. Може би отсечен поздрав и след това ръкуване. Късо, коректно. Никакво разтърсване на ръката. Най-сетне: уважение между врагове. На офицер към офицер. Другари, в същност, всички, в широк смисъл, макар и от

вражески лагери. Загубил, след храбра борба. Уважение към честно победения.

Нойбауер чувствуваше в себе си събуждането на някогашния пощенски секретар. Чувствуваше го като исторически момент. „Господин генерал...“

С достойнство. След това ръкостискане. Може би лека закуска заедно, както е редно за достойни противници. Ромел с пленени англичани. Жалко, че не говори английски. Но имаше достатъчно преводачи между затворниците в лагера.

Как бързо свиква човек със стария военен поздрав! В същност той никога не е бил фанатичен нацист. По-скоро чиновник, верен служител на отечеството си. Вебер и тези като него, Диц и неговата клика, те бяха нацисти.

Нойбауер си взе една пура. „Ромео и Жулиета“. По-добре да ги изпуши. Четири-пет може да остави в кутията. За да почерпи врага евентуално. Една добра пура можеше да послужи като мост за много неща.

Той дръпна няколко пъти. Ами ако противникът поиска да разгледа лагера? Добре. Ако нещо не им хареса — той е действувал само по заповед. Военните разбират тия неща. Често пъти кръв е капала от сърцето му. Но...

Изведнъж му хрумна нещо. Храна, добра, обилна храна! Това е то. Винаги това се забелязва най-напред. Трябва веднага да нареди увеличаване на дажбите. С това може да се покаже, че щом вече не е имало заповеди, той е направил всичко, което е било възможно. Той ще предаде това даже лично на двамата лагерни старши. Те също са затворници. После ще му бъдат свидетели.

Щайнбренер стоеше пред Вебер. На лицето му бе изписано усърдие.

— Двама затворници, застреляни при опит за бягство — рапортува той. — И двамата простреляни в главата.

Вебер стана бавно и седна нехайно на края на масата.

— От какво разстояние?

— Единият от тридесет, другият от четиридесет метра.

— Наистина ли?

Щайнбрeнер се изчерви. Той ги беше застрелял от няколко метра — тъкмо толкова далеч, че по раните да не останат следи от барута.

— И това беше опит за бягство? — запита Вебер.

— Тъй вярно.

И двамата знаеха, че не е било опит за бягство. Така наричаха една любима есесовска игра. Вземаха кепето на някой затворник, хвърляха го зад гърба си и му заповядваха да си го вземе. Щом той минеше покрай някой от тях, го застрелваха отзад при опит за бягство. За това стрелецът получаваше обикновено няколко дни отпуск.

— Искаш ли да получиш отпуск? — попита Вебер.

— Не.

— Защо?

— Ще изглежда, че искам да офейкам.

Вебер повдигна вежди и почна бавно да си люлее крака, който висеше от масата. Отражението на слънцето от поклащация се напредназад ботуш блуждаеше по голите стени като светла, самотна пеперуда.

— Ти, значи, не се боиш?

— Не! — Щайнбрeнер гледаше Вебер твърдо.

— Добре, имаме нужда от добри хора. Особено сега.

Вече дълго време Вебер наблюдаваше Щайнбрeнер.

Харесваше го. Беше твърде млад и имаше у себе си още нещо от фанатизма, с който се славеше някога SS.

— Особено сега — повтори Вебер. — Сега имаме нужда от SS на SS, разбираш ли?

— Тъй вярно. Аз поне така мисля.

Щайнбрeнер отново поруменя. Вебер беше неговият идеал. Към него той хранеше сляпа почит — както момче към индиански вожд. Беше слушал за храбростта на Вебер при кръчмарските побоища през 1933 година, знаеше за участието му в убийството на петима работници-комунисти — през 1929 година, и че беше прекарал заради това много месеци в затвора; работниците били измъкнати през нощта от леглата и убити с ритници пред очите на техните близки. Знаеше също и разказите за бруталните разпити на Вебер в гестапо, за неговата непримиримост към враговете на държавата. Всичките му желаниа се свеждаха до това, да стане като своя идеал. Беше израсъл с

учението на партията. Когато националсоциалистите дойдоха на власт, бе седемгодишен и бе свършен продукт на тяхното възпитание.

— Много хора влязоха в SS без основна проверка — рече Вебер. — Сега започва подборът. Сега ще се види кой е от класа. Добрите, лениви времена минаха. Ясно ли е?

— Тъй вярно! — Щайнбренер застана мирно.

— Ние тук имаме вече около една дузина добри хора. Проверени с лупа! — Вебер гледаше Щайнбренер изпитателно. — Ела тази вечер в осем и половина тук. Тогава ще видим.

Въодушевен, Щайнбренер направи кръгом и се отдалечи с маршови стъпки. Вебер стана и обиколи масата. „Още един — мислеше той. — Достатъчно, за да провалим напълно плановете на стария в последния миг.“ Той се ухили. Отдавна бе забелязал, че Нойбауер ще се опита да излезе чист и измит като ангел и да стовари всичко върху него. Последното му беше все едно; достатъчно неща му тежаха на съвестта — но той не обичаше чисто измитите ангели.

Следобедът минаваше бавно. Есесовците почти не се мяркаха вече в лагера. Те не знаеха, че затворниците имат оръжие и това не беше причината за тяхната предпазливост. Дори при сто пъти повече револвери затворниците не биха имали някакъв шанс в открит бой срещу картечниците.

Просто самото множество на затворниците изведнъж бе започнало да ги плаши.

В три часа по високоговорителя бяха предадени имената на двадесет затворници, които да се явят десет минути след това при портите. Това можеше да означава всичко — разпит, поща или смърт. Нелегалното ръководство на затворниците нареди на двадесетте да изчезнат от своите бараки; седем в Малкия лагер. Заповедта беше повторена. Всички извикани затворници бяха политически. Никой не изпълни заповедта. За пръв път лагерът открито отказа да се подчини. Малко след това всички затворници бяха извикани на плаца. Нелегалното ръководство даде нареждане да останат в бараките. На плаца затворниците можеха да бъдат разстреляни по-лесно. Вебер искаше да пусне в работа картечниците, но още не се решаваше да действува така открито срещу Нойбауер. Затворническото ръководство

знаеше от канцеларията, че заповедта е дошла не от Нойбауер, а само от Вебер. Вебер бе наредил да съобщят по високоговорителите, че лагерът няма да получи храна, докато не се строи и не предаде двадесетте политически затворници.

В четири следобед дойде заповед от Нойбауер. Старшите на лагера трябваше да отидат веднага при него. Те изпълниха заповедта. В тъпо напрежение лагерът зачака дали ще се върнат.

Те се върнаха след половин час. Нойбауер им беше показал заповед за отпътуване. Втора поред. За един час две хиляди души трябваше да бъдат събрани и да напуснат лагера. Нойбауер се беше съгласил да отложи изпращането до следната сутрин. Нелегалното ръководство се събра веднага в болницата. На първо време то успя да склони есесовския лекар д-р Хофман, който също беше минал на негова страна, да използва влиянието си пред Нойбауер, за да отложи за следващия ден явяването на двадесетте политически затворници, както и да бъде отменена проверката. По този начин нареждането за спирането на храната щеше да се окаже неоснователно. Лекарят тръгна веднага. Ръководството реши да не предава по никакъв начин хора за транспорта на другата сутрин. Ако есесовците се опитат да заловят тези две хиляди души, трябваше да ги саботират. Затворниците щяха да се опитат да избягат в бараките и по уличките. Лагерната отбрана, съставена от затворници, бе готова да им помогне. Можеше да се предполага, че с изключение на десетина души есесовците няма да се отличават с особено голямо усърдие в службата. Това съобщение беше дошло от есесовския шарфюрер Бидер, когото смятаха за благонадежден. Последно дойде решението на двеста затворници чехи. Те заявяваха, че са съгласни да отидат първи, ако въпреки всичко транспортът бъде съставен, за да спасят двеста други, които не биха могли да издържат.

Вернер седеше в болнична престилка до тифозното отделение.

— Един ден е достатъчен — мърмореше той. — Всеки час работи за нас. Хофман при Нойбауер ли е още?

— Да.

— Ако не постигне нищо, ще трябва да си помогнем сами.

— Със сила? — попита Левински.

— Не, открито. Наполовина е насилие. Но чак утре. Утре ще сме двойно по-силни от днес. — Вернер погледна през прозореца и се зае пак със своите таблици. — Още веднъж. Имаме хляб за четири дни, ако раздаваме по една дажба на ден. Брашно. Булгур, макарони са...

— Е, добре, господин докторе, на моя отговорност. До утре.

Нойбауер гледаше след завеждащия болницата и си подсвиркаше тихо. „И ти — мислеше той. — Нямам нещо против! Колкото повече, толкова по-добре. Ще можем да се оправдаем един друг.“ Предпазливо постави заповедта за транспорта в своята специална папка. После написа на малката си портативна пишешца машина нареждане за отлагане на транспорта и го прибави към другите книжа. Отвори касата, постави вътре папката и я затвори. Заповедта беше един щастлив случай. Той взе отново папката и пак отвори пишешцата машина. Бавно написа нова записка — отмени Веберовото нареждане за спиране на храната. Към това собствена заповед за обилна вечеря. Малки неща, но всички със своето значение.

В казармата на SS цареше подтиснато настроение. Обершарфюрерът Камлер размишляваше с досада, дали вече има право на пенсия и дали ще му бъде изплащана; той беше незавършил студент и не умееше нищо. Някогашният касапски калфа, есесовският редник Флорщедт си мислеше дали всички, които бяха минали през ръцете му през 1933–1935 година, са мъртви. Искаше му се да е така. За около двадесетина знаеше. Беше ги убил лично с камшик, крака от столове или бичове. За около десетина обаче не знаеше точно. Търговският служител шарфюрер Болте имаше желание да разбере от някой специалист, дали някои кражби от цивилната му професия са покрити с давност. Ниман, спринцовчикът, имаше един приятел в града, хомосексуалист, който беше обещал да му набави фалшиви документи, но той не му вярваше и бе решил да запази една последна спринцовка и за него. Есесовецът Дуда бе решил да се промъкне до Испания и Аржентина; той се надяваше, че в такива времена винаги има нужда от хора, които не се боят от нищо. Бройер бе убил в бункера католическия викарий Веркмайстер, като го бе душил бавно, на

интервали. Шарфюрерът Зомер бе много нисък и изпитваше особено удоволствие, когато караше високите затворници да издават ужасни викове. Сега той бе меланхоличен като прецъфтяло момиче след златните дни на младостта. Пет-шест души се надяваха да получат от затворниците добри атестации; някои вярваха още в германската победа; други бяха готови да преминат към комунистите; известен брой бяха вече убедени, че никога не са били истински нацисти; мнозина не мислеха изобщо, защото не бяха свикнали. Почти всички обаче имаха съзнанието, че са действували само по заповед и поради това са свободни от всякаква лична и човешка вина.

— Повече от един час — каза Бухер.

Той погледна към празните картечни кули. Часовоите си бяха отишли, а смяната не беше дошла. Това се беше случвало понякога и преди — но само за малко и само в Малкия лагер. Сега обаче часовои не се мяркаха никъде.

Като че денят бе продължил хем петдесет часа, хем само три; толкова вълнуващ беше. Отначало не бяха обърнали голямо внимание на празните картечни кули. После Бухер ги беше забелязал. Той беше видял също, че трудовият лагер е без охрана.

— Може би са заминали вече.

— Не. Лебентал чул, че са още тук.

Продължаваха да чакат. Часовоите не дойдоха. Донесоха храна. Бакарите съобщиха, че есесовците са още там, но сякаш се готвели за изтегляне.

Раздадоха храната. Настана немощно сбиване. Изгладнелите скелети трябваше да бъдат изтикани назад.

— Има достатъчно за всички — извика 509. — Повече от друг път! Много повече. Всеки ще получи.

Най-сетне се умириха. По-силните образуваха кордон около казана и 509 започна да раздава. Бергер продължаваше да се укрива в болницата.

— Я гледай ти! Даже картофи! — рече Ахасфер.

— И сухожилия. Чудо невидяно. Повече отпреди.

Супата беше доста по-гъста от обикновено и почти двойно повече. Дадоха и двойна порция хляб. То беше все още много малко,

но за Малкия лагер нещо невероятно.

— Старият присъствува лично при раздаването — съобщи Бухер.
— Откак съм тук, не съм виждал подобно нещо.

— Искате да си осигурите алиби.

Лебентал кимна.

— Считат ни за по-глупави, отколкото сме.

— Даже и това не. — 509 сложи празното канче до себе си. — Те не си правят труд да мислят за нас. Вярват, че сме такива, каквито им се иска да бъдем, и туйто. Винаги правят така. Знаят винаги и всичко по-добре. Затова и загубиха войната. По-добре от всички знаеха за Русия, Англия и Америка.

Лебентал се оригна.

— Какъв чудесен звук — каза той с благоговение.

— Боже велики, кога се оригнах за последен път!

Бяха възбудени и уморени. Говореха и почти не чуваха думите си. Намираха се на някакъв невидим остров. Около тях умираха мюсюлмани. Умираха въпреки питателната супа. Бавно движеха тънките си паяковидни крайници, пискаха, понякога шепнеха или се унасяха в смъртта.

Бухер се запъти полека, изправен доколкото можеше, през плаца към двойната ограда от бодлив тел, която отделяше женската барака от Малкия лагер. Той се облегна на нея.

— Рут.

От другата страна застана тя. Вечерната заря обагри лицето ѝ и му придаде здрав вид, сякаш вече много пъти се беше хранила добре.

— Ние стоим тук — каза Бухер. — Стоим открито и не се боим от нищо.

Тя кимна. Бегла усмивка пробяга по лицето ѝ.

— Да. За пръв път.

— Като че е градински плет. Можем да се облегнем на него и да си поприказваме. Без страх. Като на градински плет през пролетта.

Въпреки всичко те се страхуваха. Всеки миг се озъртаха назад и към безлюдните кули. То беше вкоренено у тях. И го знаеха. Знаеха също, че трябва да го преодолеят. Усмиваха се един на друг и всеки се опитваше да издържи по-дълго от другия, преди да хвърли бегъл поглед встрани.

Някои започнаха да им подражават. Който можеше, се изправяше и се разхождаше насам-натам. Други се приближаваха до телената мрежа повече от позволеното — толкова близо, че ако бяха там, постовецете щяха вече да стрелят. Изпитваха страшно задоволство. Изглеждаше детинско и все пак беше всичко друго, но не и детинско. Предпазливо крачеха върху тънките си като кокили крака; някои се олюляваха и трябваше да се подпират; главите се изправяха, очите на обезобразените лица не се взираха вече втренчено в земята с празен поглед — те отново започваха да виждат. Нещо почти забравено се раздвижваше в мозъците, нещо мъчително, изненадващо и още почти без име. Бродеха така по плаца, край натрупаните мъртъвци, край купчината безучастни другари, които умираха или само още можеха да се движат и да мислят за ядене — призрачно шествие от разхождащи се скелети, в които искрицата живот не беше угаснала въпреки всичко.

Вечерната заря угасна. Сини сенки изпълниха долината и се покатериха по хълмовете. Постовецете все още не бяха се върнали. Нощта напредваше. Болте не дойде за вечерна проверка. Левински донесе новини. В казармите имало голямо раздвижване. Очаквали американците до ден, два. Определеното за утре транспортиране нямало да се състои вече. Нойбауер бил заминал за града. Левински се хилеше така, че всичките му зъби се виждаха.

— Още малко! Трябва да се върна!

Със себе си той взе трима от укритите.

Нощта беше много тиха. Беше необятна и пълна със звезди.

XXIV

Шумът започна призори. 509 чу най-напред виковете. Долавяха се отдалеч в нощния покой. Не бяха виковете на измъчени хора; беше рев на пияна тълпа.

Запукаха изстрели. 509 посегна към револвера си. Той беше под ризата му. Опита се да долови дали стрелят само есесовците или хората на Вернер вече отговарят. Тогава се чу лаят на лека картечница.

Той пропълзя зад една купчина мъртъвци и започна да наблюдава входа към Малкия лагер. Беше още тъмно и до купчината бяха разпръснати още толкова много трупове, че той можеше лесно да легне между тях и да остане незабелязан.

Виковете и стрелбата траяха няколко минути. После избухнаха по-силно и се приближиха. 509 се притисна по-близо до труповете. Видя червеното пелтечене на картечницата. Куршумите плющяха около него. Половин дузина есесовци идваха, стреляйки по централната уличка. Те се целеха в бараките. Понякога заблудени куршуми пляскаха меко в купчината мъртви. 509 лежеше напълно слят със земята.

От всички страни като подплашени птици никнеха затворници, размахваха ръце и се олюляваха безцелно насам-натам.

— Легнете! — извика 509. — Легнете! Престорете се на мъртви! Лежете неподвижно!

Неколцина го чува и залегнаха. Други закуцаха към бараката и се струпаха на вратите. Повечето от тези, които бяха отвън, останаха да лежат на място.

Отрядът мина край нужника, като се насочи към Малкия лагер. Вратата бе отворена със замах. В тъмнината 509 виждаше силуети, а при светването на револверите — изкривени лица.

— Насам! — извика някой. — Насам, към дървените бараки! Да стоплим тия негодници! Навярно мръзнат! Насам!

— Бързо! Дайте тук! Бързо, Щайнбреноер. Донеси бидоните тук. 509 позна гласа на Вебер.

— Там има неколцина, пред вратите! — извика Щайнбрeнер.

Леката картeчница захрачи по тъмната купчина до вратата. Тя се свлече бавно.

— Така, добре! А сега по-бързо!

509 чу бълбукане като при изливане на вода. Видя размаханите бидони, от които плискаше течност нагоре по стените. Замириса на бензин.

Елитният отряд на Вебер беше празнувал раздялата. Към полунощ беше дошла заповед за отстъпление и скоро след това по-голямата част бе заминала. Вебер и неговата шайка обаче бяха намерили още доста ракия и се бяха напили бързо. Те не искаха да заминат просто така и се бяха втурнали за последен път из лагера. Вебер беше наредил да вземат бидони с бензин. След себе си искаха да оставят огнен знак, който да се помни още дълго време.

Каменните сгради трябваше да бъдат оставени на спокойствие; старите полски дървени бараки обаче отговаряха точно на тяхното желание.

— Огнена магия! Бързо! — викаше Щайнбрeнер.

Пламна клечка кибрит; веднага след това — цяла кутия. Мъжът, който я държеше, я хвърли на земята. Друг хвърли втора клечка върху един бидон, поставен близо до бараката. Тя изгасна. Но от червеното пламъче на първата клечка по земята пробяга тясна синя ивица към бараката, нагоре по стената, разпротря се като ветрило, разпръсна се и се превърна в трептяща синкава площ. В първия миг това не изглеждаше опасно, приличаше по-скоро на студена електрическа искра, слаба и трептяща, която скоро ще угасне. После обаче тя почна да пращи и в синкавото сияние на покрива се промъкнаха сърцевидни, жълти, трептящи огнени езици — пламъци.

Вратата се откряна малко.

— Застреляйте всички, които излязат — заповяда Вебер.

Той държеше под мишница лека картeчница и стреляше. Една фигура на вратата падна назад. „Бухер — помисли 509, — Ахасфер.“ Те спяха почти до вратата. Един есесовец изскочи напред, отстрани падналите, които лежаха още пред входа, блъсна отново вратата и отскочи назад.

— Сега може вече да почакаме! Лов на зайци!

Огънят избухваше вече на снопове. През воя на есесовците се чуваха виковете на затворниците. Вратата на другата секция се отвори и оттам изскочиха хора. Устата им бяха като черни дупки. Затрещяха изстрели. Никой не се спаси. Те потрепваха пред входа като куп паяци.

Отначало 509 лежеше като вдървен. Сега предпазливо се изправи. На фона на пламъците той виждаше ясно силуетите на есесовците. Видя Вебер разкрячен. „Полека — мислеше той, а всичко у него трепереше. — Полека, едно след друго.“ Извади револвера изпод ризата си. Тогава в една къса пауза между воя на есесовците и бученето на пожара, той чу по-ясно вика на затворниците. Силен нечовешки вик. Без да размисли, се прицели в гърба, на Вебер и дръпна спусъка.

Не чу гърмежа сред другите гърмежи. Вебер не падна: Изведнъж се досети, че ръката му не бе усетила ритането на оръжието. Като че някой го удари с чук по сърцето. Револверът не работеше.

Той не забеляза, че бе прехапал устни. Като ноц безсъзнанието се сгромоляса върху него, той хапеше устни и хапеше, за да не потъне в тъмната мъгла. Измокрен, навярно негоден, сълзи, сол, ярост, едно последно пипане — и тогава изведнъж спасение: бързата, светкавично опипваща гладката плоскост ръка откри една малка ръчка, която се подаде — предпазителят на револвера не беше снет.

Имаше късмет. Никой от есесовците не се обърна. От тази страна не очакваха нищо. Те стояха и викаха, и държаха вратите под прицел. 509 вдигна оръжието до очите си. В трептящата светлина видя, че сега то е готово за стрелба. Ръцете му все още трепереха. Той се облегна върху купчината мъртъвци, за да има по-добра опора. Прицели се с две ръце. Вебер беше на около десет крачки пред него. 509 пое няколко пъти дъх. После спря дишането, задържа ръцете си неподвижно, колкото можа и бавно сви пръста.

Изстрелът се сля с другите. Но 509 почувствува много силно ритането. Стреля още веднъж. Вебер направи крачка напред, полуобърна се, като че беше силно учуден, и падна на колене. 509 продължи да стреля. Прицели се в следващия есесовец, който държеше под мишницата си картучница. Натискаше и натискаше спусъка все още, макар че патроните отдавна вече се бяха свършили. Другият не падна. 509 постоя една секунда с отпуснат револвер в ръка. Беше

очаквал да го застрелят веднага, но никой не го беше забелязал в пукотевицата. Той се отпусна на земята зад трупове.

В този миг един от есесовците забеляза Вебер.

— Ей! — извика той. — Щурмфюрер!

Вебер беше стоял отстрани и те не бяха забелязали веднага станалото.

— Щурмфюрер! Какво има!

— Той е ранен!

— Кой го направи! Кой от вас?

— Щурмфюрер!

Не им мина през ум, че Вебер може да е ударен от друго, освен от случаен куршум.

— По дяволите! Кой е този идиот...

Чуха се нови гърмежи. Но те идваха от трудовия лагер. Виждаше се святкането на изстрелите.

— Американците! — извика един есесовец. — Бързо! Да ни няма!

Щайнбрeнер стреляше по посока на нужника.

— Бягайте! Надясно! През плаца! — извика някой. — Бързо! Преди да ни отрежат пътя!

— Щурмфюрер!

— Не можем да го мъкнем със себе си!

Святканията откъм нужника се приближаваха.

— Бързо! Бързо!

Есесовците бягаха и стреляха около горящата барака. 509 се изправи и се олюля към нея. Падна веднъж. После блъсна вратата.

— Навън! Навън! Няма ги вече!

— Те стрелят още...

— Това са нашите! Излизай! Излизай!

Забърза към следващата врата и започна да дърпа ръце и крака.

През вратата започнаха да изскачат хора, които прегазваха лежащите. 509 се упъти по-нататък! Врата на секция. А вече гореше. Той не можеше да се приближи. Викаше и викаше, чуваше изстрели, шум, пламнало парче дърво падна от покрива върху рамото му, той падна, надигна се пак, усети силен удар и дойде на себе си, когато вече лежеше на земята. Искеше да стане, но не можеше. Чу далечни викове и видя сякаш отдалеч хора, и изведнъж много народ, вече не есесовци,

а затворници, които носеха хора и се препъваха в него; той изпълзя настрана. Нищо друго не можеше да направи. Изведнъж усети смъртна умора. Искаше да се отстрани от пътя им. Не беше улучил втория. Може би и Вебер не съвсем добре. Напразно. Не можа.

Запълзя по-нататък към купчината мъртви, там му беше мястото. Не ставаше за друго. Бухер мъртъв. Ахасфер мъртъв. Трябваше да накара Бухер да го направи. Нему трябваше да даде револвера. Щеше да е по-добре. Каква полза от него сега?

Едва успя да се облегне на купчината. Усети болка. Присви ръка до гърдите си и я вдигна по-високо. Беше окървавена. Видя, но това не му направи впечатление. Той вече не беше на себе си. Само чувствуваше още горещината и чуваше викове. После те станаха по-далечни.

Пробуди се. Бараката гореше още. Миришеше на изгоряло дърво, овъглено месо и разложение. Огънят бе затоплил трупове. Те бяха лежали дни наред и бяха започнали да се разлагат и да вонят.

Ужасните викове бяха занемели. Безкрайна процесия от хора носеше спасените — опърлени и обгорени. Отнякъде до 509 стигна гласът на Бухер. Значи, той не беше умрял. Все пак не е било напразно. Огледа се наоколо. Малко след това забеляза, че някой до него се движи. Мина доста време, докато го разпознае. Беше Вебер.

Той лежеше по корем. Беше успял да изпълзи зад купчината трупове, преди Вернер и неговите хора да дойдат. Те не бяха го забелязали. Беше свил единия си крак и разперил ръце. От устата му течеше кръв. Беше още жив. 509 се опита да вдигне ръка. Искаше да извика някого, но силите не му стигнаха. Гърлото му беше пресъхнало. От устата му излезе само някакво хъркане. Прашенето на горящата барака беше много силно.

Вебер беше видял движението на ръката. Очите му я проследиха. После срещнаха погледа на 509. Двамата се гледаха.

509 не знаеше дали Вебер го е познал. Не знаеше също какво говорят очите срещу него. Само почувствува изведнъж, че очите му трябва да издържат по-дълго от другите. Трябва да преживее Вебер. По някакъв странен начин това беше станало изведнъж безкрайно важно, като че правилността на всичко, в което беше вярвал през живота си, за

което се беше борил и страдал, зависеше от това, животът зад неговото чело да мъжди по-дълго отколкото зад челото на този пред него. Приличаше на дуел и на божи съд. Ако издържеше сега, щеше да издържи и това, което беше толкова важно, та той бе рискувал живота си за него. Нещо като последно усилие. Още веднъж всичко беше в ръцете му — и трябваше да спечели.

Дишаше леко и предпазливо. Всеки път до ръба на болката. Виждаше, че от устата на Вебер продължава да капе кръв и полагаше усилия да разбере дали кръв тече и от неговата уста. Стори му се, че има нещо, но като видя ръката си, разбра, че е много малко и се досети, че е от прехапаните му устни.

Очите на Вебер проследиха ръката му. После двамата продължиха да се гледат.

509 се опита да мисли. Искаше още веднъж да установи какъв е смисълът и за какво става въпрос. Това щеше да му даде сила. Неговият уморен мозък схващаше още, че всичко това има нещо общо с първичното у човека и че без него светът би се сгромолясал. Чрез него би било унищожено и онова, абсолютното зло; антихристът; смъртният грях, противопоставен на духа. „Думи — мислеше той. — Те значат твърде малко.“ Но защо бяха потребни думи? Той трябваше да изтрае. Онова трябваше да умре преди него. Това беше всичко.

Странно, че никой не ги виждаше. Че не виждаха него, той разбираше. Толкова много трупове лежах наоколо. Но другият! Той лежеше изцяло в сянката на труповете и това, изглежда, беше причината. Униформата беше черна, а светлината не се отразяваше в ботушите. Пък и нямаше вече толкова много хора наблизо. Те стояха малко по-надалеч и гледаха бараките. Стените бяха пробити на няколко места. Там изгаряха дълги години мизерия и смърт. Много имена и надписи.

Нещо изпращя. Пламъците лумнаха нависоко. Покривът на бараката се срути в дъжд от искри. 509 видя как горящите главни хвърчаха из въздуха и при това много бавно. Една прехвъркна ниско над купчината, удари се в нечий крак, обърна се и падна върху Вебер. Падна на врата му.

Очите на Вебер започнаха да трепкат. От униформената му яка почна да се издига дим. 509 би могъл да се облегне и да изтика главнята встрани, поне вярваше, че би могъл да го направи; не знаеше

съвсем точно дали белият му дроб не е прострелям и дали в такъв случай кръвта не би шурнала от устата му. Но не по тази причина не го стори. Също не и за отмъщение; сега се касаеше за нещо повече от отмъщение. Отмъщението щеше да е твърде нищожно.

Ръцете на Вебер се раздвижиха. Главата потръпваше. Дървото продължаваше да гори на врата му. Униформата се подпали. Гореше с малки пламъчета. Главата на Вебер се раздвижи отново. Горещата главня се плъзна напред. Веднага след това косата започна да се овъглява. Дървото засъска, огънят почна да ближе ушите и главата. Сега 509 видя по-ясно очите. Те изскочиха още повече от кухините. Кръвта бликаше на тласъци из устата, която се движеше беззвучно. Нищо не можеше да се чуе от шума на догарящата барака.

Сега главата беше гола и черна. 509 беше втренчил поглед в нея. Главнята бавно догаряше. Кръвта почна да спира. Всичко изчезна. Не остана нищо друго освен очите. Светът се беше събрал в тях. Те трябваше да ослепеят.

509 не знаеше дали са минали часове или минути, но ръцете на Вебер като че се изпънаха, без да помръднат. После очите се промениха и вече не бяха очи. Сега бяха само пихтиеста маса. 509 постоа още известно време неподвижно. После протегна предпазливо ръка напред — за да се примъкне по-наблизо. Трябваше да бъде съвсем сигурен преди да остави борбата. Само в главата си чувствуваше още здрава опора; тялото му беше вече безтегловно и в същото време с тежестта на цялата земя, почти извън контрол. Той не можеше да го примъкне напред.

Приведе се бавно напред, повдигна пръст и го тикна в окото на Вебер. То не реагира. Вебер беше мъртъв. 509 искаше да седне, но сега вече не можеше да направи и това. Навеждането беше предизвикало очаквания преди това резултат. Нещо така дълбоко отвътре, като че идваше от земята, започна да извира от него и да прелива. Кръвта течеше леко, без болка. Течеше върху главата на Вебер. Като че течеше не само от устата, а от цялото тяло, назад към земята, от която беше изскочила като нежен фонтан. 509 не се опита да я задържи. Ръцете му омекнаха. В мъглата пред бараката видя Ахасфер, голям като великан. „Значи, все пак не е...“ помисли 509, после земята, на която се беше опрял, се превърна в тресавище и той потъна.

Намериха го чак след един час. Бяха почнали да го търсят веднага, щом голямото вълнение бе преминало. Най-после Бухер се беше сетил да отиде още веднъж близо до бараката, за да търси там, и тогава го беше намерил зад труповите.

Левински и Вернер се приближиха.

— 509 е мъртъв — рече той... — Застрелян. И Вебер. Те лежат там, двамата заедно.

— Застрелян? Та той вън ли беше?

— Да. По това време беше отвън.

— Революерът при него ли беше?

— Да.

— И Вебер ли е мъртъв? Значи, той е застрелял Вебер — каза Левински.

Повдигнаха го и го положиха изпънат. После обърнаха Вебер.

— Да — заяви Вернер. — Така изглежда. Има два куршума в гърба.

Огледа се и видя револвера.

— Ето го — вдигна го той. — Празен. Използувал го е.

— Трябва да го отнесем настрани — рече Бухер.

— Къде? Навсякъде е пълно с трулове. Над седемдесет изгорели и повече от сто ранени. Оставете го засега тук, докато намерим място. — Вернер гледаше замислен Бухер. — Разбираш ли нещо от автомобили?

— Не.

— Имам нужда... — Вернер не се доизказа. — Какво приказвам? Та вие сте от Малкия лагер. Ние имаме нужда от хора за камионите. Ела, Левински!

— Да. Ужасно ми е жал за този тук.

— Да...

Те си тръгнаха. Левински се огледа още веднъж и последва Вернер. Бухер остана. Утрото беше сиво, остатъците от бараката горяха още. Седемдесет души бяха изгорели. „Щяха да бъдат повече без 509“ — мислеше си той.

Остана още дълго така. Топлината от бараката беше като неестествено лято. Тя го облъхваше, усети я и пак я забрави. 509 беше мъртъв. Сякаш не седемдесет, а няколкостотин души бяха умрели.

Отговорниците поеха лагера бързо. На обяд кухнята работеше. Затворници с оръжие заеха изходите да не би есесовците да се върнат. Образуваха комитет от всички бараки и той започна работа. Излъчиха отряд, който да реквизира, колкото може по-бързо, хранителни припаси в околността.

— Аз ще ви сменя — каза някой на Бергер.

Бергер вдигна очи. Беше така уморен, че не разбираше вече нищо.

— Инжекция — рече той и протегна ръка. — Иначе ще припадна. Не мога вече да виждам добре.

— Аз поспах — отвърна другият. — Ще ви сменя.

— Нямаме вече почти никакви анестезиращи средства. А са необходими спешно. Хората още ли не са се завърнали от града? Изпратихме в болниците.

Професор Свобода от Бърно, затворник от чешкото отделение, разбра всичко. Един уморен до смърт автомат продължаваше механически да работи.

— Сега трябва да си легнете — каза той по-високо.

Възпалените очи на Бергер примигваха.

— Да, да — каза той и се наведе пак над обгорялото тяло.

Свобода го хвана за ръката.

— Идете да спите! Аз ще ви сменя! Вие трябва да спите!

— Да спя?

— Да, да спите.

— Добре, добре. Бараката — Бергер се пробуди за миг. — Бараката е опожарена.

— Вървете в склада за дрехи. Там са приготвили няколко легла за нас. Идете да спите там. След няколко часа ще ви събудя пак.

— Часа? Няма да се пробудя, ако не остана. Аз трябва още... моята барака... трябва да я...

— Елате! — каза троснато Свобода. — Достатъчно сте работили. Той повика един санитар.

— Заведете го в склада за дрехи, там има няколко легла за лекарите.

Той хвана Бергер за ръката и го обърна.

— 509... — рече Бергер наполовина заспал.

— Да, да, добре — отвърна Свобода, без да разбира нищо. — 509, естествено. Всичко е наред.

Бергер се остави да му отнемат бялата престилка и да го изведат навън. Там въздухът го удари като тежка вълна. Той се олюля и спря. Вода се изливаше все още върху него.

— Боже мой, та аз оперирах — рече той.

И се вгледа в санитаря.

— Естествено — отвърна той. — Как иначе?

— Аз оперирах — повтори Бергер.

— Разбира се. Отначало превързваше и мажеше с масло или нещо такова, и след това изведнъж почна с ножа. През това време ти направиха две инжекции и ти дадоха четири чаши какао. Ти им помогна много. При този наплив!

— Какао?

— Да. Онези типове са имали всичко. Какао, масло и бог знае какво още!

— Оперирах. Наистина оперирах — шепнеше Бергер.

— И как! Не бих повярвал, ако не бях видял. При твоята слабост! Но сега трябва да отидеш за няколко часа в леглото. Ще имаш истинско легло. Беше на един шарфюрер! Екстра работа! Ела!

— Аз мислех...

— Какво?

— Мислех, че вече няма да мога...

Бергер огледа ръцете си. Обърна се и пак ги отпусна.

— Да... — рече той — да спя...

Денят беше сив. Вълнението растеше. Бараките бръмчаха като кошери. Това беше странно време на неизвестност, несигурна свобода, изпълнена с надежда. Слухове и настойчив тъмен страх. Все още есесовските отряди или организирана Хитлерова младеж можеха да се върнат. Намереното в склада оръжие беше, разбира се, раздадено — но няколко въоръжени роти биха могли да се справят с лагера, а с малко артилерия биха могли да го разрушат, само ако поискат.

Мъртвите бяха отнесени в крематориума. Друга възможност нямаше. Там трябваше да ги наредят един върху друг като дърва за

горене. Болницата беше препълнена.

Внезапно рано следобед забелязаха самолет. Изпълзя от ниските облаци зад града.

Затворниците се развълнуваха.

— Към плаца! Всеки, който може да върви, да отива на плаца!

От облаци излязоха още два самолета. Правеха кръгове и следваха първия.

Моторите бучаха. Хиляди лица се взираха в небето.

Самолетите се приближаваха бързо. Отговорниците бяха довели част от хората от трудовия лагер на плаца. Подредиха ги в две дълги редици, които образуваха огромен кръст. Левински беше набавил чаршафи от казармата и по четирима затворници в краищата на кръста държаха по един чаршаф и го развяваха. Сега самолетите бяха над лагера и кръжаха. Те слизаха все по-надолу и по-надолу.

— Ето! — викна някой. — Крилата! Пак!

Затворниците развяваха чаршафите. Махаха с ръце. Викаха през бръмченето на моторите. Мнозина свалиха куртките си и ги развяваха. Самолетите слязоха още веднъж много ниско. Крилата поздравиха пак. После изчезнаха.

Множеството се разотиде. Всички все още гледаха към небето.

— Сланина — рече някой. — След войната в 1914 имаше пакети със сланина от Америка...

Тогава изведнъж долу по улицата, видяха, нисък и застрашителен, първия американски танк.

XXV

Градината тънеше в сребриста светлина. Теменужките ухаеха. Овощните дръвчета до южната стена бяха сякаш обсипани с розови и бели пеперуди.

Алфред вървеше напред. След него трима мъже. Вървяха тихо. Алфред показа стопанската постройка. Тримата американци се разделиха безшумно.

Алфред бутна вратата.

— Нойбауер — каза той. — Излезте вън.

Някакво грухтене отговори от топлия мрак.

— Какво? Кой е там?

— Излезте вън.

— Какво? Алфред... Алфред ли е?

— Да.

Нойбауер изгрухтя отново:

— Проклятие! Ама че съм откъртил! Сънувах... — той се закашля. — Сънувах глупости. Вън ли казваш?

Един от войниците беше застанал безшумно до Алфред. Светна с джобно фенерче.

— Горе ръцете! Излезте вън!

В бледия светлинен кръг се появи походно легло, на което Нойбауер седеше полуоблечен. Пулеше се облещен, примигваше срещу светлината.

— Какво? — каза той гъгниво. — Какво е това? Кой сте вие?

— Горе ръцете! — каза американецът. — Вие ли сте Нойбауер?

Нойбауер полуповдигна ръце и кимна.

— Комендант на концентрационния лагер Мелерн?

Нойбауер кимна пак.

— Излезте навън!

Нойбауер видя срещу себе си насоченото тъмно дуло на автоматичен пистолет. Стана и вдигна ръце така бързо, че пръстите му се удариха в ниския таван на помещението.

— Не съм облечен.

— Вън!

Нойбауер излезе неохотно. Беше по риза, брич и ботуши. Застана там сив и сънлив. Един от войниците го опипа набързо. Друг претърси помещението.

Нойбауер погледна Алфред.

— Ти ли ги доведе тук?

— Да!

— Юда!

— Вие не сте Христос, Нойбауер — отвърна Алфред бавно. — А аз не съм нацист.

Американецът, който беше влязъл вътре, се завърна. Той клатеше глава.

— Напред — каза този, който говореше немски. Той беше подофицер.

— Мога ли да облека куртката си? — попита Нойбауер. — Тя е закачена там. Зад помещението на зайците.

Подофицерът се подвоуми за миг. После отиде и се върна с едно цивилно сако.

— Не това, моля — каза Нойбауер. — Аз съм войник. Моята униформена куртка, моля.

— Вие не сте войник.

Нойбауер мигаше.

— Това е моята партийна униформа.

Подофицерът се върна и донесе униформената куртка. Опипа я и я подаде на Нойбауер. Той я облече, закопча я, изпъчи се и каза:

— Оберщурмбанфюрер Нойбауер, на ваше разположение съм.

— Добре, добре. Напред.

Те тръгнаха през градината. Нойбауер забеляза, че е закопчал куртката неправилно. Разкопча я още веднъж и приведе копчетата в ред. В последния момент всичко бе станало не както трябва. Вебер, предателят, искаше да го изложи със своя пожар. От вечерта не беше ходил в лагера. Беше научил по телефона. Все пак много неприятна история, особено сега. А и Алфред. Вторият предател. Той просто не се беше явил. Когато в последния миг бе решил да избяга, Нойбауер бе останал без кола. Войските бяха вече далеч — в горите не му се ходеше — и се скри в градината. Мислеше, че там няма да го потърсят

никога. Беше обръснал набързо Хитлеровите си мустачки. Алфред, негодник такъв!

— Седнете тук — каза подофицерът и му показа седалката.

Нойбауер се качи в колата. „Това е вероятно нещото, което наричат джип — мислеше си той. — Хората не са неприязнено настроени. Коректни по-скоро. Единият е може би американец от германски произход. Чували сме за германските братя в чужбина. Бунд или нещо подобно.“

— Вие говорите добре немски — каза той предпазливо.

— Естествено — отвърна студено подофицерът. — Аз съм от Франкфурт.

— О... — отвърна Нойбауер. Изглежда, действително предстоеше ужасно лош ден. Зайците бяха също откраднати. Когато влезе в зайчарника, вратите на кафезите бяха отворени. Това беше лош знак. Сега те вероятно къкреха върху огъня на някой изверг.

Портите на лагера бяха широко отворени. Пред бараките висяха набързо съшити знамена. Големият високоговорител предаваше новини. Един от камионите се беше завърнал с бидони, пълни с мляко. Улиците гъмжаха от затворници.

Колата с Нойбауер спря пред комендантството. Там стоеше един американски полковник с няколко офицери и даваше нареждания. Нойбауер слезе, оправи куртката си и пристъпи напред.

— Оберщумбанфюрер Нойбауер. На ваше разположение съм — поздрави той по военному; не с Хитлеровия поздрав.

Полковникът погледна подофицера. Той преведе.

— Is this the son of a bitch? — попита полковникът.

— Yes, sir.

— Put him to work overthere. Shoot him if he makes a false move.^[1]

Нойбауер слушаше внимателно.

— Хайде — каза подофицерът. — Ще работиш. Ще пренасяш мъртви.

Нойбауер все още се беше надявал на нещо друго.

— Аз съм офицер — заекна той. — С чин полковник.

— Толкова по-зле.

— Имам свидетели! Аз бях човечен! Попитайте хората!

— Смятам, че ще са необходими няколко души, за да не ви разкъсат на парчета вашите хора — отвърна подофицерът. — Аз лично не бих имал нищо против. Хайде, напред!

Нойбауер хвърли още един поглед към полковника. Той не му обръщаше вече никакво внимание. Нойбауер се обърна. Двама души вървяха пред него; третият зад него.

След няколко крачки вече го познаха. Тримата американци изпъчиха гърди. Те очакваха нападение и заградиха Нойбауер. Нойбауер почна да се поти. Гледаше право пред себе си и вървеше, като че искаше да върви едновременно и по-бързо, и по-бавно.

Но нищо не стана. Затворниците стояха неподвижни и гледаха Нойбауер. Те не се хвърлиха върху него; направиха му път и никой не се приближи. Никой не каза нищо. Никой не викна. Никой не хвърли камък. Никаква тояга не се стовари върху му. Те само го гледаха. Правеха му път и го гледаха. По целия дълъг път до Малкия лагер.

Отначало Нойбауер си отдъхна; после почна да се поти още повече. Почна да мърмори нещо. Не вдигаше очи, но усещаше погледите на хората върху себе си. Чувствуваше ги като безброй шпионки на някаква огромна врата на затвор — като че беше вече арестуван и тези очи го наблюдаваха студено и внимателно.

Все по-топло и по-топло му ставаше. Тръгна по-бързо. Очите го следваха. Станаха по-силни. Почувствува ги по кожата си. Бяха пиявици, които смучеха кръв. Повдигаше му се. Но не можеше да ги отърси. Те минаваха през кожата му. Висяха по жилите му.

— Аз съм... — мърмореше той. — Дълг... не съм нещо... аз бях... винаги... какво ли искат те...?

Когато стигнаха мястото, дето беше стояла барака 22, беше вече мокър. Шестима заловени есесовци работеха заедно с няколко капоси. Американски войници с автоматични пушки стояха наоколо.

Нойбауер спря сепнато. Пред себе си на земята видя множество черни скелети.

— Какво... е пък това...?

— Не се правете на глупак — отвърна подофицерът сърдито. — Това е бараката, която сте подпалили. Вътре трябва да има още най-малко тридесет трупа. Марш, намерете костите!

— Аз не съм заповядвал това...

— Естествено не.

— Не бях тук... не знам нищо. Направили са го други на своя глава...

— Естествено. Винаги други. А тия, които през всичките тия години са загинали тук? Пак ли не бяхте вие?

— По заповед. Дълг...

Тогава подофицерът се обърна към един мъж, който стоеше до него.

— През следващите години тези два израза ще бъдат най-често срещаните тук: „По заповед“ и „Нищо не съм знаел.“

Нойбауер не го чу.

— Винаги съм се старал да постъпвам добре...

— Това — рече подофицерът горчиво — ще бъде третият! Хайде! — викна той изведнъж. — Започвайте! Изнасяйте мъртвите навън! Да не мислите, че ми е лесно да не ви направя на кайма?

Нойбауер се наведе и започна нерешително да рови развалините.

Докарваха ги на колички, на груби носилки, подкрепяни от другари или помежду си — настаняваха ги в коридорите на есесовската казарма, събличаха въшливите дрипи, с които бяха все още облечени, изгаряха парцалите, а после ги завеждаха в банята на SS.

Мнозина не разбираха какво искат да правят с тях; седяха или лежаха тъпо по коридорите. Чак когато от затворените врати проникна пара, някои се пооживиха. Те започнаха да пицят и страхливо да пъплят назад.

— Баня! Баня! — викаха тези, които ги придружаваха. — Ще ви изкъпят.

Нищо не помагаше. Скелетите се вкопчваха едни в други и хленчеха, и се влачеха като раци към изхода. Това бяха ония, за които думите баня и пара означаваха само газови камери. Показваха им сапун, и кърпи за ръце; и това не помогна. Бяха виждали вече и това. Бяха го използвали, за да вкарат по-лесно затворниците в газовите камери; с парче сапун и кърпа в ръка бяха хъркали преди смъртта си. Едва когато първата смяна изкъпани лагеристи мина край тях и с кимване и думи ги увери, че се касае за топла вода и миене, а не за газ, те се успокоиха.

По облицованите с плочки стени се виеше пара. Водата галеше като топла ръка. Затворниците лежах в нея и тънките ръце с дебели стави се вдигаха и пляскаха. Втвърдената като кора кал се размекваше. Сапунът се плъзгаше по изгладнялата кожа и разтваряше мръсотията, а топлината проникваше до костите. Топла вода — бяха забравили какво значи това. Лежах и я усещаха и тя беше за мнозина първата представа за свобода и спасение.

Бухер седеше редом с Лебентал и Бергер. Топлината проникваше в тях. Беше животинско щастие. Щастието на възраждането, живот, роден от топлина, който се възвръща в смразената кръв и изтощените клетки. Нещо присъщо на растенията; водно слънце, което милва и събужда смятаните за мъртви кълнове. С мръсните кори по кожата се измиваха и кори мръсотия в душата. Те чувствуваха уют, уют в най-простичкия смисъл на думата; чрез топлината. Като пещерните хора пред първия огън.

Дадоха им кърпи за ръце. Триеха се, докато изсъхнат, и наблюдаваха с учудване кожата си. Тя беше все още бледа и на петна от глада, но им се струваше бяла като цвете.

Дадоха им чисти дрехи от склада. Преди да се облекат, те ги опипваха и разглеждаха. После отидоха в друго помещение. Банята ги беше оживила, а в същото време и много уморила. Вървяха сънливи и готови да вярват в нови чудеса.

Помещението с легла почти не ги изненада. Те погледнаха редиците и поискаха да отминат по-нататък.

— Тук — каза войникът, който ги водеше.

Те се опулиха.

— За нас?

— Да. За спане.

— Колко?

Лебентал посочи най-близкото легло, себе си и Бухер, и запита:

— Двама? — после посочи Бергер и вдигна три пръста. — Или трима?

Американецът се ухили. Той хвана Лебентал и го бутна с лек тласък на първото легло; после Бухер на второто; Бергер на следващото и Зулцбахер до него.

— Така — каза той.

— С едно одеяло!

— Аз се предавам — заяви Лебентал. — Има и възглавници.

Те получиха ковчег. Един лек черен сандък с нормална големина, но за 509 беше много широк. До него биха могли да поставят още някого. За пръв път от дълго време насам той получаваше толкова много място за себе си.

Гроб изкопаха на мястото на барака 22. Решиха, че това място е подходящо за него. Занесоха го вечерта. Лунният сърп висеше на замъгленото от омара небе. Хората от трудовия лагер им помогнаха да спуснат ковчег.

Имаха една малка лопата. Всеки от тях се доближи и хвърли малко пръст. Ахасфер стъпи много напред и се хлъзна надолу върху ковчег. Измъкнаха го. Други, по-силни затворници, им помогнаха да заровят гроба.

Тръгнаха обратно. Розен носеше лопатата, за да я предаде. Минаха край барака 20. Оттам изнасяха мъртвец. Двама есесовци го измъкнаха през вратата. Розен спря пред тях. Те поискаха да го заобиколят. Предният беше Ниман — спринцовчикът. Американците го бяха заловили извън града и го бяха върнали. Той беше същият шарфюрер, от когото 509 беше спасил Розен. Сега Розен отстъпи малко назад, вдигна лопатата и я стовари върху лицето на Ниман. Вдигна я още веднъж, но охраняващият американски войник се приближи и я отне леко от треперещите му ръце.

— Come, come — we'll take care of that later.^[2]

Розен трепереше. Ниман не беше пострадал много, само леко одраскване по лицето. Бергер хвана Розен под ръка.

— Ела. Много си слаб за такова нещо.

Розен се разплака. Зулцбахер го подхвана от другата страна.

— Те ще го съдят, Розен, за всичко.

— Да бъдат пребити от бой! Трябва да бъдат пребити от бой, иначе нищо не помага! Иначе пак ще се върнат!

Отмъкнаха го настрани. Американецът върна лопатата на Бухер. Продължиха по-нататък.

— Смешно — рече Лебентал след малко. — Тъкмо ти беше против отмъщението...

— Остави го, Лео.

— Та нали го оставям.

Затворниците напускаха лагера ежедневно. Чуждестранните работници-роби, които бяха здрави и можеха да вървят, биваха препращани на групи. Част от поляците останаха. Почти всички от Малкия лагер бяха твърде слаби; те трябваше да бъдат подхранвани известно време. А мнозина така и не знаеха къде да отидат. Близките им бяха разпръснати или избити; имуществото им — разграбено; родните места — опустошени. Те бяха свободни, но не знаеха какво да правят със свободата си. Останаха в лагера. Нямаха пари. Помагаха при почистването на бараките. Получаваха легло и храна; чакаха, събираха се на групи.

Това бяха хората, които знаеха, че никъде нищо не ги очаква. Имаше други, които още не можеха да го проумеят. Те се впускаха в търсене. Всеки ден ги виждаха как слизат надолу по хълма с удостоверения от цивилната управа и от военните власти на лагера в ръка, за да могат с тях да получат купони за храна — и с някакви неясни намерения в сърцето.

Много неща бяха станали другояче. Очакването на свободата беше толкова голямо, че повечето не бяха мислили какво ще стане по-нататък. Сега свободата беше дошла внезапно, а райската градина не се беше оказала зад нея — със своите чудеса, срещи, събиране с близките и магично връщане на годините от онова време, годините без нищета — беше дошла, а зад нея се простираха развалините на самотата, на тъжните спомени, на безпомощността; и в бъдеще — пустиня и оскъдна надежда.

Те тръгваха надолу по хълма, а имената на няколко места, на няколко души, на няколко други лагера и едно бледо „може би“ беше всичко, което крепеше надеждата им. Те се надяваха да намерят отново поне един или двама — за всички почти никой не смееше да се надява.

— По-добре е да тръгнем, щом можем — рече Зулцбахер. — Нищо няма да се промени и колкото по-дълго оставаме, толкова по-трудно ще бъде. Докато се усетим, ще се озовем в някакъв нов лагер, за хора, които не знаят къде да отидат.

— Мислиш ли, че ще можеш да издържиш?

— Наддал съм пет килограма.

— Това не е достатъчно.

— Няма да се пресилвам.

— Къде искаш да отидеш? — попита Лебентал.

— В Дюселдорф. Да потърся жена си...

— Как мислиш да отидеш до Дюселдорф? Има ли влакове за нататък?

Зулцбахер вдигна рамене.

— Не знам. Но тук има още двама, които искат да вървят в същата посока. За Солинген и Дуисбург. Ще можем да вървим заедно.

— Отдавна ли ги познаваш?

— Не. Но все пак от голямо значение е човек да не е сам.

— Да, вярно е.

— И аз мисля така.

Той стисна ръка на другите.

— Имаш ли нещо за ядене? — попита Лебентал.

— За два дни. По пътя ще се обаждаме на американските власти. Ще се нареди някак.

И тръгна по хълма с двамата, които искаха да отидат в Солинген и Дуисбург. Махна веднъж с ръка; после вече не.

— Той е прав — каза Лебентал. — И аз тръгвам. Още тази вечер отивам в града. Трябва да поговоря с един, който иска да ми стане съдружник. Искам да отворя магазин. Той има капитал. Аз — опит.

— Добре, Лео.

Лебентал извади пакет американски цигари от джоба си и ги почерпи.

— Това ще бъде големият удар — заяви той. — Американски цигари. Както след последната война. Трябва навреме да се включиш в играта.

Той разглеждаше пъстрото пакетче.

— По-добре е от каквито и да било пари, уверявам ви.

Бергер се усмихна.

— Лео — каза той. — Твоите работи са наред.

Лебентал го изглежда подозрително.

— Никога не съм твърдял, че съм идеалист.

— Не се обиждай. Казах го без задни мисли. Ти често си ни помагал да се задържим над водата.

Лебентал се усмихна поласкан.

— Правех каквото можех. Винаги е добре да имаш наблизо един практичен делови човек. Ако мога да направя нещо за вас... Какви са твоите намерения, Бухер? Смяташ ли да останеш тук?

— Не. Чакам Рут да закрепне още малко.

— Добре — Лебентал извади от джоба си една американска автоматична писалка и написа нещо. — Това е адресът ми в града. В случай...

— Откъде взе автоматична писалка? — попита Бергер.

— Направих размяна. Американците са луди по сувенири от лагера.

— Какво?

— Правят си колекции от спомени с всичко. Пистолети, войнишки ножове, значки, камшици, флагчета, а това открива добра работа. Аз съм се подготвил добре. Снабдил съм се.

— Лео — рече Бергер. — Добре е, че те има.

Лебентал кимна, без да се изненада.

— Тук ли оставаш засега?

— Да, оставам тук.

— Тогава ще се виждаме понякога. Ще спя в града, но ще се качвам тук за храна.

— И аз мислех така.

— Ясно. Имаш ли достатъчно цигари?

— Не.

— Ето — Лебентал извади две неотваряни пакетчета от джобовете си и даде по едно на Бергер и Бухер.

— Какво друго имаш? — попита Бухер.

— Консерви — Лебентал погледна часовника си. — Трябва да тръгвам.

Изпод леглото си той измъкна нов американски шлифер и го облече. Никой не каза нищо повече. И кола да имаше, не биха се учудили.

— Пазете адреса — каза той на Бухер. — Ще бъде жалко, ако не се видим вече.

— Няма да го загубим.

— Ние тръгваме заедно — каза Ахасфер. — Карел и аз.

— Останете още няколко седмици тук — рече Бергер. — Още не сте заякнали достатъчно.

— Искаме да заминем.

— Знаете ли за къде.

— Не.

— А защо тогава искате да заминете?

Ахасфер направи неопределено движение.

— Достатъчно дълго стояхме...

Той беше облечен в старомодна тъмносива дреха, палто с някаква наметка, която стигаше до лактите му. Лебентал вече въртеше търговия и му я беше набавил. Беше останала от един гимназиален учител, убит през време на последната бомбардировка. Карел беше облечен в комбинация от американски униформени дрехи.

— Карел трябва да замине — рече Ахасфер.

Приблужи се Бухер. Заразглежда облеклото на Карел.

— Какво става с тебе?

— Американците го осиновиха. Полкът, който пръв мина оттук. Изпратили са джип да го вземе. Аз ще пътувам с него донякъде.

— И тебе ли осиновиха?

— Не. Аз само ще пътувам донякъде с тях.

— А после?

— А после? — Ахасфер гледаше надолу към долината. Палтото му се развяваше на вятъра. — В толкова много лагери имах познати...

Бергер го погледна. „Лебентал го е облякъл добре — помисли си той. — Прилича на поклонник. Ще ходи на поклонение от лагер в лагер, от гроб на гроб. Но кой затворник си беше позволил лукса да има гроб? Тогава какво ще търси той?“

— Знаеш ли — каза Ахасфер. — Понякога човек среща съвсем неочаквано хора и по пътя.

— Да, старче.

Те сподиряха двамата с поглед.

— Странно как се разпръскваме — рече Бухер.

— И ти ли ще тръгваш скоро?

— Да. Ние обаче не искаме да изгубим връзка просто така.

— Няма — рече Бергер. — Няма.

— Бихме желали да се срещнем пак. След всичко това. Някога!

— Не!

Бухер вдигна очи.

— Не — повтори Бергер. — Ние не искаме да забравим. Но и не бива да правим култ от това. Иначе завинаги ще останем в сянката на тези проклети кули.

Малкият лагер беше пуст. Почистиха го, а жителите му се подслониха в трудовия лагер и в казармите на SS. Употребиха реки от вода, сапун и дезинфекционни препарати, но миризмата на смърт, мръсотия и нищета продължаваше все още да тегне над него.

В телените мрежи бяха прорязани отвори.

Бухер попита Рут:

— Мислиш ли, че няма да се умориш?

— Не.

— Тогава да вървим. Какъв ден е днес?

— Четвъртък.

— Четвъртък. Добре е, че дните отново имат имена. Тук имаха само числа. Седем за една седмица. Всичките еднакви.

От управата на лагера бяха получили документите си.

— Накъде ще вървим? — попита Рут.

— Нататък — Бухер посочи хълма, на който стоеше бялата къща.

— Най-напред ще отидем там и ще я разгледаме отблизо. Тя ни донесе щастие.

— А после?

— После? Можем да се върнем. Тук ни хранят.

— Нека да не се връщаме. Никога вече.

Бухер погледна изненадано Рут.

— Добре. Почакай. Ще донеса нещата.

Те не бяха много, но имаха хляб за няколко дни и две кутии кондензирано мляко.

— Наистина ли тръгваме? — попита тя.

Той видя, че лицето ѝ е напрегнато.

— Да, Рут — рече.

Сбогуваха се с Бергер и тръгнаха към вратата, прорязана в телената мрежа на Малкия лагер. Вече няколко пъти бяха излизали вън от лагера, макар че още никога не бяха се отдалечавали много — но винаги изпитваха едно и също вълнение от това, че изведнъж се оказваха от другата страна. Като че електрическият ток беше все още незримо там, заедно с картечниците, които държаха под прицел откритата ивица път. При първата стъпка извън телената мрежа ги побиваха тръпки. След това обаче пред тях светът се простираше безкраен.

Вървяха бавно един до друг. Беше мек, облачен ден. Години наред трябваше да пълзят, да тичат, да се промъкват — сега вървяха спокойно и изправени, и никаква катастрофа не последва. Никой не стреля по тях. Никой не изкрещя. Никой не посегна да ги удари.

— Непонятно е — рече Бухер. — Всеки път отново.

— Да. Едва ли не изпитваш страх.

— Не поглеждай назад. Искаше ли да се обърнеш?

— Да. Като че нещо те стиска за врата. Като че някой седи в главата ти и иска да я обърне назад.

— Нека най-после да забравим. Докато можем.

— Добре.

Продължиха нататък и пресякоха един път. Пред тях се простираше ливада, зелена и осеяна с жълтите цветове на иглика. Често я бяха виждали от лагера. За миг Бухер си спомни окаяните увяхнали иглики на Нойбауер при барака 22. Но прогони тази мисъл.

— Ела да минем през ливадата.

— Имаме ли право?

— Мисля, че имаме право на много неща. Нали искахме да не се страхуваме вече.

Под нозете и обущата си те усещаха тревата. И това бяха забравили. Познаваха само твърдия терен на плацовете.

— Да тръгнем вляво — рече Бухер.

Тръгнаха вляво. Пред тях се изпречи лешников храст. Те го заобиколиха, разгърнаха клоните му, докоснаха листата и пъпките. И това беше нещо ново.

— Ела, сега ще тръгнем вдясно — каза Бухер.

Тръгнаха вдясно. Бяха като деца, но това им достави голямо удоволствие. Можеха да правят, каквото си искат. Никой не им

заповядваше. Никой не викаше и не стреляше. Бяха свободни.

— Като сън — каза Бухер. — Човек само се бои да не се събуди и да се озове пак в бараката сред мизерията.

— Тук въздухът е друг — Рут дишаше дълбоко. — Жив въздух. Не мъртъв.

Бухер я погледна внимателно. Лицето ѝ беше леко поруменяло, а очите неочаквано бяха добили блясък.

— Да, въздухът е жив. Ухае, не вони.

Спряха се при тополите.

— Можем да седнем тук — каза той. — Никой няма да ни изпъди. Можем даже да танцуваме, ако искаме.

Те седнаха. Започнаха да наблюдават бръмбарчетата и пеперудите. В лагера бяха виждали само плъхове и синкави мухи. Слушаха шуртенето на потока под тополите. Той беше бистър и течеше бързо. В лагера бяха имали винаги твърде малко вода. Тук тя течеше и никой не я използваше. С много неща човек трябваше да свиква отново.

Продължиха надолу по склона. Не бързаха и често си почиваха. После стигнаха до една падина и когато се обърнаха, лагерът беше изчезнал.

Дълго седяха и мълчаха. Нямаше го лагерът, нямаше го и разрушеният град. Виждаха само ливадата и зад нея кадифеното небе. Усецаха прохладния вятър по лицата си и им се струваше, че той духа чрез черните паяжини на миналото и ги отнася с меки ръце надалеч. „Може би всичко трябва да започне така — мислеше Бухер. — Съвсем отначало. Не с огорчението, спомените и омразата. С най-простото. С чувството, че живееш. И то не че въпреки всичко си жив, както в лагера. А просто — да живееш.“ Чувствуваше, че това не е бягство. Знаеше какво би искал от него 509: да бъде един от тези, които ще останат живи, несломени, за да свидетелствуват и да се борят. Внезапно обаче почувствува, че дългът към мъртвите няма да бъде непоносимо бreme, само ако това ясно, силно чувство за живот се появи и той успее да го задържи. То ще го подкрепя и ще удвоява силите му; да не забрави и при това да не бъде унищожен от спомена — така както Бергер беше споменал при сбогуването.

— Рут — каза той след някое време. — Когато човек започне от нищо, като нас, мисля, че пред него лежи още твърде много щастие.

Градината цъфтеше. Но когато приближиха бялата къща, видяха, че зад нея е паднала бомба. Тя беше разрушила цялата задна част; неповредена беше останала само фасадата. Даже покритата с резба входна врата си беше все още на мястото. Отвориха я, но тя водеше към куп развалини.

— Това никога не е било къща. През цялото време.

— Добре че не сме знаели за срутването ѝ.

Разгледаха я. Бяха вярвали, че докато е непокътната, ще устоят и те. Бяха вярвали в една илюзия. В една развалина с фасада. В това имаше ирония и същевременно странна утеха. То им беше помогнало, а сега само това имаше значение.

Убити не намериха. Изглежда, къщата е била изоставена, преди да бъде разрушена. Настрани, под развалините, откриха тясна врата. Тя висеше накриво на резетата си, а зад нея имаше кухня.

Малкото помещение беше само отчасти пострадало. Кухненската печка беше незасегната. Имаше даже няколко тигана и тенджери. Кюнецът на печката можеше лесно да се закрепя и да се прокара през един счупен прозорец.

— Можем да я запалим — каза Бухер. — Отвън има достатъчно дърва за горене.

Той претърси развалините.

— Тук долу има дюшеци. За няколко часа можем да ги извадим. Да започнем веднага.

— Къщата не е наша.

— Тя е ничия. Бихме могли да останем в нея за няколко дни. Като начало.

Привечер те разполагаха с два дюшека в кухнята. Бяха намерили и напращени с вар одеяла и един здрав стол. В чекмеджето на масата имаше вилици, лъжици и един нож. В печката гореше огън. Димът минаваше по кюнеца през прозореца навън. Бухер продължаваше да тършува из развалините.

Рут беше намерила парче огледало и го беше пъхнала незабелязано в джоба си. Сега се бе изправила до прозореца и се

оглеждаше. Чу гласа на Бухер и отговори, но не можеше да откъсне очи от това, което виждаше: белите коси, хлътналите очи, страдалческата уста с големите пролуки между зъбите. Гледа дълго и безмилостно. После хвърли огледалото в огъня.

Бухер влезе. Беше намерил още една възглавница. През това време небето бе станало зелено, като ябълка в безкрайно тихата вечер. Те гледаха през счупения прозорец навън и изведнъж осъзнаха, че са сами. Не знаеха още какво означава това. Бяха живели винаги в лагери сред човешки маси, в препълнени бараки, даже препълнени нужници. Хубаво е да имаш другари; но често им бе дотежавало, че никога не могат да останат сами. Това беше валяк, който бе смазвал тяхното аз и го бе превръщал в някакво масово аз.

— Странно е изведнъж да останеш сам, Рут.

— Да. Като че сме последните хора.

— Не последните. Първите.

Наместиха един от дюшеците така, че да гледат през разтворената врата навън. Отвориха няколко консерви и ядоха; после седнаха един до друг на прага. От двете страни зад развалините проблясваше последната светлина.

[1] — Това ли е оня кучи син?

— Да, сър.

— Бутни го да работи там! Тегли му куршума, ако направи нещо!

(англ.) — Б.пр. ↑

[2] — Ела, ела — ние ще се погрижим за тоя по-късно. (англ.). —

Б.пр. ↑

Издание

Ерих Мария Ремарк. Искрица Живот

Немска. Второ издание

Издателство на ОФ, София, 1983

Редактори: Вера Андреева, Нина Цанева

Художник: Петър Петров

Художествен редактор: Пенчо Мутафчиев

Технически редактор: Станка Милчева

Коректори: Ани Георгиева, Кева Панайотова

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.